

**ACTA ACADEMIAE PEDAGOGICAE
AGRIENSIS NOVA SERIES. TOM. XXVII.**

SECTIO HISTORIAE

EGER, 2002

287.444
287.444

**ACTA ACADEMIAE PEDAGOGICAE
AGRIENSIS
ÚJ SOROZAT XXVII. KÖTET**

**TANULMÁNYOK
A TÖRTÉNELEMTUDOMÁNY
KÖRÉBŐL**

Szerkeszti:
GEBEI SÁNDOR

Eger, 2002

KUTATÓ

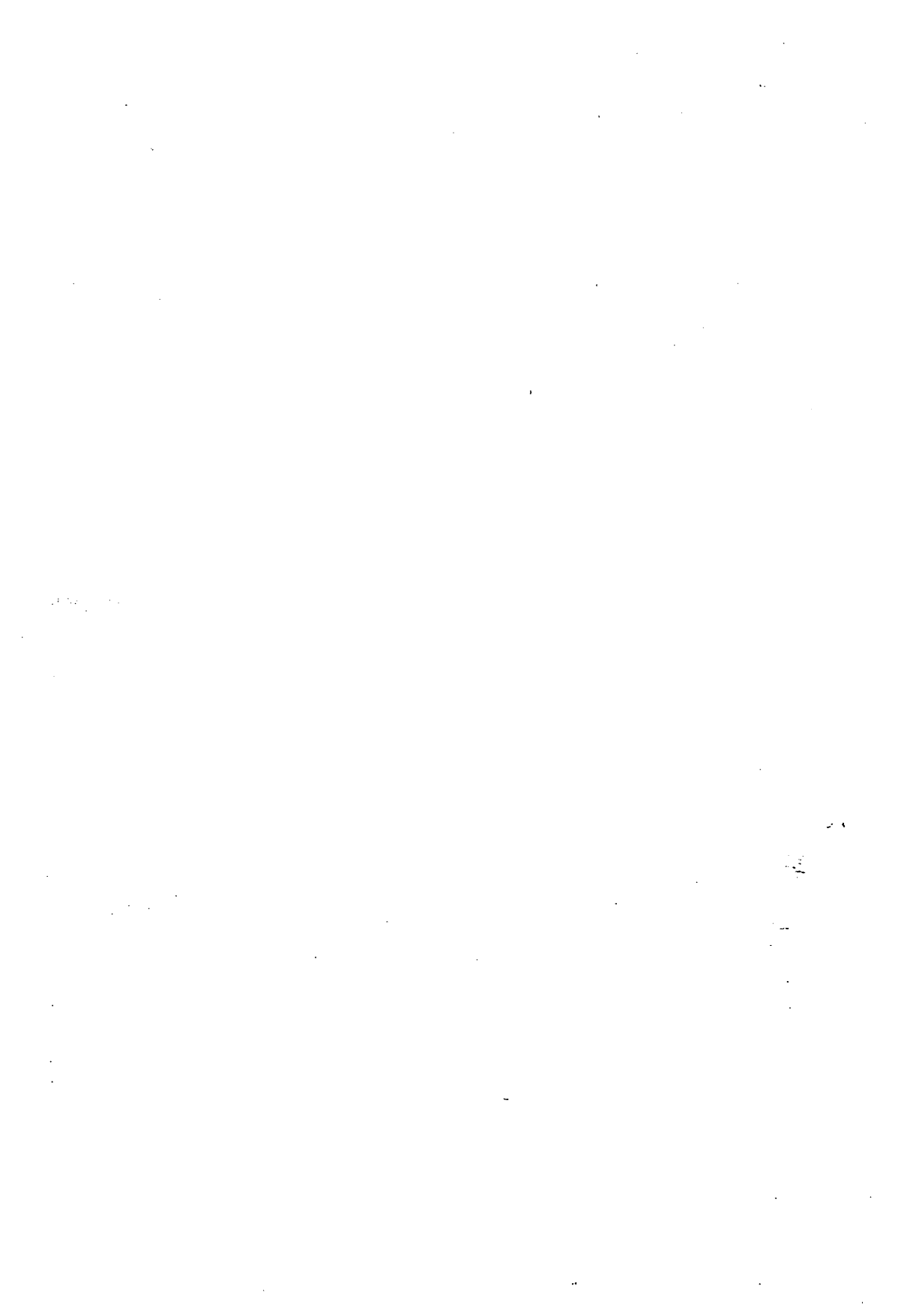
F

**ACTA ACADEMIAE PEDAGOGICAE
AGRIENSIS
ÚJ SOROZAT XXVII. KÖTET**

**TANULMÁNYOK
A TÖRTÉNELEMTUDOMÁNY
KÖRÉBŐL**

Szerkeszti:
GEBEI SÁNDOR

Eger, 2002

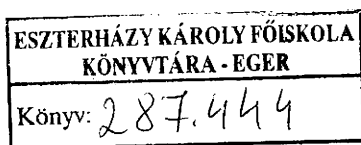
**ACTA ACADEMIAE PEDAGOGICAE
AGRIENSIS NOVA SERIES. TOM. XXVII.**

SECTIO HISTORIAE

Eger, 2002

„200 ÉVE SZÜLETETT KOSSUTH LAJOS”

Az egri tudományos konferencián 2002. szeptember 18–19-én
elhangzott és közlésre leadott előadások

ISSN 1216-4186

A kiadásért felelős:
Az Eszterházy Károly Főiskola rektora
Megjelent: az EKF Líceum Kiadó műszaki gondozásában
Igazgató: Rimán János
Műszaki szerkesztő: Nagy Sándorné
Megjelent: 2003. április
Példányszám: 160
Készült: ALPES Nyomdaipari Közkereseti Társaság, Miskolc
Ügyvezető: Dudás József

TARTALOM

Hauser Zoltán: Az Eszterházy Károly Főiskola rektorának megnyitó szavai	7
Orosz István: Megjegyzések a Kossuth historiográfiához	9
Egyed Ákos: Kossuth Lajos székelyföldi kormánybiztosa, Berzenczey László.....	19
Zachar József: Kossuth Lajos osztrák szemmel	37
Kiss László: Kossuth Lajos és szlovák nemzetiségű vitapartnerei.....	61
Oláh József: Kossuth Lajos – Sátoraljaújhely, 1831	81
Pap József: Kossuth Lajos korai publicisztikája, az Országgyűlési Tudósítások.....	87
Mózes Mihály: Kossuth Lajos és a Pesti Hírlap.....	107
Loboczký János: Kossuth Lajos reformkori programja a közteherviselésről	115
Zakar Péter: Kossuth Lajos egyházpolitikai elvei a reformkorban	129
Sziklavári Károly: Kossuth Lajos és századának zenehistóriája	143
Misóczki Lajos: Kossuth Lajos emléke a dualizmus-kori Heves vármegyében.....	161
Nemes Lajos: Kossuth iratok a Heves Megyei Levéltárban.....	187

Az Eszterházy Károly Főiskola rektorának megnyitó szavai

Tisztelt professzor urak, kedves vendégeink, kedves kollégák és kedves hallgatóink!

Nagy tisztelettel köszöntöm a Kossuth Lajos születésének 200. évfordulója alkalmából megrendezendő tudományos konferencia valamennyi résztvevőjét. Először is szeretném megköszönni a szervezők munkáját, hiszen ez egy regionális összefogás eredményeképpen létrejött tudományos konferencia. Nemcsak a főiskola, hanem a helyi, városi, megyei szervezetek is közreműködtek a tudományos konferencia létrehozatalában. Azt gondolom, hogy a szeptember mindannyiunknak azt jelenti, hogy elkezdődik az akadémiai év, megkezdődik a felsőoktatásban is a munka. Az akadémiai év egyben arra is jó lehetőséget ad, hogy a felsőoktatási tanulmányok mellett különösen jeles napokon és egyéb apropók okán, számos szakmai és tudományos konferencia szerveződjön ezekben az intézményekben. Ez a nyitánya tulajdonképpen a mostani tanévnek, amelyben még számos, ehhez hasonló rendezvény előtt állunk. Én azt mondom, hogy ez a mai, nyitány a tudományos konferenciák sorozatában, ugyanis a héten folytatjuk egy másik tudományos konferencia rendezvényel.

Talán nem szerencsétlen gondolat, hogy ha személyes indíttatású észrevételeket is teszek. Én Zemplénben születtem, iskolás éveim alatt nagyon sokszor eljártam Sátoraljaújhelyen azon erkély alatt, amely éppen az ünnepltetnek életéhez olyan szorosan kapcsolódik. Azt gondolom, hogy nagyon sokat jelent a Kossuth-i életút számomra. Már egri vagyok és tudom, hogy Eger sem maradt érintetlen Kossuth Lajos látogatása alól. 1849-ben itt három napot töltött, és nagyon sok írott dokumentum maradt fenn erről a három napról.

Nekem három dolog mindenképpen érdekes ezekből a momentumokból: az első az, hogy rendkívül kellemes városnak találta Egert, az itt lakó embereket is. Olyannyira, hogy egyik levelében azt is felvetette, hogy esetleg alkalmasabb helyszíne lenne az országgyűlésnek Eger, mint Debrecen. (Remélem, hogy ezzel Orosz professzor urat nem bántottam meg, ez Kossuth Lajosnak volt a véleménye.) Ehhez a városhoz kötődik, a hazafiságról vallott híres mondása is, amit azt hiszem, nem kell, hogy idézzek, mert mindannyian ismerjük. Búcsúzásképpen április 2-án az írta feleségének, hogy nehéz

lesz a város lakóitól megszökni, ragaszkodásuktól megszabadulni, és azzal fejezte be ezt a gondolatot: hogy ha Isten megsegít, megszökünk.

Én azt gondolom, hogy most mi nem ott tartunk, hogy meg kellene szök-nünk a városból, ellenkezőleg: egy kétnapos tartalmas, tudományos konfe-rencia előtt állunk, közel 20 előadással. Azt kívánom az intézmény vala-mennyi munkatársa és hallgatója nevében, hogy legyen ez a két nap méltó az ünnephez, legyen nagyon sikeres a rendezvény, szolgálja mindannyiunk épülését, gyarapítsa mindannyiunk ismeretét a Kossuth – életmű kapcsán. Ehhez kívánok Önöknek jó munkát!

Megjegyzések a Kossuth historiográfiához

Ebben az évben ünnepeljük Kossuth Lajos születésének 200. évfordulóját. Szomorúan kell megállapítanunk, hogy a 19. század nagy magyar politikusa napjaink közgondolkodásában nem foglalja el az őt megillető helyet. Mutatja ezt az a meglehetősen lagymatag ünneplés, amely a bicentenáriumot kíséri, s amely életművét, miként halála óta oly sokszor, most is politikai civódások, és alkuk tárgyává teszi. A debreceni egyetem oktatójaként nem tudok szó nélkül elmenni amellett sem, hogy az egykor róla elnevezett egyetemet ma Debreceni Egyetemnek hívják, s mikor néhányan felvetették, hogy az integráció után az intézmény talán ismét felvehetné Kossuth Lajos nevét, a válasz az volt: a kérdés nem aktuális. Erősíti az elmondottakat az a felmérés, amit néhány évvel ezelőtt egy napilap végzett történeti múltunk jelentős személyiségeinek ismertségéről. Míg korábban Kossuth Lajost a legismertebb és legfontosabb magyar politikusnak tartották, a felmérés időpontjában már alig került be a tíz legjelentősebb történeti személyiség közé. Ebben bizonyára közrejátszott az is, hogy a Rákosi és Kádár rendszer egy hamis Kossuth-kultusz kialakítására törekedett, de a fürdővízzel együtt talán nem kellett volna a gyereket is kiönteni, hiszen az ízig-vérig demokrata Kossuth nem tehetett arról, hogy egy zsarnoki rendszer használta nevét áruvédjegynek. Meggyőződésem, hogy életműve nem tanulságok nélküli, az 1990-ben született új magyar demokrácia is sok követésre méltó elemet találna tanításaiban, eszméiben. Az évforduló nemcsak módot ad rá, de kötelességünk is teszi, hogy újra megvizsgáljuk politikáját, tetteit, írásait, s jelentőségének megfelelően helyezzük el a nemzeti panteonban.

Aligha nyílik mód rá, hogy a rendelkezésemre bocsátott időben áttekin- tést nyújtsak a Kossuthról szóló igen gazdag és szerteágazó történeti irodalomról. Engedjék meg, hogy feladatomban úgy értelmezhessem: lehetőségem nyílik arra, hogy megjegyzéseket fűzzek a Kossuth historiográfiához két szempontból: egyrészt igen gazdag *irodalmi tevékenységének kritikai kiadásához* s a még előttünk álló feladatokhoz, másrészt a Kossuthról szóló irodalom és Kossuth politikája *megítélésének történeti változásaihoz*.

Kossuth Lajos reformkori írásai közül – mint ismeretes – az Országgyűlési Tudósítások és a Törvényhatósági Tudósítások könyvmatos formában voltak hozzáférhetők az 1830-as években, a Kelet Népe-re írt Felelete pedig 1841-ben nyomtatásban is megjelent. Olvashatók voltak a Pesti Hírlapban, a

Hetilapban, az Ellenőrben és más folyóiratokban megjelent cikkei és tanulmányai is. Az utolsó rendi és az első népképviselői országgyűlésen született előterjesztései megtalálhatók voltak az országgyűlés irományai között, mivel a javaslatokat már akkor is nyomtatásban kellett betérjeszteni. A szabadságharc bukása után Viddini szózatát már 1850-ben megjelentette Szilágyi Sándor, 1851-ben németül napvilágot látott angliai beszédeinek gyűjteménye (Kossuth in England ind seine Reden vor dem britischen Volke), majd 1854-ben amerikai beszédeinek válogatása is. E beszédek magyarul is hozzáférhetővé váltak 1919-ben Ballagi Aladár kiadásában. Szodoray Sándor és Mészáros Károly 1868-ban kiadta fiához 1867-ben írt leveleit, de rendszeressé akkor vált Kossuth iratainak közlése, amikor 1880-ban ő maga vállalkozott emigrációs írásai sajtó alá rendezésére. E mögött az a sanyarú helyzet állt, amibe Kossuth Turinban került. Megélhetésének biztosításához volt szükség az „Írataim az emigrációból” sorozat megjelentetéséhez. Ennek folytatásában egyre súlyosabb szembaja akadályozta, gyakran már csak úgy tudott írni, hogy egyik kezével a nagyítót tartotta, a másikkal róttá a sorokat. A sorozat a IV. kötettől kezdve a XIII. kötetig „Kossuth Lajos Iratai” címmel 1894 és 1911 között Helfy Ignác és Kossuth Ferenc kiadásában és szerkesztésével jelent meg. Ezután több mint egy évtizedig számottevően nem haladt előre a Kossuth-források publikálása, a kutatók a Kossuth Lajos Iratai mellett az 1867-ben publikált országgyűlési beszédeket és a már említett lapokat és folyóiratokat kellett, hogy használják kutatásaikhoz. Változás akkor következett be, amikor gróf Klebelsberg Kunó kezdeményezésére megindult a Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai c. sorozat, s ebben 1927–30-ban Viszota Gyula két vaskos kötetben közzétette gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal c. gyűjteményét. Ebben a modern forrásközlés szabályai szerint nemcsak Széchenyi telekdíj tervével kapcsolatos Kossuth cikkek jelentek meg, de olyan fontos írások is a 40-es évekből, mint az Adó és Adózzunk, vagy az Ellenzéki és Pecsovics. Ez a kiadvány természetesen nem helyettesíthette a reformkori írások módszeres kiadását, hiszen témájának megfelelően csak azokat a Kossuth írásokat közölte, amelyek 1841-től 1848-ig valamilyen formában kapcsolódtak Széchenyi Istvánhoz, bár szerencsére Viszota szélesen értelmezte a két politikus közötti írói és hírlapi vitát.

Elengedhetetlenül szükségessé vált Kossuth Lajos írásainak módszere összegyűjtése és kritikai kiadása. Erre vállalkozott 1948-ban az akkor még Kosáry Domokos vezetése alatt álló Kelet-európai Tudományos Intézet s meg is találta a kiadáshoz legfelkészültebb és legalkalmasabb kutatót Barta István személyében. Az első hat kötet, amely az Országgyűlési Tudósításokat tartalmazta, bevezetőjében a kiadó joggal állapíthatta meg, hogy „Kossuth Lajos művei és iratai mindmáig nincsenek teljes, rendszeres és kritikai kiadás-

ban közreadva. Így éppen az 1848-as magyar forradalom és az emigráció vezérének hatalmas életműve és történelmi szerepe maradt számos vonatkozásban ismeretlen. Az első világháború előtt még azt az anyagot sem gyűjtötték illetően egybe, ami már akkor is hozzáférhető lett volna. S midőn az 1880-ban Kossuth által megkezdett s később Helfy Ignác, majd Kossuth Ferenc által folytatott, de mindvégig hézagos „Irataim az emigrációból” utolsó (XI–XIII.) köteteiben reformkori cikkeire s beszédeire került sor, kiadói észrevehetően politikai szempontból „szelídítve” a szövegeket, igen hiányos és pontatlan anyagot tettek közé. Az első világháború után megnyíltak az addig elzárt bécsi levéltárak is, de az ellenforradalmi korszak nem sietett felhasználni az alkalmat Kossuth összes műveinek kiadására. A Kossuth Lajos Összes Munkái címmel tervezett sorozatban az Országgyűlési Tudósítások mellett megjelent volna a Törvényhatósági Tudósítások, Kossuth perének iratanyaga, hírlapi cikkei, beszédei, levelezése, egyesületi és pártszervezési iratai, az 1847–48. évi országgyűlésen kifejtett tevékenysége, pénzügyminiszteri iratai, az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökeként és kormányzó elnökként tőle származó iratok. A sorozat eddig megjelent kötetei az 1830-as éveket, illetve az 1847 ősztől 1849 nyaráig terjedő időszakot ölelik fel. Barta István mellett egy kötet sajtó alá rendezésében részt vett Sinkovics István. Mindkettőjük halála óta a sorozat gondozója Pajkossy Gábor, hasonló felkészültséggel és hozzáértéssel. Sajnos az utóbbi évtized nem igazán kedvez a forráskiadványoknak, így a máig befejezetlen sorozat teljessé válásáig még várni kell, pedig nagyon fontos lenne, hogy megszülessék a 40-es évek első felének, Kossuth eszmei fejlődése szempontjából is fontos írásainak kritikai kiadása.

Történt előrelépés 1911 óta a Kossuth-emigráció forrásanyagának publikálásában is. Hajnal István még az 1920-as évek végén közzétette a törökországi Kossuth-emigráció iratait, Jánosi Dénes pedig 1940 és 1948 között két kötetben az angliai és az amerikai előadó körút dokumentumait. Koltay-Kastner Jenő az itáliai emigrációs iratokban közölt értékes Kossuth dokumentumokat. Az utóbbi évtizedekben Péter Lászlótól Tömöry Mártáig többben közöltek egy-egy értékes Kossuth levelet, az emigráció forrásai azonban még egyáltalán nem tekinthetők teljesen feltártnak.

Kossuth műveinek kritikai kiadásában még nagyon sok teendőnk lenne a következő években, évtizedekben. A bicentenárium – úgy tűnik – nem segítette e feladat megvalósítását. Be kellene fejezni a Kossuth Lajos Összes Munkái sorozatot. Csaknem fél évszázad telt el a sorozat megkezdése óta, de az eddig megjelent kötetek ellenére is azt kell megállapítanunk, hogy hiányoznak a 40-es évek első felének írásai. Hasonló kritikai kiadást igényelne annak a 45 évnek termése is, amit Kossuth az emigrációban töltött. Csak reménykedni tudunk benne, hogy lesz, aki felvállalja e nagy vállalkozás

finanszírozását, s főleg lesz áldozatkész történész kollégánk, kollégáink, akik Barta Istvánhoz, Pajkossy Gáborhoz hasonlóan ennek az ügynek szentelik életüket.

Ami a *Kossuthról szóló történeti irodalmat* illeti, legfeljebb arra tehetek kísérletet, hogy felvázoljam az elmúlt másfél évszázadban a Kossuthról és politikájáról kialakított kép főbb kontúrjainak változásait.

Kossuth alakja már a világháború utáni legellentétesebb nézetek kereszttüzébe került. Horváth Mihály csanádi püspök, a Szemere kormány vallás és közoktatási minisztere 1871–72-ben tette közzé három kötetes munkáját Magyarország függetlenségi harcának történetéről liberális szemlélettel, s Kossuth szerepének nem kritikátlan, de elismerő ábrázolásával. Megértő ábrázolása olvasható az eseményeknek Szilágyi Sándor 1850-ben és Irányi Dániel 1858-59-ben franciául megjelent összefoglalásában is.

Ugyanezt nem mondhatjuk el a szintén kortárs Kemény Zsigmond munkáiról (Forradalom után, 1850, Még egy szó a forradalom után, 1851). Kemény önmaga igazolására is állította, hogy a magyar nép természeténél fogva nem forradalmár, azért a császári hatalom megtorlása értelmetlen. A trónfosztás és minden forradalmi tett nem a magyar nemzet tette volt, csak Kossuth Lajosé és az ő vezetésével néhány radikális lázadóé. Kemény műveiben jelenik meg az a korábban Széchenyi által is hangoztatott vád, hogy Kossuth a higgadt racionalizmus helyett érzelmi politizálást folytatott s ez által tévútra vezette a politikai életet.

A liberális, centralista Kemény Kossuth emberi tulajdonságait s nem liberális politikai alapállását kérdőjelezte meg, s ezt mondhatjuk el Gyulai Párról is. A 19. század második felében a liberális politika érvényesült az ország vezetésében s ez a szemlélet érvényesült azokban az összefoglalásokban is, amelyek 1848–49-cel foglalkozva Kossuth politikai szerepét is mérlegre tették. Így Szeremlei Samunak a kiegyezés évében megjelent könyvében, vagy Márki Sándor összefoglalásában, amely a Szilágyi Sándor-féle millenniumi összefoglalás része volt.

A dualizmus korában azonban, a konzervatív ideológia jegyzékben olyan elemzés is megjelent – pl. Asbóth János tollából – amelyik Kossuth Lajost liberalizmusa miatt nem tudta elfogadni. Mások Kossuth konzervatív ellenfeleit dicsőítették megfontolt politizálásuk és nézeteik miatt.

Új helyzet alakult ki az első világháború után a trianoni békével. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy Kossuthot és a kossuthi politikát két oldalról, jobbról és balról is támadás érte. Az egyik Szekfű Gyula nagyhatású művében, a Három nemzedékben, a másik az ekkor már halott Szabó Ervin Társadalmi és pártharcok az 1848–49-es magyar forradalomban c. 1920-ban megjelent könyvében.

Szekfű nemcsak Kossuth Lajost, de a magyar liberalizmus három nemzedékét kárhoztatta azért, hogy letértek a Széchenyi István által kijelölt útról, a nemzeti konzervativizmus útjáról, s ez a politika óhatatlanul Trianonba toroklott. Figyelmen kívül hagyva Kossuth emigrációs elképzeléseit s a nemzetiségi kérdésben megváltozott nézeteit, elsősorban azt rója fel hibájául, hogy elutasította a hazai nemzetiségek törekvéseit, kortársainak többségével együtt figyelmen kívül hagyta Széchenyi figyelmeztetéseit. Úgy vélte, hogy a szabadság és ész liberális bajnokai mindenütt tehetetlenek voltak a nemzetiséggel szemben. Részben megismételve és összefoglalva Kemény, a centralisták és a konzervatívok vádjait, Kossuthot azért kárhoztatta, mert a liberális radikálisok élére állt. Mély ellentétet vélt felfedezni Batthyány és Kossuth között, mert úgy látta, hogy a miniszterelnök harcolt „az elvakult sovinizmus, a forradalmi liberalizmus pártja, s annak nem annyira irányító, mint magával sodort, a lelkesedés pillanataiban megittasult vezére Kossuth ellen.”

A Három nemzedék még a Viszota-féle forráspublikáció előtt jelent meg, de nem állíthatjuk, hogy a kötetéhez terjedelmes bevezetőket író Viszotát nem ugyanaz a nézetrendszer vezette volna, mint Szekfű Gyulát. Talán nem felesleges idézni Viszota végső konklúzióját. „Ha az országgyűlés 1848 márciusában hallgatott volna Széchenyire, a nagy vérontás nem következett volna be, de a nemzet Kossuth felirati javaslatát fogadta el, amely azután maga után vont a felelős minisztérium alakítását, és minthogy nem gondoskodtak a *pragmatica sanctio* további pontos értelmezéséről, ez tág teret nyújtott a kételyeknek, a rosszakarató aknamunkának, Kossuth és követői részéről az igaztásoknak és végül temérdek véráldozatot követelt. E véráldozatokért Kossuth is felelős a történelem előtt.” Kossuth felelőssége mellett fel sem merült annak a királynak a felelőssége, aki a saját országa ellen viselt háborút. A két világháború közötti Magyarországon sokféle eszközzel ápolták a Széchenyi kultuszt, s ezt csak Kossuth ellenére tudták elképzelni.

Sokkal kisebb hatása volt Mályusz Elemér Szekfű koncepcióját megkérdőjelező tanulmányának „A reformkor nemzedéke”-nek, amely éppen nem a hanyatlást, hanem a társadalmi emelkedést emelte ki az első reformnemzedék életében s a rendi kisnemesi politikus Kossuth Lajosban éppen azt tekintette előremutatónak, amit Szekfű Gyula kifogásolt.

Szabó Ervin 1920-ban megjelent könyve éppen az ellenkezők miatt marasztalta el Kossuth Lajost, mint Szekfű. Ő nemhogy forradalmi radikális vezért nem látott Kossuthban, de úgy vélte, hogy 1848–49-ben nem volt polgári átalakulás az országban, mert Kossuth és társai a hagyományos nemesi rendi politizálást folytatták és csak saját osztályérdekeiket, védelmezték a jobbágyfelszabadításban és a nemesek kármentesítésében is.

Az 1930-as években felnövekvő új történész nemzedéket a történeti jelenségek és személyiségek sokoldalú és árnyalt megközelítése jellemezte. Jó

példája ennek Kosáry Domokos „Kossuth Lajos a reformkorban” c. könyve. Kosáry Szekfű tanítványa volt, mégis az általa rajzolt kép Kossuth reformkori működéséről sokkal árnyaltabb annál, ami a Három nemzedékben, vagy a Hóman-Szekfű-féle Magyar történetben olvasható. Nemcsak a sérelmi politikát folytató Kossuth bontakozik ki ábrázolásából, de a reformkori kisnemesség új politikai szerepfelfogása, a társadalmi átalakulás iránti elkötelezettsége is. Az új generáció erősen társadalomtörténeti érdeklődésű volt, s a társadalmi változásokért elkötelezett Kossuth iránt jóval megértőbbnek mutatkozott az elődöknél.

Új fordulat következett be 1948–50 táján, amikor a magyar történetírásban nemcsak megjelent, de hegemon helyzetbe is került a marxista felfogás. A régi (akár idős, akár fiatal) történetírók kikerültek az Akadémiáról, az újak az osztályharcot a tudomány területén (is) vívták. Megsemmisítő bírálatban részesítették, pl. Eckhart Ferenc 48-ról írott könyvét, vagy a Szabó István szerkesztette kötetét Debrecenről, a szabadságharc fővárosáról. Rövidesen megszületett az új szemléletű Kossuth életrajz Lukács Lajos–Mérei Gyula–Spira György tollából. Ugyanebben az évben, Kossuth Lajos születésének évfordulóján kétkötetes emlékkönyv jelent meg a tanulmányok furcsa egyvelegével. Ebben jelent meg Szekfű Gyula történetírói hatyúdája az öreg Kossuthról, gazdag forrásanyag alapján, s jóval toleránsabb és megértőbb szellemenben, mint a Három nemzedékben, igaz nem Kossuth politikája, hanem személye iránt. Voltak a kötetben adatgazdag műhelymunkák, mint a Sinkovics Istváné, a Kosáry Domokosé vagy az I. Tóth Zoltáné, s olyanok is, amelyek az aktuális osztályharc történeti igazolására születtek, mint az Andics Erzsébeté. Ebben és az 1948-ban megjelent Forradalom és szabadságharc 1848–49. c. kötetben érhető tetten az új marxista történetírás Kossuth képe, amely furcsa egyvelege Szabó Ervin már idézett munkájának és Révai József emigrációban született írásainak, de sajátos módon nem független a konzervatívok és Szekfű Kossuth képétől sem, csak éppen fordítva: azért dicséri Kossuthot – ugyanolyan leegyszerűsítő módon – amiért a konzervatív felfogás bírálta. Kossuth nem a rendi politika folytatója (Révai ezért kritizálta Szabó Ervint), de nem is forradalmár hős, mert nem tudta – úgy mond – osztálykorlátait levetkőzni. 1848–49-ben Kossuth egy polgári forradalom vezetője, de nemesi korlátokkal s ezért soha nem lehetett magyar forradalom Robespierre-je. Jellegzetes terméke e – később másokat is „megtermékenyítő” – felfogásnak Mőd Aladár terjedelmes tanulmánya, amely még címében is utalt Szabó Ervin könyvére (Pártharcok és a kormány politikája 1848–49-ben). Kossuth addig volt haladó politikus, míg a nálánál radikálisabb baloddallal szövetkezett, ennek a szövetségnek a felbomlása a szabadságharc bukásához vezetett. Még éveken át érvényesült az a szemlélet (egyeseknél talán ma is), hogy Kossuthot balról kell bírálni, s a mérce, ami-

hez Kossuthot mérni illet a márciusi fiatalok radikalizmusa, Táncsics földosztó buzgótsága vagy kárpótlás nélküli jobbágyfelszabadítása, a Madarász fivérek harcossága.

Szerencsére ez az osztályharcos elkötelezettség még jóval a rendszerváltás előtt oszlani kezdett. A nagy forráskiadványok segítséget nyújtottak a lehiggadt és árnyalt Kossuth kép megalkotásához. Bár az 1960-as években az ún. „nemzet” vitában Molnár Erik a nemzeti szabadságküzdelmeket retrográdnak tekintette, így marxista alapon Szekfű véleményét elevenítette fel, a reformkor és 1848 társadalmi törekvéseinek benne Kossuth Lajos szerepének feltárását és igazabb megismerését nem tudta meggátolni. Ezen az idősebb generáció: Barta István, Sinkovics István, Szabó István, Kosáry Domokos, Szabad György, Spira György, Varga János mellett a fiatalabbak is eredményesen munkálkodtak (Gergely András, Pajkossy Gábor, Erdődy Gábor, Frank Tibor, Hermann Róbert, Veliky János és sokan mások, hogy a jelen lévőkről ne essék szó.) Egy-egy hosszúra nyúlt vitában (pl. Lukács Lajos Szabad György elleni támadásaiban) még kísértett a múlt, úgy vélem azonban, hogy a Kossuth kutatás már évtizedekkel ezelőtt kilábalta a marxista ideológia betegségéből, főként azért, mert hű maradt a forrásokhoz és tárgy szerű volt. Ez az alapállás igen kiváló művek születését tette lehetővé az 1960-as 1980-as években. Alapvető kérdéseket tisztázott Barta Istvánnak a fiatal Kossuthról írt monográfiája, Varga Jánosnak az 1840-es évek reformmozgalmának jellegéről illetve a jobbágyfelszabadításról írt könyvei, Spira Györgynek Kossuth alkotmánytervéről megjelentetett munkája. Szabad György Kossuth életrajza, s néhány hónappal ezelőtt megjelent újabb összefoglalása egy majdani nagy monográfia alapvetésének is tekinthetők. Gazdagabb lett a hazai Kossuth irodalom Deák István Amerikában született, új szempontokat is tartalmazó könyvével is.

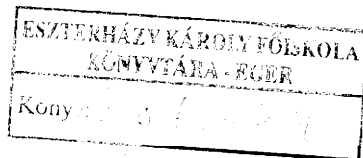
A sort azért nem folytatom, mert már eljutottunk napjaink történetírásához, amely a fiatalok révén nagy reményekre jogosít, akik remélem be is váltják ezeket a reményeket, hiszen a rendszerváltás révén megszabadulhattak minden ideológiai kötöttségtől.

Befejezésül csak annyit: remélem, nem következik ismételten egy második neobarokk közszellem által meghatározott korszak, mint a két világháború között, s a reformkori vagy más történeti korszakokban élt nagyjainkat nem lehet egymás ellen kijátszani.

IRODALOM

- Asbóth János: Magyar conservatív politika. Bp., 1875.
- Barta István szerk.: Kossuth Lajos összes munkái I-VI., XI., XIII., XIV., XV. k. Bp., 1948–1966.
- Barta István: A fiatal Kossuth. Bp., 1966.
- Deák István: Kossuth Lajos és a magyarok 1848–49-ben. Bp., 1983.
- Eckhart Ferenc: 1848, szabadság éve. Bp., 1948.
- Hajnal István szerk.: A Kossuth-emigráció Törökországban. Bp., 1927.
- Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben I–III. Pest, 1871–72.
- Daniel Irányi–Louis Chassin: Histoire politique de la revolution de Hongrie I-II. k. Paris, 1859-60.
- Jánossy Dénes szerk.: A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában I-II. Bp., 1940–44.
- Koltai-Kastner Jenő: Iratok a Kossuth-emigráció történetéhez. Szeged, 1949.
- Kosáry Domokos: Kossuth Lajos a reformkorban. Bp., 1946.
- Kosáry Domokos: Magyarország és a nemzetközi politika 1848–49-ben. Bp., 1999.
- Lukács Lajos: Kossuth és Garibaldi 1860-61-ben. Századok, 1958.
- Mályusz Elemér: A reformkor nemzedéke. Századok, 1923.
- Márki Sándor: Az 1848–49-ik évi szabadságharc története. (Szilágyi Sándor szerk.: A magyar nemzet története X. k. Bp., 1998.)
- Lukács Lajos–Mérei Gyula–Spira György: Kossuth Lajos. Bp., 1952.
- Pajkossy Gábor: Kossuth Lajos Összes Munkái VII. k. Bp., 1989.
- Pajkossy Gábor: Kossuth Lajos. Bp., 1998.
- Révai József: Marxizmus, népiesség, magyarság Bp., 1949.
- Sinkovics István: Kossuth Lajos Összes Munkái. XII. k. Bp., 1957.
- Spira György: A magyar forradalom 1848–49-ben. Bp., 1959.
- Spira György: Polgári forradalom (1848–49) Kovács Endre-Katus László szerk.: Magyarország története 1848–1890. Bp., 1987.
- Spira György: Kossuth alkotmányterve. Debrecen, 1989.
- Szabad György: Kossuth 1860–61-es politikájának jellemzéséről. Századok, 1959.
- Szabad György: Kossuth Lajos üzenetei. Bp., 1994.
- Szabad György: Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében. Bp., 1977.
- Szabad György: Kossuth irányadása. Bp., 2002.
- Szabó Ervin: Társadalmi és pártharcok a 48–49-es magyar forradalomban. Bp., 1949.
- Szabó István szerk.: A szabadságharc fővárosa Debrecen 1849 január–május. Debrecen, 1949.
- Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848 és 49. évi forradalom idejéről. I-II. Pest, 1867.
- Szilágyi sándor: A magyar forradalom története 1848 és 49-ben. Pest, 1850.
- Szekfü Gyula: három nemzedék. Bp., 1920.

- I. Tóth Zoltán szerk.: Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára I-II. Bp., 1952.
- Varga János: A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban. Bp., 1971.
- Varga János: Helyét kereső Magyarország. Politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején. Bp., 1982.
- Varga János: Keresztútzben a Pesti Hírlap. Az ellenzéki és középutas liberalizmus elválása 1841–42-ben. Bp., 1983.
- Viszota Gyula szerk.: Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Koss Lajossal. I-II. Bp., 1927–30.
- Viszota Gyula: Báró Kemény Zsigmond összes művei XII. k. Bp., 1908.
- Viszota Gyula: Forradalom és szabadságharc 1848–49. Bp., 1948.
- Kossuth Lajos: Irataim az emigrációból I–IV. Bp., 1880–82.
- Kossuth Lajos iratai IV–XIII. Kiadta: Helfy Ignác–Kossuth Ferencz. Bp., 1894–1911.

Kossuth Lajos székelyföldi kormánybiztosa, Berzenczey László*

Kossuth a minisztertanácstól augusztusban felhatalmazást kapott önkéntes mozgó csapatok szervezésére, s konkrétan egy székely lovas csapat megalakítására is. Urbán Aladár kutatásai szerint Kossuth már júniusban szeretett volna hozzáfogni a haderő szervezéséhez, de akkor Batthyány erre nem adott engedélyt. Most élve a lehetőséggel, a már sokszor emlegetett Berzenczey László augusztus 17-én egy székely könnyűlovassereg toborzására kormánybiztossá nevezte ki. Kossuth személyes ügyének tekintette a székely haderő szervezését. Berzenczey kinevezési okmányában ezeket olvashatjuk: „A miniszteri tanács által, egy önkéntes szabad könnyű lovas seregnek Erdélyből s főleg a harcias derék székelység köréből toborzás útján kiállítására felhatalmaztatva, Önt mint már a székely telepítések ügyében különben is Kormányi Biztosul kinevezem, megvárva Öntől teljes bizalommal, hogy erdélyi véreinek s különösen a vitéz székelységnek hazafias szellemét fáradhatatlan eréllyel felhasználva (a sereget) gyorsan kiállítsa, felszerelje, fel-fegyverezze, s oly karba helyezze, miszerint a miniszteri helybenhagyás mellett kinevezendő vezér” alatt kész legyen a szolgálatra.¹

Berzenczey László 1848 tavaszán mint fiatal radikális politikus került a marosszéki magyar nemzeti mozgalom élére. Ettől kezdve pályája villámgyorsan emelkedik, s 1848 őszén az agyagfalvi Székely Nemzeti Gyűlés összehívásával és megszervezésével a csúcsra érkezik, hogy az Agyagfalváról induló katonai akció kudarcával épp oly hirtelen zuhanjon a mélybe. Nevét jószerint elfeledte a magyar történelem, s az erdélyi magyar történelmi emlékezés is csak az agyagfalvai események kapcsán ejt szót róla.

Berzenczey László 1848 tavaszán, mint fiatal radikális politikus került a marosszéki magyar nemzeti mozgalom élére. Ettől kezdve pályája villámgyorsan emelkedik, s 1848 őszén az agyagfalvi Székely Nemzeti Gyűlés összehívásával és megszervezésével a csúcsra érkezik, hogy az Agyagfalváról induló katonai akció kudarcával épp oly hirtelen zuhanjon a mélybe. Nevét jószerint elfeledte a magyar történelem, s az erdélyi magyar történelmi emlékezés is csak az agyagfalvi események kapcsán ejt szót róla.

Az újabb történeti forrásfeltárások azonban 1848 kérdéseinek újragondolását teszik szükségessé. Különösen időszerűnek látjuk az egykori vezető személyiségek portréjának újrarajzolását. Köztük a Berzenczey Lászlóét is.²

Egyrészt, mert tevékenysége jóval gazdagabb volt, mint ami az eddigi irodalomból ismert, másrészt, mert a történeti valóság a pálya árnyaltabb ábrázolását kívánja. Az az egyoldalú, s durván elmarasztaló ítélet, amely az 1848-as forradalomban előbb radikális, majd békepartí Pálffy Jánostól származik, aki egyszerűen kalandornak nevezi, tarthatatlan.³

Berzenczey László 1820. június 26-án született Kolozsvárt. Mivel családja Marosszéken volt birtokos, tanulmányai elvégzése után ott kapcsolódott be a közéletbe. Az 1847-es országgyűlésen Marosszék követeként, a liberális nemzeti eszmék szószólójaként vált ismerté, mertté, mert bátran érvelt az úrbéri kérdés rendezésének szükségessége mellett a konzervatívok ellenében. Ez a fellépése alapozta meg hírét Erdély szerte, valamint a Marosvásárhelyi tanuló jogászifjúság körében is; a marosvásárhelyi ifjabb nemzedék őt fogadta el vezérének. Ez a tény rendkívüli módon megnövelte az önbizalmát, s az 1848. március 22–25-én zajló helyi mozgalomban már vezérszerepet vállalt: szónoklataiban radikális nézeteket hangoztatott, amelyek a magyar forradalom programját visszhangozták, és megvalósításukat azonnali követelésként állította az erdélyi magyarság elé. Nézeteit az ifjúság a tiszteletére rendezett tüntetésekkel, fáklyásmenettel viszonzta.⁴

A márciusi napok ünnepi hangulata azonban, amikor Marosvásárhelyt együtt tüntetett a magyar és a román jogász ifjúság,⁵ hamar továtűnt. Simion Bărnuțiu unióellenes állásfoglalásának hírére a román ifjúság, köztük Avram Iancu és Papiu Ilarian néhány napon belül elhagyta Marosvásárhelyt. Nemsokára külön táborban szervezkedett Erdélyben magyar, román és szász. Ennek okait kutatva, az utóbbi években a történetírás megfelelkezik arról, amit Böződi György *1848 márciusa Marosvásárhelyt* című, 1958-ban közölt tanulmányában már valóságghűen megírt. Szerinte Bécs politikája munkált már a kezdeti román-magyar-szász ellentétek kialakulásában is. Ugyanis az osztrák minisztérium intézkedése nyomán Puchner tábornok már március 31-én arra figyelmeztette Teleki fő kormányzót: tegyen óvintézkedéseket a románokkal szemben, s a román nép „bujtogatóit” tartóztassa le. Ez ekkor nem következett ugyan be, de a tényleg elrendelt „óvintézkedésekről”⁶ még csak nem is sejtette a közvélemény, hogy Bécs kívánságára és érdekében történtek, sőt úgy kerültek a köztudatba, hogy a magyarok elnyomó szándéka nyilvánul meg bennük, s ez „sokat ártott a két nép viszonyának”⁷ – írta Böződi.

A közvélemény már csak azért sem láthatott tisztán, mert a magyar forradalom első időszakában, amikor a nagy változtatásokat bevezető reformokat Bécs mind jóváhagyta, úgy tűnt, hogy Ausztria és Magyarország államjogi helyzetének újraszabályozása, Magyarországnak a Monarchián belüli önállóságának növelése nem vezet nézeteltérés a Habsburg-hatalom és a magyarság között. Ez azonban csak látszat, a felszín volt Bécs engedékenysége Ma-

gyarország iránt a birodalom nehéz helyzetének a következménye volt, de már az áprilisban hatalomra kerülő új osztrák kormányintézkedéseket készült tenni a Magyarországnak tett „engedmények” fokozatos visszavonására. Ebben Erdélynek különösen fontos szerepet szánt Ausztria. Ezt világosan megírta Erdély vezető magyar politikusának, id. Bethlen Jánosnak gróf Fécsey Ádám magyar származású, de a Habsburg-hatalom egységét mindennek fölé helyező Habsburg-hű tábornagy: „A rend helyreállítása azzal fog kezdődni, hogy Erdélyt kezünkbe kerítjük, hogy a fellázadt Magyarországot két tűz közé szorítsuk s így a lázadásnak [a forradalmi átalakulásoknak] gyorsan végett vessünk.” Ennek érdekében – ha „az unió, de facto – nemcsak papíron” – „megvalósul. akkor mi kényszerítve leszünk az oláhok segítségét igénybe venni”.⁸

A fent idézett levélrészlet többet mond egy katonai fővezér magánvéleményénél: ez a bécsi katonai körök üzenete volt Erdély magyar politikusainak. S mert az erdélyi magyarság nem mondott le az unióról, Bécs nem késlekedett szövetségébe vonni az erdélyi románokat és a szászokat a magyar törekvések ellen.

Ez az egyre jobban körvonalazódó Bécs politika az erdélyi magyar népet is célba vette: az idegen katonatisztek a nemesség és a nép közé szerettek volna éket verni, s ezáltal az uniót és reformokat gátolni. Nem véletlen, hogy a magyar politikusok, különösen az erdélyiek egymás után fordultak felhívásokkal a néphez. Berzenczey május 15-én maga is röplapot jelentetett meg *Székely Barátaim!* címmel.⁹ Érdemes ezzel kissé részletesebben foglalkoznunk, mert Berzenczey álláspontját és nézeteit hűen tükrözi.

Az Európából indult mozgalmak segítségével – olvasható a felhívásban – „a magyar nemzet visszavívta szabadságát”, de a szerbek és horvátok megirigyelték ezt, s máris a magyarság ellen fordultak. Erdélyben a szászok az unió ellen vannak, s fellázították a románokat is.¹⁰ Ilyen körülmények közt fontos, hogy a székelyek ne adjanak hitelt a bujtogatásoknak, mert az ellenség azt terjeszti, hogy „akinek többje van Székelyföldön azt el kell venni”. Berzenczey hangsúlyozza: „A közterheket egyaránt kell hordanunk, de senkinek a tulajdonát nem akarjuk mi bántani.” A szabadság kivívására kell törekedni, hogy ami eddig nem volt igazságos, „azt tegyük igazságossá”. Kéri, becsüljék a vagyont, a tulajdont. Ne bántsák a tisztségviselőket se; azokat, akik méltatlanok tisztségekre, közgyűléseken fogják leváltani. Végül bejelenti: többen arra készülnek, hogy faluról falura járva a székelyekkel együtt tanácskozhassanak.

Berzenczey felhívása jól tükrözi azt, hogy az általános polgári szabadság- eszmék mellett terjedőben voltak a szegényebb rétegek körében a tulajdon ellen olyan kommunisztikus eszmék is, amelyek a 48-as februári francia forradalomból, sőt a kommunista mozgalomból ihletődtek. Berzenczey hár-

mas jelszóval zárja a kiáltványt: „Egység! Vitézség! Unió!”¹¹ Utóbbi, az unió megvalósítását a legfőbb célnak tekintette.

Berzenczey László nem maradt a helyi politikai élet színpadán; az 1848. május 29-én megnyílt erdélyi országgyűlésen Marosszék követeként vesz részt Antal Imre mellett. Itt többször felszólalt az unió- és a jobbágytörvény azonnali elfogadása érdekében. A jobbágy-felszabadító törvény előzetes vitájában a földesuraknak juttatandó kárpótlási vita során arra szólította fel a képviselőtársait, hogy „ne halogassuk [...] a nép felszabadítását”¹² Amikor pedig a felszabadító törvény életbe léptetésének időpontja került napirendre, a legradikálisabb és legjobb megoldás mellett érvelt: „Berzenczey rögtön kívánja kihirdetni, hogy ne mondja a nép, hogy a császár adta.”¹³ Ennek hangsúlyozása azért volt különösen fontos, mert az „oszd meg és uralkodj” elvét követve, a bécsi kamarilla évtizedek óta terjesztette a nép között azt a „király-romantikát”, hogy ti. a jó császár a jobbágyok barátja, s rég felszabadította volna őket, de a magyar nemesség ezt mindig megakadályozta. Rendkívül hatásos volt ez az alattomban terjesztett diverzió, amely a jobbágymozgalmak kirobbanásához nem kis mértékben járult hozzá.

A Kolozsvárt ülésező utolsó rendi országgyűlés elfogadta az uniótörvényt, a jobbágy-felszabadító úrbéri törvényt, s ezzel a polgári átalakulás útjából elhárította a legfőbb akadályt. Az uniótörvény az egyén polgári szabadságjogait mondta ki, s érvénytelenítette a korábbi rendi-feudális törvényeket. Ugyanakkor megválasztotta az unióbizottságot, hogy a Magyarországgal való tényleges egyesülés kérdéseire törvénytervezetet dolgozzon ki. Az unióbizottság a magyarországi országgyűlés keretében fejtette ki a tevékenységét.

Az erdélyi követek a magyar országgyűlésben részben választások, részben ideiglenes megbízatás alapján foglalták el helyüket. Marosszékben sikerült megszervezni a választást. Mégpedig úgy, hogy az 1848. június 27-i székgyűlésen megjelent rendek szavaztak a Teleki Téka udvarán. Ezt megelőzően négy jelöltet állított a szék nemesi közönsége: Antal Imrét, Berzenczey Lászlót, Dósa Eleket és Horváth Istvánt, de felmerült Kemény Pál neve is. A marosszéki választást a székelység hajdani humorára is utaló korteskedés kísérte.¹⁴ a választáskor Antal Imre 761, Berzenczey László 757, Dósa Elek 8 és Horváth István 4 szavazatot kapott.¹⁵

Már a június 27-i közgyűlésen feleskettették Antal Imrét és Berzenczey Lászlót, s még a régi, tehát nem modern parlamentáris rendszer szerint, követi utasításokkal látták el őket. A gyűlés jegyzőkönyve erről így ír: „Igyekezzenek a Székely Nemzet jóllétét (!) előmozdítani, s annak terhein könnyítést eszközölni, a nemzet ősi törvényeit és szabadságait másokkal is megismertetni, s azoknak fenntartására erőteljesen munkálkodni” Arra intették továbbá a két követet, hogy érveljenek a királyi táblának Marosvásárhelyt

hagyása érdekében, sőt azon igyekezzenek, hogy más központi hivatalokat is lehetőleg oda helyezzenek. Feladatukként jelölték meg a küzdelmet a vasútvonalak mielőbbi megépítéséért, amelytől a kereskedelem fejlődését remélték.¹⁶

Nem kétséges, hogy az unió kimondása s a rendi kiváltságokat megszüntető törvények elfogadása ellenére, Marosszék rendjei még a régi székely szabadságjogok visszaállítását várták a magyar országgyűléstől,¹⁷ mintha nem is lett volna március 15-e, s mintha a jobbágyfelszabadítást ki sem mondták volna. Berzenczeynek és társainak nem volt könnyű dolga, mert az előbb említett utasítás ellenkezett a pesti népképviselői országgyűlés törekvésével, amely feladatának nem a múltbeli sérelmek orvoslását tartotta, hanem az állampolgári egyenlőség modern elvének megfelelő törvényalkotást. Előre kell bocsátanunk, hogy Berzenczey magatartásán végig megfigyelhető a kettősség: hol székelység régi szabadságjogait védelmezi, hol a társadalmi egyenlőség elvét hangsúlyozza. Helyzetét tovább nehezítette az, hogy a magyar országgyűlés tagjainak nagy többsége nem ismerte e sajátos székely kérdések lényegét és történelmi hátterét.

Az erdélyi országgyűlés választójogi törvénye alapján a magyar országgyűlésbe küldött 73 erdélyi követ közt 19 székely volt. A legaktívabbak, legalábbis akkor, mind Kossuth-pártiak voltak. Elsőként kell megemlíteniünk Marosszék egyik követét, Berzenczey Lászlót, aki Kossuth feltétlen híve volt. A magyar országgyűlésben ő szónokolt a legtöbbet a székelyek nevében, s mert ahhoz jól értett, gyakran tapssal kifejezett elismerést kapott képviselőtársaitól. A székely köznép, kisenemesség szerette, sőt a jobbágy nép is saját érdekei védelmezőjének tartotta, mert a 1846–47-es erdélyi országgyűlésen a székely jobbágy részére is kedvező úrbéri törvényt követelt. A liberális és konzervatív nemesség soraiban viszont számos ellenfele volt, mert túlzóan radikálisnak, sőt szélsőségesnek tartották.

A magyar országgyűlés július 5-én nyílt meg, az erdélyi követek 10-én érkeztek a fővárosba.

A székelyek nevében első, bemutatkozás következményei által is jelentős felszólalás a képviselőház július 11-i ülésén hangzott el. Berzenczey László szónoklatát tulajdonképpen Kossuth Lajos nevezetes véderőszervezéssel kapcsolatos beszédének támogatására építette fel. Mint erdélyi székely örömet fejezi ki azon nap iránt, s mint első székely felszólaló „székely nemzete nevében” üdvözölte a szabadságot. Ha ő most feltárná a székelység sebeit – mondotta -, a parlament „bizonyosan a székely sérelmeket” tűznél napirendre, annyi ott a panasz. De most nem ennek az ideje, a követek később szeretnék a székelyek jogait kivívni. Most a haza megmentéséről kell tanácskozni.

Amellett, hogy a beszéd tartalma is figyelmet érdemelt, mert a legidősebb kérdést részesítette előnyben, Berzenczey újabb bizonyítékot szolgáltat

tott arra, hogy Kossuth politikájának a támogatója. Ezt Kossuth is tudomásul vette, s ezen túl a székely kérdésben elsősorban rá, Berzenczeyre alapozott. Bizalma teljes volt, s később igyekezett minden támadás ellen megvédeni, új fontos feladatokkal bízva meg.

Az első kérdés, amellyel a pesti országgyűlésnek, mint székely sajátossággal szembe kellett néznie, a székelyföldi jobbágyszabadítás ügye volt. Alighogy megkezdődött a parlamenti munka, megérkezett Erdélyből Perényi Zsigmond országgyűlési biztos levele a belügyminiszterhez, amelyben jelezte, hogy a székelyek közt a készülődő erdélyi jobbágyszabadító törvény nem lesz alkalmazható, mert a székelység Háromszéken és Csíkszékben nagyon elszaporodott, a föld viszont kevés, tehát nincs, amiből a jobbági igényeket kielégíthessék.

Kossuth felkarolta Perényinek azt a javaslatát, hogy a székelyföldi jobbágyszabadítás megoldását, általában a túlnépesedés kérdését összekapcsolják az áttelepítéssel, és ebbe az akcióba vonják be a moldvai csángóságot is. Mint pénzügyminiszter, már július 26-án törvényjavaslatot nyújtott be „a kincstári javakon eszközölni magyartelepítésekéről”.¹⁸ A törvényjavaslat vitájában Kossuth előterjesztését támogatva felszólalt Berzenczey László is, hangsúlyozva, hogy az áttelepítést a „honvédelem eszközeként tartja”.¹⁹ Nem véletlen tehát, hogy Kossuth Berzenczey Lászlót nevezte ki telepítési kormánybiztosnak. Ezzel megkezdődött kettőjük konkrét együttműködése. A telepítés azonban elmaradt, egyrészt a telepítésre kiszemelt Délvidék háborús helyzete miatt, másrészt, mert a székelyek nem voltak hajlandók áttelepedni.

A telepítési terv meghiúsulása egyben a székely jobbágyszabadítás elodázását is jelentette, ami tovább növelte a Székelyföldön a társadalmi feszültséget, kitűnő talajt szolgáltatva az unióellenes és magyar nemességellenes propagandának.

Már a telepítési törvény vitája során, augusztus elsején napirendre került a székely határőr katonaság ügye is. Ez Fábián Dániel kézdivásárhelyi követnek azzal a bejelentésével kezdődött, hogy tudomása szerint a bécsi kormány a székely katonaságnak különféle kedvezményeket ígért helyzetének javítására. A képviselő szerint el kellene kerülni, hogy „a székelység az ellenség befolyása alá kerüljön”.²⁰ Mikó Mihály csíkszéki követ ezért a székely határőri sérelmek azonnali orvoslásáért emelt szót. Mivel a határőrrendszer megszüntetése, illetve a székely határőrezredek átalakítása honvédelmi alakulatokká – mert lényegében véve erről volt szó – egyelőre nem látszott keresztülvihetőnek,²¹ Kossuth külön székely haderő felállítására tett javaslatot. Erre felhatalmazást kapott a minisztertanácstól. Egyelőre önkéntesekből álló könnyű lovascsapat megalakítását tervezték. A terv megvalósítása érdekében Kossuth 1848. augusztus 17-én hívét, Berzenczey Lászlót kinevezte

székelyföldi kormánybiztosnak. A kinevezési okmányban ezeket olvashatjuk: „A miniszteri tanács által egy önkéntes szabad könnyű lovas seregnek Erdélyből s főleg a harcias derék székelység köréből toborzás útján kiállítására felhatalmaztatva, Önt mint már a székely telepítések ügyében különben is kinevezett Miniszteri Biztosomat, ezennel az elől nevezett ügyben is kormányi Biztosul kinevezem, megvárván Öntől teljes bizalommal, hogy erdélyi véreink s különösen a vitéz székelységnek hazafias szellemét fáradhatatlan eréllyel felhasználva [...] gyorsan kiállítsa, felszerelje, felfegyverezze, s oly karban helyezze. miszerint a miniszteri helybenhagyás mellett kinevezendő vezér” kész legyen szolgálatra.²²

A fent idézett okmány nem hagy kétséget afelől, hogy Berzenczey László Kossuth Lajos teljes bizalmát élvezte, és azt is bizonyítja, hogy Kossuth milyen nagy reményeket fűzött a székely katonai alakulat felállításához. A továbbiakban a levél pontosítja azt, hogy a könnyű lovas seregnek 1500-3000 főből kell állnia.

Kossuth körültekintően járt el: Berzenczeytől „időnkénti jelentéseket” vár megbízatásának eredményeiről, s még ugyanaznap, augusztus 17-én átiratot küldött Mészáros Lázár hadügyminiszterhez, amelyben a segítségét kéri: pontosan jelölje meg, hogy mire van szükség egy ilyen alakulat felállításához; „én a Kegyed utasítását akarom követni mindenben; csak a végrehajtást kérem reám bízni”.²³ Ugyanakkor arra utasította Vay Miklós erdélyi főkormánybiztos: támogassa Berzenczeyt abban, hogy szükség esetén bármely székely székben közgyűlést hívhasson össze a szervezés ügyének előmozdítására.²⁴ Kossuth Berzenczey mellé Gál Sándor csíki századost nevezte ki katonai tanácsosnak, aki egyébként a tavasz folyamán Klapkával már bejárta a Székelyföldet, hogy a helyzetet felmérje.

Berzenczey a megbízatás vétele után Marosvásárhelyre sietett, ahol felállította a szervező központot. Nem érdektelen adat, hogy irodája előtt a marosvásárhelyi polgárőrség állandó szolgálatot tartott.

Augusztus 28-án Berzenczey beszámolt Kossuth Lajosnak az ügy pillanatnyi állásáról. „A hír, miként Miniszter úr tervezete szerint egy szabad lovas sereg alakíttatik, már átvillant egész Székelyföldön, és mindenfelől kedvező tudósítások érkeznek, hogy a lelkes fiatalság kellő buzgalommal kíván ezen seregbe bé soroztatni, ily körülmények közt tehát az egyelőre ezeröttszázból összeállítandó sereg mentől előbbi alakítása csaknem bizonyos.”²⁵ Beszámolójában Berzenczey megismételte egy már korábban felvázolt tervét a székely haderő bővítéséről. Eszerint a tüzérség s utána utász alakulattal kellene a lovasságot kiegészíteni,²⁶ ami által „egy kombinált, több tekintetben használható és minden akadályokon átgázolható erőnk” lesz.²⁷ Aztán felmerült egy gyalogos egység megszervezésének a lehetősége is.

A szeptember elsején küldött újabb beszámolóból megtudjuk, hogy a székelyföldi szervezéssel egy időben Kolozsvárt és Désen is megindult a huszárcsapatok alakítása. Ugyanebben az időben folyt Kolozsvárt a XI., Marosvásárhelyt a XII. honvéd gyalogzászlóalj szervezése is. Berzenczey szerette volna, hogy a kolozsvári és dési huszárszázadok is a székely Kossuth-lovasság kiegészítő részét képezzék; erre volt is remény, mert gróf Mikes Kelemen, a kolozsvári egység szervezője ilyen értelemben nyilatkozott.²⁸ Hogy az ügy késedelmet ne szenvedjen, sürgeti a felszerelés mielőbbi elküldését Pestről Marosvásárhelyre. A beszámoló hátlapján olvasható: „Károlyfehérvárról 12 ágyú adassék és munícióval lássék el.”²⁹ (Amelyet azonban Berzenczey nem kapott meg.)

Szeptember első napjaiban megkezdődött a toborzás. Egy Marosvásárhelyről szeptember 11-én (azon a napon, amikor Jellasics megtámadta Magyarországot) keltezett beszámoló szerint már a 300-at elérte a jelentkezők száma a városban és környékén, ahol lelkesedéssel csapnak fel a fiatalok Kossuth-huszárnak.³⁰ Toborzási központot állítottak fel még Székelyudvarhelyt, Székelykeresztúron, Sepsiszentgyörgyön, Kézdivásárhelyt, Csíkszentmártonban és Gyergyószentmiklóson. Jakab Elek írja, hogy minden toborzási helyre 5-6 deli huszárt küldtek ki, „kik jól tudtak a nép szívéhez szólni”.³¹ Ruházatuk megnyerő: vörös csákó vitézkötéssel és fekete lófarkbokrétaival, világosszürke posztó magyarka (mente) vörös zsinórkötéssel, pantalló szintén vörös zsinórral, csizma. A zászló pedig „oly varázshatású volt, hogy özönlött alája az ifjúság”.³²

A toborzás kétséggkívül sikeresen haladt, amikor a „szeptemberi fordulat”, azaz Jellasics támadása, a bécsi háborús párt magyarellenes intézkedései és a magyar kormányválság olyan zavart idézett elő, amely gyakorlatilag félbeszakította a székely haderő szervezését.

Kossuth hatalmi helyzetének pillanatnyi meggyengülését Berzenczey erdélyi ellenfelei is megpróbálták kihasználni. Ilyenek ugyanis bőven voltak: mindenekelőtt gróf Toldalagi Ferenc Marossszék főkirálybírója, aki Vay főkormánybiztost úgy tájékoztatta, hogy Berzenczey túllépte hatáskörét, a politikai s közigazgatási életbe is beavatkozott, s működése zavarok forrása lett.³³ Vay sem késett minderről beszámolni Batthyány miniszterelnöknek, aki ugyan maga is nagy erőfeszítéseket tett a honvédelem erősítésére,³⁴ de munkájában Vay kormánybiztosra támaszkodott, s mindenhol igyekezett a Kossuth-féle radikálisabb megoldásokat háttérbe szorítani. Ennek volt a következménye, hogy Berzenczeyt szervezőirodájával együtt Debrecenbe rendelte. „Jelen soraim által kötelességébe teszem Önnek, hogy eddig besorozva levő minden egyénével Debrecenbe útnak induljon, hol a besorozottak számához képest ellátás iránt előleges rendtartás lesz téve, és ahol magamihez tartás végett a további parancsot veendi.”³⁵

Nem kétséges, hogy a miniszterelnök ezzel Vay fő kormánybiztos helyzetét akarta megerősíteni, teljhatalmát a Székelyföldön visszaállítani. De bizonyos az is, hogy állampolitikai megfontolás is vezérelte tettét, az ugyanis, hogy elkerülje a Puchnerrel való teljes szakítást, mely Berenczey intézkedései nyomán hamarosan bekövetkezett volna. Emellett elterjedt a hír, hogy Berenczey a Székelyföld teljhatalmú kormánybiztosa szeretne lenni.³⁶ De bármi is volt az indítók, nem mondható bölcs intézkedésnek az, amely a szervezés teljében lévő katonai erőt kivezéynyi Erdélyből akkor, amikor az osztrák párti katonaság felmondta az engedelmességet a magyar kormánynak, s a román népfelkelés és szervezés erőteljesen folyt.

Tény tehát, hogy Vay kormánybiztos és a melléje tömörülő liberális politikusok, valamint az árnyékukban megbúvó konzervatív erők mindenképpen meg akartak szabadulni Berenczeytől és az általa képviselt radikalizmustól. Batthyány miniszterelnök és a belügyminisztérium, amelynek erdélyi ügyeit báró Kemény Dénes államtitkár intézte, Vay és a Gubernium álláspontját támogatta. Azonban Berenczeyt nem sikerült eltávolítani.

Egyelőre még nem tisztázott okok miatt, de nem valószínű, hogy Kossuth közbelépésére a miniszterelnök visszavonta rendeletét, amely előírta Berenczeynek, hogy székhelyét Debrecenbe tegye át. De Vay kormánybiztos hatalmát megerősítették; öt székely kormánybiztost (Mikó Mihályt, Berde Mózes, ifj. Bethlen Jánost, Zeyk Józsefet és Heller Jánost) küldött az országgyűlés a Székelyföldre, hogy Vayt és a Guberniumot a székely kérdés békés megoldásában támogassák. A miniszterelnök szeptember 26-án gyorspostán a következőket közölte Berenczeyvel: „Folyó hó 20-án kelt jelentésére válaszolom Önnek, B. Vay Miklós k(ormány)biztos úr minden erdélyi dolgokban közvetlen intézkedésre fölhatalmaztatva és utasítva lévén, az Ö rendelkezései mindenképpen pontosan teljesítendők.”³⁷

Berenczey szeptember 28-án két beszámolóban válaszolt az őt ért sérelmekre: egyiket a hadügyminiszterhez, a másikat a miniszterelnökhöz intézte. Ezekből újra és világosan kiderül, hogy a minisztérium és az erdélyi szervei, elsősorban Vay fő kormánybiztos nemcsak akadályozta, hanem egyenesen szabotálta a székely haderő szervezését, Berenczey munkáját. Azt meg személyét ért sérelemnek tekintette, hogy gróf Mikes Kelemen, a kolozsvári lovasság szervező felelősét az alakulóban levő egész, tehát a kolozsvári, dési és székelyföldi könnyű lovasezred parancsnokává nevezte ki. Berenczey erre a feladatra Mikest nem találta alkalmasnak, s határozottan kijelentette, hogy a székely egység „semmi esetre gróf Mikes Kelemen vezérlete alá [...] nem veti magát.”³⁸ Ez volt Berenczey teljesen nyílt szembe fordulása a magyar minisztériummal.

Ugyanabban a beszámolóban Berenczey ismertette a hadseregszervezés eredményeit. Eszerint 1200 katonát toborzott, de a lóbeszerzés és az egység-

gek felszerelése még hátra van. A tisztek kinevezése körül is problémák merültek fel, elsősorban pedig az foglalkoztatta, hogy a korábban Kossuth és a hadügyminiszter által kinevezett Gál Sándor századost, Berzenczey fő katonai tanácsosát és seregszervezőjét Lázár hadügyminiszter felszólította: vállaljon állást a minisztériumban;³⁹ vagyis Gál Sándort el akarta távolítani Berzenczey mellől, aki sem ezzel, sem az újabb kormánybiztosi kinevezésekkel nem értett egyet. Ellenkezőleg: nyíltan megírta, hogy ő akar a Székelyföld teljhatalmú kormánybiztosa lenni „mind polgári, mind katonai tekintetben.”

A miniszterelnökhöz küldött beszámolójában Berzenczey azzal indokolta kérését, hogy a székelység katonai erejét csak így lehet egyesíteni, és pedig a határőri övezetbe tartozó Háromszéket és Csíkot, valamint az 1764-ben nem katonásított Udvarhely- és Marosszéket azért kell egyesíteni: „Hogy (...) célszerűen lehessen a székely haderőt kiállítani.” A miniszterelnöknek is megírja: „Mindenek fölött szükség, hogy hatalmam minden székely székre egyaránt kiterjedjen.”⁴⁰

Valóban ilyen veszélyhelyzet állt fenn? Ennyire szükséges volt a székelység mozgósítása?

Véleményét Berzenczey az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz október 6-án intézett beszámolójában fejtette ki.

Eszerint a General Commando nem segítette az önálló székely lovasság felszerelését, sőt magához rendelte a háromszéki és csíki székely határőrezredek parancsnokait, s hogy „minő kifolyása lehet ezen hadi tanácskozásnak, lehet képzelni, mivel az erdélyi sorkatonaság is az oláhok és szászokkal kezdet fogva reactionális szellemben kezdett működni.”⁴¹ Berzenczey konkrét eredményekre is hivatkozott: Urban a naszódi román ezred újonnan kinevezett főparancsnoka megkezdte a román nép felesketését a magyarok ellen, az unió ellen, s „e végre a vármegyékből és Marosszékből magyarokat is kényszerítettek.”⁴² Továbbá rámutatott arra, hogy a marosvásárhelyi várba ellenséges katonai alakulat szállt be. Ezek miatt erélyes intézkedést kér az Országos Honvédelmi Bizottmánytól, hogy „a fenn említett irányból az oláhság, szászság és sorkatonaság eltéríttessék, különben lehet tartani attól, hogy még a székely katonaságot is valami ármánykodások által az igazságos magyar ügy ellen felbújtogadják.”⁴³ Ezek kétségkívül mind reális tények voltak, és az erdélyi magyarság teljes lefegyverzésére irányultak. A helyzet súlyosságát a székely székek vezetői s közéleti személyiségek jól látták, és tettekre sűrgették Berzenczeyt.⁴⁴

Ilyen körülmények között a székelység többé nem bízott Vay fő kormánybiztos működésének sikerében, viszont Berzenczey befolyása s népszerűsége gyorsan növekedett. Ehhez bizonyosan Kossuth politikai tekintélyé-

nek a helyreállása is hozzájárult; Kossuth sietett Vayt értesíteni, hogy továbbra is támogatja Berzenczeyt.⁴⁵

A székelység hangulatának radikalizálódását észlelve, s a román népfelkelés szervezését látva, Berzenczey szeptember végén merész lépésre határozta el magát: önhatalmúlag összehívta Agyagfalvára a székelyek nemzeti gyűlését. Kiáltványa szerint a székely nagygyűlés programját három pont képezi: 1. Egy három személyből álló ideiglenes székely kormány választása, amely a magyar kormány fennhatósága alatt működik; 2. Egy székely nemzeti (katonai) tábor létesítése és 3. a „székely nemzet régi szabadságainak helyreállítása.” Rendkívül merész program volt ez, amelyet sem Vay főkormánybiztos, sem a Gubernium nem fogadott el; Erdély liberális politikusai már a gyűlés összehívását is szerették volna megakadályozni. A székelyföldi és az erdélyi magyarság többsége azonban Berzenczey mellé sorakozott fel, s ezért a Gubernium elhatározta, hogy tárgyalni fog Berzenczeyvel. Mikó Imre, a Gubernium ideiglenes elnöke Marosvásárhelyre utazott, és sikerült Berzenczeyt rávenni a nagygyűlés programjának a megváltoztatására.

A székely gyűlés új programját a Kolozsvári Híradó október 8-i számában tették közzé. Ez a következő pontokból állt: 1. Hűség- és hódolatnyilvánítás a király iránt; 2. testvéri kéznyújtás a hazában élő minden nemzetiségűnek. Kijelentése annak, hogy ők senkit megtámadni nem fognak, de a magyar nemzetet és alkotmányát bármely megtámadó ellen védelmezik és 3. a szükséges védelmi intézkedések.

Mikó Imre, aki a székelység körében ugyancsak nagy népszerűségnek örvendett, elvállalta a székely nagygyűlés elnöki tisztét. Berzenczey és Mikó megegyezése elősegítette az előkészületek felgyorsítását, s a székelység és az erdélyi magyarság reménykedve várta az eseményt. A mozgósítás sikeres volt: október 16-án mintegy 60 000 székely és nagyszámú vármegyei magyar küldött gyűlt össze az agyagfalvi réten, a Nagy-Küküllő partján.⁴⁶ Puchner tiltó parancsa ellenére megjelent a három székely határőrezred, bár hiányos létszámmal, mert két gyalogzászlóalj s két szakasz huszár, amely Magyarország védelmében vett részt, nem lehetett jelen Agyagfalván.

A nagygyűlés Mikót közfelkiáltással elnökké választotta. Köréje tömörültek a pesti országgyűlésről megérkezett székely követek: Berde Mózes, Mikó Mihály, ifj. gróf Bethlen János és mások. Berzenczey és Gál Sándor csoportja a gyűlés vezető testületében kevesebb szavazattal rendelkezett, de ők a nagy számban összegyűlt és fellelkesített székelységre támaszkodhattak.

Az első nap reményei közt kiemelkedő fontosságú volt a Berde Mózes által felolvasott, testvérnépekhez intézett felhívás, amely kifejtette a székelység békés szándékát, az erdélyi népek szolidaritásának szükségességéért.⁴⁷

A székely társadalom belső kérdéseinek rendezését volt hivatva előmozdítani az a határozat, amely kimondotta: jogban és kötelességben a Székelyföldnek minden polgára egyenlő.⁴⁸ Ez az elvi határozat a magyar forradalom vívmányaival teljesen összhangban állt, s a Székelyföld polgárosodásának ügyét is jobban szolgálta, mint az erdélyi programnak az a kitétele, amely a régi székely szabadságjogok visszaállításáról beszélt. (Bár homályban maradt, hogy társadalmi vagy önkormányzati jogokra gondolt-e a kiáltvány szerzője.)

Ennek az elvi döntésnek az értelmében a nagygyűlés elhatározta az 1764-ben erőszakosan létrehozott székely határőri rendszer megszüntét, s a székely katonáskodást az országos normákhoz szabta. Ebből következően kimondták a székelyek elszakadását a Nagyszebenben székelő birodalmi főparancsnokságtól. Ezzel teljesült a forradalom kezdetétől annyszor napirenden levő székely kérdés legfontosabbika, amelyet a nemzeti gyűlés nagy lelkesedéssel fogadott. Az már Székelyföld államjogi helyzetére vonatkozó határozat volt, amely az egyedüli illetékes kormány szerveként a magyar minisztériumot fogadta el, s a Guberniumot feloszlátandónak nyilvánította. Mivel a hadi helyzet miatt az összeköttetés Pest irányában nem volt fenntartható, a kormányhatalmat ideiglenesen Vay kormánybiztosra és a Pestről hazatért székely kormánybiztosokra ruházta.⁴⁹

A második napon, október 17-én kizárólag az önvédelem és a katonai tábor kérdéseiről folyt a vita. Mikéék az önvédelemben a három székely határőrezred jelenlevő egységeire kívántak támaszkodni. De Erdély minden részéből érkező segélykérésekre való tekintettel a Berzenczeyék álláspontja győzött, amely szerint a jelen levő összes harcképes férfiak azonnal katonai táborra alakulnak. E tábornak szerintük gyorsan ki kell indulnia az erdélyi magyarság védelmére. Mivel a közszékelység ezt a tervet fogadta el, mintegy 25–30 000 fős haderőt szerveztek az agyagfalvi réten. Élére Sombori Sándort, a székely határőr huszárezred főparancsnokát nevezték ki, polgári biztossá pedig Berzenczey Lászlót választották meg. A székely haderő alig néhány napi előkészület után négy dandárra osztva kiindult az agyagfalvi táborból.

Berzenczey október 20-án számolt be Kossuth Lajosnak az agyagfalvi eseményekről. Ő magát ekkor, „székely nemzeti fő Biztosnak” nevezte. Beszámolója szerint mintegy 25 000 székely indult el, részint tűzfegyverrel, nagyrészt mégis dsidákkal, kaszákkal vagy vasvillákkal felszerelve. A kiképzett határőr katonaság száma 2500 főt tett ki. A stratégiai cél a vármegyékbe való behatolás volt, a felkelt románság korlátozása, valamint Marosvásárhely és Kolozsvár közt az összeköttetés biztosítása. Ugyancsak Berzenczey jelentette, hogy Székelyföldön készenléti állapotot hirdettek. Úgy gondolta, hogy ezek következtében a románok, szászok és a General

Commando elfogadja a magyar kormánytól való függést. Tetteit a következőkkel indokolta: ha nem cselekedett volna így „Erdélyben a reactio befészkelvén magát”, a magyar ügy veszélybe került volna. Annál inkább, mivel Urban ezredes „egy második Jellaschich (!) gyanánt akart föllépni”, s már számtalan román, sőt erőszakosan magyarokat is felesküdtetett a császár hűségére. A haderő fenntartása érdekében pénzt s 24 ágyút kért, valamint a Magyarországon levő székely alakulatok hazaküldését is.⁵⁰

Berzenczey következő fennmaradt jelentésében, október 25-én megismételte korábbi kéréseit, és újakat is megfogalmazott. A jelentést futár vitte Kossuthhoz, aki azonban akkor a hadseregnél tartózkodott. Emiatt a futár a Honvédelmi Bizottmánytól vihetett választ Marosvásárhelyre. Ebben arról értesíti Berzenczeyt, hogy a kért pénzt már átküldték Vay kormánybiztoshoz, útnak indult a 12 ágyú is, de fegyvert nem küldhetnek, mert nincs ahonnan. A válasz Kossuth szokásos szavaival zárta a fogalmazványt író (bizonyosan Pálffy János):⁵¹ „Ön hazafiságától és erélyességétől megvárja az Országos Honvédelmi Bizottmány, hogy valamint eddig, úgy ezután is elkövetne mindent, hogy a lázadók megfékezésével Erdélyben a nyugalmat és törvényes rendet helyreállítsa.”⁵²

Kossuth a táborból való visszaérkezés után Berzenczey beszámolóiból tájékozódott a székelyföldi helyzetről, amelyről akkor nem tudhatta, hogy kedvezőtlen fordulat következett be. Kezdeti sikerek után ugyanis a székeleyek vereséget szenvedtek a jobban felszerelt, ágyúval rendelkező, jobban vezetett császáriaktól. A székely tábor felbomlott, a császári csapatok és román népfelkelők megszállták Marosszéket és Udvarhelyszéket, Csíkot pedig Dorsner ezredes semlegesítette. Neki, valamint Beczman ezredesnek nem kis szerepe volt a székely katonaság szétszéledésében. Egyedül Háromszék védte meg magát az odamenekült székely tábor maradványaival, köztük a Berzenczey-féle Kossuth-lovasok támogatásával.⁵³ Csak itt bontakozott ki az önszerveződésből és székely tehetségéből az az erő és lendület, amelyre Kossuthék már 1848 márciusában számítottak.⁵⁴

Visszatérve Agyagfalvához: a 25 000–30 000 fős katonai erő akkor hullt szét, amikor a legnagyobb szükség lett volna rá. November 17-én Urban csapatai elfoglalták Kolozsvárt, s hamarosan kiszorult a magyar haderő – Háromszék kivételével – egész Erdélyből. A magyar nemzetőrségeket lefegyverezték, több ezer polgári személy esett áldozatul a császáriaktól támogatott román népfelkelésnek.⁵⁵

Mi okozta a székely tábor széthullását?

A székelység 1848 végén sem talált igazi önmagára, nem volt képes sem az elvárásoknak, sem az önmaga állította mércének maradéktalanul megfelelni; ehhez kétségkívül hozzájárult a székely kérdések megoldatlansága. Sem a székely hatórség megszüntetését – ez volt a székelyek legtöbbit han-

goztatott kívánsága –, sem a székelyföldi jobbágyfelszabadítást nem sikerült törvényesen rendezni. Zavart keltő volt a politikai helyzet is: 1848 márciusától decemberig gyakorlatilag három központi szerv egymásnak igen gyakran ellentmondó intézkedéseire kellett figyelnie a székelységnek: a Kolozsvárt működő Guberniumra, a magyar kormányra, valamint a Nagyszébenben tevékenykedő osztrák katonai főparancsnokságra. Ez pedig megzavarta a székelység gondolkodását, és elbizonytalanodáshoz vezetett.

Kossuth maga is először csak a parlamentáris rendezések útját tartotta járhatónak; a pesti országgyűlés székely követjeivel együttműködve kísérelte meg rendezni az említett problémákat. De látva ennek eredménytelenségét, még idejében, 1848 augusztusában a kormánybiztosi intézményhez folyamodott. Berzenczey kinevezésével nemcsak az osztrák katonai parancsnokságtól független székely haderőt kívánta létrehozni, de a székelység egységét is biztosítani szerette volna. Tervét azonban akadályozta a magyar központi vezetésben fellépő széthúzás, a közte és Batthyány miniszterelnök közt kialakult ellentét, amely begyűrűzött Erdélybe és a Székelyföldre is. Berzenczey tevékenységét inkább gátolta, mint segítette Vay kormánybiztos a Gubernium, miközben Puchner tábornok ravasz taktikával készítette elő a magyar forradalom elleni nyílt támadást. Berzenczey és hívei Kossuth nevében ugyan mozgósítani tudták a székelyeket az agyagfalvi nagygyűlésen a honvédelem érdekében, de a vállalt feladatra nem tudták kellően felkészíteni. A szervezőtevékenység is sok kívánnivalót hagyott: minden fegyverért a Honvédelmi Bizottmányhoz, Kossuthoz folyamodtak, holott később Háromszéken Gábor Áronék megmutatták a helyi önvédő cselekvés eredményességét.

Kossuth Berzenczeyt konkrét feladattal bízta meg: az erdélyi s különösen a székelyföldi könnyű lovas sereg megszervezésével. Erre Berzenczey kétségkívül alkalmas személyiség volt, annál inkább, mivel őt a mellérendelt tehetséges hivatásos katonatiszt, Gál Sándor segítette. Berzenczey azonban fokozatosan túllépte hatáskörét, amikor a Székelyföld teljhatalmú kormánybiztosa akart lenni. Úgy látjuk, hogy e törekvésében Kossuth politikája inkább bátorította, mintsem fékezte. A Berzenczey és az erdélyi magyar politikusok közti hosszas vita és huzavona sok időt és energiát felemésztett, minek az önvédelem ügye látta kárát.

De ha Kossuth elképzelését Berzenczey nem is tudta beváltani, ez nem jelenti azt, hogy utóbbi székelyföldi tevékenysége teljesen hiábavaló, vagy egyenesen káros volt, mint ellenfelei állították. Nem feledkezhetünk meg arról, hogy az általa összehívott agyagfalvi Székely Nemzeti Gyűlés jelölte ki véglegesen a székelység helyét a magyar polgári nemzetben. Az agyagfalvi gyűlés eredményeként értékelhetjük, hogy fokozta a székelység cselekvőkészségét. Az agyagfalvi határozatok nélkül Háromszék nem lett volna ké-

pes nevezetes önvédelmi harcának megvívására, sem a székely haderő arra, hogy csatlakozzék Bem erdélyi hadjáratához, amelyben meghatározó erőt jelentett.

Berzenczey László – cselekedeteinek ellentmondásossága ellenére – jelentős politikai személyiség volt, akinek érdemeiről nem feledkezhet meg az utókor.⁵⁶

JEGYZETEK

*E tanulmány nagyrészt a Maros megyei magyarság történetéből című tanulmánykötetben jelent meg 1997-ben.

1. A kinevezési okmány. MOL Pénzügyminisztérium 1438/1848/E
2. Bözödi György szándékozott monográfiát írni róla, de számos kedvezőtlen körülmény miatt erre nem kerülhetett sor.
3. Pálffy János: magyarországi és erdélyi urak. II. Szerk.: Szabó T. Attila. Kv., 1939. 81–82.
4. Bözödi György: 1848 márciusa Marosvásárhelyen. Korunk 1958. március, 3. 313–328.
5. Uo.
6. Véleményünk szerint ez nem kis mértékben hozzájárult a román nemzetörségek alakulásának akadályozásához, ti. Puchner figyelmeztetése.
7. Bözödi György: i. m. 327.
8. Báró Récsey Ádám tábornagy levele idősb Bethlen Jánoshoz. 1848 története levelekben. Szerk.: Deák Imre. Bp., é.n. 77.
9. MOL, R. 32. 4. cs. számozatlan.
10. Mint ismeretes, aznap nyitották meg a II. Román Nemzeti Gyűlést Balázsfalván.
11. MOL, R. 32. 4. cs.
12. Ellenőr, 1848. június 8. 20. sz.
13. Uo.
14. Csizmadia Andor: A magyar választási rendszer 1848–1849-ben. Bp., 1963. 84.
15. MOL, F. 142. Marosszéki járás gyűlés. 1848. július 27.
16. Uo.
17. „Indítványozzák és munkálják, hogy a székelyekről a fő (fejadó) adó eltöröltessék, s a só ára a lehetőségig leszállíttassék.” Közlöny 1848. július 23.
18. Közlöny 1848. július 23.
19. Uo. augusztus 2.
20. Kossuth Lajos Összes Munkái. XII. Bp., 1957. 656.
21. A határőrezredek továbbra is a Bécsnek közvetlenül alárendelt Nagyszebenben székelő General Commando parancsnoksága alatt állottak, bár azokat az Unió szentesítése után István nádor a magyar kormány fennhatósága alá rendelte.
22. A kinevezési okmány MOL Pénzügyminisztérium E. 1438/1848

23. Kossuth Lajos: Írások és beszédek 1848–1849-ről. Bp., 1987. Válogatta és sajtó alá rendezte Katona Tamás. 126.
24. MOL, Vay Miklós kormánybiztos irata. 707/1848.
25. MOL, Pénzügyminisztérium. Nem iktatott iratok. Kossuth Lajos Összes Munkái XII. 841.
26. Uo.
27. Pénzügyminiszter Kossuth Lajos úrnak. MOL, H. 20. Pénzügyminiszter E. 1463/1848.
28. Az erdélyi szabad lovas sereget alakító kormánybiztostól a Hadügyminiszternek. MOL, Országos Honvédelmi Bizottmány. 7997/1848.
29. MOL, H. 20. Pénzügyminiszter E. 1463/1848.
30. Kossuth Lajos hírlapja, 1848. szeptember 20.
31. Jakab Elek: Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848–49-re. Bp., 1980. 314.
32. Kossuth Lajosné adományozta.
33. Egyed Ákos: Kossuth és a székelyek. Századok, 1994. 5. 855.
34. Urbán Aladár: Batthyány Lajos miniszterelnöksége. Bp., 1986. 548 és köv.
35. MOL, Vay Miklós iratai. 3. cs. 1131/1848.
36. Egyed Ákos: Kossuth és a székelyek. Századok, 1994. 5. 855–857.
37. MOL, Minisztérium Levéltár. Miniszterelnökség. 9789/1848.
38. MOL, Vay Miklós iratai. 3. cs. 1291/1848.
39. Uo.
40. Uo.
41. Az erdélyi lovas sereget alakító kormánybiztostól az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. MOL, H. 2. OHB 799/1848.
42. Uo.
43. Uo.
44. Csík és Háromszék ilyen értelemben küldött feliratot a magyar minisztériumhoz. (Csíkszék lvt. A tiszti Hivatal iratai LCCXXX-264.)
45. Vay Miklós iratai 4. cs. 1574/1848
46. Udvszék lvt. Kormánybiztosi iratok, 1848.
47. Nemes anya Udvarhelyszékben kebelezett Agyagfalvi téren az úgy nevezett Fonsika-patak mellett őseink tanácskozó és törvényhozó helyén 1848. október 16-án kezdődött s hídvégi Mikó Imre kincstárnok megválasztott székely atyánkfia elnöksége alatt folytatott általános Székely Nemzeti Gyűlés Jegyzőkönyve. Újrakiadás. Haáz Rezső Múzeumi Füzetek. Szerk. Zepczaner Jenő. Székelyudvarhely, 1994. 2.
48. Kőváry László: Okmánytár az 1848–49-i erdélyi eseményekhez. Kv., 1861. 111.
49. Keller János kormánybiztos az OHB-hoz. MOL, OHB. 2167/1848.
50. MOL, OHB 1946/1848.
51. A fogalmazvány írójának írásmódja alapján ismertük fel.
52. MOL, OHB 1969/1848.
53. Nagy Sándor: Háromszék önvédelmi harca 1848-49-ben. Kv., 1896. 3.
54. Egyed Ákos: Háromszék, 59.

55. Kőváry László: Erdély története 1848–1849-ben. Kv, 1861. 101–103.
56. 1849-ben nem volt lényeges szerepe; Világos után bujdosott, majd Kossuth mellé csatlakozott. A kiegyezés után képviselő. 1872-ben ázsiai útra indult. Budapesten halt meg 1884-ben.

Kossuth Lajos osztrák szemmel

Kevéssé ismert módon, távollétében, sietve meghozott döntéssel, egy császári hadbíróság már 1849. szeptember 22-én hazaárulás vádjával halálra ítélte a magyar államhatárt alig egy hónappal korábban átlépő Kossuth Lajost. Minden osztrák vélemény felidézése előtt célszerű ennek az ítéletnek az indokló részével megismerkednünk, mivel a most magyarul következő megállapítások német nyelvű eredetije máig meghatározó alapinformációt jelentett és jelent az osztrákok számára:

„Kossuth Lajos, aki a magyarországi Zemplén vármegyében, Monokon született, 47 esztendő, evangélikus, nő, 3 gyermek atyja, ügyvéd és újság-szerkesztő, 1848-ban magyar pénzügyminiszter és a magyar országgyűlésben Pest város képviselője, a magyar forradalom kezdetétől kezdve annak fegyveres erővel való végetvetéséig e forradalom kiprovokálásában és vezetésében kiemelkedő szerepet játszott. Különösen azáltal vett részt benne, hogy rávette a magyar országgyűlést arra, ne ismerje el az ezt feloszlató 1848. október 3-i legfelsőbb nyilatkozatot, és együtt maradjon. Átvette az Országos Honvédelmi Bizottmány néven létrehozott ideiglenes kormány vezetését, bankjegyek kibocsátásával eszközt teremtett, hogy a jogszerű kormányhatalommal szemben a fegyveres ellenállást biztosítsa, amelyet újoncozással, a nemzetőrség mozgósításával és a népfelkelés meghirdetésével veszélyes módon továbbfejlesztett. Ő maga a hadsereggel betört Ausztria Főhercegségbe, Öfelsége I. Ferenc József trónutódlását jogbitorlásnak nyilvánította, a császári csapatoknak Windischgrätz herceg tábornagy alatti közeledésekor az országgyűlés és a kormány székhelyét Debrecenbe helyezte át. Felhívásokkal és kiáltványokkal, jutalmakkal és rögtönítélő bíraskodással a népet és a hadsereget a megkezdett forradalmi tettekben való kitartásra ösztönözte, és arra törekedett, hogy ügynökök révén ezekhez a külföld részvételét megnyerje. Végül az 1849. április 13-i titkos tanácskozáson és az április 14-i nyilvános ülésen Magyarországnak az összbírodalomból való teljes kiszakítását, a legfelsőbb császári családnak a trónfosztását és száműzetését indítványozta és keresztülvitte. Magát Magyarország kormányzójává nyilvánítva, olyan kormányt választatott, amellyel május 14-én esküt tett a függetlenségre. 1849. május 18-án és június 27-én kereszteshadjáratra szólított fel a szövetséges osztrák és orosz haderő ellen, és diktátori hatalommal uralkodott Magyarországon, míg a hadiesemények 1849. augusztus 11-én

Aradon a kormányzásról való lemondásra és hamarosan ezt követően a Törökországba való menekülésre nem kényszerítették.”¹

A Habsburg-uralkodó különböző felségterületén élő kortársak, az Arlberg előtti, vagyis e hegységtől nyugatra élő németektől a bukovinai románokig és az isztriai olaszoktól a lodomériai ruténekig, és ezek között sok más nyelvű és kulturájú alattvaló, akiket csak túlzó leegyszerűsítéssel, birodalmi összetartozásuk alapján lehet egyszerűen „osztráknak” nevezni, bizonyára messze nem voltak ilyen tájékozottak a magyar szabadságküzdelem vezető egyéniségét illetően, sem az események idején, sem azt követően közvetlenül. Még a magyar alattvalónak számító, de magát az udvarhoz kötő, császári hadvezérré lett, szerb nemzetiségű Djordje Stratimirović is, aki pedig kezdetben a pozsonyi országgyűlésbe igyekezett bekerülni, és ott sündörögvén, jól tájékozottnak számíthatott, visszaemlékezése tanúsága szerint ennyit tudott vagy ennyit tartott fontosnak a megörökítésre: „A magyarok kihasználták a bécsi tanácsstalanságot, és kikényszerítették az első alkotmányos kormányt, amelynek elnöke Batthyány Lajos gróf lett, de valóságos vezetője Kossuth Lajos volt. Ez, a Kárpátok melletti egyik vármegyéből jött szlovák kora legnagyobb szónoka volt. Ügyvéd volt, és a vármegyegyűléseken sikeresen játszott a néptribun szerepét. Keresztülvitte a robot megszüntetését, és ezáltal a néptömegeknél olyan népszerűséget szerzett, amely máig tart.”²

Az eseménytörténet bírósági szempontú felidézésének megfelelő, különösen pedig azon túlmenő ismeret hiánya ellenére számos, a Habsburg-birodalom magyar felségterületén kívül élt és német nyelven publikáló kortárs korabeli feljegyzése további fontos tájékoztatást nyújt a Kossuth Lajossal szembeni ellenséges, nemzeti megkülönböztetés nélküli „osztrák”, pontosabban összbirodalmi érzületet illetően.

Az állítólagos hazaárulás legsúlyosabb indoka a külföldi hatalmakhoz fordulás volt. Ezt már 1848. szeptember 3-i naplóbejegyzésében a diplomata Alexander Hübner gróf így pontosította: „Semmi biztosat nem tudtam meg, csak azt, hogy Kossuth a lengyelekkel és a frankfurti radikálisokkal összhangban jár el”, és hogy „ők mind, sokan nem is tudva, ugyanarra a célra töreksenek, nevezetesen Ausztria szétrombolására, Kossuth és barátai pedig arra, hogy nagy, független Magyarországot teremtsenek.”³

Johann Janotyckh, a forradalmi időkben már egy évtizede Pesten élt zenekritikus ugyancsak sietve, bár más oldalról, szinte ugyanígy értelmezte az eseményeket: „Hamarosan végül Pest falai közt megjelent az a férfi, aki a magyarországi vést hozó testvérháborút kiobbantotta. Kossuth a dinasztia

¹ Közli: Springer 746–748.

² Stratimirović 31.

³ Hübner 200.

elleni gyűlöletével és minden, ami nem magyar, elleni gyűlöletével már pesti jelenléte első tetteivel kinyilvánította, mennyire mélyen szívébe zárta Károly Albertet (az olasz egységállam megteremtéséért küzdő szárd királyt, Z. J.), és milyen izzóan lelkesedett Ausztria ellenségeiért.”⁴ Ehhez még sietett hozzátenni: „Nyilvános fellépése kezdetétől semmi más szándéka nem volt, mint hogy Magyarországot elszakítsa Ausztriától és megbuktassa a dinasztiát.”⁵ Ennek okát így látta: „Az alapvető baj – a lakosság legnagyobb részének politikai éretlensége; a Magyarországon még mindig szilárdan gyökerezett kölcsönös nemzeti gyűlölet volt az az alappillér, amelyre a kormányzó-diktátor Kossuth, a legotrombább magyarizmus eleven megtestesítője Magyarországnak a Monarchiától való teljes elszakítására törekvését a siker biztonságának hitében építette.”⁶ Elfogult szemléletmódjában addig ment el ez, a tartósan a magyarok közt élt kortárs, hogy még ezt is papírra vetette: „Ügynökei tevékenysége révén, minden lehetséges módon, Kossuth nyitott utat a bécsi forradalom létrehozásának (...) A magyarok október utolsó napjaiban osztrák területre történt betörése még növelte Kossuth és bűntársai vétkét.”⁷

A magyar indigenátussal is rendelkező Leopold Kolowrat-Krakowski gróf, aki Kassán császári-királyi ezredesként szolgálva élte meg a forradalmi és szabadságharcos időket, visszatekintve a vérzivataros esztendőre, csak ennyit tudott Kossuthról írni: „Mit törődött Kossuth az emberekkel, mit számított neki mások becsülete. Az ügy, a pénz és a saját biztonsága volt fontos neki. Mindenki más belepusztulhatott, mit számít az neki, a haza elvérezhet, családok ezrei koldusokká válhatnak, egy csepp könnyet sem hullat. Hű 'maga' biztonságban van, egyébként korábban üres pénzszekrénye tele, ez az ő hazája, ez az ő hazaszeretete.”⁸

E rosszindulatú leegyszerűsítés olvastán semmi meglepő sincs abban, hogy az udvari körök segítségével akkortájt közép-európai utazást tevő távolibb arisztokratasarnak is csak annyi élménye volt, amely alapján így írt: „Az egész szörnyű forradalom alapján véve nem más, mint gyűlölet: a zsidók gyűlölete a keresztények ellen, a magyarok gyűlölete minden ellen, ami nem magyar, a forradalmárok gyűlölete minden kitüntetés, minden gazdagság ellen, és Kossuthnál magánál a kiolthatatlan gyűlölet az osztrák kormány ellen.”⁹

⁴ Janotyckh II. k. 12.

⁵ Uo. 13.

⁶ Uo. 70.

⁷ Uo. 77.

⁸ Kolowrat-Krakowski I. k. 17.

⁹ Blaze de Bury 247.

Nem minden, Habsburg-fennhatóság alatt élt német anyanyelvű kortárs állt ilyen élesen szemben a vezető magyar államférfi személyével, voltak forradalmi érzületű, a magyar ügyet megértően kezelő „osztrákok” is. Ezt bizonyára jelentősen elősegítette, hogy már 1850-ben Lipcsében háromköte-tes, párhuzamos életrajzi regény jelent meg a bukott birodalmi vezető és a bukását alapvetően készítő magyar államférfi, Metternich és Kossuth sorsá-ról.¹⁰

Üdítő váltásként talán érdemes idézni a császári-királyi alezredesként Ér-sekújváron szolgáló „osztrák” fiaként született, kortárs Joseph Chownitz újságíró, aki összbirodalmi felfogásúként csak az ellenforradalmi fordulatig, de addig tudott azonosulni Kossuth politikájával, sőt ezt követően is így jellemezte már 1849-ben, Chownitz álnéven kiadott naplójában a magyar államférfit: „Kossuth Lajos nem pusztán megteremtője volt Magyarországnak új alkotmányának. (...) Kossuth Lajos tanítója, vezetője, alkotója volt a nép-nek, közelebbről e nép fiatalságának, ő volt az, aki az évek során e tudni vágyó, hazájára büszke, hazája fejlődését forrón és sóvárogva áhító lelkes ifjúság körében megszerezte magának a haza atyja nevet. (...) Ő elsőként lépett a modernül alkotmányos, majd voltaképpen már demokratikus útra, (sokáig azonban a monarchikus elvhez való határozott ragaszkodással). Ő volt az, aki ezen az úton szüntelen tevékenység és különféle eszközök révén (...) folyvást ugyanazon cél felé tart előre, hogy hazáját nagygyá, hatalmassá, virágzóvá, és amennyiben mindezt gátolják, az osztrák béklyótól is szabaddá tegye.”¹¹

Az ugyancsak alkotmányos összbirodalmi alapon álló Max Schlesinger, aki már 1850 elején az 1848. március 14. és 1849. október 6. közti időre vonatkozóan olyan részletes, magyar központú történeti munkát jelentetett meg Berlinben, amelyet eseménytörténet szempontjából ma is szinte teljes-nek tekinthetünk, egyenesen Joszip Jellasiccsal állította szembe a magyar államférfi személyiségét: „Mennyire más Kossuth! Ez a jellem olyan határo-zott volt attól a pillanattól kezdve, amikor berobbant a közéletbe, hogy az osztrák kormánypolitika meg sem kockáztatta, hogy megkísérelje őt meg-nyerni magának. (...) A dinasztia elleni gyűlölete, amely a börtön nedves falai közt virágzott ki és nőtt nagygyá, hogy a szabadság napfényében végül gyümölcsöt hozzon, segítette abban, hogy az udvar politikáját gyorsabban és jobban megértse, mint ahogyan ez barátjának, Batthyánnak lehetséges volt.”¹²

¹⁰ Kolisch

¹¹ Chownitz 42.

¹² Schlesinger 33.

A fenti, rokonszenvező felfogással megint éppen ellentétesen, az ellenforradalmi fordulatot jelentő napokhoz kötötten, egy névtelen bécsi szerző már 1848-ban ezt állította: „Kossuth egész államművészete azon a meggyőződésen alapszik, hogy Magyarország, amely önállóságának megőrzéséhez minden 'saját' eszköz híján van, ezt csak Ausztria gyengítése vagy bukása révén nyerheti el. Ezért megragad minden, még a legcsekélyebb alkalmat is, hogy Ausztria állami létét kérdésessé tegye.”¹³ A továbbiakban nyilvánvalóvá tette a névtelen mű írója, hogy állítását a frankfurti parlamenthez küldött magyar követségről szerzett hírek ösztönözték, így írt ugyanis: „Kossuthnak a történelem, a jog és a józan emberi értelem előtt felelnie kell, ahogyan tud, de a legalacsonyabb rendű hitszegés volt, hogy az augusztus 3-i magyar-német szövetségi tárgyalást azzal az óriási hatásra számító nyilatkozattal zárták, miszerint 'ha az osztrák kormány Németország egysége ellen háborút folytatna, Magyarország segítségére sohasem számíthatna!' (...) Lásza meg Magyarország, hova jut Kossuth vezetésével!”¹⁴

Egy további, 1849 elején megjelentetett névtelen mű mindenestre már nem tudta megkerülni, hogy első mondatként megállapítsa: „Ha jelen körunkban van olyan férfi, aki Európa általános figyelmét magára vonta, akkor az Kossuth.”¹⁵ A magyar ügygel nyilvánvalóan ugyanúgy, mint a forradalmakkal általában rokonszenvező szerző egyáltalán nem rejtette véka alá kortársai zömével ellentétes saját meggyőződését Kossuth szereplésével kapcsolatosan: „Amikor Batthyányt megbízták a kormányalakítással, Kossuth pénzügyminiszter lett, és ettől a pillanattól kezdve mutatta csak meg igazán és világosan, mennyire őszintén a valódi demokrácia elkötelezettje. Attól a pillanattól kezdve, amikor belépett a kormányba, a magyarok méltányosabban léptek fel a különböző, országukban élő nemzetiségekkel szemben, ugyanattól a pillanattól kezdve Magyarország belépett a többi szabadságharcos sorába, és legjobb fiai vérével pecsételte meg azt a szerződést, amelyet a demokratikus párttal kötött.”¹⁶ A még folyó szabadságharcot felidézve, a névtelen szimpatizáns újól a nagy államférfi személyiségét emelte ki: „Ameddig Kossuth nem hagyja el a nemzetet, nem vesz el a szabadság ügye, a nemzet soha, de sohasem fogja őt elhagyni, mert úgy ragaszkodik hozzá, mint az édesanya legkedvesebb gyermekéhez. Kossuth hihetlent teljesített, az államügyek élén áll és együtt a hadak élén. Szavai lelkesítik a

¹³ Kossuth als Staatsmann 19.

¹⁴ Uo. 25.

¹⁵ Ludwig Kossuth, Dictator von Ungarn 3.

¹⁶ Uo. 5.

parasztokat, hogy siessenek a csatavívókhoz, és ahova csak megy, százezrek követik, készen, hogy életüket áldozzák érte.”¹⁷

Néhány hónappal a szabadságharc leverését követően ugyancsak Bécsben egy szintén a névtelenségbe burkolózott szerző „a magyar mozgalom fővezérének” nevezve Kossuthot, életrajzán keresztül kívánta bemutatni „a legújabb magyarországi és erdélyi forradalom” történetét, miközben Napóleonnal állította párhuzamba már bevezetőként: „Bár Napóleon és Kossuth között csak kevés összehasonlítási pont van, és e kettő életútja különböző volt, mégis az mondható, hogy a kard embere a nyelv emberének példaképként és tanítóként szolgált, amennyiben ez is Ausztria kárára akart nagy és halhatatlan lenni, csak a harcos és hódító magasabb pontról indult, mint a hazaáruló és lázadó, eltekintve attól, hogy az vaskézzel egész Európát megrázta, míg erről egész Európa csak beszélt. Egyébként Bonaparte, a korzikai, éppen olyan önzőként céljait szolgáló puszta eszközökként kezelte a franciákat, mint Kossuth, a születése szerinti szláv, a magyarokat, és mindkettő a kigyó ármányával hízelgett a bolonddá tett népnek, hogy csókjával megmérgezze, elcsábítsa, és végül tetszése szerint szolgaságban tartsa. Csak a második ismét az ítélet sokkal kedvezőtlenebb fényébe kerül, mert ellenséges törekvései kiváltképpen saját fajtájabelijeit, a szlávok ellen irányultak.”¹⁸ Bár a bevezetőben idézett hadbírósi ítélet tanúsága szerint a kortársak is pontosan tudatában lehettek volna Kossuth Lajos származásának, a névtelen szerző ellenszenves indíttatását mégis a szláv családbeli születés – egyszer már idézett – hazug állítására alapozta. Egyébként a fenti indíttatáshoz csatlakozó adatszolgáltatással a téves származás mellett, a születési időt helytelenül 1805-re, sőt a születési helyet is teljesen megalapozatlanul Jászberénybe teszi, míg vallásaként szintén tévesen a katolikust adja meg, mindezzel inkább tájékozatlanságát, mint rosszindulatú hamisítást bizonyít.

Ebben, az 1850 elején napvilágot látott műben az eseményeket illetően is hamis kiindulópontot választott a névtelen szerző, már a nagy márciusi forradalmi hétről ezt vetette papírra: „Elevenebben és viharosabban, mint valaha, tárgyalták az elszakadási tervet, amelynek következtében a Magyar Királyságot a hozzátartozó országokkal a Pragmatica Sanctio ellenében oly módon választották volna le az Ausztriához kapcsoló eddigi kötelékről, hogy a jövőben már csak egy igencsak gyenge szállal, azaz a perszonálunió révén maradt volna összekötésben. Továbbá alkotmánya alapján, a magyar nemzet felsőbbségével, önálló minisztériumot kapott volna, röviden mintegy önállónak és közel majd egészen függetlennek lett volna nyilvánítva. Nem is szükséges említenünk, hogy Kossuth e kedvenc témáját tüzes buzgalommal

¹⁷ Uo. 47.

¹⁸ I- A- M- h- 9.

felkapta, és szónoki ereje egészével oly hatékonyan harcolt érte, hogy a konzervatív párt alapvető ellenvetései és legélénkebb ellenkezése ellenére szofisztikus svádájával és energikus hetykeséggel győztesen került ki, és a többséget megnyerte a maga számára.”¹⁹

A történelmi hamisítás folytatódott, már az önvédelmi harc kezdetét illetően teljesen a valósággal ellentétes beállításban került bemutatásra: „A magyarok kihasználták (az udvar, Z. J.) menekülését és az erre következő zavart, amennyire csak tudták, a legalattomosabb módon gyanúba hozták az udvarnál Innsbruckban a szerbeket és testvéreiket, a horvátokat Jelachich (!) bánjokkal, és jogot formáltak, hogy hadba vonuljanak ellenük, mintha nem a saját, hanem a császárság hazaáruló ellenségeit kellett volna leküzdeniük. Hogy ebben mennyire volt benne Kossuth keze, azt eddig még nem lehetett pontosan megtudni, annál kevésbé, mert ezt az ügyet kezdettől tudatosan és a legravaszabb intrikával igyekeztek összezavarni és elleplezni. Mivel azonban folytonosan a kormány lelkét képezte, és pénzügyminiszterként rendelkezett azokkal az eszközökkel, amelyek ilyen esetekben a leghatékonyabbak és a legkiadósabbak szoktak lenni, nem kétséges, hogy annak a nemes vértnek a javáért ő tartozik felelősséggel, amelyet akkoriban a szerbek a (stratégiai fontosságú titeli fennsíkot Temerinél védő, Z. J.) római sáncokon a magyar csapatok és a velük szövetséges Hrabowsky (János báró, Z. J.) altábornagy (V. Ferdinánd által még 1848 előtt kinevezett szlavóniai császári királyi főhadparancsnok, Z. J.) ellen ontottak.”²⁰

A tárgyalt év összes jelentős eseményének az ábrázolása ezt a valóság elmentéjébe fordított nézőpontot tükrözi. Ezek sorjáztatása helyett még azt az összegző megállapítást idézzük, ahogyan ez a mű az események főszereplőjét minősítette: „Kossuth a túlzó hóbort és a mértéktelen nagyizálás embere, fantáziája túlszárnyalta az értelmet, és a szenvedélyek viharában orkányszerűen rántották őt egyik végletből a másikba. Leghatalmasabb szenvedélye a mértéktelen vágy volt, és így azt hitte, hogy Magyarországot egy egész világrész vagy egy óceán távolságára távolíthatja el az uralkodó dinasztiaától, ha önálló szabad állammá nyilvánítja. Ugyanabban az időben, legalább is pillanatnyilag, személyes érdekeinek és felesége határtalan becsvágyának is eleget tett, egy nagy, gazdag ország kormányzó-elnöke lett, egy nagyszámú, erős nép csillogó csúcsát képezte, és aki ma e magasságot eléri, holnap azt teheti, amit akar, ha éppen továbbra is kedvezőek a körülmények, és ha a nemezis nem emel óvást.”²¹

¹⁹ Uo. 61.

²⁰ Uo. 67.

²¹ Uo. 133.

Az ugyancsak 1850 elején Pesten Heinrich von Levitschnigg lovag szerzőségével megjelentetett további Kossuth-életrajz az események helyett a személyiséget igyekezett a történetek mozgatójaként középpontba állítani. Elsőként arról szólt, hogy Kossuth „Ausztria elleni gyűléte nem a budai börtöntől datálódik, amelybe büntetőjogilag büntetendő írások miatt ültették, nem, hanem ellenszenve, amelyet fogsága természetesen fokozott, ifjúkorától kezdve növekedett úgy, hogy nevezetesen Bécsre, a Monarchia szívére kimondhatatlanul nehezített. Büszke volt arra, hogy sohasem volt a császárvárosban. (...) Először csak saját nagysága hajnalán pillantotta meg Bécsset.”²² Eljutva az ellenforradalmi fordulatig, a szerző ezt így értelmezte: „Kossuthot Zákó indítványára az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökévé nevezték ki, és ettől az órától kezdve elmondhatta: „L'état, c'est moi.” („Az állam – én vagyok”, XIV. Lajos, a francia Napkirály szavajárása, Z. J.) Corvin Mátyás előtt és után egyetlen magyar király sem uralkodott olyan korlátlanul, mint a Pesti Hírlap korábbi szerkesztője. Kossuth úgy megértette a magyar nép természetét, mint kevesen. Nyelve hegyén egyensúlyoztatta Szent István Koronáját, és elég okos volt, hogy addig ne ejtse le, ameddig utolsó kártyáját ki nem játszotta, és azt nem hitte, hogy megnyerte a játékot.”²³

A továbbiakban világossá tette ez a szerző, hogy szép szavaival a december 2-i uralkodóváltásra célzott: „Kossuth régi harcmódjánál maradt. Kora minden eseményére egy régi magyar törvénycikkkel válaszolt. Ezúttal az állandóan királyi érzelmű magyar népnél annyival könnyebb volt a mesterkedése, mert az új uralkodóval szemben a derék öreg királyért való harcot hozta fel ürügyül.”²⁴ Ennek megtévesztő voltát a hadieseményeken röviden túllépve és a trónfosztásig eljutva, azzal a megállapítással vonta kétségbe, miszerint: „A köztársaságot ugyan nem kiáltották ki, de Kossuth és az általa kinevezett felelős miniszterek mégsem voltak mások, mint Washington és az észak-amerikai kormány új kiadása.”²⁵

Bizonyára ezek a művek is indokolták, hogy a magyar szabadságharc segítségére siető Német Légio egykori, a Magyar Katonai Érdemrend III. osztályával kitüntetett kapitánya, Philipp Horn is Kossuth-életrajzot írt, amelynek sajnálatosan csak az első, „Az agitátor” című, a miniszterségig vezető életútról szóló kötete jelent meg Lipcsében 1851-ben. Mindenesetre ebből egészen más kép bontakozik ki a magyar államférfiről: „Izzó hazafi, akit az a vágy lelkesített, hogy nemzeti nyelve az egész nemzet nyelve legyen, akit

²² Levitschnigg 11.

²³ Uo. 18.

²⁴ Uo. 20.

²⁵ Uo. 27.

áthatott az a meggyőződés, hogy Magyarország csak akkor áll boldog jövő előtt, ha minden lakosát egyetlen nemzetiség köteléke fog át, Kossuth az első volt, aki a magyar sajtóban a legerőteljesebben emelt szót az ellen a durva bánásmód és helytelen cselekedet ellen, amellyel egyes túlbuzgó hazafiakat az idegen nemzetiségek hibáztathattak. Nem az erőszak vaskarja, hanem az alkotmányos szabadság rózsafüzére köt össze egy országot minden fiát egyetlen nemzetté, – ez volt a jelszava.”²⁶

A korábbi szerzőkkel ellentétben a megfontoltság kiemelését is fontosnak tartotta az egykori harcostárs: „A reformok iránti hő óhaja, a valódi szabadság- és jogelvek megvalósítására való energikus törekvés ellenére semmiképpen sem akarta a forradalmár viharos sietségével a fennálló viszonyokat felszámolni és annak a romjain egy új épületet felépíteni.”²⁷ Még a következő megállapítást is megkockáztatta: „Amennyire 1848 márciusában és márciusát követően egyáltalán nem kívánta a forradalmat, annál inkább a legőszintébben arra vágyott, hogy Magyarország békés úton, Új-Ausztriával kéz a kézben, továbbfejlessze a márciusi vértelen vívmányokat, de másrészt elegendő bátorsága és energiája legyen, hogy abban a pillanatban, ha ezt fentről kiindulva lehetetlenné tennék, országát Ausztria nélkül és ellenében is szabadságra és boldog jövőre vezethesse. Ugyanezt az álláspontot foglalta el a szociális kérdésekben is.”²⁸

Philipp Horn ugyan nem folytatta Kossuth-életrajzát, még a beharangozott, „A miniszter” című második kötet sem jelent meg, bizonyára azért, mert érdeklődése a megélt eseménytörténet felé fordult. Mindenesetre még 1851-ben kiadta egy hamburgi kiadónál a következő barokk című újabb munkáját: „Kossuth és a magyarok Törökországban. Az oszmán földre került magyar emigráció sorsának és élményeinek, továbbá az Anglia és Oroszország által a konstantinápolyi török Portán érvényesített túlnyomó befolyásnak a hű ábrázolása.”²⁹ A következő esztendőben két újabb magyar vonatkozású művet jelentetett meg a magyarok iránt nyilvánvalóan erős elkötelezettséget érző német szerző, amelyek egyfajta tartalmi átfedést is jelentenek: „A magyarok legújabb krónikája. A magyarországi és erdélyi orosz invázió idejétől napjainkig terjedő események, a magyarok hazai és külföldi életének és működésének történelmi ábrázolása. Kiváló magyar államférfiak cikkeivel és eredeti iratokkal, térképekkel és ábrázolásokkal.”³⁰ Továbbá: „Az oroszok Magyarországon és a magyarok Németországban. A

²⁶ Horn 1851a 39.

²⁷ Uo. 40.

²⁸ Uo. 45.

²⁹ Horn 1851b

³⁰ Horn 1852a

világosi katasztrófa képes ábrázolásával, Kossuth és Klapka képével és irat-másolataival, valamint a Kossuth-indulót tartalmazó zenei melléklettel.”³¹

Visszatérve 1851-hez, szintén e korai időben jelent meg Braunschweigben Hutter Józsefnek, a szabadságharc hazai földön született, de német birodalmi területeken iskolázott és így a Német Légióval hazatért későbbi századosának a törökországi emigrációról írt német nyelvű műve.³² Ezen felbuzdulva, egy másik, a magyar ügygel szimpatizáló német szerzőnek, talán ugyancsak a Német Légió egyik egykori tagjának Kossuth angliai diadalmenétéről írt és a magyar államférfi ott elmondott beszédeit is tartalmazó kötete rövidesen ugyanannál a kiadónál került kiadásra. Ez már első mondatában a máig élő Kossuth–Görgei-ellentétből és szembeállításból indult ki, egyértelműen előbbi melletti és utóbbi elleni határozott állásfoglalással: „A világosi mezőn Magyarország szabadsága halálos döfést kapott. – A magyarok egyik fia nemzete, fiverei árulójává lett, amelyre és akikre a bosszúra vágyó ellenség haraggal teljes kelyhét borította. A Magyarország örök jogáért hőiesen küzdők ezreit béklyóba verték, elítélték, és megfojtották; de mégis – hála az Égnek – ezek megmentették puszta életüket, miközben megragadták a szökevények (vándor, Z. J) botját, idegen földön kerestek és találtak menedéket. Utóbbiak közé tartozik Magyarország legnagyobb fia, Kossuth Lajos. Neki, népe imádott férfiújának, látnia kellett, mint dől romba, hullik darabjaira szépen kezdett és folytatott műve, és arra kényszerült, hogy szeretett hazája határkövének hátat fordítson.”³³

1852-ben egy másik névtelen ausztriai vagy birodalmi német szerző azt a vállalkozást tűzte ki maga elé, hogy több kötetes Kossuth-életrajzot jelentessen meg Weimarban, de csak az első kötetet tette közzé, amely Világostól az amerikai útra való behajózásig ismertette a magyar államférfi sorsát, mindenestre számos korabeli dokumentum közreadásával hitelesítve mondani-valóját. Történelmi bevezetőjében az előszó első szavainak hangulata a jellemző: „Ritkán vonta magára oly nagymértékben két világrész figyelmét egy férfiú, mint jelen pillanatban Kossuth. Az egyszerű magánember, a körözö-levéllel üldözött, az in effigie (jelképesen, Z. J.) az akasztófán függő bűnöző, a szegény, a hosszú és nehéz fogságból alig, hogy szabadult fogoly, a kisázsiai városkából, amely kényszerű tartózkodási helyéül szolgált, Londonig, a világvárosig vezető utat tett meg, amely szakadatlan győzelmi menethez hasonlított. Valóban, az ilyen jelenség csodálatos, rendkívüli a történelmi

³¹ Horn 1852b

³² Von Orsova bis Kiutahia

³³ Kossuth in England, III.

évkönyvekben, és mélyebb jelentőségű alapjának kell lennie, mint a lelkesedés mesterségesen keltett, mulandóan átmeneti mámor.”³⁴

A továbbiakban is minden jelentős fordulattal kapcsolatosan Kossuth személyiségét állította középpontba a hőisével szimpatizáló szerző. Így a kezdetet illetően leszögezte. „Amikor Batthyány megalakította kormányát, Kossuth a pénzügyminisztériumot vette át, habár ez az állás nem felelt meg neki, mégis ő volt a kormány valódi lelke. Magyarországnak nem volt sem pénze, sem fegyvere, sem más védelmi eszköze, Kossuth mégis értett hozzá, hogy mindent, szinte varázserővel, megteremtessen. Bár sok oldalról támadták meg, és számos rágalmazás tárgya volt, személyes szeretetreméltóságával, ritka beszédképességével kiváló mágnások és rátermett tisztek személyében sok erőt tudott megnyerni az általa védeltetett ügynek.”³⁵

A szabadságharcot ehhez csatlakozóan így jellemezte a továbbiakban: „Az erre következő harc során Kossuth hihetetlen, szinte már emberfeletti tevékenységet fejtett ki, és bár kormányában és az országgyűlésben szünet nélkül munkálkodott és alkotott, e közben időről időre mindig talált szabad időt arra, hogy hol itt, hol ott az országban való személyes jelenlétével és szónoklatának a varázsával lelkesítse ellenállásra a népet.”³⁶ A bekövetkezett orosz beavatkozás idejét illetően is ezt a személyes példamutatást emelte ki az életrajzíró: „Alig terjedt el az ellenséges intervenció híre, amikor az országgyűlés a Habsburg-házat trónfosztottnak nyilvánította, és Kossuthot kormányzó-elnökké nevezte ki. Utóbbi azonnal mindent megtett, hogy – miként az osztrák császár hadseregének – az orosz cárénak is ellenállást tanúsítsanak. Szabályos oroszellenes kereszteshadjáratot prédikált, és ezek, akik eddig vonakodtak, hogy fegyvert ragadjanak, siettek a harcba, amelyet szentként jellemzett nekik, és amelyet ők maguk is ekként ismertek fel.”³⁷

A véget illetően sokkal szűkebb szavúvá kerekedett a kommentárja: „Augusztus 11-én Aradon haditanácsi határozatot hoztak, hogy Kossuth mondjon le a hatalomról, és Görgey vegye át a diktatúrát. (...) 13-án Görgey letette az oroszok előtt a fegyvert,”³⁸ és „a világsi fegyverletétel halálos csapást mért a magyar felkelésre”,³⁹ míg „eközben Kossuth és a többi menekült néhány napig Ó-Orsován maradt, ahonnan Viddinbe mentek.”⁴⁰

Pontosabb keltezés nélkül, de biztosan az 1850-es évek elején jelent meg Berlinben az első tudományos igényű Kossuth-életrajz, amely azonban való-

³⁴ Kossuth nach der Capitulation von Világos I.

³⁵ Uo. 7.

³⁶ Uo. 11.

³⁷ Uo. 14.

³⁸ Uo. 17.

³⁹ Uo. 19.

⁴⁰ Uo. 23.

jában, miközben a teljes életutat vázlatosan Manchesterig követi, az 1848-as és 1849-es magyarországi események részletes ábrázolását tartalmazza. Ezt viszont nagyszámú – bár sajnos hivatkozás nélküli – magyar forrás német nyelvű közreadása erősíti a Tizenkét ponttal kezdve és Kossuth aradi búcsúnyilatkozatával zárva, illetve angliai beszédeit is csatolva. A személyes életutat illetően a szerző arra törekedett, hogy megőrizze objektivitását, ezt példázza a következő bevezető gondolatsor: „Kossuth sajátosságaiban a magyar nemzetiség főtípusaiéi domináltak, nem csupán külsőleg, hanem az éles elme, amely uralkodik a körülményeken, a beszédkészség és a képzelőerő, amelyek, mivel általánosan a magyaroké, benne annál csodálnivalóbban a legmagasabb tökéletesedésükben jelentkeztek.”⁴¹ Ez azonban a másik oldalról is igaz volt a szerző nézete szerint: „Fő hibáit illetően ugyancsak népével osztozott: lelkesedő ember volt és egyúttal ábrándozó. A másik ugyancsak nem különböztette meg lényegesen népétől: túlságosan kizárólagosan a gondolat és szó embere volt, és túl kevésbé tetterős jellem.”⁴² E kettős gondolatsort folytatva: „Nem az ábrázolás következetlensége, ha azt a férfiút, akit egyik oldalról reformerként és agitátorként mutatunk be, a másik oldalról már a tetterő és határozottság hiánya miatt hibáztatnunk is kell.”⁴³ Ez az objektivitásra törekvés abban is megmutatkozik, a szerző milyen világosan látta a magyar szabadságharc valódi értelmét: „Legerősebb párt az volt, amelynek élén Kossuth állt, a függetlenségi párt, amely Magyarország függetlenségére, egységére és önállóságára törekedett. Amikor törvényes királyságot követeltek, tagjai eredetileg rojalisták voltak.”⁴⁴

Ugyancsak Kossuth magyar jellemét állította középpontba 1853-ban megjelentetett, az összmonarchia 1848–49-es eseményeit feldolgozó művében Hermann Meynert, amikor Kossuthról szólt, ám messze nem a fenti tárgyilagossággal: „A magyarok jelleme általában jóra való, büszke, nem egyoldalúság nélküli, a kelet komolyságát az észak mélabújával és a dél meghatározatlan ábrándozásával köti össze, és ebből a vegyes lelki hangulatból sajátos izgatottság, érzékenység származik. Ez ugyanolyan könnyen teszi szomorúvá, mind bizalmatlanná, hozza dühbe és majdnem ugyanolyan gyorsan teszi békülékennyé, különösen a hízgeléssel lehet hozzá közel kerülni. Ezért ha először is azt kutatjuk, milyen eszközökkel élt a tévútra vezetésben Kossuth, minden magyar erény és gyengeség kegyetlen, hűtlen ismerője és kihasználója, akkor azt látjuk, hogy részben jól kidolgozott, részben azonban valóban közönséges és üres, de lendületes beszédeinek a valódi

⁴¹ Springer 41.

⁴² Uo. 42.

⁴³ Uo. 179.

⁴⁴ Uo. 445.

középpontja mindig az a mértéktelen dicséret volt, amellyel a népet és az országot fáradszóról elárasztotta. Sehol sem lehet a számító hízelgés félelmetesebb fegyverre, mint Magyarországon; és ahol a magyarokat hatalmas nemzeti önszeretetükkel (amely mellett semmiképpen sem vitathatjuk el nagylelkű és önfeláldozó tulajdonságukat) mámorossá teszik és feltüzelik, messze a kezdetben kitűzött célszerűsége túl rohamoz az első tűzben, és a visszafordulás nehézsége vagy szégyene magával rántja a még további előremenetbe. Ezek az egyszerű, tisztán emberi okok – ez a magyar forradalom egész titka.”⁴⁵ A minden történelmi fordulat során törtető, de gyáva emberként beállított⁴⁶ magyar államférfiről a szerző alapvető mondanóját az 1848. szeptember 25-i uralkodói leiratra való magyar reagáláshoz fűzött megjegyzés fejezi ki: „Amire Kossuth már régóta törekedett, most tehát elérte: Magyarország szakított királyával, beláthatatlan események voltak várhatóak, és ezek megnyitották Kossuthnak a biztos kilátást a közeli diktatúrára.”⁴⁷

A dualizmuskorra neves osztrák történészé lett kortárs, Josef Alexander Helfert, több művében is foglalkozni kényszerült Kossuth Lajos személyével,⁴⁸ a magyarországi téli hadjáratról írt monográfiájában azután egész fejezetet szentelt neki. E negyven oldalon a fenti szellemben ő is csak negatív megítélésben tudta részesíteni a magyar államférfit. Legjellegzetesebb megállapítása szerint „Kossuthban sok volt a kíméletlen kalandorból, annál kevesebb az alkotó eszmeiség és az önálló elhatározás, a bátorságról nem is beszélve, mert ahol a legkisebb veszély adódott, félénk, sőt gyáva volt. Soha sem volt merész, hanem gyakran csak hetyke, és ez sem önálló gondolat kitalálójaként, hanem mások gondolatainak ügyes alkalmazójaként.”⁴⁹ Hozzátette még mindenesetre: „Befolyása kezdettől csak egyetlen fő tekintetben volt a legvésztörheesebb: mindenben, ami a magyarizmus nagyzásai hóbortja, a többi néptörzsszel szembeni kizárólagossága.”⁵⁰ Befejezésül még a következő általánosítást engedte meg magának: „Az 1848-as és 1849-es magyar forradalom – Kossuth. Ezt a diadalt és ezt az átkot örök időkre sem fogja tőle elvenni a történelem.”⁵¹

Még az egykor a távoli erdélyi hadszíntéren bevetett, másfél évtized után visszaemlékező névtelen osztrák hadfi is ennek igazságát tanúsította. Már bevezetőként leszögezte: „Ebben a korban a politikai rendszert megdőntő

⁴⁵ Meynert 203-4.

⁴⁶ Uo. 718. skk.

⁴⁷ Uo. 498.

⁴⁸ Leginkább Helfert 1872a, 1872b és Helfert 1907

⁴⁹ Helfert 242.

⁵⁰ Uo. 236.

⁵¹ Uo. 247.

párt, Kossuth-tal az élén, a Magyarországon is régóta szoros béklyóban tartott alattvalókat mint egy varázsütéssel a magyar országgyűlésen minden megváltás nélkül szabaddá tette, – az erdélyi nemesség bámulatára és rémületére.”⁵² A különálló magyar kormány létesítésével kapcsolatosan is így fogalmazott: „az úgy nevezett független felelős magyar kormányt – Kossuth művészete hozta létre.”⁵³ Végül az erdélyi állapotok ismertetésére áttérve is, a magyar államférfi szerepét emelte ki: „A nagy részt, a demagóg nemeseket a rebellis Kossuthnak a magyar országgyűlésen mondott beszéde elegendően meggyőzte, hogy felforgató terveiket csakis a Magyarországgal való egyesüléssel tudják előmozdítani.”⁵⁴

A kortársak emlékező, népszerűsítő, esetleg tudományos színezetű állásfoglalásaitól elszakadva, érdemes röviden arra is rátekinteni, miként tükrözik osztrák szerzők tudományos történelmi művei a magyar államférfi személyiségét és tetteit. E tekintetben a bőség zavarával küzd az elemző, ezért a sok szaktudományos munka közül a dualizmus korában legnépszerűbbé vált, többször kiadott, e korszakra vonatkozó rövid belpolitika-történelmi összefoglaló sommás ítéletén keresztül kívánja láttatni az akkori osztrák álláspontot: „A Habsburg-tartományokban legelőször a pozsonyi országgyűlés éledt fel. A magyar nemzet hatalmas vezére, az óriási agitátor, Kossuth Lajos tartott március 3-án jelentőségeltjes beszédet, amely élesen elítélte a ’bécsi kormányzati rendszert’, és izzó szenvedéllyel tört lándzsát a népek szabadsága és az alkotmányos államforma mellett.”⁵⁵ A továbbiakban a magyar eseményekről hallgatott a szerző, csak még egyszer a bécsi eseményekkel összefüggésben tért ki ezekre a következőképpen: „Szeptember 11-én Jellačić, Horvátország költői indíttatású bánja, átkelt a Dráván, hogy hadával előre nyomuljon Magyarország belsejébe. A magyarok elleni harc ezután a leghevesebben robbant ki. A súlyos helyzetben, amelybe Magyarország minden oldalról fenyegetett uralkodó törzse került, látszólag Kossuth bátorságát is elvette. Batthyány magyar miniszterelnöktől útlevelet kért külföldi utazáshoz, de ezt megtagadták tőle. Így az országban maradt, amely a pártütés pályájára sodródott. A lázadó magyarok ellen Bécsből október 6-án német csapatokat kellett volna küldeni, az olasz csapatok már úton voltak. Ám a bécsiek nem akarták engedni, hogy a magyarok hátába támadjanak, és így a Stefansdom nagyharangját, harcba szólítva, félreverték.”⁵⁶ Mindössze ennyit tartott fontosnak a magyar vonatkozásokról osztrák honfitársainak közölni az

⁵² Winter-Feldzug 5.

⁵³ Uo. 10.

⁵⁴ Uo. 17.

⁵⁵ Charmatz I. k. 5. V. ö.: Charmatz 1917

⁵⁶ Uo. I. k. 14.

a szerző, aki tudóstársai addigi levéltári feltárásaira és közzétett szaktudományos elemző publikációira⁵⁷ többször is hivatkozott mondanivalója alátámasztására.

A további történelmi munkák a korai pozitívista tényközléseken túl leginkább a fent vázolt állítások ismétlését tartalmazzák, ezért ezekre ezúttal nem térünk ki. Annál fontosabbnak véljük, hogy kiemelten szóljunk egy hadtörténelmi megközelítésű, a korábbi publikációkat minden tekintetben erősen meghaladó feldolgozásról. Leggazdagabb forrásfeltárással és legaprólékosabban a százötven éves évfordulóra készített terjedelmes monográfiájában a nagybecskereki születésű, császári és királyi vezérkari tisztből az Osztrák Hadilevéltár igazgatójává lett Kiszling Rudolf foglalkozott az 1848–49-es forradalmakkal, ezek során a magyar eseményekkel és Kossuth Lajos személyével. Kétkötetes terjedelmes művének megállapításai máig meghatározóak az osztrák politikai és hadtörténetírásban. Ezért különösen fontosnak véljük a nála jelentkező, gondos részletezéssel bemutatott, sok tekintetben középpontba állított Kossuth-kép felidézését.

Éppen e napjainkig meghatározó megállapítások indokolják e helyen is, sőt különösen e helyen az időrendben haladásban történő részletesebb szövegidézést. Már a bécsi forradalommal kapcsolatosan a neves tudós a magyar államférfi személyiségét emelte ki: „Még inkább feltűzelte a tömeget, amikor felolvasták annak, a szenvedélyeket felkorbácsoló beszédnek a teljes szövegét, amelyet március 3-án a pozsonyi országgyűlésben hatalmas feltűnést keltően Kossuth Lajos, a magyar radikálisok vezére tartott.”⁵⁸ A magyar forradalom diadalával kapcsolatosan is sietve leszögezte: „Bár nemes Kossuth Lajos csak pénzügyminiszter lett, abszolút döntő befolyásra tett szert Batthyány kormányában.”⁵⁹ Kossuth központi szerepét sietett megismételni, amikor a törvények áprilisi szentesítéséhez kötött uralkodói leiratról szólt, amely a korábról származó birodalmi államadósságok egyharmadának magyar részről történő átvállalására szólított fel: „Kossuth befolyására, aki Magyarország pénzügyi önállóságára törekedett, a kormány kinyilvánította, hogy a döntést át kell engednie a július 10-én összeülő országgyűlésnek. Mind nyilvánvalóbban napvilágra került, hogy a Batthyány-kormányban a pénzügyminiszteré a döntő szó, bár radikalizmusát sok kollégája nem helyeselte.”⁶⁰ A pénzügyi kérdés melletti másik központi kérdéssel kapcsolatosan is azonnal Kossuth személyét idézte fel: „Bár Mészáros, az új hadügyminisz-

⁵⁷ Angeli, Rogge, Kolmer, Redlich, Friedjung, Bibl

⁵⁸ Kiszling I. k. 39.

⁵⁹ Uo. I. k. 72.

⁶⁰ Uo. I. k. 74.

ter még az itáliai hadszíntéren tartózkodott, Kossuth máris időszerűnek tartotta, hogy saját magyar hadsereget teremtsen meg.”⁶¹

Áttérve a birodalmon kívüli, de a Habsburg-hatalmat erőteljesen érintő másik nemzeti egységteremtő megmozdulásra, ismét csak Kossuth személyes felelősségét állította középpontba Kiszling: „Egyébként Kossuth hitt Németország teljes egyesülésében, amely magában foglalja az osztrák örökös tartományokat, ami maga után vonná Magyarországot teljes önállóságát. (...) Kossuth arra törekedett, hogy viszály keletkezzen a birodalom másik felével. (...) Így megghiúsította a pénzügyi kérdésben a bécsi kormány részéről szándékolt kiegyezést, miszerint Magyarországnak az államadósság egy részét át kellett volna vállalnia. Halogatta ennek elintézését, és az Osztrák Nemzeti Banktól való függetlenségét és privilégiumainak semmibebevését bizonyította azáltal, hogy Pesten tizenkét és fél milliónyi bankjegyet nyomatott és adatott ki. Mellékesen a magyar pénzügyminiszter harcos újságíróvá változott, aki újságjában, a 'Kossuth Hírlap'-jában minden alkalommal kelt az osztrák kormány ellen, mert ez a haderő egységességének alapelve mellett tartott ki.”⁶²

A fenti megalapozatlan vádakhoz, még mindig 1848 áprilisáról szólva burkoltan egy továbbit, immár magyar királyságbelit is megfogalmazott a szerző: „A magyar kormánynak azzal a törekvésével szemben, hogy a kossuthi nyelvtörvény-javaslat programját a három szlavóniai vármegyében, Verőcében, Pozsegában és Szerémben ténylegesen megvalósítsák, valamint a magyar ügynökök bujtogató tevékenységével szemben Jellačić április 19-én harcias nyilatkozattal fordult a horvát-szlavón nemzetéhez, ezen túlmenően 27-én kihirdette a rögtönítélkezést bizonyos bűntettek esetében, nyomatékos utalással a politikai lázítókra a társadalmi állásra való tekintet nélkül. Budapestben mindkét intézkedést törvénytelenként, szeparatista törekvésként a legélesebben ostorozták, és az uralkodónak a Bécsbe siető kormánytagok az országban uralkodó béke veszélyeként a legsötétebb színekkel mutatták be.”⁶³

Áttérve a másik délszláv megmozdulásra, ez esetben is Kossuth személyes felelősségét sejtette Kiszling, amikor ezt vetette papírra: „Már a bécsi és budapesti márciusi eseményeket követően három héttel kinyilatkoztatta a dél-magyarországi szerbek küldöttsége a Bécsben április 2-án tartott szláv kongresszuson, hogy Baranyát, Bácskát és a Temesi Bánságot tagolják be Horvátországba és Szlavóniába, mert ezeken a területeken azonos nép lakik. Ugyanezt a követelést április 8-án a pozsonyi országgyűlés elé vitték, ezt

⁶¹ Uo. I. k. 75.

⁶² Uo. I. k. 77.

⁶³ Uo. I. k. 82.

„zonban a nádor és Batthyány engedékeny szavakkal, míg Kossuth mereven visszautasította.”⁶⁴

A kétirányú délszláv válság hosszas és egyoldalú tárgyalását a következő leegyszerűsített mondattal zárta le: „A gátlás nélküli magyar macchiavellizmus alapjában véve a kossuthi tervek ellentétét érte el a június 10-én megjelent nyilatkozattal: az osztrák hazafiaknak a horvátokhoz való szorosabb felzárkózását.”⁶⁵ Ezért megint személyesen Kossuthot tette felelőssé: „Batthyány jó akarattal volt, hogy megegyezést hozzon létre, de abban az időpontban nem őt lehetett a magyar nemzet vezérének tekinteni, hanem ’a miniszteri bársonyszékben ülő forradalmárt’, Kossuthot, aki radikális követőivel a konfliktus minden jóindulatú és békés elintézését elvi alapon elvetette.”⁶⁶

A továbbiakban is a nyári hadjáratl és az őszi bécsi ellenforradalmi forradalattal kapcsolatos minden felelősséget a nagy magyar államférfira hárított a tudós szerző, majd így zárta fejtegetését az október 3-i uralkodói leirat visszautasításával kapcsolatosan: „A kormányhatalom most már teljesen és szilárdan az Országos Honvédelmi Bizottmány, jobban mondva, elnökének, Kossuthnak a kezében volt.”⁶⁷ Újabb vádak ezután így kerültek megfogalmazásra: „Ő volt a hajtóerő, aki arra törekedett, hogy az akkoriban még nem elegendő magyar hatalmi eszközöket erősítse. A honvéd-hadsereg szervezése és a magyar pénz kibocsátása volt az első alkotmányellenes és forradalmi állami tevékenység. Ezek az intézkedések a hatalom pesti birtoklói számára azonban szükségesnek tünnek, mert Kossuth már szeptember közepén panaszlóan kiáltotta világgá, hogy Magyarországot minden oldalról fenyegetik.”⁶⁸ Azt azonban ez a szerző sem tudta elhallgatni, még ha félreértelmezte is, hogy Kossuth a fegyveres harc helyett még decemberben is a békés megoldásra törekedett, amennyiben az osztrák kormányval kötendő fegyverszünet elérése érdekében közvetítésre kérte William H. Stiles bécsi amerikai ügyvivőt.⁶⁹

A december 14-i általános támadással kezdődő magyar szabadságharc tárgyalása során a vezető magyar államférfinak, akit már első mondatával „Kossuth, a katonai laikus” jelzővel illet,⁷⁰ a hadvezérekkel való sorozatos ütközését helyezte a középpontba Kiszling. E tekintetben érdekes, hogy a magyar szempontból dicsőséges tavaszi hadjáratl kapcsolatosan a követke-

⁶⁴ Uo. I. k. 86.

⁶⁵ Uo. I. k. 165.

⁶⁶ Uo. I. k. 167.

⁶⁷ Uo. I. k. 220.

⁶⁸ Uo. I. k. 353.

⁶⁹ Uo. II. k. 5.

⁷⁰ Uo. II. k. 10.

zõ, semmivel nem igazolható gondolatot emelte ki: „Már az április 6-án a gödöllői kastélyban tartott megbeszéléseken Görgeivel szemben Kossuth azt a nézetet képviselte, hogy – miként Ausztria részéről a Kápolna melletti győzelmet az oktrojált alkotmány követte – Magyarországnak Isaszeget követően függetlensége kinyilatkoztatásával kellene válaszolnia. Görgei azonban nem csatlakozott ehhez a véleményhez, (szerinte, Z. J.) Magyarországnak Ausztriával egyesülnie kellene maradnia, mert különben elpusztítaná a pánszlávizmus. Kossuth félbeszakította a megbeszélést, mivel az ő nemzeti-köztársasági és Görgei dinasztikus érzülete között nem volt áthidaló meg egyezés.”⁷¹ A bekövetkezett trónfosztással kapcsolatosan azután még a következő állítást is – ismét minden bizonyíték nélkül – megkockáztatta: „A magyaroknál kezdetben teljesen szabályozatlan állapotok voltak. Kossuth az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökeként legszívesebben joggalanul magának követelte volna a hadvezéri szerepet is.”⁷²

A tavaszi, koranyári Habsburg-ellenes magyar hadisikerek utáni magyar államférfiúi teljesítménnyel kapcsolatosan ismét csak a következő, egyáltalán nem rokonszenvező állítás szerepel az osztrák alapműben: „Kossuth kormányzó, az áprilisban és májusban kivívott fegyveres sikerek mámorában, arra az elhatározásra jutott, hogy biztosítja a forradalom vívmányait az ország belsejében, kifelé pedig Magyarország helyzetét független államként rendezi. Azon nincs mit csodálkozni, a politikai becsvágy és az érvényesülési szükséglet alapján, amely mind őt, mind feleségét és az összes hozzá tartozó nőt eltöltötte, nem mulasztotta el, hogy eközben saját személyét állítsa teljes reflektorfénybe. Ezért szorgalmazta a kormány és az országgyűlés áthelyezését Debrecenből az ország felszabadított fővárosába, és ezért tett előkészületeket a diadalmas fogadtatásra. Éppen Kossuth nem mérte fel elegendőképpen a Magyarországot fenyegető veszélyeket. Úgy vélte, hogy teljesen a hadseregre támaszkodhat, és azt hitte, hogy fő ellenfelénél, Görgeinél a megsértett személyes hiúság tüskéjét kihúzta az érzékeny sebből a hadügyminiszteri kinevezéssel.”⁷³

A személyes ellentét kiemelését és a Kossuthra boruló árnyékot még fokozta a szerző a nyári hadjáratokkal kapcsolatos, következő bevezető állítással is. A június 26-i pesti minisztertanácsi ülésen „Görgei azt követelte, hogy világosítsák fel a nemzetet Magyarország válságos helyzetéről, a kormányzó és minden miniszter álljon ki a népfelszabadítás alapelveiért, ehhez a kormány menjen a hadsereghez Komáromba, és mérjen egy utolsó, kétség-

⁷¹ Uo. II. k. 79.

⁷² Uo. II. k. 84.

⁷³ Uo. II. k. 176.

beesett csapást Ausztriára.”⁷⁴ Majd folytatólagosan: „Kossuth azonban, aki az oroszok bevonulását követően egyrészt imádságot és körmenetet rendelt el, másrészt átengedte magát a haza védelmét szolgáló népfelkelés túlzó elképzelésének, a döntő harcot az Alsó-Tisza és a Maros mentén akarta megvívni. Mindezt azzal a ki nem mondott gondolattal, hogy legrosszabb esetben a hadsereggel innen Törökországba tör ki.”⁷⁵ A politikai és a katonai első számú vezető végső szembekerülését Kiszling Kossuthnak abból az elképzeléséből vezette le, amely szerinte „a feladott országrészek tervszerű pusztítására” irányult. Ez további állításával „Görgei szenvedélyes felháborodását” váltotta ki, akit ez annak papírra vetésére ösztönzött, miszerint „nem a kormányért, hanem a népért harcol, amelynek érdekeiért nem vonakodna, hogy akár a fegyvert is letegye.”⁷⁶

A magyar szabadságharc bukását eredményező hadműveletek és az azokban elszenvedett vereségek ábrázolása során ugyancsak a Kossuth–Görgei-ellentét áll a tárgyalás középpontjában. Az utolsó napokkal kapcsolatosan a közvetlen megbeszélésekből fakadó kényszerű döntésekből kiemelte a szerző, hogy Görgei „Bem temesvári győzelme esetén (...) az osztrákokat megtámadta volna”, a vereségre tekintettel azonban „a fegyverletétel mellett döntött”, továbbá „az ország kormányzójának a külföldre szökést ajánlotta.” Miután Kossuth ennek elfogadására hajlott, „azért, hogy a fegyverletétel ne tűnjön általa elkövetett hazaárulásnak”, Görgei „arra kérte Kossuthot, mondjon le, és ruhazza rá a legmagasabb államhatalmat.” A további események részletezését Kossuth teregovai búcsúnyilatkozatával zárta Kiszling, a Schwarzenberg-hagyatékban Bécsben elfekvő iratnak pedig azokat a mondatokat idézte, amellyel a bukott kormányzó által legitimizálnak láttatja Ferenc József uralmát: „Isten legyen Veled, Magyarország ifjú királya! Ne feledd, hogy a nép nem Tiéd. A korona, amellyel a hős királyok a trónon ültek, nincs a fejedben. Magammal viszem, miként szívemet, amely nem fog megszűnni, hogy Érted dobogjon és sóhajtson. Még egyszer, Isten legyen Veled, király, ne feledd, hogy a nemzet nem Érted van, és hogy ezt Neked bizonnyítsam, még lesz erre alkalmam a budai várban. A népek Istene áldja meg nemzetem. Higgy, remélj, szeress.”⁷⁷

Bár a fenti részletesen ismertetett ábrázolás óta több mint fél évszázad telt el, és számos újabb osztrák publikáció történt a Habsburg-birodalombeli 1848-as forradalmakkal kapcsolatosan, ezek nem módosították a fenti Kossuth-képet. Legjobb esetben az történt, mint az Osztrák Tudományos Aka-

⁷⁴ Uo. II. k. 186.

⁷⁵ Uo. II. k. 189.

⁷⁶ Uo. II. k. 189–190.

⁷⁷ Idézi Uo. II. k. 274.

démia negyedszázad óta folyó vállalkozása során, amely arra irányul, hogy feltárja az 1848–1918 közti történelmi időszak egyes részterületeit. A fegyveres erővel foglalkozó terjedelmes kötet tartalmazza ugyan a magyar szabadságharc rövid bemutatását is, ez azonban a legtárgyilagosabb, minden esemény vagy személyiség minősítése nélküli szaktörténeti leírás.⁷⁸

Ezzel szemben nagyon sajátos módon járt el a Magyar Királyságtól a trianoni diktátummal Ausztriához csatolt nyugat-magyarországi sáv, a későbbi Várvidékként (Burgenland) mesterséges tartománnyá szervezett, egykori három vármegyéből kiszakított terület átfogó történelmének felidézésére vállalkozó kötet. Ez mindössze másfél oldalt szánt az 1848–49-es események bemutatására. Bizonyára tanulságos, ha szemlénket – minden megjegyzés nélkül – ennek felidézésével zárjuk: „A párizsi forradalom kitörése után: a magyar dzsentrik és városi nagypolgárok vezére, Kossuth Lajos ügyvéd, 1848. március 3-án alkotmányt követelt az egész államnak, továbbá saját magyar kormány alakítását követelte.” Ehhez a szerző sietve hozzáfűzte: „Az 1848. április 11-én Ferdinánd császár-király által szentesített 'áprilisi törvények' (...) semmiképpen sem szabályozták az Ausztriához fűződő viszonyt. Még a belső közigazgatás területén is sok minden tisztázatlan maradt.” Végül az egész szabadságharcot a következő állítással intézte el: „Ennek ellenére a szakítás elkerülhető lett volna, ha nem működtek volna olyan erők, amelyek nem voltak érdekeltek a Bécs és Budapest közti közeledésben. Bécsben ismét a reakciós párt került hatalomra, amely a magyarországi reformokban a Monarchia egységének veszélyeztetését látta, míg Magyarországon figyelmen kívül hagyták Széchenyi fejlődési eszméit, és a kálvinista kishnemesei származású Kossuth Lajos ügyvéd elvont forradalmi szabadság-eszményéhez csatlakoztak, aki túltette magát az összmonarchia alaptörvényén és életfontosságú érdekein.”⁷⁹

Rövidítések jegyzéke

Angeli = Angeli, Moritz Edler v.: Wien nach 1848, Wien–Leipzig, 1905

Bibl = Bibl, Viktor: Der Zerfall Österreichs. 2. k.: Von Revolution zu Revolution, Wien, 1924

Blaze de Bury = Blaze de Bury: Reise durch Deutschland, Österreich und Ungarn während der Ereignisse von 1848 und 1849 von der Baronin ..., Weimar, 1851

Charmatz = Charmatz, Richard: Österreichs innere Geschichte von 1848 bis 1907, 2. k. Wien, 1908

Charmatz 1917 = Charmatz, Richard: Das politische Denken in Österreich, 2. kiad., Wien, 1917

⁷⁸ Wagner 329–338.

⁷⁹ Ernst 177–178.

- Chownitz = Chownitz, Julian: Geschichte der ungarischen Revolution in den Jahren 1848 und 1849 mit Rückblicken auf die Bewegung in den österreichischen Erbländern, Stuttgart, 1849, részben magyarul: Fél esztendő a negyvennyolcas forradalom Magyarországn, Budapest, 1998
- Egger = Hauptmann, Ferdo (kiad.): Gedanken über Staat und Revolution. Das Tagebuch des Grafen Ferdinand Egger aus dem Jahre 1848, Graz, 1976
- Erlebnisse = Die Erlebnisse eines kaiserlich-königlichen Offiziers im österreichisch-serbischen Armee-Corps in den Jahren 1848 und 1849, Wien, 1861
- Ernst = Ernst, August: Geschichte des Burgenlandes, Wien, 1987
- Ficquelmont = Ficquelmont, Karl Ludwig Graf. : Aufklärungen über die Zeit vom 20. März bis zum 4. Mai 1848, Leipzig, 1850
- Friedjung = Friedjung, Henrich: Österreich von 1848–1860, Stuttgart, 1908
- F. v. P. = (Franz Freiherr von Pillersdorf, Z. J.): Rückblicke auf die politische Bewegung in Österreich in den Jahren 1848 und 1849, Wien, 1849
- Größing = Größing, Helmuth: Der Kampf um Wien im Oktober 1848, 2. kiad., Wien, 1983
- Helfert = Helfert, Joseph Alexander Freiherr von: Der ungarische Winter-Feldzug und die octroyirte Verfassung, Dezember 1848 bis März 1849, Prag, 1876
- Helfert 1872a = Helfert, Joseph Alexander Freiherr von: Geschichte Österreichs vom Ausgange des Wiener Oktoberaufstandes, Prag, 1872
- Helfert 1872b = Helfert, Joseph Alexander Freiherr von: Die Thronbesteigung des Kaiser Franz Joseph I, Prag, 1872
- Helfert 1907 = Helfert, Joseph Alexander Freiherr von: Geschichte der österreichischen Revolution im Zusammenhang mit der mitteleuropäischen Bewegung 1848/49, Freiburg i. B., 1907
- Horn 1851a = Ludwig Kossuth von I. C. (Insurgenten-Capitain, Z. J.) Horn. I. Der Agitator, Leipzig, 1851
- Horn 1851b = Horn, Philipp: Kossuth und die Ungarn in der Türkei. Eine getreue Schilderung der Schicksale und Erlebnisse der ungarischen Emigration im Lande der Osmanen, nebst Darstellung des überwiegenden Einflusses Englands und Rußlands bei der türkischen Pforte zu Constantinopel. Hamburg, 1851
- Horn 1852a = Horn, Philipp: Neuester Chronik der Magyaren. Geschichtliche Darstellung der Zustände, des Lebens und Wirkens der Ungarn in und außerhalb ihrer Heimat, von der Zeit der russischen Invasion in Ungarn und Siebenbürgen bis auf die gegenwärtige Tage. Mit Beiträgen von ausgezeichneten ungarischen Staatsmännern nach Original-Actenstücken, Karten und Abbildungen, Hamburg–New York, 1852
- Horn 1852b = Horn, Philipp: Die Russen in Ungarn und die Ungarn in Deutschland. Mit einer bildlichen Darstellung der Katastrophe von Világos, den Portraits und Faksimiles von Kossuth und Klapka, nebst einer Musikbeilage, den Kossuthmarsch enthaltend, Hamburg–New York, 1852
- Hübner = Hübner, Alexander Graf von: Ein Jahr meines Lebens 1848–1849, Leipzig, 1891

- I-A-M-h- = Ludwig Kossuth und die jüngste Revolution in Ungarn und Siebenbürgen. Umfassende Biographie des Hauptführers der magyarischen Bewegung. Von I- A- M- h-, Wien, 1850
- Janotyckh = Janotyckh von Adlerstein, Johann: Federzeichnungen. Eine Reihe von Skizzen, den socialen und politischen Zuständen in Ungarn vor und während der Revolutionszeit, 2 k., Wien, 1850–1851
- Kempen = Mayr, Josef Karl (kiad.): Das Tagebuch des Polizeiministers (Johann Freiherr von, Z. J.)Kempen von 1848–1859, Leipzig, 1931
- Kiszling = Kiszling, Rudolf: Die Revolution im Kaisertum Österreich 1848–1849, mit Beiträgen von J. Diakow, M. Ehnf, G. Hubke u. E. Steinitz, 2 k., Wien, 1948
- Kiszling 1952 = Kiszling, Rudolf: Fürst Felix zu Schwarzenberg. Der politische Lehrmeister Kaiser Franz Josephs, Graz–Köln, 1952
- Kolisch = Kolisch, Sigmund: Ludwig Kossuth und Clemens Metternich, 3 k., Leipzig, 1850
- Kolmer = Kolmer, Gustav: Parlament und Verfassung in Österreich, 8 k., Wien, 1902–1914
- Kolowrat-Krakowski = Kolowrat-Krakowsky, Feldmarschalllieutenant Graf Leopold: Meine Erinnerungen aus den Jahren 1848 und 1849, 2 k., Wien, 1905
- Kossuth als Staatsmann = Kossuth als Staatsmann gegenüber von Österreich und Deutschland, Wien, 1848
- Kossuth in England = Kossuth in England und seine Reden vor dem britischen Volke. Mit einer historischen Einleitung, Braunschweig, 1851
- Kossuth nach der Capitulation von Világos = Kossuth nach der Capitulation von Világos, seine Flucht nach der Türkei und sein Aufenthalt alldort. Verhandlungen über seine Freilassung, seine Reise von Kiutahia nach England und sein dortiger Aufenthalt bis zur Einschiffung nach Amerika. Nebst allen darauf bezüglichen Actenstücken und einer historischen Einleitung, Weimar, 1852
- Kossuths Memoiren = Aus Kossuth Memoiren. In's Deutsche übertragen vom Grafen S-, Grimma und Leipzig, 1850
- Kudlich = Kudlich, Hans: Rückblicke und Erinnerungen, Wien, 1873
- Kübeck = Kübeck, Carl Friedrich Freiherr von ... auf Kübau: Tagebücher, Wien, 1909
- Levitschnigg = Levitschnigg, Heinr. (ich, Z. J.) Ritter v.: Kossuth und seine Bannerschaft. Silhouetten aus dem Nachmärz in Ungarn, Pesth, 1850
- Ludwig Kossuth, Dictator von Ungarn = Ludwig Kossuth, Dictator von Ungarn. Als Staatsmann und Redner. Nebst seinen fünf bedeutendsten Reden. Mannheim, 1849
- Meynert = Meynert, Hermann: Geschichte der Ereignisse in der österreichischen Monarchie während der Jahre 1848 und 1849 in ihren Ursachen und Folgen, Wien, 1853
- Pickler = Pickler, Adolf: Das Sturmjahr. Erinnerungen aus den März- und Oktobertagen 1848, München-Leipzig, 1905

- Pillersdorf = Pillersdorf, Franz Freiherr von: Handschriftlicher Nachlaß, Wien, 1863
- Redlich = Redlich, Joseph: Das österreichische Staats- und Reichsproblem. Geschichtliche Darstellung der inneren Politik der Habsburgischen Monarchie von 1848 bis zum Untergange des Reiches, Leipzig, 2 k., 1920–1926
- Rogge = Rogge, Walter: Österreich von Világos bis zur Gegenwart, 3 k., Leipzig–Wien, 1872–1877
- Schlesinger = Schlesinger, Max: Aus Ungarn, Berlin, 1850
- Schuselka = Schuselka, Franz: Deutsche Fahrten, Wien, 1849
- Sommer-Feldzug = Der Sommer-Feldzug des Revolutionskrieges in Siebenbürgen im Jahre 1849 von einem österreichischen Veteranen, Leipzig, 1863
- Springer = Springer, Robert: Ludwig Kossuth, sein Leben, sein Wirken, sein Exil, Berlin, é. n. (1850, Z. J.)
- Sterneck = Streneck, Max Freiherr von: Erinnerungen aus den Jahren 1847–1897, Wien–Leipzig, 1901
- Stratimirović = General (Djordje, Z. J.) Stratimirović: Was ich erlebte, kiad.: Ljuba Stratimirović, Wien–Leipzig, 1911
- Vischer = Vischer, Conrad: Kossuth und die Legion in Italien, von ..., gewesenem Honvéd-Major, Leipzig, 1862
- Von Orsova bis Kiutahia = Von Orsova bis Kiutahia. Von I. Hutter, vorm. (vormaliger, Z. J.) Hauptmann in der ungarischen Armee, Braunschweig, 1851
- Wagner = Wagner, Walter: Die k. (u.) k. Armee, in: Wandruszka, Adam–Urbanitsch, Peter (kiad.): Die Habsburgermonarchie 1848–1918, V. k. : Die bewaffnete Macht, Wien, 1987
- Walter = Walter, Friedrich (kiad.): Magyarische Rebellenbriefe 1848. Ämtliche und Privat-Correspondenzen der magyarischen Rebellenregierung, ihrer Führer und Anhänger, München, 1964
- Walter–Steinacker = Walter, Friedrich–Steinacker, Harold (kiad.): Die Nationalitätenfrage im alten Ungarn und die Südostpolitik Wiens, München, 1959
- Welden = Welden, Ludwig Freiherr von, k. k. Feldzeugmeister: Episoden aus meinem Leben, Graz, 1853
- Windisch-Grätz = Der Winter-Feldzug 1848–1849 in Ungarn unter dem Oberkommando des Feldmarschalls Fürsten (Alfred, Z. J.) Windisch-Grätz. Im Auftrage Sr. Durchlaucht des Feldmarschalls nach offiziellen Quellen bearbeitet und herausgegeben, Wien, 1851
- Winter-Feldzug = Der Winter-Feldzug des Revolutionskrieges in Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849 von einem österreichischen Veteranen (August Heydte, Z. J.), 2. kiad., Leipzig, 1863

Kossuth Lajos és szlovák nemzetiségű vitapartnerei

Közismert, hogy – egy néhány hetes mámoros forradalmi időszaktól eltekintve – sem 1848/49-ben, sem pedig a forradalom előtti években nem az együttműködés, hanem az erősödő, majd eldurvuló viták jellemezték és árnyékolták be a Kossuth Lajos és Ludovít Štúr nevével fémjelzett magyar és szlovák politikusok kapcsolatát, a magyar és a szlovák nemzeti mozgalom viszonyát. Kik, miről és miért is vitatkoztak a „nyelvháború”-vá szélesedő nyelvviták időszakában, az 1840-es évek első felében? A kérdésekre adott válaszokat kutatva az okok sorából feltétlenül ki kell emelni az eltérő magyar és szlovák nemzetfelfogást, és a nagyrészt szintén ellentétes, legalább is egymást erősen keresztező nemzeti törekvéseket. A feszültségeket növelte a reformkori ellenzék „pánszlávizmus”-tól való félelme is.

A magyar liberálisok nemzetfelfogásának jellemzői

A magyar liberálisok reformprogramjában nemzet és haladás, szabadság és tulajdon szorosan összefonódó fogalom párokat alkottak. Kossuth nemzeti, nemzetiségi politikája is szoros kölcsönhatásban állt társadalompolitikájával, sőt polgári átalakulást szorgalmazó egész tevékenységével. Az általa szerkesztett Pesti Hírlap az első számtól kezdve vissza-vissza tért ezekre a roppant fontos kérdésekre, mivel Kossuth szerint „személyszabadság, földszabadság” *korunk hatalmas világeszméje...*¹ Politikai hitvallása alapjának az összeolvadást, s nem az elkülönülést tartotta. Kifejtette, hogy: „*mi e honnak minden osztályait nemzetiségben és alkotmányban egygyéforrottnak, egy nagy nemzeti családdá egybeolvadottnak óhajtanók.*” A szabad földet (birtokot, tulajdont) tehát – a megosztott nemzet osztályait, a nemzetileg és jogilag széttagolt honpolgárokat alkotmányosan egy testté egybeolvasztó – el-mellőzhetetlen (de nem egyedüli) feltételnek tartotta.² A „szabad föld” és „szabad ember” programjához szervesen kapcsolódott a „szabad nemzet” elképzelése is.³

A liberálisok nemzetigénylő és nemzetteremtő nacionalizmusa – amellett, hogy antifeudális jellegű és polgári tartalmú volt – egyidejűleg két igen fontos, egymást kiegészítő, bár meglehetősen ellentmondásos oldalt tartalma-

zott. Wesselényi, Kölcsey és Deák programirányát követve és továbbfejlesztve egyfelől Kossuth is az érdekegyesítés ún. „jogkiterjesztés” megoldását, a nép nemzetbe emelését tartotta az egyik alapvető feladatának. Egy olyan jogban és szabadságban egységes nemzetért harcolt, amelyben a magyar állam minden tagja élvezheti (nemzetiségi, vallási, nyelvi és csoport-, illetve osztály hovatarozástól függetlenül) a polgári jogegyenlőséget, az egyéni szabadságot. A magyar nemzetnek, e polgári közösségnek tehát az ország minden magyar és nem magyar lakosa egyenjogú tagja lehet. Kossuth és politikus társai abban bíztak, hogy a fokozatos jogkiterjesztésért mintegy cserébe a nem magyarok feladják kollektív, nemzeti törekvéseiket, és a fokozatos, önkéntes asszimiláció útjára térnek majd. Ez a felfogás tehát a magyarrá válás legfőbb motorjának a jogegyenlősítést tartotta. (A magyar liberálisok ezen – illúzióktól nem mentes – elképzelését nevezi az újabb történetírás a jogkiterjesztő asszimiláció koncepciójának.)⁴

A magyar liberális nemzetfelfogás eme oldalára természetesen hatott a francia forradalom tüzeiben sarjadt francia típusú „államnemzet/nemzet-állam” felfogás is, amely a politikailag öntudatra ébredt, egyenlő jogokkal rendelkező állampolgárokat (citoyeneket) tekintette a nemzet letéteményeseinek. Ez a magyar, pontosabban „magyarországi” politikai nemzetkoncepció jórészt ideológikus jellegű volt, hiszen látszólag nem volt konkrét etnikai fedezete.⁵

A szlovák nemzeti mozgalom vezetőinek nem is a magyar álláspontnak ezzel az alapvetően liberális oldalával volt bajuk. Sokkal veszélyesebb volt számukra, hogy a magyar nemzetfelfogás eme „befogadó” oldala szorosan kötődött az etnikai és nyelvi kritériumokat nem ismerő, ám a „pórnépet” a feudális nemzetből évszázadokon át kirekesztő hungarus patriotizmushoz, a hagyományos rendi-nemesi „natio” szívósan tovább élő hódításelméletéhez. Ennek klasszikus példája az a – magyar-szlovák nyelvharcot elindító – 1817-es vitairat, amelynek szerzője a tót nemzeti törekvéseket azzal utasította el, hogy a „nemzeti” elnevezés „*egyedül az uralkodó Magyarokra illik*”, mert fegyverrel a hont ők foglalták el és tartották meg 900 esztendőn át, miközben a honnak „*bölcs Alkotmányt*” is szereztek.⁶ A hazában élő nem magyar lakosoktól és a befogadott külföldiektől azt kívánták, hogy „*ha szeretik Hazánk productumait, oltalmazó törvényt; szeressék nyelvünket is, és magyarizáltassanak.*”⁷ Ezek mögött az igények, majd követelések mögött tehát a modern magyar nemzeti ideológiába alapvető komponensként beépülő rendi-nemesi „államnemzeti” szemlélet állt. Ján Tibenský, a neves szlovák történész egyenesen úgy látja, hogy ez a feudális államnemzeti koncepció volt a magva nemcsak a magyar nyelv államnyelvvé tételéért folytatott fél évszázados harcnak, hanem az egész magyarosításnak is, amelyhez az érvet a „hódításelmélet”-ből vették.⁸

A Kossuth–vezette ellenzék gondolkodásán és politikai törekvésein jócskán nyomott hagyott a nyelv és nemzet legszorosabb kapcsolatából kiinduló – Johann Gottfried Herder által ihletett ún. „német típusú” – „nyelvnemzet”-i, etnikai-kulturális-nyelvi felfogás is. A formálódó „egy politikai nemzet” ezen másik, depolitizált komponensének már konkrét etnikai (magyar) és nyelvi fedezete volt. A nemzet nyelvi-kulturális közösségen alapuló koncepciójának kidolgozói, Széchenyi István, Kölcsey Ferenc és mások, a magyar etnikum nemzeti mivoltának meghatározóit keresték, és a nyelvben, valamint a nemzeti nyelv által hordozott kultúrában és irodalomban találták meg azokat. Komoly gondot jelentett viszont számukra, hogy a nemességtől eltérően (egykorú becslések szerint ugyanis 1844-ben Magyar- és Horvátországban a voksjoggal rendelkező nemesek kb. 90%-a értett magyarul, 78–80%-a pedig magyarnak vallotta magát!) a reformkori Magyarország lakosainak több mint a fele nem magyar ajkú és etnikumú volt.⁹ Másfelől a magyarokkal egyidejűleg szintén nemzetté válni készülő szláv népek, köztük a szlovákok is, ennek a német típusú nyelvnemzeti felfogásnak a különböző variánsait dolgozták ki, és erre támaszkodva a magyarokkal egyenlő jogokat és bánásmódot kezdtek követelni maguknak. Magyar részről tehát egy olyan nemzetfelfogás kialakítására volt szükség, amely az országban élő etnikumok közül egyedül csupán a magyarra illik. Csak nekik (és esetleg a történelmi múlttal szintén rendelkező horvátoknak) biztosítaná a nemzetalkotás lehetőségét. Ez és az erre épülő nemzetiségi politika óvhatja meg csupán a két malomkö – a németek és az oroszok, illetve az erősödő germán befolyás és a magyarországi szlovákokat is összefogásra ösztönző orosz/pánszláv törekvések – között öröklődő, az ellenséges szláv tengerben egyedül, gyökértelenül hanyódó magyarságot a komor herderi jóslat beteljesülésétől: a nemzethalállal egyenértékű beolvadástól és eltűnéstől.

Széchenyi, Deák, Kossuth, Wesselényi és a kortársak szinte mindegyike ezt a feltételezett „pánszláv” veszélyt némileg eltúlozta, a magyarországi délszláv és szlovák értelmiségiek kulturális, nyelvi, tudományos együttműködési törekvéseit, szláv- és oroszbarát szimpátiáit valós és közvetlen politikai fenyegetésként élte meg, hiszen – amint azt Zmeskál Jób találóan megfogalmazta – „... *literatori fraternizálástól politikai szövetkezésig... csak egy parányi lépés*” van.¹⁰ Wesselényi Miklós 1843-ban megjelent „Szózat”-a is osztotta ezt a nézetet. Wesselényi vitairatnak is beillő könyve a magyar liberálisok közös félelmét tükrözte az „északi kolosszus”-nak nevezett Oroszország által – szerintük – kívülről ösztönzött „szlávizmus”-sal szemben. „*Európán annyi országokat aláásva elterjedt s végigfolyt ezen szlávizmus az, mi hazánkat s nemzetünket végveszéllyel fenyegeti – inkább, mint akármely más országot. Ez azon veszély, melynek rémítő közeledése a halál dermesztő kötelekeit megoldotta, s a polgári elhunytba életet fuvallván, újra meg újra*

kiáltatja fel: „Hazám, nemzetem, léted vagy nemléted kérdése forog fenn – ébredj és tegyél, vagy veszni fogsz!”¹¹

Kossuth politikájának is az egyik döntő meghatározója volt a nemzeti lét veszélyeztetettségének hite és félelme, ellensúlyozásának szüksége és szándéka.¹² Ebből a szempontból is érdekes az egyik 1842-es cikke. A „Városi belszerkezet” című írása lábjegyzetében ugyan azt hangsúlyozta, hogy ő a „pánszláv” szó használatával élni nem szokott, mégis a Pesti Hírlap első két évében elég gyakran foglalkozott a német és az orosz veszéllyel. A „két rop-pant nemzetiség” közé szorított magyarság önállósága szempontjából veszélyesebbnek tartotta Oroszországot, „a jeges tengertől Adriáig karjait kinyújtó **Briaræusnak** súlyát”, amely „elnyeléssel fenyegeti nemzetiségünket, melynek előcsapatja barbárság és hagyományos járom és szolgaság”, valamint az „illyr literaturai” (!) és „szláv nemzetiségi (!) mozgalmak”-at.¹³ Ez utóbbiak kapcsán maga is úgy látta, hogy a felvidéki tót evangélikusok között „csakugyan van egy boldogtalan, mondhatnók, kárhozatos párt, mely vallását, mi nem tudjuk, minő képtelen okoskodás szerint, a „slavismus” érdekeivel törekszik ugyanazonosítani.”¹⁴

A fenti tényezőknek köszönhetően azután az 1840-es évek elejére/közepére Szontagh Gusztáv, Wesselényi Miklós, Gorove István és mások tollán, valamint Kossuth Lajos Pesti Hírlapja jóvoltából megszületett a reformkori magyar liberálisok (utókor által „egy politikai nemzet”-nek nevezett) sajátos, torz nemzetfelfogása, amelyben Gergely András szerint szervesen/szervetlenül keveredtek, illetve éltek egymás mellett a történelmi jogokra hivatkozó állammemzeti és a nyelvnemzeti koncepció elemei. A nagyobb „politikai nemzet” tartalmazta az ennek centrumává, integrációs pontjává váló kisebb „nyelvi-kulturális nemzet”-et.¹⁵ Így ezt a magyar vezetésű és dominanciájú magyarországi nemzetet – legalábbis egyelőre – azonos jogú, de különböző nyelvű és nemzetiségű polgárok alkották. Kossuthék viszont – ahogy már volt róla szó – optimistán bíztak abban, hogy a szabad polgárok politikai összeolvadása teljes nemzeti egyesüléshez fog elvezetni. Vagyis az ország nem magyar népei a szabadságért mintegy cserébe egy hosszú történelmi folyamat során magyarosodni fognak, önként magyarrá válnak majd. Ezzel a politikai nemzet és a nyelvi-kulturális nemzet közötti különbség is meg fog szűnni. Egy országban ugyanis csak egyetlen nemzet lehet. Varga János is úgy látja, hogy a liberális magyar nacionalizmus végül is olyan – csak a magyarokra illő – nemzetfogalmat vajúdott ki, amelyben egyedül az etnikai, nyelvi azonosság (amely a szláv, illetve a szlovák nemzet alapja volt) egyedül még nem nemzetteremtő tényező. Egyetlen magyarországi népet sem tehet nemzetté, mivel a történelmi múlt, az államiságra alapozott önálló politikai történelem, a hódítás, a politikai lét és erő (amelyek a ma-

gyarországi „történelem nélküli népeknél” többnyire gyengék voltak vagy hiányoztak) lettek az elengedhetetlen tartozékai.¹⁶

Ezt a kifejelett magyar álláspontot az elsők között fogalmazta meg – éppen egy tótok ellen írott vitairatában – az Athenaeum 1842. október 9.-i számának Hernádtáji aláírású szerzője, aki a nemzet és a nép, a nemzetiség és a népiség közötti pontos különbségtevést szorgalmazta. *„Azon nép, melly hont szerez 's állodalmat alapít, népiségét nemzetiséggé emeli: a' meghódított hon, az alkotott állodalom, nevét viseli, ... nyelve e' népnek, nemzeti nyelvvé válik. Ez oknál fogva az alávetett különfajú népeknek, mint olyanoknak, nem lehet nemzetiségök,... de mivel saját származásuak 's nyelvűek, van népiségök, saját népszokásaik, népdalaik stb. Ha pedig a hódító népfaj által egyenlő joggal az alkotmány 's haza' jogaikban részesítették, állodalmi tekintetben 's mint az egy hon' egyenlőjogu polgárai a' hódító népfajjal együtt egy nemzetet képeznek, egy 's szintazon nemzetiségben részesülnek, melly azonban, mivel ... átruházott, ... a' hon-szerző 's alkotmány-alapító népfajé.”* Ebből következően tehát *„mi tótok, mint tótok, Magyarországbán nem lehetünk nemzet, mert tót állodalom itt nem létezik, hanem csak nép;...”*¹⁷ Wesselényi Miklós 1843-ban megjelent híres „Szózat”-a még egyértelműbben fogalmazott, Kossuth álláspontját is tükrözte. *„A honunkban Horvát- s Tótországban kívül lakó szlávokra nézve máskint áll a dolog. Ezek nemzetül nem léteznek, ezek tisztán Magyarország népességének tagjai. Ezeknek valamint külön nemzeti joguk nincs, s nem lehet... Polgári alkotmány élvezését, törvények védelmét s ebből folyólag jogszerű, polgári szabadságot ezek is követelhetnek. Ezek mint embereknek elavulhatatlan s mint polgároknak tagadhatatlan joguk. E jogukból nemzetiségekre nézve annyi, de csakis annyi következik, miszerint anyai nyelvöket családi körben s a magányélet minden viszonyaiban békén használhatják, s annak eszműveit élvezhetik.”*¹⁸

Ebből az álláspontból nemcsak a magyar nyelv védelméért, a magyar nyelvűség kiterjesztéséért folytatott küzdelem következett, hanem a nem magyarok nyelvi-kulturális törekvéseinek korlátozása is. Ebben a kérdésben a reformkori politikai paletta minden irányzata, szinte minden jellegadó képviselője egyetértett. Legfeljebb csak az önkéntes magyarosodás vagy erőszakos magyarosítás kérdésében voltak közöttük felfogásbeli, taktikai különbségek. Eltérések voltak közöttük még abban a tekintetben is, hogy a nemzeti-ségek mindenki által kívánt azonosulása milyen mértékű – részleges vagy teljes – legyen?

Kossuth és a Pesti Hírlap álláspontja

A vezető liberálisok mérvadó álláspontját Kossuth fejtette ki a Pesti Hírlap hasábjain. Észak-Amerika, Franciaország, Poroszország, Anglia stb. példájára hivatkozva már a 3. számban – amelyben azokkal a „dalnokok”-kal vitázott, akik úgymond a nagy jövőre hivatott „szláv nemzet”-re várakoztak, s egy „roppant hatalom”-mal szimpatizáltak – síkraszállt amellett, hogy az országban a kormányzás és közigazgatás nyelve a magyar legyen. Ennek érdekében, és a nemzet szakadását megszüntetendő, hangsúlyozta, hogy: *„Mi... a magyar nemzetiséget minden törvényes és méltányos úton, s különösen az iskolamesterek serkentésével... szeretnők... végezni...”*¹⁹ Ehhez néhány hónappal később Gorove István akkor megjelent „Nemzetiség” c. könyve kapcsán azt is hozzátette, hogy még az alkotmány érdekénél is fontosabb a „nemzetiség” érdeke. Minden reformlépésnek ezt kell szolgálnia. Így tehát a városok igazgatási nyelvének, a közigazgatás minden ágának, a törvényhatóságokhoz felterjesztett feliratoknak, majd – másfél év múlva – az anyakönyveknek is magyarnak kell lenniük. *„Ez elég, több sem jogszerű, sem törvényes”* – állapította meg.²⁰ Egy 1842-ből való írásában pedig egyetértően hivatkozott arra a Wesselényi Miklóstól kapott levélre, amely egyfelől elítélte a horvát (illyr) mozgalmat, valamint a szlovák nyelv védelmében 1842. kora nyarán Bécsben petíciót átnyújtó, a magyarosítás ellen tiltakozó evangélikus tót küldöttséget. Szó szerint idézte a külföldi gyógykezelésen tartózkodó „árvízi hajós”-nak azt a gondolatát is, hogy a Magyarországon élő népek nemzeti törekvései már olyan rémítő fokra hágtak, hogy *„nemzetünkre nézve a lenni vagy nem lenni kérdése oly élre állva létezik most, mint soha inkább.”* Kossuth ekkor már úgy látta, hogy az illyr mozgalmak – amelyek háttérben egy nagy szláv nemzet létrehozásáért folytatott, kifelé gravitáló, „idegen rokonszenvű” mozgolódást vélt felfedezni – nem irodalmiak! Végezetül kissé békülékenyebben azt is leszögezte, hogy a magyar nyelv kiterjesztésére vonatkozó fenti intézkedésektől többet *„tőlük a magyar törvényhozás nem kíván s anyai nyelvöket a magányélet köréből ki nem tiltja (mit tiltania nem is lehetne),... művelését nem akadályozza ...”*²¹ Néhány nappal később ez utóbbi gondolathoz újból visszatért. A magyar nyelv kényszerítés hatására történő terjesztését nem tartotta elképzelhetőnek, mert *„ha jogtalan nem volna is, nehezen volna kivihető”,* hogy a magányélet minden területén minden ajakról magyar szó zengjen. Egyébként is *„a magányos élet nyelv dolgában kényszerítést nem tűr”* – állapította meg.²²

A nyelvvel és nemzetiséggel kapcsolatos felfogását legrészletesebben a „Bánat és gondolkodás” c. cikkében fejtette ki 1842-ben a Pesti Hírlap 183. számában. Az apropót ehhez egyrészt a közelgő országgyűlés adta (ahol véleménye szerint a magyar nyelv és a megtámadott magyar nemzetiség

ügye okvetlenül szőnyegre kerül majd). Másrészt ideje már – hangsúlyozta –, hogy „a nyelvsurlódásnak vége legyen, s azért egész, világos és határozott törvényre van szükség.” A törvényhozástól tehát egy olyan határvonal felállítását szorgalmazta, amely majd világossá teszi, hogy Magyarországon a közigazgatás minden ága, a magyar kormánnyal és a törvényhatóságokkal történő érintkezés nyelve kizárólag csak a magyar lehet. „Ennél kevesebbet tenni gyávaság, többet parancsolni zsarnokság” – hangoztatta – és „mireánk nézve mindkettő öngyilkolás volna.” Törvényben kívánta tehát rögzíteni (mivel sok megye már határozatilag úgy is kijelentette), hogy a magyar törvényhozás nem törekszik az ország idegen ajkú lakosait nyelvüktől megfosztani, mint ahogy jogtalanság lenne a magánélet nyelvviszonyaiba törvény által kényszerrel történő beavatkozás is. Azt azonban a törvényhozásnak „joga van megkívánni, hogy Magyarországon a közigazgatás, akár polgári, akár egyházi legyen az, úgy a törvényhozás, mint törvényvégrehajtás, kormányzás, igazságszolgáltatás, közbátorság, rendőrség, egyenes és mellékes adók s közgazdaság körében magyar legyen. Ez által honunknak idegen ajkú lakosai... meg lesznek nyugtatva....” Meglátása szerint ezeket az intézkedéseket a magyar nemzetnek már csak önbecsülése érdekében is habozás nélkül meg kell tennie. Nem zavarhatják meg ebben sem a „szláv literátorok (!) zajongásai”, sem az „illyr dulongók bőszültsége.” Befejezésül Kossuth egyrészt azt szorgalmazta, hogy „házánkban közoktatási nyelvvé a latin helyébe haladéktalanul a magyar nyelv tétessék”, másrészt pedig azt javasolta, hogy „a magyar nyelv minden falusi tanodában is okvetlenül gondosan taníttassék.”²³

Látható tehát, hogy Kossuth szemléletében ugyanúgy keveredett a más ajkúaktól csupán magyarosodást kívánó mérsékelt, intenzív nacionalizmus a radikálisabb nyelvterjesztő-magyarosító, extenzív nacionalizmussal, mint ahogy a Pesti Hírlap szemléletére is a két fajta nacionalizmus közötti átmenet volt a jellemző.²⁴ 1847-ig inkább az utóbbi volt a súlyosabb.

A vita konkrét és közvetlen kiváltó okai

1840–1843 között a „nyelvtusá”-nak előszeretettel nevezett nyelvharcot valóságos „nyelvháború” váltotta fel, amely az ún. „magyarománok” (a magyar nyelv túlzó pártolói és terjesztői) és a „szlavománok”, „pánszlávok” (a szlovák nyelv és a szláv-, illetőleg szlovák érdekek magyarországi védelmezői) között a hatás-ellenhatás egymást tápláló logikája alapján álnéven vagy névtelenül dúlt a német és a magyar lapokban. A vita hevességét mutatta, hogy az egyik elemző a toll fegyverével folyó összecsapásokban már 1841-ben a „tolcsaták fegyverrel folytatásá”-nak az előkészületeit sejtette meg.²⁵

A sajtóviták háttérében tehát – nem árt ismételtlen hangsúlyozni – döntő módon az állt, hogy a magyar államnyelvért folytatott fél évszázados küzdelem lassan a befejeződéséhez közeledett. A magyar nyelv az idők során már nemcsak a latint szorította ki, s már nem is csak a közigazgatásban, evangélikus papi hivatalokban és általában a szakképzettséget kívánó hivatali, értelmiségi pályákon követelték meg a magyarul tudást. A magyarosítás elérte a szlovákok hitéletét, vallási intézményeit, a szlovák ifjúság nyelvüvelő és irodalmi egyesületeit, diákköreit, sőt az alsó fokú oktatást is. Az oktatás teljes magyarosításának igénye igen nagy veszéllyel járt, hiszen már a szlovák köznép asszimilálásának bevallott szándékával párosult. Ezek az asszimilációt elváró vagy egyenesen sürgető magyar igények és türelmetlen adminisztratív intézkedések már valóban létében veszélyeztették az első lépéseit tevő szlovák nemzetet. Koránt sem véletlen tehát, hogy a nemzetileg tudatos szlovák evangélikus értelmiség a magyar törekvésekkel szemben növekvő ellenállást tanúsított.

A „magyaromán” lépések nemcsak a magyar-szlovák, szlovák-magyar nyelvharc kiéleződésére és eldurvulására voltak közvetlen hatással. Gyorsítólag hatott a szlovák nemzeti öntudatosodásra is. A szlovák nemzetébresztő értelmiség gondolkodásában ugyanis az 1830-as évek végétől egyrészt megkezdődött és néhány esztendő alatt jórészt meg is történt az áttérés az addig uralkodó szláv tudatról a szlovák tudatra. Másrészt a nyelvharc által serkentett szlovák nemzeti tudat kezdett a magyar nemzetfelfogástól és nemzeti törekvésektől nemcsak egyre élesebben elhatárolódni, hanem szembe is fordulni azokkal. Ez pedig a következő években többek között azt is megnehezítette, hogy a polgári átalakulás közös kérdéseiben tartósan együtt léphessenek fel Kossuth Lajos és Lúdvít Štúr magyar és szlovák követői.

A szlovák történetírás méltán nevezi „viharos események”-nek az 1840-1843 közötti éveket. Ebben a rövid, de igen fontos időszakban jelent meg ugyanis a legtöbb szlovák nemzetvédő írás. Az egyik közvetlen kiváltó oknak az 1839/40-es pozsonyi országgyűlés által a nyelvügyben elfogadott 6. törvénycikk tekinthető, amely a következőket mondta ki: az országgyűlés és a törvényhatóságok magyarul írhatnak fel az uralkodóhoz, a helytartótanácsi körleveleket magyar nyelven kell kiadni. Arról is rendelkezett, hogy a magyar anyakönyvvezetést – három év múlva – mindenütt be kell vezetni az addigi latin helyett, s hogy ezentúl csak magyar nyelven tudó lelkészek alkalmaztassanak (vallásbeli különbség nélkül). A szlovák evangélikus értelmiségnek leginkább talán e két utóbbi rendelkezés fáj. A másik fontos esemény gróf Zay Károly evangélikus főfelügyelővé történő kinevezése volt 1840-ben. A lelkes magyarosító hírében álló gróf a szeptember 10.-én tartott beiktató beszédében nem is volt hűtlen híréhez, hiszen a legmagasabb közös célt – a közös hazai nyelv megteremtését és a szlávizmus terjedésének visz-

szaszorítását – elképzelhetetlennek tartotta „a hazának megmagyarosítása” nélkül.²⁶ Beszédét azzal a szent ígérettel zárta, hogy a magyar nemzetiség fejlődéséért, a magyar haza jólétéért, nagyságáért és dicsőségéért „az utolsó lehetemig küzdeni fogok.”²⁷

Ennek a szent célnak a nevében nem sokkal ezután gróf Zay Károly szuperintendens tervbe vette a zömmel szlovák és német hívekből álló evangélikus és a magyar többségű református egyház unióját. Ha ez a terv megvalósult volna, mert a hön áhított terv végül is nem sikerült, az egyesült egyházban a kb. 2 millió főt számláló reformátusok révén olyan magyar túlsúly jött volna létre, amelynek segítségével keresztül vihető lett volna a szlovák és a német evangélikus gyülekezetek „megmagyarosítása.” Ezzel együtt olyan Pesten felállítandó közös református főiskola terve is felmerült, amelynek a tanítási nyelve a magyar lett volna, s amellyel megszüntethető lett volna az evangélikus teológusok hagyományos német egyetemekre járása. Több felső-magyarországi gimnáziumban és líceumban – arra hivatkozva, hogy törvényellenes izgatást és hazaáruló, magyarellenes tevékenységet folytatnak – betiltották a „pánszláv”-nak titulált nyelvűvel és irodalmi egyesületeket.²⁸ A kb. két éven át tartó polémiába Kossuth Lajos és a Pesti Hírlap is bekapcsolódott, természetesen a „derék hazafi”-nak titulált Zay Károly oldalán. Az evangélikus vallású Kossuth több cikkben is hitet tett az unió, a két felekezet „egy akol”-ban történő egyesítése mellett, amelyet a kor egyik nagy kérdésének tartott. „*Én, ki ezt írom – olvasható a Pesti Hírlap 1841. évi 73. számában – , egyike vagyok azoknak, kik ... szavokat adták, hogy az unióra tehetségök szerint közremunkálni magokat elhatározzák.*”²⁹

A szlovák vitapartnerek álláspontja, az első szlovák felségfolyamodványok megjelenése

A szlovák–magyar nyelvharc élén hosszú időn át Jan Kollár haladt. A szlovák nemzetébresztők második nemzedékének vezéregyénisége már az 1820-as évek elejétől vállalta a szláv/szlovák érdekek védelmét. Ő, valamint az 1830-as években főleg Samuel Hoič és L’udovít Martin Šuhajda voltak azok, akik a vitairataikban egyre részletesebben dolgozták ki és indokolták meg a szláv/szlovák nyelv és nemzet egyenjogúságát védő, bizonyító, a magyarosítás szükségességét kétségbe vonó nézeteiket. Ennek során kidolgozták a szláv/szlovák nemzettel kapcsolatos felfogásukat is. Ezekben a védekező jellegű írásokban német hatásra különbséget tettek „magyar” és „magyarországi” kifejezések között, „magyar nyelv” és „magyarországi nyelvek”, valamint az (anyanyelvre támaszkodó természetes) „nemzet” és a hódításra, elnyomásra épülő mesterséges „haza”(értsd: állam) között. Jan Kollár meghatározása (amelyet legárnyaltabban „Az irodalmi kölcsönösségről” című

tudományos főművében az 1830-as évek közepén fejtett ki) mindannyiuk közös álláspontját tükrözte. Mit szeret szívesebben az értelmes ember – tette fel a kérdést -: „*a földet vagy a népet, a hazát vagy a nemzetet. Hazát ismét könnyen találhatunk, ha azt el is veszítettük: de nemzetet és nyelvet soha és sehol; a haza önmagában halott föld, idegen tárgy, nem emberi: a nemzet a mi vérünk, életünk, lelkünk, személyi tulajdonságunk. A hazaszeretet kissé ösztönös, vak természetű ösztön: a nemzet és a nemzetiség szeretete inkább az értelem és a műveltség alkotása.*”³⁰ Ez a természetjogi álláspont gyökere- sen különbözött Kossuthék történetjogi megalapozottságú nemzetfelfogásától, amely szerint tehát a hosszú történelmi múlt bizonyítja a nemzetek létjogosultságát és életképességét. A nemzet egyedüli életkerete az állam, elengedhetetlen ismérve pedig az önállóság, az önrendelkezés.³¹

A magyarosításnak nem kis szerepe volt abban, hogy az 1820/1830-as években Kollár kidolgozta a „szláv kölcsönösség elmélet”-ét, amely nemcsak a szlovákok, hanem az európai szláv népek nemzeti tudatára is meghatározó hatással volt. A német és magyar expanzív törekvésekkel szemben az Európában élő szlávok szoros tudományos, irodalmi, nyelvi együttműködését szorgalmazta, beleértve az orosz tudós és állami körökkel kialakított kapcsolatokat is. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy ez az erős szláv tudattal összekapcsolódó koncepció – amelyet többnyire irodalmi, kulturális pánszlávizmusnak vagy szlávizmusnak szoktak nevezni – az 1830-as évek végéig/1840-es évek elejétől inkább már gátolta az önálló szlovák nemzeti tudat kialakulását. Wesselényi „Szózat”-a tehát nem véletlenül nevezte Kollárt a „szlávizmus honunkbeli egyik főnökének”, akinek irodalmi törekvései mögött politikai szándékokat vélt felfedezni.³²

A fent említett konkrét magyar törekvésekre válaszul 1840 tavaszán a pozsonyi szlovák „hazafiak” „Všetko za národ a krála” címmel a szlovák nemzet nevében kérvénytervezetet kívántak az országgyűlés elé terjeszteni.³³ A magyar nyelv erőszakos terjesztése ellen tiltakozó és az oroszbarátság vádját visszautasító tervezet ugyan nem jutott a diéta elé, de jól mutatta a nemzeti- leg tudatos szlovák értelmiség nemzetfelfogásának, nemzeti törekvéseinek adott állapotát. A „jó uralkodó” bölcsességében naivan bízó petíción erőteljesen érvényesült J. Kollár, Samuel Hoič és L’udovít Martin Šuhajda korábbi nézeteinek hatása a nemzettel, a nyelv funkciójával, a haza fogalmával, a „közös hazá”-val stb. kapcsolatban. Új elemet jelentett viszont, hogy a konkrét nyelvi kérések mellett (pl. hogy a nemzeti nyelvet hagyják meg az iskolákban, templomokban, bíróságokon és hivatalokban) már bizonyos politikai és szociális jellegű problémák is kezdtek megjelenni. Újból felmerült Magyarország (kon)föderatív alapon történő nemzeti átalakításának a gondolata is. Idézzük: „... *marad nekünk az utolsó eszköz – megalapítani a mi Szlovákiánkat... külön országgyűléssel Horvátország és Szlavónia példája szerint,*

az igazságos király védelme alatt. Emlékezzünk vissza a Jiskra-i időkre, amikor Szlovákia teljesen önállóan létezett.”³⁴ Ettől mérsékeltabb volt Jan Kollár 1840 végéről származó felségfolyamodvány tervezete. Ennek átadására ugyan szintén nem került sor, de az összes magyarországi szláv nevében ugyancsak konkrét nyelvi kulturális, gazdasági és politikai kívánságokat fogalmazott meg: vasárnapi iskolákat, szláv akadémiát, a felsőbb iskolákban (a magyar mellett) szláv nyelven előadott stúdiumokat, a pesti egyetemen szláv tanszéket és tanárokat; a szlávok által lakott vidékeken az egyházi és világi hatóságok néppel történő levelezésében (és viszont), nem különben az egyházi életben a szláv nyelvűség használatát; a jegyzőkönyvek szláv nyelveken történő vezetését, a nevek magyarosításának megakadályozását. Az ipar, gyárak, manufaktúrák létesítése mellett sürgette a cenzúra szabadabb tételét, a szláv nemzeti mozgalmak vezetői üldözésének és gyalázásának megszüntetését. Végül, de nem utolsó sorban a tervezet azt a még komolyabb politikai kívánságot is megfogalmazta, hogy a magyar országgyűlésen a szlovák nemzetiségnek (národnost slovenská) saját képviselői és küldöttei legyenek, akik ott latinul vagy szlávul beszélhessenek.³⁵

A pozsonyi „hazafiak” és Jan Kollár megvalósulatlan tervezetei már egyfajta fordulatra utaltak, amennyiben megjelent bennük az – addig szinte kizárólag nyelvi, kulturális igényekkel fellépő – szláv/szlovák nemzeti törekvések politizálásának a szándéka. Ennek első konkrét megnyilvánulása egy újabb petíció volt, amelyet Kollár és a szláv/szlovák érzelmű Pavol Jozeffy szuperintendens vezetésével készítettek elő 1841 végétől. A Bécsben 1842. június 5-én „a magyarországi szláv alattvalók” nevében benyújtott felségfolyamodvány 200 evangélikus értelmiségi aláírását tartalmazta és Ľ Štúr keze nyomát is magán viselte. A delegáció vezetője P. Jozeffy tiszamelléki püspök, a tagjai pedig Samuel Ferjenčík jolsvai, Jan Chalupka breznóbányai és M. Hodža lipótószentmiklósi lelkészek voltak.³⁶ A kérvény aláírói az uralkodó politikai védelmét kérték a magyarosítás ellen: „a Magyar Királyságban élő protestáns szlovákok nevében Felsőged dicsőséges Trónjához helyezik menedéküket és térden állva könyörögnek a legmagasabb uralkodói védelemért és szerény kéréseik garantálásáért...”³⁷

Kifejtették pontokba foglalt sérelmeiket, valóban szerény kéréseiket. Sérelmesnek tartották az anyakönyvek és a szlovákok elleni törvényszéki vizsgálatok magyar nyelven történő vezetését, a magyar lapok szlovák cikkekkal kapcsolatos diszkriminatív politikáját, szlovák cenzorok hiányát, valamint azt, hogy a pesti egyetemen nem működött szláv tanszék. A legsúlyosabb sérelemük az iskolák és az egyházi szertartások elmagyarosítása volt. Budán és Pesten 2 szlovák cenzor kinevezését óhajtották, valamint a sajtóban a szlovák nyelven való védekezés lehetőségét. Kérték a pozsonyi tanszék megerősítését és más evangélikus főiskolákon, nem különben a pesti egye-

temen szláv tanszékek felállításának engedélyezését. Az egyházi anyakönyvek vezetésében a latin fenntartását kívánták. Sajnálataikat fejezték ki a magyarosító Zay Károly főfelügyelővé választása miatt. Végül kifejezésre juttatták azt az elhatározásukat, hogy a törvényszabta keretek között hajlandók megtanulni a magyar nyelvet, de anyanyelvükről semmiképpen sem mondanak le.³⁸

A küldöttséget ugyan Lajos főherceg, Metternich és Kollowrat is szívélyesen fogadta, de a kormányzat – az audencián tett ígéretei ellenére – nem teljesítette a szlovák evangélikusok egyetlen nemzeti kívánságát sem. A petíció ugyanakkor világosan mutatta, hogy a maroknyi szlovák „nemzetébrlesztő” értelmiség az „ultramagyarok” törekvéseivel szemben egyre határozottabban a konzervatív aulikus főrendek és a bécsi udvar felé kíván közeledni. A csalódás dacára a szlovák vezetők továbbra is Béctől vártak segítséget és támogatást. Jozeffy 1842-ben és 1843-ban újból Metternichhez és József nádorhoz fordult, Kollár pedig Kollowrattól remélt orvoslást. Ezt 1844 elején egy újabb jelentős petíció felterjesztése követte. Az udvar ezúttal már méltányolta az újabb beadványt és teljesítette annak egyik legfontosabb kívánságát. Štúr szerkesztésében 1845-től megjelenhetett a szlovákok első politikai lapja: a Szlovák Nemzeti Újság.³⁹

Mihelyt a magyar világi és evangélikus egyházi vezetők tudomást szereztek az első bécsi követjárásról és beadványról, újabb, még hevesebb támadást indítottak a szlovák mozgalom vezetői ellen. Jozeffyt, a küldöttség vezetőjét megfosztották Gömör megyei táblabírói funkciójától. A német egyetemről hazatért L Štúr, aki ekkortól már a szlovák nemzeti mozgalom meghatározó vezetői közé kezdett tartozni, eltávolították a pozsonyi csehszlovák tanszékről. Támadás indult a szlovák mozgalom másik fontos intézménye, a lőcsei evangélikus líceum szlovák önképző diáktársasága ellen is. Jitrenka (Hajnal) című almanachjukat a pánszlávizmus megnyilvánulásának bélyegezték és élesen kritizálták. Egyházi vizsgálóbizottságot állítottak fel a „petíciózók” ellen. Elsőnek a bányakerületi szuperintendencia foglalkozott a kérvénnyel és azt a konvent elé utalta. Az 1842. szeptember 5.-én Pesten megtartott egyetemes gyűlés a bécsi küldöttség vezetőjét kérdőre vonta és nyilatkozatra szólította fel, majd az ügy elintézésére egy egyháziakból és világiakból álló küldöttséget nevezett ki. A nagy létszámú küldöttség tagjai között – Pulszky Ferenc, Schedius Lajos, B. Jeszenák János, Székács József stb. mellett – Kossuth Lajos neve is ott szerepelt!⁴⁰

Kornis Gyula szerint az egyetemes gyűlésen Kossuth már két évvel korábban indítványozta – pánszláv propaganda címén – az evangélikus szlovák ifjúság irodalmi egyesületeinek felosztatását.⁴¹ A bécsi követjárás utáni magyar támadást Kossuth Pesti Hírlapja indította el. Elítélte Jozeffyékét, hogy az udvarhoz fordultak. Azzal vádolta meg őket, hogy a mindössze 200 alá-

írást tartalmazó petíció, amelyet „*pánszlávizmusi oklevél*”-nek nevezett, nem képviseli a tót népet.⁴² Az éles szemű szlovák vitázók viszont számos sérelmük között a Kossuth-vezette magyar liberálisok szemére hányták, hogy kétféle mércével mérnek. Saját fajuk szeretetét a legnagyobb erénynek tartják, de ugyanezt a nem magyaroknál bűnnek bélyegzik. A jobbágykérdésben liberálisak, de ezt a szemléletet a nemzetiségi kérdésben, a nyelv terén felüggesztik. Szerintük ebben Kossuth a legnagyobb mester.⁴³ L. Štúr egy 1843-ban németül megjelent nemzetvédő iratában ezt a kettősséget a következőképpen érzékeltette: „*Ugyanaz a Kossuth, aki a Pesti Hírlapban a jogegyenlőségért küzd, az evangélikus konventben azt, aki a maga jogát követeli, vizsgálat alá vonni és megbüntetni akarja; ugyanaz a Kossuth, aki a sajtószabadságért látszik viaskodni, a konventben indítványozza, hogy meg kell tiltani a tót iffúságnak anyanyelvén való tanítását; ugyanaz a Kossuth, aki a haza körül érdemeket szerzett férfiakra panegyrikus beszédeket zeng, a hasonló érdemes embereket hivataluktól meg akarja fosztani. Ez az ő szabadsága, ez az ő liberalizmusa.*” Fejtegetését Štúr abban a szónoki kérdésben összegezte, hogy tehát: „*Kossuth a szabadság álarca alatt nem az önkényért és erőszakért vív-e harcot?*”⁴⁴

A „**viharos események**” legjelentősebb szlovák vitairatai

Az 1840-től fellángoló vitában a legtöbb szlovák nemzetvédő vitairat 1841-1843 folyamán született. Jan Tibenský csoportosítása szerint ezek között egyaránt voltak hagyományos, 18. századi gyökerű védekező jellegű iratok (ún. apológiaiak) és harcosabb, polemikus jellegű vitairatok.⁴⁵ A polémiaiban természetesen nemcsak Štúr és Kossuth vettek részt. A Pesti Hírlapon és a hazai folyóiratokon (Századunk, Társalkodó stb.) kívül az augsburgi Allgemeine Zeitungban és a Lipcsében, Zágrábban, valamint külföldön más-hol megjelent röpiratokban Zay Károly, Pulszky Ferenc, Zmeskál Jób vagy Kramarsik Károly írásaira Štúr mellett a szlovák vitacikk írók egész serege reagált.

Az igen gazdag választékban tallózva feltétlenül figyelmet érdemel a szlovák mozgalom egy igen lelkes résztvevőjének, Ján Čaplovičnak néhány 1841-ből való, cseh, német és magyar folyóiratokban elhelyezett írása, amelyekben Zay, Zmeskál és Szontagh Gusztáv támadásaira reagált. Főbb gondolatait tekintve hasonló szemléleti, gondolati alapokon állt, mint Kollár, Hoič és Šuhajda. A szlávok számbeli fölényére, a magyar nyelvnek a szláv nyelvhez viszonyított fejletlenségére, valamint arra hivatkozva, hogy a szláv már „*jóval a magyarok megérkezése előtt*” elsajátította az európai műveltséget (amelynek a kifejezéseit – sok iparra, életmódra való kifejezéssel együtt – a magyar „*a szlávtól kölcsönözte*”), elutasította a szlovákokat, valamint a

szlovák hazafiakat ért erőszakot, a szlávokat ért csúfolódó túlzásokat és azokat a vádakat, miszerint ők „rossz hazafiak”, „anyagyiilosok” stb. Nem minden él nélkül jegyezte meg, hogy „*tán a gombkötőségen s marhaganéjból tüzfát képző művészetén kívűl*” a tót a magyartól nem sok mindent tanult. Magyarizációval nem az egész „*nemes és tisztelt magyar nép*”-et vádolta, hanem csupán az „ultramagyarok”, és főleg „álmagyarok” közül kikerülő fanatikusokat. Azokra a renegátokra gondolt, akik „*magukat valódi magyaroknak akarván tartani*” dühösen támadják a tótokat és közöttük nemzeti gyűlölködést szítanak. (Ugyanebben az évben Ondrej Šoltys álnév alatt megjelent cseh nyelvű „Apológiá”-ja sem annyira a magyarokat, mint a nemzetüktől elpártoló „odrodilec”-eket ostorozta.) Čaplovič önmagát olyan „*született magyarországi tót*”-nak tartotta, aki nem kifogásolta, hogy az ügyvezetés nyelvévé emelt magyart a tótoknak is szorgalmasan kell tanulniuk. Ám ezt úgy kell tenni – javasolta –, hogy eközben saját anyanyelvüket el ne hanyagolják, hogy szlávok maradhassanak.⁴⁶ A Lipcsében német nyelven megjelent „Szlavizmus és pszeudomagyarizmus” c. írásában ugyancsak az álmagyaroknak titulált asszimiláns szlovákokat támadta, mert ők ágáltak legjobban a szlovák nyelv ellen. Szarka László az asszimilációnak ezt az egyoldalú és végletes megítélését a szlovák értelmiség elmagyarosodásának visszahatásaként értékeli.⁴⁷

A lőcsei Jitřenka és a pánszlávizmus vádjának kérdésében szlovák részről a legkeményebb választ Ján Chalupka adta 1841-ben Lipcsében, álnéven kiadott, Zaynak és Pulszkynak címzett német és cseh nyelvű brosúráiban.⁴⁸

Az 1840–1843-as „viharos események” második évében, 1841-ben L.Štúr sem télenkedett. A szlovák nemzetébresztők ún. „harmadik nemzetké”-nek vezető képviselője – több társához hasonlóan – ekkor már a „közös magyarországi haza” újfajta felfogását vallotta. A magyarságában mégis megtámadott Štúr a „Századunk”-ban arról biztosította vádlóját, Tomka Kálmánt, hogy ő mindig és mindenütt magyarnak tartotta és mondta magát, de sohasem született magyarnak, mivel ő született szláv. Nem sokkal később a szláv nemzetiséghez és a magyar hazához való kettős kötődését újból megismételte. Hangsúlyozta, hogy ha ő magyarnak is mondja magát, „*de nemzetiségi tekintetben soha sem, mert én szláv vagyok s az is maradandok. Nemzetiséggel nem lehet s nem is szabad tetszésünk szerint ide s tova tétovázni s játszani, mert ez egész létünkben alapul s minden nemzetnek szent tulajdona, melyet én sem enyimnél, sem másénál soha nem sértettem, sérteni nem fogok.*” Štúr Lajos (sic!) azt is kikérte magának, hogy őt a haza iránti kötelességek leckéjéből bárki kioktassa.⁴⁹ Ugyancsak 1841-ből való a „Starý i nový věk Slováků” (A szlovákok régi és új korszaka) című röpirata, amely inkább a hagyományos védőiratok (apológiák) körébe tartozik. E kéziratban maradt munkával az volt az alapvető célja, hogy védelmezze a szlovákok egyenjo-

gúságát a „magyar hazá”-ban. A fő érveket egyfelől a dicső nagymorva örökségből merítette, hiszen „*ez a föld és vidék apáitoké volt.*” Másrészt kiemelte a „szlovákok” történelmi érdemeit az ország fejlődésében azokban az időkben, amikor a magyarok és szlovákok békében éltek, jogaik és kiváltságai még egyenlőek voltak „*az egy magyar hazában.*” Az apológia második részében ezzel a dicső régi korrall (starý věk) állította szembe a 19. század elejével elkezdődött gyötrelmes új kort (nový věk), amikor elkezdődött a „hódításelmélet”-re épülő erősödő elnyomás és magyarosítás. A cikk végén gróf Zay akcióit elemezte.⁵⁰ (Štúr hasonló nézetet fejtett ki a magyarországi szlávok elmagyarosításáról a lipcsei Allgemeine Zeitungba 1841 végén írt cikkében is.) 1843-ban külön brosúraként is megjelent Lipcsében Štúr német nyelvű írása, amely az V. Ferdinánd elé terjesztendő tiltakozó felirat filozófáló bevezetését tartalmazta. A hegeli jogfilozófiából és a természetjogból érveket merítve egyebek között azt fejtegette, hogy a nyelvben tükröződik a nemzet egyénisége, szelleme, lelki mivolta, legbelsőbb énje, egy nép egyénisége. A saját nyelvét más nemzetre erőszakosan rákényszeríteni akaró nemzet ezért a lehető legnagyobb bünt követi el, hiszen egyrészt durván megsérti az emberiség természeti jogait, másrészt pedig elrabolja tőle a saját szellemében való fejlődés lehetőségét is. A magyar nemzetnek tehát teljesen és mindörökké le kell mondania a szlávok magyarosításáról.⁵¹

A „viharos események” idején írta, de csak a halála után adta ki Budán J. M. Hurban B. P. Červenák posthumus művét, a „Zrcadlo Slovenská”-t. A szintén 18. századi alapokon álló apológia a legrégebbi időktől tekintette át a szlovákok történetét. Kiemelte a szlávok által lakott területek kiterjedtségét, a szlávok őshonos voltát, a nagymorva birodalom fontosságát. Elődeihez hasonlóan ő is hangsúlyozta, hogy a szlovákok betagozódása a magyar államba nem alávetés, hanem a magyarokkal kötött szerződés alapján történt, s hogy a következő évszázadok során a szlovákoknak jelentős politikai, katonai, gazdasági, kulturális stb. érdemeik voltak az állam fejlesztésében. Erre az írásra is jellemző volt a jó uralkodóba és az osztrák hatalomba vetett naiv hit. Az utolsó fejezetben összegyűjtötte a szlovákok erőszakos nemzetiségi elnyomásának összes ismert és kevésbé ismert eseteit, a nyelvi asszimilációra irányuló törvényeket és terveket a 19. század elejétől 1841-ig.⁵²

A nyelvvitában a radikális (értsd: liberális) magyarosítókkal szemben megszólaltak a szlovák intelligencia azon mérsékelt, konzervatívokhoz közeli képviselői is, akik – ahogy már volt róla szó – a bécsi udvarnál és a konzervatív, aulikus arisztokráciánál igyekeztek támaszt találni gr. Zay Károlyék törekvéseivel szemben. Ezt a Štúr szemléletéhez sokban hasonló mérsékelt álláspontot 1841 tavaszán-nyarán leginkább Koszetz Mátyás evangélikus lelkész „Társalkodó”-ba szánt írása, valamint egy „Századunk”-ban névtelenül „Egy világpolgár magánynézetei” címmel megjelent vitairat

is kifejtette. Mindkettő óvott attól, hogy a tót evangélikus fiatalok – akik csupán megtámadott nyelvüket és nemzetiségüket védik – tiszta nyelvészeti törekvéseit Magyarországra és a birodalomra veszélyes, „idegen hatalom”-nak utat nyitó pánszlávizmusnak tüntessék fel, s egyéb tekintetben is lenézzék, hazaárulással, a magyar nyelv gyűlöletével stb. vádolják őket. Ezek a vádak ugyanis alaptalanok. „*Honunk szlávjai békés emberek, csak ne bán-tassanak*”, mert: „*minden túlság ellentúlságot szül.*” Ezek a szláv fiatalok ugyanis „*szintén hiszik, hogy szintűgy bírnak nemzetiséggel mint a' magyarok.*” Ezért tehát „*magyarul tudni fognak (tehetség szerint), de szlávok maradunk...*” A kettő nincs semmiféle ellentmondásban. Amellett, hogy a lelkész, a tanár, a nevelő szlávul fordul a közönségéhez, „*emellett lehet ő jó hazafi, jó magyar is, amint igyekszik is azzá lenni legszámosabb részük.*”⁵³ Alkotmányi tekintetben „honunk szlávjai” csak része a magyar nemzetnek, de a nyelvet illetően igenis nemzet. A nép akarata elleni magyarosítás csak erőszakkal és hatalmaskodással történhet. Ráadásul egy olyan szláv népességet érint, amely a birodalom lakosságának a többségét alkotja, Magyarországon pedig „*nem jövevény, hanem e tartományok régibb lakosa, mint a magyar...*” A honfoglaló magyarok ugyanis csak a szlávok fejedelmét és hadát győzték le. A békeszerető szláv nép és ellenfele pedig „*... megbratkozott... rokonná vált s híven osztozott örömben, bajban ezer éveken át.*” A magyarok bölcs fejedelmei sem akartak zsarnokoskodni a szlávokon. A mostani magyarosító kihívás viszont ellenszegülést fog szülni – figyelmeztetett az evangélikus lelkész. „*De lassan virgoncim! ma is bölcs közös fejedelmi atyánk van, német eredetű, Bécsben lakik; ha egységet, béketűrést ajánló szavára nem ügyletek, majd vesszőt is mutathat.*”⁵⁴

A szlovák hazafiak mérsékelt szárnyához tartozott Jan Pavol Tomášek lőcsei professzor (gimnáziumi tanár, majd igazgató) is, aki szintén 1841-ben Világosváry Tamás álnéven Zágrábban jelentette meg Ljudevit Gaj nyomdájában „A nyelvharc Magyarországon” című német nyelvű írását, amely inkább a nemzetvédő polémikus irodalmak körébe sorolható. Tomášek színvonalas munkája a magyarországi nemzetiségi viszonyok tudományosan megalapozott, nyugodt hangú elemzését adta és lényegében reálisan mérlegelte a magyarosítás kilátásait is. Két alapkérdésre kereste a – gazdag történeti anyaggal alátámasztott – választ. 1. Vajon lehetséges-e az általános magyarosítás, a teljes nyelvi egység? A végső válasza: nem. 2. Ha mégis megvalósítható lenne, milyen előnyökkel járna? Erre a kérdésre már korántsem adott egyértelmű választ. Mindenesetre nyugat-európai és lengyel példák felsorolásával figyelmeztetett arra, hogy „*a nyelvi egység még nem jelenti az állam erős egységét.*” Végkövetkeztetése szerint ugyanis: „*A mi hazánk különféle nyelvek megléte esetén is valóságosan egységes lehet, erős és viruló, ha képesek vagyunk felismerni a valóságos érdekeinket, védelmezni és támogatni*

azt.” A magyar nyelv terjesztésénél józanságra szólított fel a fanatizmussal szemben.⁵⁵ Békesy (polgári nevén: Tomášek) Pál 1843-ban ismét megszólalt. „A nyelvbéke Magyarországon” című, Lőcsén napvilágot látott röpiratában arra hívta fel a figyelmet, hogy ha a „nyelvtusa” tovább tart, abból a hazára, az államegységre nézve nagy veszély származhat. Ezért tehát „a Magyarországon, mint közös honban egymás mellett lakozó népfajoknak” nem az a feladatuk, hogy egymást nyomorgassák és kínozzák. Inkább arra kell törekedniük, hogy a kölcsönös becstülés és szeretet alapján egymásnak segédkezet nyújtsanak, összebéküljenek. Ebből a célból egy 4 pontból álló – őszinte szándékú, de ma már kissé naivnak tűnő – békítő tervezetet dolgozott ki. „1. Magyarország lakosai, népei s népfajai, akármiféle nyelveket beszéljenek, egymást testvéreknek tekintik... 2...tökéletesen megnyugszunk abban, hogy a magyar nyelv, diplomatikai létező [é. tényező] gyanánt, közönségesen használtassék a közügyekben... 3. ...így a magyar népfaj is, elsőséget nyer a többi honi nyelvek s népfajok felett: mindazáltal ez mégsem fogja oda terjeszteni jogát, hogy a többi nyelveket elnyomván, nyelvét általánossá tegye. Sőt meghagyatik minden népfaj háborítlanul nyelve birtokában... 4. ...fejlődjék minden honi nyelv, s általa minden honi népfaj akadály nélkül...Középközvetítő intézeteinkben főtekintet legyen a diplomatikai nyelve...Azonban a köznevelés s képzéshez tartozó intézkedések legyenek népfajaink szellemi szükségéhez alkalmazva.”⁵⁶ Békesy Pál röpirata nemcsak békülékenységre vallott, hanem arra is, hogy a szerző többé-kevésbé azonosult a magyar nemzetfelfogás alappilléreivel. (Pl.: az állam talpkövének nemzetisége adja; a magyarok szerezték a hont és adtak neki alkotmányt és nyelvet; a magyar nemzetiséget az ország fennállása érdekében ápolni és terjeszteni kell stb.)

Ugyancsak a józan hazafiságra apellált Jozef Melczer (Melczer József) garamszegi evangélikus lelkész is Besztercebányán 1842-ben magyar nyelven kibocsátott „Szózat a szláv nyelv érdekében” című védőiratában. Tiltakozott amiatt, hogy „a szláv nyelv és irodalom közvetlen tanítása a felsőbb tudós iskolákban tanítási tárgyak közé be nem soroztatott”, s hogy „a tanulók közt létező szláv philológiai társulatok végképen eltöröltetnek ... Célja védeni, nem megtámadni, a szláv nyelvnek használni, nem pedig a magyaroknak ártani.”⁵⁷

Befejezésül álljon itt egy olyan fenyegető hangú írás is, amely ugyan már nem a „viháros események” időszakához kapcsolható (hiszen 1845-ben jelent meg Lipcsében német nyelven), de jól mutatja, hogy a szlovák-magyar „nyelvtusá”-nak azért voltak ilyen hangvételű megnyilvánulásai is. A nevével eltitkoló szerző megjövendölte, hogy: „Eljön az idő, amikor a ti gyermekeitek jajveszékélés és panasz közepett emlékeznek meg atyáikról, amikor mint koldusok fognak azoknak ajtai előtt kuncsorogni, akiket ti most megvettek s

nem tartotok arra érdemesnek, hogy a maguk nyelvén beszéljenek.... Hazátok izzó moloch: szabad-e saját testvéreiteket áldozatul belevetni? Vajon nincs-e mindenütt szabadság: ... és ti egyedül akarjátok élvezni a gyönyört...? Ti csak maroknyi nép vagytok, magyarok! Nézzetek körül az ország pompás városain, a Tátrától a Dunáig, mindenütt bennünket találtok; mi szilárdan lakozunk Magyarország szívében, s ezért oly sebeket üthetünk, melyeket halál, hideg dermedés követ!”⁵⁸

Összegzésképpen megállapítható, hogy az 1840–1845 között született vitairatok szlovák készítőit, Kossuthék vitapartnereit még nem a szakítás, nem a feszültség fokozása, inkább a kompromisszumok keresése, a megegyezni akarás (őszinte vagy taktikai célú) szándéka vezette. Az időszak ugyan kiélezett vitákat hozott, de a küzdelem középpontjában továbbra is főleg a nyelvi-kulturális kérések álltak. A többnyire szerény követelésekkel fellépő szlovák mozgalom evangélikus értelmiségi vezetői a magyar köznemesi vezetők magyarosító törekvéseivel szemben a bécsi udvarnál, a konzervatív arisztokráciánál és a rokon szláv népeknél kerestek támogatást. A Kossuthékkal való megegyezés időnkénti lehetőségét – annak ellenére, hogy a szlovák vitapartnerek túlnyomó többsége, Štúrt is beleértve, elismerte a magyar nemzeti mozgalmat és a magyart mint diplomatikai nyelvet – lehetetlenné tette, hogy magyar részről a megegyezés feltételül a magyar nyelv teljes elfogadását állították. A nyelvi küzdelem szlovák részről szinte kizárólag röpiratokban folyt, amelyek bizonyos mértékig átvették a többször elgáncsolt és 1845-ig nem engedélyezett szlovák politikai lap szerepét. Štúr lapjának, a Szlovák Nemzeti Újságnak (a Slovenskje Národňje Novininek) a megjelenésével tehát új szakasz kezdődött a szlovák mozgalom életében.

JEGYZETEK

Ez a tanulmány a „200 éve született Kossuth Lajos” című, Eszterházy Károly Főiskolán megrendezett tudományos konferencián 2002. szeptember 18-án elhangzott előadás kibővített, átdolgozott változata.

1. Pesti Hírlap, 1841. 13. sz., Örökváltság, 24. In: Kossuth Lajos iratai. 12. kötet. Sajtó alá rendezte: Kossuth Ferenc. Athenaeum Társulat, Budapest, 1906. (A továbbiakban: PH)
2. Szavazat és költségvetés, PH. 1841. 79. sz., 165.
3. A fentiekre újabban lásd Csorba László-Velkey Ferenc: Reform és forradalom (1790–1849). Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998. 142–144.
4. 19. századi magyar történelem 1790–1918. Szerkesztette: Gergely András. Korona Kiadó, Budapest, 1998. 214.
5. Gergely András: Egy nemzetet az emberiségnek. Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 106., 107. (A továbbiakban: Gergely 1987.)

6. E. P. N. P.: Észrevételek a Posonyi Tót Újság kisebbítő Homlokírása ellen. Tudományos Gyűjtemény, 1817. XII. köt. 117-124. A vitairat szerzőinek az nem tetszett, hogy a Juraj Palkovič által Pozsonyban kiadott „Császári-Királyi Nemzeti Újság” címében ott szerepelt a „národny” (nemzeti) jelző is.
7. Boros István: Hazafi-gondolatok a Magyar nyelv ügyében. Tudományos Gyűjtemény, 1820. IV. köt. 93.
8. Ján Tibenský: Chvály a obrany slovenského národa. Slovenské vydateľstvo krásnej literatúry. Bratislava, 1965. 184. (A továbbiakban: Tibenský 1965.)
9. Varga János: Helyét kereső Magyarország. Akadémiai, Budapest, 1982. 37. (A továbbiakban: Varga 1982.)
10. Kívánatok a magyarosítás ügyében. Századunk, 10. sz. 1841. február 4., 74.
11. Báró Wesselényi Miklós: Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében. Európa Kiadó, Budapest, 1992. 85. (A továbbiakban: Wesselényi: Szózat)
12. Szabad György: Kossuth politikai pályája. Kossuth Könyvkiadó – Magyar Helikon, Budapest, 1977. 68.
13. Erdély és Unio, egység a magyarnak. PH. 1841. 30. sz. 55.; Virrasszunk. PH. 1842. 153. sz. 329.
14. Unio. PH. 1841. 22. sz. 35.
15. Gergely 1987. 110–111.
16. Varga 1982. 38–40.
17. Athenaeum, 1842. október 9. Második félév, 43. sz. 44.
18. Wesselényi: Szózat, 215.
19. Nyelvünk ügye. PH. 1841. 3. sz. 8–9.
20. Választási rendszer városokban. PH. 1841. 94. sz. 217.
21. Virrasszunk. PH. 1842. 153. sz. 327–328., 331–332.
22. Még egy-két szó. PH. 1842. 359.
23. Bánat és gondolkodás. PH. 1842. 183. sz. 409–412.
24. Gergely András tipológiája. Gergely 1987. 125., 126.
25. Daniel Rapant: Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842. Diel II. Nákladom spolku Tranoscius v Liptovskom Svatom Mikuláši, 1943. 48. dok. 191. (A továbbiakban: Rapant II.)
26. Idézi Felvidéky: Protestantizmus és panszlavizmus. 1882. 40. (A továbbiakban: Felvidéky 1882.)
27. Uo. 42.
28. Katus László: Nemzetiségi politika a polgári forradalom előtt. Társadalmi Szemle. 1987/5. 66. Lásd még: Varga 1982. 56–58.
29. Unio, PH. 1841. 73. sz. 141. Lásd még: Unio, PH. 1841. 22. sz. 34–36.
30. Jan Kollár: O literárnej vzájomnosti. Bratislava, 1954. Vyd. SAV, 127.
31. Kollár álláspontjára az 1820/30-as években bővebben lásd Kiss László: A nyelvharc szerepe a szlovák nemzeti ideológia kialakulásában. Történeti Tanulmányok VII. A KLTE Történeti Intézetének kiadványa. Szerk.: Takács Péter. KLTE, Debrecen, 1999. 81–93.
32. Wesselényi: Szózat, 58., ill. 57.
33. Az egész dokumentumot közli és kommentálja: Tibenský 1965. 257–266.

34. Uo. 265.
35. Tibenský 1965. 267–268.
36. Felvidéky 1882. 49.
37. Lásd a német nyelvű felségfolyamodvány a-a lábjegyzetét. Rapant II. 93. dok. 337–338.
38. Rapant II. 93. dok. 337–347. Szlovák fordításban lásd: Tibenský 1965. 310–314. Magyarul részletesen ismerteti Arató Endre: A nemzetiségi kérdés története Magyarországon II. Akadémiai, Budapest, 1960. 120–122. (A továbbiakban: Arató II. 1960.) Lásd még: Varga 1982. 73.
39. Arató II. 1960. 123.
40. Felvidéky 1882. 56.
41. Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei 1777–1848. II. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1927. 124. (A továbbiakban: Kornis II. 1927.)
42. Arató Endre: Kelet-Európa története a 19. század első felében. Akadémiai, Budapest, 1971. 254.
43. Kornis II. 1927. 126.
44. A „Die Beschwerden und Klagen der Slaven in Ungarn” című röpiratból idézi: Kornis II. 1927. 126.
45. Tibenský 1965. 268.
46. Az idézetek zöme Csaplovics: „A hazánkban tótosodás ügyében” és „Válasz Szontagh Gusztávnak” címmel a Századunk c. folyóirat 1841. január 11.-i 3. és április 1.-i 26. számából való. Álláspontjára lásd még: Tibenský 1965. 290–291., Kornis II. 1927. 103.
47. Szarka László: A szlovákok története. Bereményi, Budapest, é. n. 95.
48. Tibenský 1965. 293.
49. Rapant II. 50. dok. 199., 56. dok. 232.
50. Tibenský 1965. 272., 282., 283.
51. A „Die Beschwerden und Klagen...” c. cikket ismerteti: Kornis II. 1927. 118–119.
52. Tibenský 1965. 285–287.
53. Rapant II. 42. dok. 148., 150.
54. Uo. 147., 148.
55. A dokumentumot közli: Tibenský 1965. 294–307.
56. A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Tankönyvkiadó, Budapest, 1962. 245–247.
57. Uo. 244.
58. Idézi: Kornis II. 1927. 121–122.

KOSSUTH LAJOS – SÁTORALJAÚJHELY, 1831

A reformkor kezdetén, 1826-ban tért vissza egykori elemi, normalista iskolai és piarista gimnáziumi éveinek színhelyére, Zemplén vármegye központjába, az egykori kettős uradalom legnépesebb városába, Sátoraljaújhelybe Kossuth Lajos.

A visszatérő fiatal, felesküdtött ügyvédnek – egy későbbi rendőri leírás szerint – a *„testalkata a középszerűnél magasabb, mérsékelt izmos. Sovány, arca hosszúded, gömbölyű, arcszíne halvány, magas, nyílt homlokú, gesztenyeszín hajú. Szeme kék, szemöldöke sötétbarna, orra lapos, szája szép alakú. Foga hiány nélküli, álla gömbölyű, szakálla, bajsza fekete. Haja természetes göndör. Feje felsőbb részén „ritkább.” Melle elég széles, inkább lapos, mint emelkedett. Keze finom, hosszú ujjakkal.”*

A friss diplomást a helyi evangélikus fiókegyház jogi képviselőjével, majd az egyházközség jegyzőségével bízták meg. 1827-ben – főispáni kinevezéssel – táblabíró, 1829-ben pedig már a mezőváros ügyésze. Erről írta, hogy *„ez is sovány jövedelem, inkább csak feladatok terhe. Pénzt igazán csak a megyebéli birtokos családok jogügyeinek intézése után láttam. Ezekről csak annyit: beletekinthettem a birtokos nemesség életviszonyaiba. Az alantabb tengődő nemesek s a nincstelenek életének titkaiba az országos összeírás megyei munkálatai során kukkanthattam bele, huszonhét éves korom tájától. A legszegényebbek nyomorúságának mélyére pedig kolera-biztosi megbízatásom idejéből maradtak sötét emlékeim.”*

A XIX. sz. legpusztítóbb járványa 1817-ben Bengáliából indult ki, s mire ide ért, áldozatainak száma már meghaladta a 6 milliót. Az *„epékórság, görcsmirigy, napkeleti hányászékelés”* néven emlegetett nyavalyát a galíciai Kolomeából pálinkaárusok hurcolták be hozzánk. Elterjedését a határok lezárásával, katonai őrvonallal, vesztegzárral, levélfüstöléssel, kutak fertőtlenítésével, Lehoczy kassai orvos bizmutos készítményeivel próbálták megakadályozni.

Az első helyi információval, 1831. június 19-én a tállyai perceptor szolgált, aki ezt jelentette, hogy *„a colera miatt Tokaj bé van zárva.”* Ugyanekkor a járási főszolgabíró (Tomsics István) currensében, futólevelében felhívta a figyelmét mindenkinek a közelgő veszedelemre s megtiltotta az idegenek utazását, az ismeretlenek elszállásolását, a koldusok helyváltoztatását. A

megyeszékhelyen június 28-án észlelték a kolerát Danielisz János és Breznay István orvosok. Július 6-án Dutsay János újhelyi számtartó inspektorának azt jelentette, hogy „nem tsak helységünkbe, de meg közel levő szomszédságunkba is, olyan a zúgás, olyan veszedelmet” sejtető” kifejezések hallatszanak. hogy ha tsak mi hamar katonaság vidékünket meg nem lepi, szomorú következéseket érünk. Híjjába papol a pap, mert azt félre magyarázzák, híjjába inti az ember őket, mer egyetértőnek a Pappal declarálják, egy szóval az ember tanátsát el fogadni már nem is akarik, azt felelvén a nép. az urak méreggel öletik a szegény embert, nintsem olly veszedelmes nyavalya, mint előadják.”

Egy nappal később, július 7-én Sátoraljaújhelyen 5 tagú „vészbizottságot” alakítottak, melynek „előlülője, a város ügyésze, a Felügyelő Kar Actuariusa”, Kossuth Lajos lett. A bizottság egyik tagja (Gönczy Sámuel) az éhezők ellátását, a másik (Balásházy János, az események első krónikása, a kiváló mezőgazda) a piac ellenőrzését, a harmadik (Lehoczky László) a házanként található betegek felügyeletét, a negyedik (Nagy Lázár) a „gyanús házak” számbavételét, az ötödik (Fekete Pál) a „cholera ispotálnak” a működtetését vállalta. Az elnökre a „gyanús helyekről jövő s ide-oda kóborló, akármelly” ismeretlen „személyek vigyázása, ellenőrzése és a holtak eltemetésére való felügyelet” jutott.

Kossuth megbízatása után haladéktalanul intézkedett, s már július 7-én új „temetőt vágat” ki. Elrendeli továbbá, hogy a tegnapi sír „mésszel hintessen be. Azon ember szekerét, ki a halottakat kihordja”, deszkával vegyék körül, úgy, „hogy ha koporsója nem lenne is valamelyiknek, a nép irtóztatása nélkül eltemetethessen.”

A járványkórháznak, a „Vesztglő Házra felügyelő Táblabíró”, a „Város alsó végén a Kőbánya mellett levő Mendl–Róth-féle uradalmi állásos vendégfogad”-t jelölte ki. Azt az épületet, ahol „annak előtte Cholera meghalt uradalmi Hajdunak ott maradt ruháit” elégettette, „a szobákat és állást” kitisztíttatta, „Konyha sóra öntött Vitriol gőzzel” kifüstöltette, „Chlormeszes vízzel” befecskendeztette, „s forró téglára öntött ugynevezett Haramia eczettel óránként rendszeren füstöltemi” rendelte. „Az épületnek déli részében lakó Kortsmaros zsidó Mendel Róth július 10-én estve 10 órakor meghalván”, 11-én eltemettetett. Háza népét, „és az eltakarítására vállalkozó embe- reket” azután elkülönítette, ellátásukat megszervezte, az örök feladatait napi parancsban írta elő.

Magát a temetést ekképpen szabályozta:

1. Mindenféle hitű halottat a „6 lábnyi mélységű és szélességű sántzal” körül vett temetőbe kell vinni.

2. A sírokat „8 lábnyi mélységre, 3 lábnyi szélességűre” (248, ill. 93 cm.- nyire) kell kiásni.
3. A halottkémi vizsgálat után az elhunytat a sírásónak „nem kézzel, hanem hegyes póznára tsinált vass horoggal, vagy szinte pózna nyéllel készült és kötéllel össze huzható vasfogóval” kell megfogni, „anélkül, hogy ruhája le huzatna”, majd kétkerekű talyigára vagy szekérre kell tenni.
4. „A temetést egyedül a Sírásó viszi véghez, minden más kíséret és a harangozás is tilos.”
5. „A sírbatétel előtt – anélkül, hogy a halotthoz nyulna – a sírásó a ruhát le huzza.
6. „A Sírásó a halottnak ágybelijét és ruháját a sír mellett megégeti a legutolsó darabig”, majd a maradványokat az elhunyra szórja és a sírt betemeti.
7. „Ezután a helység utolsó házában másik” ruhát vesz fel, „az előbbenit levetvén feleresztett Chlor mészbe mártja”, majd „egész testét megöblíti, szekeret, szerszámot, lovakat” is.
8. „A Sírásó ezen veszteglésből csak temetés végett eresztethetik ki.”
9. Az utolsó halott eltemetése után „a Sírásók 42 napi veszteglésbe” tétnek.

10. A temetőt állandóan kirendelt örök vigyázzák.

„A holtakra és a kóbor személyekre ügyelve” – mint írta – „nem tudtuk az epekorúság terjedésének módját, csupán azt, hogy a tudatlan jobbágy nép a maga halálos nyomorúságának okát az urak s a zsidók keze művének tartja.”

Naponkint „száz meg száz betege” lát, s „az utcákon leroskadóknak gyakran, míg a szekér megérkezik” maga adja be a gyógyító porokat.

A felvigyázóknak megparancsolja, „hogy midőn eledelt visznek a vesztegházhoz, az őrálló lineától ki kell kiáltani a felvigyázó asszonyt, hogy az edényt kihozván, azt bizonyos mennyiségre” távolságra „a földre letegye s így maga visszamenvén, töltetik által az étel, minden közöszülés” érintkezés nélkül.

A veszteglőházat „naponként legalább kétszer” maga is felkeresi, szót vált „a gyengélkedő félbetegekkel, a betegekkel s a holtakkal bánó emberekkel mindenkor közvetlen érintkezésben van, mégis bár a legerősebb testi alkotással nem „áldotta” meg a természet, s a praeservatívákat (elővigyázatossági szabályokat) annyira nem „használja,” hogy gyakran midőn hajnalban a segedelmet kívánó bajok megszaporodnak, éhommal „futja be útját, egészsége változatlan marad.”

Felpanaszolja, „hogy amíg a vármegye birtokos tisztikara az alispán” – Vay Miklósról, a későbbi borsodi adminisztrátorról van szó – „velejtei kastélyába menekült a vész, a felelősség és a népharag elől az egészségi gyepek

és a katonai fedezet védelme mögé”, addig néhány hozzá „hasonló sorsú táblabírák, magukra hagyatva, a veszély elhárításán küszködnek. Míg ezek, kiknek kövér napi fizetésük mellett a segedelem tisztekben és hatalmokban is állott, sáncfalak mögé búvtak, majd a már útjukat álló lázongó csapatok elől oltalmukba valának kénytelenek vonulni. Ez rossz vért szült, s a mi körünkben főként akkor, midőn az alispán rejtekbiztonságából még bírálgatni is kezdte intézkedéseinket. A veszedelemnek szemmel látása a legnagyobb tanító. S én megtanultam azt is, a kellő pillanatban a számat is ki kell nyitnom. Úgy sejtettem, mostmár tudom is miért.”

Újhelyben július 10–26 között, csak a kórházba vitt betegek közül 107-en pusztultak el. Legkevesebben – ketten – 15-én, legtöbben – tizenketten – július 16-án. A beszállítottakból naponként átlagosan heten haltak meg. A két „teljes hónapban át kegyetlenül dühöngő járványban” a város 7065 lakója közül „az egész idő alatt megbetegedett 1600, meghalt 500”, csaknem minden negyedik, illetve tizenkettedik személy.

Sátoraljaújhely közelében, az egykori Bányácskán, a mai Széphalmon, a helység névadója, az egykori jakobinus, a nyelvújító mozgalom elindítója, a népes családjáért aggódó, hanyatott életű Kazinczy Ferenc is a járvány áldozatául esett. 1831. augusztus 18-án levélben még tájékoztatta Kiss Jánost, a „tuldunai vármegyék ág. ev.” superintendensét a koleráról, Újhely bezárásáról és a parasztlázadásról. „A levél írása után, maga is ötöd napon, u. m. augusztus 23-án a kolera áldozatá” – vá vált.

A megye első alispánja az 1832. január 18-i közgyűlési jelentésében 40 439 kolerás megbetegedést és 18 672 halálesetet jelentett, ami – 274 685 lakossal számolva – 14,72, illetve 6,8%-nak felel meg. Mindez azt is jelenti, hogy a megbetegedetteknek közel fele (46,17%-a) pusztult el.

Tilkovszky Lóránt – ismert művében – országosan félmillió megbetegedéssel és negyedmillió halottal számol.

Az élők régebben elszenvedett és újabb sérelmei – a regéci uradalomban – szolgálatmegtagadáshoz, lázongáshoz, a távolabbi területeken – Nagymihály, Varanno, Terebes környéke – véres zavargásokhoz vezettek.

A felvidéki megyék mozgalma Zemplénben 78, a többiben 81 helység lakosságát ragadta magával és a Szapáry, Erdődy, Almássy, Schmiedeggh, Barkoczy, Forgách, Dessewffy, Lónyay, Klobusiczky, Vladár, Szulyovszky familiák birtokait pusztította.

A rend helyreállításával megbízott, teljhatalmú királyi biztossá kinevezett báró Eötvös Ignác alkancellár, sárosi főispán nádori engedéllyel működtetett rögtönítélő bíróságai Zemplénben 64 halálos ítéletet hoztak, amelyből 40-et az eperjesi és a kassai hóhérok hajtottak végre. A kisebb vétkesek – a gyerekek és az öregek is – 80 vessző, 70 bot vagy 60 korbácsütést szenvedtek el.

Az okozott kárt – úgy mint az 1514-es parasztháborút követően –, megtérítették a jobbágyokkal. Az ilyen jellegű perek évekre elhúzódtak.

Az 1831. évi járványnak és lázadásnak, amelynek részleteire nem tértünk, térhettünk ki, már a kortársak szerint is a nyomorúság volt az egyik oka és áldozatainak többsége a legszegényebbek közül került ki.

Az általa kiváltott „*társadalmi sokk*” katalizálta a politikai életet, a fennálló viszonyok tarthatatlanságára irányította a közvélemény figyelmét, felerősítette és kiélezte a társadalmi haladásért folytatott küzdelmeket. Formálta és alakította Kossuth gondolkodását is, s elvezette az önkéntes örökváltság támogatásától a kötelező kármentesítéses jobbágyfelszabadítás követeléséig.

SZAKIRODALOM

Balásházy János: Az 1831-dik esztendői felsőmagyarországi zendüléseknek történeti leírása. Pesten, 1832.

Dr. Borovszki Samu: Zemplén vármegye és Sátoraljaujhely rt. város. Apollo Irodalmi Társaság. Budapest, é. n.

Dongó Gyárfás Géza: Adalékok Zemplén vármegye történetéhez. 1895., 1898–1900., 1906–1907.

Fényes Elek: Magyarországnak s' a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai s geográfiai tekintetben. Pest, 1836–40. III. k.

Magyarország története 1790–1848. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1980. 2. k.

Oláh József: A sárospataki és regéci uradalmak népessége, alkalmazottai, földesura és pénzforgalma a reformkorban. Debrecen, 1999. (kézirat).

Orosz István: Széchenyi és kortársai. Multiplex Media – Debrecen U. P. Debrecen, 2000.

Szabó István: Kossuth és a jobbágyfelszabadítás. Századok. 1952.

Tilkovszky Lóránt: Az 1831. évi parasztfelkelés. Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó. 1955.

Vas Zoltán: Kossuth Lajos élete. I-II. Magvető Könyvkiadó. Budapest, 1965.

Kossuth Lajos korai publicisztikája, az Országgyűlési Tudósítások

Tanulmányunk Kossuth 1832–36-os országgyűlési szereplésével foglalkozik. Nem tartjuk feladatunknak, hogy részletesen bemutassuk Kossuth eszmerendszerének kialakulási folyamatát, az országgyűlési kérdéseknek a tudósításokban megjelenését, hiszen ezt már elvégezte előttünk a témával foglalkozó bőséges szakirodalom. Mi elsősorban a lap elindulásának feltételeit, Kossuth szerepének formálódását, politikai beállítottságát, forrásértékét, a könyomatú sajtó vásárlása kapcsán felmerülő kérdéseket és a szerkesztő munkájának kortársi értékelését szándékozunk körüljárni.

Kossuth Lajos tudósítói karrierjének közvetlen háttérét azok a kísérletek jelentették, melyek a magyar politikai sajtó megteremtését irányozták elő. Az 1830-as évek előtt Magyarországon létező lapok elsősorban tudományos és irodalmi jelegűek voltak. Hiába képviseltek politikai irányultságot, bizonyos esetekben akár reformszándékot, a politikai sajtót nem pótolhatták. Az operátumok tárgyalása során többször előkerült a politikai sajtó és a cenzúra kérdése, a rendek támogatásukról biztosították ugyan az elképzelést, de a cenzúra intézményét, saját ellenőrzésük alatt tartották volna fent. Széchenyi azonban elvetette ezt a megközelítést, a teljesen sajtószabadság szükségességét vallotta, azzal a megkötéssel, hogy a szerkesztő utólagos felelősséggel tartozik lapja tartalmáért. Az új típusú újságírás magyarországi meghonosítására két komoly kísérlet történt az 1830-as évek elején, az egyik a Széchenyi által támogatott Jelenkor c. laphoz, a másik az 1832-es országgyűlésen elindult Tudósításokhoz kapcsolódott.¹

A reformkor egyik legjelentősebb sajtóindítási vállalkozása tehát, a gróf Széchenyi István által támogatott Jelenkor c. újság volt. A nemes gróf megbízására Kisfaludy Károly 1829 végén indította el az országos újság – a Jelenkor és a Társalkodó című melléklet – engedélyeztetési eljárását. Az alapító egyértelműen egy angol mintájú közéleti, politikai lap megteremtését tűzte ki célul. Az uralkodó, a kancellária javaslatára, 1830. július 17-én jóváhagyta a kérelmet. A lap megjelenése azonban késett, mivel a kiszemelt

¹ Kosáry Domokos: A reformkori magyar sajtó 1832–1840. In: A magyar sajtó története I. 1705–1848. Szerkesztette: Kókay György. Budapest, 1979. (a továbbiakban: Kosáry: Sajtótörténet) 367–371.

szerkesztő, Kisfaludy Károly 1830. november 21-én meghalt. Az új szerkesztő Helmeccy Mihály² lett, akinek azonban – mivel a korban a lapindítói engedélyt személyre szólóan állították ki – újra kellett kezdenie az eljárást. 1831. március 11-én az uralkodó átruházta Helmeccyre a szabadalmat, így a lap első száma 1832. január 4-én megjelenhetett Pesten. A Társalkodó szintén 1832-ben indult. A szerkesztő Bajza József szakított az eddigi szokással, melléklapjában irodalmi és művelődési cikkek mellett, burkolt formában helyet kapott a politikai is.³

A Jelenkorban a külföldi hírek domináltak, csupán az első két oldalon jelent meg rövidebb magyarországi és erdélyi híryanag. Ennek a cenzúra mellett az alapítói szándék is oka lehetett, hiszen Széchenyi elképzeléseinek inkább a külföldi példát bemutató hírek, mint a megyei gyűlésekről szóló beszámolók feleltek meg. A lap jelentős szerepet játszott a magyarországi kaszinómozgalom terjedésében is, hiszen rendszeresen tudósított az újabb kaszinók, olvasóegyletek alakulásáról. A tudósítások olyan jól sikeredtek, hogy 1833 elején, amikor az uralkodó a kaszinók létszámával és alapszabályaival kapcsolatos eljárást indíttatott, arra szólíthatta fel a Reviczky Ádám kancellárt, hogy jelentéseit a Jelenkor tudósításait alapján készíttesse el. A kaszinók szervezésének irányítása mellett, a lap feladatának tekintette, hogy nyilvánosságot nyújtson az országgyűlési viták számára, hiszen az eltérő gondolatok közötti „elmesúrlódás” Széchenyi szerint is a haladás egyik legnélkülözhetetlenebb előfeltétele. A kaszinómozgalom és a tudósítások iránti igény összekapcsolódott. Legalábbis erre utal az az információ, mely a fent említett vizsgálat során készült egyik ügynökjelentésben szerepel: hogy a kecskeméti kaszinó 1833-ban küldöttséget menesztett a diétára, és ott országgyűlési újság létesítését kezdeményezte. A Jelenkor szerkesztője 1833 januárban megkísérelte, hogy részletes beszámolót közöljön az országgyűlés üléseiről. A január 5-i számban váratlanul három sűrűn szedett oldalban tudósította az eseményeket. Az ügynöki jelentések erről a kísérletről is beszámoltak: Helmecczi az országgyűlés összeülte előtt megbízta Orosz Józsefet, hogy 30 forint havi díjazásért készítsen tudósításokat lapja számára. A tudósításokat végül Orosz Kossuthal együtt készítette. 1833. február 10-én azonban Széchenyi a következő megjegyzést volt kénytelen naplójába felve-

² Helmeccy (Bierbrauer) Mihály, Királyhelmecc 1788. szept. 27. – 1852. december. 1. Pest. A XIX. század első negyedében fennállott irodalmi köröknek közismert tagja, a kor több nagy írójának benső barátja. 1830. nov. 17. kinevezték a Magyar Tudományos Akadémia pénztárnokának. 1832. január 1-től 1848. április 18-ig a Jelenkor szerkesztője. Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1891–1914. I–XIV. (a továbbiakban: Szinnyei) IV. 679–682.

³ Kókay György–Buzinkai Géza–Murányi Gábor: A magyar sajtó története. Pécs, é. n. (A továbbiakban: Sajtótörténet) 60–61.; Kosáry: Sajtótörténet 374–374.

zetni: „Z[ICHY] K(ÁROLY): HÉT VÁRMEGYE ÍRT A NÁDORNAK, „BE KELLENE TILTANI A JELENKORT”.” Az országgyűlési tudósítások meghonosításának kísérlete tehát kudarcba fulladt, mivel a hírek miatt tiltakozó országgyűlési követek a nádorhoz fordultak. A Jelenkor január 16-i számától csak a két pozsonyi újság –Ephemerides Posonienses és a Pressburger Zeitung– híreit vehette át.⁴

Ezzel egy időben kezdett terebélyesedni a Kossuth által megindított, levél formában terjesztett „Országgyűlési tudósítások” c. vállalkozás, mely így jelentős hiány pótolta. A levelező formája miatt Kossuth Tudósításait a sajtótörténet a XIII. századi angol újságlevelekhez hasonlítja.⁵ Valószínű, természetesen szinte teljes bizonyossággal állítható, hogy a szerkesztőben ez a párhuzam nem tudatosult. A levelező forma azonban nem véletlen, hiszen egy óriási előnnyel rendelkezett, a fennálló joggyakorlat értelmében mentesült a cenzúráztatás kötelezettsége alól.⁶

⁴ Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta: Dr. Vízota Gyula. Budapest, 1927. (a továbbiakban: Vízota) I. kötet XIII., XXI.; Kossuth Lajos az országgyűlésről írott újságtudósításokról szóló vitáról: Kossuth Lajos Országgyűlési Tudósítások. Sajtó alá rendezte: A Keleuturópai Tudományos Intézet Történettudományi Intézetének Munkaközössége és Barta István. In: Kossuth Lajos Összes Munkái. (a továbbiakban: KLÖM) I–VI. Budapest, 1948–1961. I. 103; Széchenyi István: Napló. Budapest, 1978. 702.; Kosáry: Sajtótörténet 366., 375–376.; Vízota Gyula: Kossuth Lajos írott hírlapjai. In: Budapesti Szemle, 1927. (a továbbiakban: Vízota 1927.) 98–99.

⁵ Sajtótörténet 62.

⁶ Kossuth letartóztatása után a vád és a védelem részéről többször felmerült a Tudósítások megítélésének és a cenzúrának a kérdése. Érdemes idézni a védelem ide vonatkozó szakaszát, hiszen ez nagyszerűen megvilágítja a két fél közötti eltérő jogértelmezés okait. „*Támaszul felhívja ugyan a Királyi Fiscus az 1791: 15-ik törvényczikkelyt, mellyből inductio által következtetni kívánna, hogy a censura törvényesen létez; következtetése azonban nem áll, mert ép az idézett törvény bizonyítja, hogy a censura iránti határozat egyenesen a törvényhozó hatalomra tartozik, mit az 1553:24. törvényczikk is nyilvánít, melly szerint maga a koronás fejedelem szólította fel az ország rendeit, hogy a veszedelmes könyvek kiadását korlátozzák, mit bizonyosan teendő nem vala, ha törvény nélkül effélel eltilthatott volna. Törvény tehát nincsen, de nincsen királyi rendelet s rendszabás is (habár feltennénk, hogy az törvényes erővel bírjon), mert hiszen ha lenne, annak a meggyékhez kellett volna intézteni, az pedig, hogy nem történt, a 24-ik számú alperesi oklevél bizonyítja, különben lex non promulgata non obligat. Vagyon ugyan a kormánynak két rendelete, melly idevágni látszik; egyik a 30-ik szám alatt ide csatolt intézőlevél 1730-ik esztendőről, másik a 13-ik szám alatt feljebb már felhozott 1793-iki körlevele a nagyméltóságú Helytartótanácsnak. Igen, de a Törvényhatósági Tudósítások ezekben sem ütköznek; nem a 30-ik szám alattiba, mert habár fel tennénk is, hogy a censura törvényeken alapul, ha feltennénk is, hogy az*

Kossuth megérkezése Pozsonyba

Az 1831-32-es sátoraljaújhelyi meghurcoltatás után,⁷ Kossuth számára nagyszerű kitörési lehetőséget jelentett az 1832-ben kezdődő országgyűlés. Nemcsak a megszakadt megyei karrierjét sikerült új pályára cserélnie, biztosítva magának nem utolsósorban polgári megélhetést, hanem az ország zempléni szegletéből a politika központjába is bekerülhetett.

Fél évvel az ellene hozott elmarasztaló vármegyei határozat után Kossuth zempléni helyzete semmit sem változott, sőt egyre nehezebb körülmények közé került. Állásainak elvesztése miatt családjának eltartási költségei és adósságai szorongatták.⁸ A megye politikai közéletében is sorra érték a kudarcok. 1832. szeptember 4-én Zemplén vármegye nemesi közgyűlésre napirendjére tűzte az országgyűlési operátumokra adandó megyei válasz szövegét. Ebben a vitában másnap felszólalt Kossuth Lajos is. A sajtószabadság ügyében elmondott beszédét azonban kedvezőtlenül fogadták.⁹ Ezután született meg benne a gondolat, hogy az általa legfontosabbnak tartott célt csak a megyét elhagyva, Pozsonyban érheti el. Az 1883-ban megjelent „Magány és elmélkedés” c. írásában legalábbis ezt az ötven évvel azelőtti alkalmat tekintette élete sarokkövének.¹⁰ Ha valami reménye volt is még a zempléni karrierjét illetően, az 1832. november 7-i vármegyei közgyűlés után valószínűleg teljesen szertefoszlott. Ugyanis ezen a napon került sor a megyei követek utasítását kidolgozó bizottság tagjainak kijelölésére és szemben 1830-cal,

illy rendeletek törvényhatásúak, azok csak nyomtatás által közrebocsátott munkákra alkalmaztathatván, írott levelekre és így a Tudósításokra annál kevésbé illeszthetnek, minél bizonyosabb az, hogy a levelezés – különben is természeti s polgári jogokból folyó szabadság – az 1723:59. cikk által biztosítva vagyon.” Kossuth megjegyzései Benyovszky replikatervezetére. Buda, 1839. január 16. után. In: KLÖM VII. Kossuth Lajos iratai 1837. május-1840. december Hűtlenségi per, elfogatás, útkeresés. Sajtó alá rendezte: Pajkossy Gábor. Budapest, 1989. 521.

⁷ Kossuth Lajos sikkasztási ügyének iratait lásd: Kossuth Lajos ifjúkori iratok Törvényhatósági Tudósítások. In: KLÖM VI. Sajtó alá rendezte: Barta István. Budapest, 1966. 255–274.

⁸ Kossuth Lajos 1831. október 24-én 1000 forintról írt alá kötelező levelet Helm Henrik özvegye számára, kötelezte magát, hogy kölcsönét 1832. október 28-ig kamatostul visszafizeti. E kölcsön fedezetéül sátoraljaújhelyi házát és Nagy Meleg-oldali szőlőt ajánlotta fel. A kölcsön visszafizetése valószínűleg kapcsolatba hozható a sikkasztási ügygel. Egy 1836-ban keletkezett feljegyzése szerint ekkor fizette ki az utolsó 725 forintos részletet. KLÖM VI. 274–275.

⁹ Kossuth beszéde az operátumok közgyűlési vitájában a sajtószabadságról. (1832. szeptember 5.) In: KLÖM VI. 337-342.

¹⁰ Barta István: A fiatal Kossuth. Budapest, 1966. (a továbbiakban: Barta 1966.) 174.

most kihagyták a listából.¹¹ Ez a megbízatás természetesen nem az anyagi vonzata miatt lett volna fontos számára, hanem a felmentést jelentő megyei bizalmat tapasztalhatta volna meg általa. Így azonban a teljes mellőzöttség bizonyítója lett.

A kiutat a kilátástalanságból – mint az közismert – a zempléni mágnások helyettesítése jelentette. Egyik legfontosabb zempléni támogatójától, báró Vécsey Páltól kapta meg első megbízatását,¹² majd még báró Sennyey Károly és Fischer Pál bizalmát sikerült elnyernie. A kor szokásának megfelelően ez az állás csupán a pozsonyi szállás költségeit fedezte (havi 13 forint), az ellátásról az absentium ablegatus maga gondoskodott.¹³ Egy 1832. november 26-án keletkezett leveléből tudhatjuk, hogy az elindulás előtt már adva volt a megfelelő jövedelmet biztosító gondolat. Levelében felszólítja ismeretlen barátját, hogy segítsen előfizetőket szervezni, a Lónyay Gábor által javasolt, országgyűlési tudósító levelekhez. *„Lónyay gerjeszté bennem ez ideát, ő szólított fel maga részéről első, s utána B[áró] Sennyey Károly, B[áró] Vécsey, Soós János – az újhelyiek közül többen közösen – s Casinónk is – s még talán egy-két összefogott jóbarátok.”* Beszámolója szerint összesen havi 46 forintot ajánlottak fel neki a levelekért cserébe.¹⁴ A Kossuthot támogató Lónyay által segélyakciónak tervezett levelekből nőtte ki magát az Országgyűlési Tudósítások nevet kapó kéziratos sajtótermék. Az 1837. június 8–10-én tett vallomásában azonban kissé másként számolt be az ötlet keletkezésének körülményeiről. Eszerint az 1832-ben a *„regnicolare operatumok”* felett rendezett megyei vita közben tudatosult benne ismeretinek hiányossága, ezért született meg a gondolat, hogy Pozsonyba kell mennie, ahol nézeteiben *„czáfolást vagy erősödést, szóval tudományt, tapasztalást”* remélhetett. De mivel anyagi lehetőségei nem tették lehetővé az ott tartózkodás költségeinek a fedezését, született meg benne a Tudósítások eszméje *„melynek segéd-mével néhány hónapot Pozsonban tölthetek, úgy, hogy egyszersmind a közönségre nézve is hasznos dolgot teszek.”*¹⁵ Ekkor tehát szó sem esett elsődleges anyagi kényszerről, a zempléni bukásról és –talán nem véletlenül– Lónyay szerepéről.

¹¹ Barta 175.

¹² Kossuth által saját kezűleg fogalmazott, 1832. december 5-re, Bodrogszerdahelyre keltezett megbízólevelét lásd: KLÖM VI. 345-346.

¹³ Barta 176.; Báró Wesselényi Miklós élete és munkái. Írta: Dr. Kardos Samu. Budapest 1905. (a továbbiakban: Kardos) 163.

¹⁴ KLÖM VI. 344.; Barta 179.; Dr. Ferenczy József: Kossuth Lajos, Pozsony-Budapest, én. (a továbbiakban: Ferenczy) 7.

¹⁵ Kossuth Eötvös József jogügy-igazgatósági ügyész előtt tett önkéntes vallomása. (a továbbiakban: Kossuth vallomása) KLÖM VII. 111.

Pozsonyba érkezésének pontos ideje ismeretlen.¹⁶ Azt azonban tudjuk, hogy a királyi meghívólevélben megjelölt időpontban, 1832. december 16-án, már a városban volt és a Neustift Gasse-ban álló Stampfl-féle házban kapott szállást. Szeptemberben átköltözött a Schöndorfer Gasse 460. alá, amely azért volt nevezetesebb hely, mert vele szemben lakott Kölchsey Ferenc.¹⁷

Kossuth számára Pozsonyban két út kínálkozott: becsületesen végezve tudósítói munkáját, megpróbálva azt minél jövedelmezőbb vállalkozássá téve gyakorlatilag polgári újságírói karriert kezdeni, vagy kihasználva az országos fórum nyilvánosságát és a felszólalás elvi – de nem gyakorlati – lehetőségét, magára vonva az ellenzék vezetőinek figyelmét, politikusi pályára lépni. Az első hetekben mindkettővel párhuzamosan próbálkozott, de egyelőre csak a tudósító szerepét osztották rá, még csak tanulóidejét tölti az ismeretlen zempléni fiatalember.

Az első hetek próbálkozásai

Az Országgyűlési Tudósítások szerkesztője az első pillanattól figyelemmel kísérte az ország legfontosabb politikai eseményét, már a december 17-én tartott kerületi előkészítő konferencia eseményei szerepelnek első levelében. Sokat kell azonban még tanulnia a reformkor vezető publicistájának. Az első számok magukon viselik a stílári és tartalmi bizonytalanság jeleit. A szerkezet rendkívül bonyolult, a levél utolsó szakaszaiban a toldalék toldalékait találhatjuk meg. Még az 5. szám is tartalmaz december 27-i eseményeket. Az írónak nemcsak az új feladat, az eddig ismeretlen újságírói kihívásainak kell megfelelni, hanem az idő is szorítja, a heti két postanapra el kell készülnie a rendkívül gyorsan pergő események lényegre törő és pontos összefoglalásával. Naponta 4-5 órán át hallgatja a véget nem érő beszédeket. A gyorsírást nem ismerve, folyamatosan jegyzetel, majd hazatérve órákon át reprodukálja az elhangzottakat és készített levelei másolatait.¹⁸

Emellett megpróbálkozik, hogy általános ismertséget szerezzen maga számára, erre a felszólalásai mellett az országgyűlési napló terve jelent lehetőséget. Gróf Andrássy György, Torna megye követe már az 1830-as országgyűlésen is felvetette egy országgyűlési lap kiadásának gondolatát, azzal érvelt, hogy így a megyék jobban ellenőrizni tudnák követeiket. A rendek azonban olyan megállapodást fogadtak el, hogyha valaki politikai tartalmú

¹⁶ Ferenczy József szerint Kossuth Pozsonyba való megérkezése előtt egy ideig Pesten tartózkodott, és innen utazott tovább Pozsonyba. Ferenczy 5.

¹⁷ Barta 183.; KLÖM I. 16.

¹⁸ Barta 184–185.; KLÖM I. 17.

lap indítását kezdeményezné, és a cenzúra ezt elutasítaná, sérelmi ügyként kezelnék az esetet. A 1832. december 22-én újra felmerült a diétai újság terve. A reformellenzék vezetőinek tárgyalásán Wesselényi már azt is javasolta, hogy a rendek vegyék meg Landerer pozsonyi könyomdáját és önhatómúlág kezdjenek lapkiadásba. Az alsótábla azonban december 26-i határozatában, az udvar elutasításával számolva, a lapindítási tervet leszavazta és megismételte 1830-as határozatát.¹⁹ Már az erről az eseményről szóló kossuthi tudósításában megjelenik az a taktikai hozzáállás, amely személyét egész életében jellemezte: „...rettenetes dolog azt Circulus ülésnek (...) határozásával ki jelenteni, hogy bár milly igazságos légyen is az Országnek valamelly kívánsága, ha gondollyuk hogy a kormány akadályoztatni fogja annak tellyesedését, jobb előre lemondani, – s ez független Törvényhozó test, ezek a nemzet jussainak bátor védjei? Dii meliora! mi lesz belőlünk azon kérdésekbe, mellyek kormány, s nemzet közötti viszonyokat fogják érdekelni, ezen enunciált gyávaság mellett.”²⁰ Kossuth december 27-i kerületi ülésen pedig vette a bátorságot és megpróbálta elmondani a sajtószabadsággal kapcsolatos nézeteit. A kívánt hatás azonban elmaradt. Húvös csodálkozás fogadta szavait, a későbbi briliáns szónok erre zavarba jött, beszédét is hamarabb fejezte be.²¹ Tehát még szónokként is van mit tanulnia, bár az is igaz, hogy élete későbbi szakaszaiban szavait már ennél sokkal feszültebb figyelem fogja kísérni. Ennyivel azonban nem éri be, még háromszor emelkedik szólásra. 1833. január 5-én az országgyűlés Pestre költözésének kérdéséhez szól hozzá,²² január 8-án az elsődleges sérelmek tárgyalása kapcsán a sóár kérdésében mondja el véleményét,²³ majd január 9-én a városi követek jogköre kapcsán elmondott beszéd következik. Ez utóbbi beszéde már érdemes arra, hogy bekerüljön a kerületi ülésről tudósító ügynöki jelentésbe. Nem is igazán a tartalma a fontos, hanem a fogadtatása. Az ülésen jelen van a hatalmas tekintélyű ellenzéki vezér báró Wesselényi Miklós, aki hangos hümmögéssel fejezi ki nemtetszését aziránt, hogy a követhelyettes a kerületi ülésen beszél, hiszen erre elvi joga csak a főrendi táblán lenne. Kossuth ek-

¹⁹ Kosáry: Sajtótörténet 380-381.; Ferenczy 6.; Gracza György: Kossuth Lajos élete, működése és halála. Budapest, 1903. (a továbbiakban: Gracza) 17–18.; Vizota 1927. 91–94.

²⁰ KLÖM I. 31.

²¹ Kossuth így emlékezett vissza az esetre: „*Megesett rajtam egyszer – csakis egyetlen egyszer (sic!) – hogy eléggé „zöld” voltam szót kérni egy kerületi ülésben. Meghallgattak. De a mint leültem „elpudeáltam” magam, mint a kit tilosban kapnak. „Varga! ne tovább a kaptafánál”, mondom magamnak.*”. Kossuth emlékezései Széchenyiről. In: Vizota 70.; Barta 186–187.

²² KLÖM I. 65.

²³ KLÖM I. 84.

kor már Wesselényi körül forgolódik, aki valószínűleg személyesen is figyelmezteti őt. A következő országgyűlési Kossuth beszédre 1847. november 10-ig kell várni.²⁴ Hogy mi lehetett Wesselényi tartózkodó, szinte rideg visszautasításának oka arra csak következtetni lehet az országgyűlési napló körüli decemberi eseményekből.

Mint már azt említettük az ellenzéki politikusok az egyik legfontosabb kérdésnek tartották a nyilvánosság megszervezését. Nyomatott kerületi naplót ugyan nem sikerült alapítani, de a Wesselényi lakásán tartott december 29-i tanácskozáson felmerült egy kézíratos napló terve. A szerkesztésre felkért Kölcsey azonban nem vállalta a munkát. Kossuth – aki számára már az is megtiszteltetés volt, hogy részt vehetett ezen az ülésen – ekkor mutathatta be eddig elkészült munkáit. A részletesebb jegyzőkönyvek, melyek különböznek a rövidebb, vázlatosabb tudósításoktól, sikert aratnak és a fiatallembert Orosz Józseffel, az ismert és elismert újságíróval együtt megbízták a napló szerkesztésével.²⁵ A zempléni múlt azonban tovább kísértett, Kölcsey másnap érdeklődött gróf Andrássy Györgynél az ismeretlen fiatallembert után: „*Estveli ötkor küldöttségi gyűlés vala, a gróf Andrássy kérdeztevéen általam. K... személyét gyanúsának mondotta, s így a naplónak szerkesztője még ma sincs...*”²⁶ A beszélgetést követően tehát megvonták Kossuthtól a megbízatást. Végül Berta/Bertha Sándor²⁷ és Munkácsi János²⁸ lettek a szerkesztők, de mivel a rendeknek nem sikerült a szerkesztők számára havi 346 forint fizetést biztosítani, február 28-án ők is lemondtak.²⁹ Ez az esemény hosszú

²⁴ Barta 189.; Laczkó Mihály: Széchenyi és Kossuth vitája. Budapest, 1977. (a továbbiakban: Laczkó) 132.; Ferenczy 5.; Gracza 17.

²⁵ A december 29-i megbeszélésre lásd: KLÖM I. 36–37.; Kölcsey Ferenc 1832. december 30-i naplóbejegyzése. In: Kölcsey Ferenc összes művei. Budapest, 1960. (a továbbiakban: Kölcsey) II. 372–373.; Kosáry: Sajtótörténet 383.

²⁶ Kölcsey II. 372.

²⁷ Bertha Sándor (felső-eőri) miniszteri tanácsos, a szent István-rend lovagja, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja és ügyvédje. 1796. ápr. 7. Ete–1877. febr. 4. Budapest. Az 1832–36-os országgyűlésen a Kerületi Naplóját szerkesztette és a latin nyelven írott úrbéri törvényeket magyarra fordította. Fáy Andrással részt vett a takarékpénztárak felállítása körüli mozgalomban. Többreüt gazdasági tevékenységet fejtett ki. 1868-ban miniszteri tanácsosi címmel s a Szent István rend kis keresztjével tüntették ki. Szinnyi I. 966–968.

²⁸ Munkácsy János, színműíró és szerkesztő. Nagyváradon született és 1841. július 22. Aradon halt meg. Az 1830-as években hírlapíró és szerkesztő Pesten; különösen a Bajzával folytatott hosszas polémiával tűnt fel. Szinnyi IX. 386–388.

²⁹ A kérdéstről részletesebben: Barta 190–191.; Hentaller Lajos: Kossuth és kora. Budapest, 1894. (a továbbiakban: Hentaller) 10.; Kardos 163.; Ferenczy 6.; Gracza 18.; Dr. Hegyaljai Kiss Géza: Kossuth – élet és jellemrajz. Miskolc, 1928.

időre meghatározza az erkölcsi tisztaságra annyira ügyelő politikusok és Kossuth kapcsolatát, gyakorlatilag a teljes kitesztottságból kellett visszaküzdenie magát.

A szervezői szerep

A politikai karrier tehát nem indulhatott el, nem maradt más mint a Tudósítások szorgos szerkesztése. És ez a kényszerből választott eszköz lesz az, ami Kossuthot bevezeti az ellenzék ismert alakjai közé. Ő, mint a jó értelemben vett interpretátor, biztosította a politika számára azt, amire igazán szüksége van a nyilvánosságot, és így az „*elmesúrlódás*” lehetőségét. Az újságíróknak azonban ebben a korban is meg kellett felelnie bizonyos alapvető kritériumoknak. Először megfelelő stílussal kellett rendelkeznie, ehhez gyakorlásra és retorikai előképzettségre van szükség. E készségek elsajátításához nagyszerű lehetőséget nyújtott az országgyűlés és a megélhetést biztosító feladat, hiszen nap mint nap a legtehetségesebb politikusok szavait hallgatta, jegyzetelte, idézte fel, ez pedig írásaiból érzékelhetően hatott kifejezőképességére. Emellett szükség van a politikai kérdések bonyolult szövevényének áttekintésére. Kezdetben természetesen ez is nehezen ment, nem mindig találta meg a lényegét, hiszen például a sorrendi vita jelentőségére csak a december 29-i megbeszélésen döbbsen rá Wesselényi szavai, eddig csupán üres szócséplésnek tartotta a kerületi üléseken zajló heves összecsapásokat. Zemplénből természetesen nem hozhatta magával az új Magyarország felépítésének mindenre kiterjedő reformkoncepcióját, ennek tökéletes kidolgozásához talán kevés is egy ember tehetsége. De az országgyűlési viták figyelmes követése során egyre mélyült tudása a szükséges reformokról. Nem egy ember feladata kijelölni a tökéletes irányt, de egy megfelelő közvetítő feladata, hogy a különböző alternatíváknak nyilvánosságot biztosítva, a vitába minél nagyobb csoportokat bevonva, hozzájáruljon az új Magyarország megvalósításához. Életének első feladata tehát, minél tökéletesebben művelni az újságírás mesterségét, mely nem csupán fennkölt hazafias feladatot fog jelenteni számára, hanem a mindennapi megélhetést is. Ezt, a korban furcsának tűnő momentumot pedig büszkén vallotta és elismerte. Hont vármegye 1837. szeptember 19-én tartott közgyűlésén Foglár Imre táblabíró a következőket mondta Kossuthról: „*Pártolást nem érdemel ezen ember, ki csak pénzt keres, mert hamis híreket, hazugságokat költ.*” Kossuth, mivel személyében érintettnek érezte magát védekező megjegyzést fűzött a tudósításhoz, miután hibézonyította, hogy a megye közgyűléséről valódi információkat közölt, így

(a továbbiakban: Hegyaljai Kiss) 59-60.; Kosáry: Sajtótörténet 384.; Viszota 1927. 95., 100.

nyilatkozott a vád első részével kapcsolatban: „*Mi boldogtalan tévedés is volna azt állítani, hogy az emberi nemzet munkás tagjai, kik egy vagy más-nemű becsületes munkássággal keresik vagy javítják életüket, emberi, a polgári jussaik gyakorlásában pártfogást a társaságtól nem érdemelnek, mert munkájokkal pénzt keresnek! Tehát csak a herék érdemelnek pártfogást? ..., úgy én magam is a munkátlan henye életnek dözölésit tartom gyalázatnak. ... munkámmal pénzt is szerezhethék, én azt büszke öntudattal dicsőségnek tartanám, és valóban sajnálom, hogy írott levelezésemmel pénzt keresni nem igen tudok, ...*”³⁰ Kossuth erről a tudatos újságírói hitvallásról így írt Lónyay Gábornak: „*A nyilvánosság hiánya érzetének ébredését látom én azon részvétben, mellyre tudósításaim méltattatnak, nevelik ezen szükség érzetét magok tudósításaim, – ... – s ez az, mi engem örvendeztet, mert hidjen szavamnak édes Gáborom! a szükségnek ezen érzete ki fogja vívni a szabad sajtót, – maga részről a kormány is látván, hogy azon szót, mellyet szerzője közhírré tenni állhatatosan akar, csakugyan el nem nyomhatja egészben, tanácsosabbnak látandja engedni a sajtóra nézve, legalább némi controleriát gyakorolhat, mellynek gyakorlása írás mellet hatalmában kevésbé van. Én tehát azt hiszem, napról-napra szélesebbre terjedő tudósításaim, midőn egy részről a nyilvánosságnak egy-két sugárit hintik el az álmokorságot szülő vastag sötétség felett, midőn egyszersmind ingerül szolgálnak a köztárgyak iránti részvételre, más részről eszközei lesznek a terjedtebb nyilvánosság kivívásának, nem mondom holnap holnapután, nem ezen diáeta alatt, – ... – de bizonynyal nem sokára, bizonynyal a jövő országgyűlésére.*”³¹ Kossuth komoly sikert ért el, a kortársi beszámolók szerint a levelek vagy kézről kézre jártak, vagy nyilvánosan olvasták fel őket. A követküldők ezek által értesülhettek először követeik szerepléséről, hiszen korábban csupán a követek jelentéseiből kaphattak információkat az országgyűlésen törtétekről.³² Lónyay Gábor szerint Sátoraljaújhelyen „*Tudósításai nagyon érdekezek – minden ember szinte elnyeli, ki kézhez kapja.*”³³ Kossuth a következőképpen értékelte levelezése hatását: „*A nemzet érzete a nyilvánosság szükségét, a nagy szükség érzetében csekély, hiányos, nyomorult kis pótléket érdemén felül méltatta; úgy, hogy Tudósításaim olvasóinak köre érdememen s reménységemen túl naponként magától szélesednék, míg végre a dolog önmagától úgy fejlett ki, hogy a fárasztó pálya tért szűnés nélkül megfutni, a bennem vetett bizodalom iránt tartozó hála becsületbeli kötelességgé ten-*

³⁰ Törvényhatósági Tudósítások, 14. szám, 1837. január 1. In: KLÖM VI. 865–866.

³¹ Kossuth levele Lónyay Gáborhoz. Pozsony, 1833. március közepe. KLÖM VI. 364–365.

³² Hentaller 11.

³³ Hentaller 17.

né;”³⁴ Hozzá kell tennünk, hogy Kossuth vállalkozása követőkre is talált, hiszen Wesselényi kezdeményezésére és irányításával Stuller Ferenc³⁵ szintén készített kéziratos tudósításokat az 1834-35. évi erdélyi országgyűlésről.³⁶ Emellett Orosz is folytatta –1833 végétől 1834 szeptemberéig– kéziratos tudósításait, Jablanczy (Jablanszky, Jabloniczky) Ignác³⁷ kéziratos tudósításait – Független c.– Kacs Kovics Lajos említi 1887-ben írt önéletrajzában,³⁸ aki Constitutionelle címmel néhány előfizető részére maga is szerkesztett tudósításokat.³⁹

A Tudósítás egyértelműen az ellenzék szócsöve lett. Szerkesztője már az első számba tanúbizonyságát adja politikai elkötelezettségének: „*Meg hivtuk*

³⁴ Kossuth vallomása. In: KLÖM VII. 111-112.

³⁵ Stuller Ferenc ügyvéd 1806-1874. Szinnyei XIII. 93-94.

³⁶ KLÖM VII. 122.; Trócsányi Zsolt: Wesselényi Miklós. Budapest, 1965. (a továbbiakban: Trócsányi) 233., 291.

³⁷ Jabloniczky kalandos életrajzát, bár nem kapcsolódik a tanulmányhoz, helyi kapcsolatai miatt, érdemes részletesebben idézni. Jabloniczky (Jablanszky) Ignác hírlapíró, később tanító. 1808. júl. 14. Eger –1861. ápr. 10. Eger. Tanulmányai befejezése után a nagyváradi püspökség papnövéndéke, a második évet a pesti teológián kezdi meg. Nagy előszeretettel foglalkozott idegen nyelvekkel franciául, angolul, olaszul és németül beszélt. A papi pályát elhagyta s pár évig a gróf Zichy családnál nevelő, hol a keleti nyelvekkel foglalkozott. 1839-ben Pestre ment és az irodalommal foglalkozott. Itt ismerkedett meg Kossuthal. Gróf Dessewffy Aurél titkára, később pedig a Világ munkatársa, majd szerkesztője lett. Ez időben szerette meg a homeopáthiát, melyet szenvedéllyel tanulmányozott és azt tervezte, hogy Teheránba megy orvosnak. 1846-ban Konstantinápolyig jutott. A szabadságharc kitörésekor hazajött és közhonvédnek állt. 1848. szeptember 7. már századosnak nevezték ki a 70. zászlóaljhoz. A 1849-ben az OHB őt bízta meg, hogy 30 000 forintot becsempésszen Komáromba. Küldetését sikerrel teljesítette. Ezután konstantinápolyi követnek nevezték ki, honnét visszatérve, a menekülő Kossuthal a határszélen találkozott. Hazatért, majd Törökországba emigrált. Majd ismét visszatért a szülőföldjére, egy ideig Gyöngyös tájékán álnéven bujdosott. 1852-ben elfogták, hadbíróság elé állították, nyolc évi börtönre ítélték, amiből Josephstadtban három évet letöltött. 1855-ben visszanyerte szabadságát és hazatért Egerbe. Az eger-külvárosi (Cifra hóstya) iskola tanítója lett. Szinnyei V. 243–246.

³⁸ Kacs Kovics Lajos, királyi törvényszéki bíró, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. 1806. május 29. Mohora (Nógrád.) – 1891. december. 9. Sőjpusztán (Nógrád.). Az 1825-ös országgyűlés alatt mint királyi táblai jegyző (jurátus) szerepelt. Az országgyűlés után az Aurora-körbe tartozott. 1829-ben ügyvédi oklevelet szerzett. Az 1832–36-os országgyűlésen Nógrád vármegye egyik követe mellett, a távollévő gróf Bertholdt József képviselője volt. Constitutionelle címmel egy diétai hírlapot kezdett kiadni. Szinnyei V. 764–768.

³⁹ KLÖM VII. 457. 66. lábjegyzet

az Úr lelkét, hogy szállja meg sziveinket, adja Isten az Úri lélek ne szállott légyen meg igen vastagon, mert ugy mi lesz az Uraság alatt szenvedő népből, vidébinus quid feret aetas, én azt tartom az éjj el muliks ki hasad a hajnal, ha bár a kakas el felejtet is kukorikolni, mert nem ez, hanem a természet törvénye hozza el a reggelt...”⁴⁰ A levelekben említett beszédekhez fűzött megjegyzéseiben, a felszólaló politikusok jellemzéseiben, többször utal elkötelezettségére. Ezáltal tehát túllépett, a korabeli szokásnak megfelelő száraz tényközlésen, és valódi publicista vált belőle.⁴¹ A sajtótörténések ezekben, a levelekhez fűzött megjegyzésekben, az egyéni véleményt összefoglaló Toldalékokban, vélik megtalálni a Pesti Hírlapban megjelenő vezércikkek előfutárait.⁴² A politikai elkötelezettség miatt azonban természetesen több vád illette, hogy részrehajlást tulajdonított a hozzá közelálló irányzat számára.⁴³ A politikai beállítottság kérdése az 1837-es kihallgatások során is többször előkerült, ekkor Kossuth így mutatta be önmaga és Tudósításainak elkötelezettségét: „Nincs tehát Magyarországbán oppositio, nincs semmi consociatio, hanem vannak kik haladni, vannak kik tespedni akarnak.... Én nem tagadom, hogy a csendes békés törvényes haladás barátja vagyok, s Országgyűlési Tudósításaim (mennyre a jelentési hitelesség engedte) ezen színt viselték.”⁴⁴

Ennek ellenére munkája az 1832–36-os országgyűlés egyik legfontosabb forrása. Különösen érdekes az a tény, hogy az 1832–36-os országgyűlésen elhangzott beszédek hitelessége szinte teljesen vizsgálhatatlan, hiszen gyakran csupán Kossuthnál találjuk meg az egyes politikus szónoklatait. Ha felapozzuk a különböző forrásgyűjteményeket, akkor legtöbbször az Országgyűlési Tudósításokra való hivatkozásokat találunk. Tehát Széchenyi, Wesselényi, Deák, Kölcsey 1832–36-os beszédeinek elemzésekor meg kell bíz-

⁴⁰ KLÖM I. 16.

⁴¹ Hentaller 10.; Kosáry: Sajtótörténet 385.

⁴² Sajtótörténet 62.

⁴³ KLÖM IV. 211.; Kossuth a következőképpen válaszolt az ellene felmerülő vádakra: „... Egyébiránt mondhatnám ugyan, hogy tudósításaim pusztán magános levelezés characterét viselik, s miként tetszik nekem ítélezní? ahhoz senkinek semmi köze,... , de tiszta meggyőződésből eredett ítéletem szerint a sokszor ismételve előforduló tárgyak unakma között érdekesnek lenni vélek, azt egész terjedelemben, egy más beszédet pedig melyet én ítéletem szerint kevésbé érdekesnek gondolok, velős kivonatban közöljek. hogy magános leveleim egy bizonyos színt viselnek. Igenis viselnek! Lelkem soha nem változandó meggyőződésének, keblem soha meg nem hidegülő érzéseinek színét viselik. ... Leveleim színe titok nem vala, s azzal minden levelezőm könnyen megösmarkedett; ...” KLÖM. IV. 211–213.

⁴⁴ Kossuth vallomása. In: KLÖM VII. 119.

nunk Kossuth Lajos memóriájában, pontosságában. A képet kissé árnyalja az a Kardos Samunál található megjegyzés, mely szerint Wesselényi a Tudósítások szerkesztésébe „*nagyon erősen befolyt, a maga által tartott beszédeket rendszerint maga írta és úgy adta át Kossuthnak.*”⁴⁵ A Tudósítások, habár nagyszerű forrásai az országgyűlésnek –mint azt a szerkesztő többször nyíltan vállalta is– egyoldalúak, az ellenzék számára nyíltan elfogultak, ezért forráskritikával kezelendők. („*Bükről már szoltam hogy halgat s hogy ezt bölcsen teszi, de mely Contrast a Borsodi első követ helyéről, honnan vezér szóra várt a Haza, hallgatás!*”⁴⁶ Vagy máshol: „*Ezen kerületi Ülésekről tsak igen keveset, mert ha sokat irnék, tsak hangokat irhatnék értelem nélkül.*”⁴⁷)

Kossuth emellett felhasználta kapcsolatrendszerét az ellenzéki politika sikeréhez nélkülözhetetlen tömegbázis, a vármegyei nemesség megnyeréséhez. Sorra küldte felszólításait vidéki ismerőseinek, előfizetőinek, hogy mozgósítsák befolyásukat egy-egy követutasítás megváltoztatása, új ellenzéki követ választása érdekében.⁴⁸ A Tudósításokban is több nyílt politikai felszólítást találunk: „*Utasítást urak! az Urbarialét elsőnek – a supletoria Instructio szép dolog s egy vármegye vox a igen sok*”⁴⁹

Kossuth tehát ebben az időszakban még egyáltalán nem tekinthető a reformmozgalom vezető politikusának. Egyelőre még nem elméleti ember, gyakorlatban próbálja megvalósíthatóvá tenni a reformelképzeléseket. Ebben a munkában a legfontosabb eszköze a nyilvánosság. Az újságírásnak, ez az addig nem igazán becsült, nemes ember számára nem megfelelő, vagy megélhetést nem biztosító szakmának, az első komoly sikereket felmutató magyar alakja Kossuth lett.

Kossuth vállalkozása szinte azonnal felkeltette a politikai vezetés figyelmét. Reviczky kancellár már az 1833. január 1-i kancelláriai tanácskozáson foglalkozott Kossuth ügyével és ezután felszólította Majláth Antalt, zempléni főispánt, hogy részletesen informálja őt szerkesztő személyéről. Majláth részletesen beszámolt Kossuth zempléni előéletéről és politikai gondolkodásmódját hírhedetten kormányellenesnek nevezte. Mérey Sándor személynek január 4-én úgy arról tájékoztatta Reviczkyt, hogy a lapnak már 40 előfizetője van. Miután Metternichet komolyan nyugtalanított az időközben már 50 előfizetővel rendelkező vállalkozás, március 17-én királyi leirat ment a kancellárhoz, a nádorhoz és az erdélyi guberniumhoz a Tudósítások ügyé-

⁴⁵ Kardos 165.

⁴⁶ KLÖM I. 43.

⁴⁷ KLÖM I. 110.

⁴⁸ Leveleit lásd: KLÖM VI. 425–428., 434–439.; Laczkó 136–137.

⁴⁹ KLÖM I. 37.

ben, melyben Kossuthra és Oroszra, mint két, politikai irányuk és egyéb magatartásuk miatt hírhedt egyénre hívták fel a megkeresettek figyelmét.⁵⁰

Könyomatú sajtó ügye, kísérlet a szerkesztők megnyerésére

A Tudósítások elkészítésének és terjesztésének megszervezése komoly feladatot jelentett. Ezért volt számára oly fontos Orosz József megnyerése, így már abban az esetben is tudósíthattak, ha egyszerre két helyen folytak a tanácskozások. Olvasóival örömmel tudatta a hírt: „Ezt gondolom nevelni fogja tudósításaim becsét, mind belő értékére nézve, mind azért, mivel két ember többet győz egynél.”⁵¹ Orosz ekkor már nagy tapasztalatokkal rendelkezett, könyvet írt az előző országgyűlésről⁵² és gróf Széchenyi Istvánról valamint a Századunk című lapot is szerkesztette.⁵³ Orosz társulásának az oka éppen egy hasonló terv volt, a jelen országgyűlésről is könyvet akart írni és ehhez kellett számára a megfelelő információk. A tervbe Kossuth is betársult, ennek a munkának lett volna eredetileg az előszava a „A magyar fő rendek 1833-ban” c. kéziratban maradt Kossuth munka.⁵⁴ Az Orosszal történt szakítással a könyv lekerült a napirendről. Orosz egyébként 1835-ben Lipcsében, „Terra incognita, Notizen über Ungarn” címmel adott ki az országgyűléssel laza kapcsolatban álló munkát.⁵⁵ Kossuth valószínűleg nem mondott le véglegesen erről a tervről, erre bizonyíték, a kéziratban fennmaradt vallásszabadság ügyében írt munkája.⁵⁶ Az a sajtó alatt lévő, a vallásügyi vitákról írott, a tervezett „Országgyűlési gyűjtemények” részét képező munka pedig, melyről 1835. szeptember 13-án tett közzé előfizetői felhívást, napjainkig nem került elő.⁵⁷ Érdekes adalékot szolgáltat ehhez a kérdéshez a Kossuth-per iratanyaga, Kossuth vallomásaiban megemlíti, hogy az országgyűlés után a Bécsben tartózkodó Szemere Bertalan levelet írt neki, Wesse-lényinek és Deáknak, hogy készítsenek el egy külföldnek szánt munkát.

⁵⁰ Kosáry: Sajtótörténet 386.; Viszota 1927. 102–104., 105.; Szabad György: Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében. Budapest, 1977. 27.

⁵¹ Kossuth szerkesztői körlevele előfizetőihez. In: KLÖM VI. 362–363.; Ferenczy 7.

⁵² Orosz József: Ungars gesetzgebender Körper auf dem Reichstage zu Pressburg im Jahre 1830. Lipcse, 1831.

⁵³ Barta 203.; Szinnyeier IX. 1397–1398.

⁵⁴ Barta 204.; Kossuth Lajos: A magyar fő rendek 1833-ban. In: KLÖM VI. 368–397.

⁵⁵ KLÖM VI. 366.

⁵⁶ Kossuth Lajos: A Vallás-szabadság az 1833-ki országgyűlésen. In: KLÖM VI. 397–401.

⁵⁷ KLÖM VI. 456–457.

melyben a múlt országgyűlés eseményeit bemutatják. De Kossuth végül betegsége és egyéb elfoglaltsága miatt nem készítette el a kért írást, Szemere pedig lemondott tervéről.⁵⁸

A sokszorosítás megszervezése is komoly gondot okozott. Az országgyűlési tudósítások előfizetőinek száma, Wesselényi támogatásának hatására, néhány hónap alatt százra emelkedett. A lap ára a kor viszonyai mellett nagyon magas volt, ezért elsősorban a törvényhatóságok, a kaszinók és a gazdagabb nemeseik közül kerültek ki előfizetői. A szerkesztőknek többször fel kellett szólítaniuk az előfizetőket a havi 10 forint pontos fizetésére.⁵⁹ Talán éppen a levelek túlzottan magas ára lehetett az oka annak, hogy a példányszám, Kossuth megvallása szerint, sohasem emelkedett száz fölé. Még így is komoly anyagi biztonságot jelentett a szerkesztőpárosnak.⁶⁰ Kezdetben a Pozsonyban tartózkodó szegényebb jurátusok (25-40 fő) segítségét vette igénybe, ők tőle reméltek szerény jövedelmet. A „sokszorosító irodát” Gönczy Gedeon, majd Farkas Sándor expeditor vezette⁶¹

Ez a forma azonban túl költséges, lassú és gyakran pontatlan volt, így nem lehetett a levelek példányszámának növelésével gazdaságosabbá tenni a lapot.⁶² Ezért 1833 augusztus közepén merész elhatározással 165 forintért könyomatú sajtót vásárolt és a 69 számtól kezdve sokszorosító eljárást alkalmazott. Ezzel az eseménnyel úgy érezzük érdemes részletesebben is foglalkozni, hiszen a különböző forrásból származó információk összegyűjtése után új árnyalata bontakozik ki a Törvényhatósági Tudósításokat szerkesztő Kossuth portréjának.

A sajtó megvásárlásával túlfeszítette a húrt. A kancellária azt még eltűrte, hogy országos levelezésbe kezdett, a nyomtatott levelek már formailag is közel kerültek az újság fogalmához, melyhez természetesen hiányzott az engedély és beleütközött a sajtócenzúra szabályaiba. A kancellár szeptember 10-én jelentette az ügyet az uralkodónak és felszólította gróf Majláth Antal, zempléni főispánt, hogy informálja az újabb fejleményekről. Majláth arról számolt be, hogy Kossuthot még négy hónappal azelőtt könnyen jobb belátásra lehetett volna téríteni, hiszen akkor csupán 10-20 forint havi jövedelemmel bírt. De ekkorra már a lap anyagi helyzete lényegesen javult, az előfizetői díjából 1000 forint folyt be, amiből 280 forintot fizettek ki az írno-

⁵⁸ Kossuth vallomása. In: KLÖM VII. 126.

⁵⁹ Kossuth és Orosz József felszólítása az Országgyűlési Tudósítások előfizetőihez. In: KLÖM VI. 363.; A Szinnyi Merse Lászlónak küldött 1834. december 4-i felszólítás 1800 pengőforint kinnlevőségről számol be. KLÖM VI. 428.

⁶⁰ Kossuth Benyovszky által benyújtott, hatodik szóváltása. In: KLÖM VII. 367.; Vizota 1927. 104.

⁶¹ Barta 184.; Sajtótörténet 62.; Kosáry: Sajtótörténet 384.

⁶² A könyomatú sajtó ügyében lásd: Kossuth vallomása. In: KLÖM VI. 107.

koknak, a nyomda megvásárlása után pedig ezt is megspórolhatták.⁶³ A Kossuth ügy ismét a legmagasabb fórumra jutott. Foglalkozott vele az államkonferencia is. Felmerült a sajtó katonai elkobzásának a gondolata, de tartva a követhelyettesek elleni törvénytelen fellépés okozta tiltakozástól (az 1567. évi XXXIX., valamint 1723. évi V. tc. értelmében *salvus conductussa*, menedéklevéllel bírtak), a kancellár javaslatára, az országgyűlés rendjéért felelős főlovászmester, gróf Zichy Ferenc felszólította a szerkesztőt a sajtó átadására. A főlovászmester 1833. október 8-i jelentésében számolt be arról, hogy Kossuth a felszólítás után, kárpótlásért cserébe beszolgáltatta nyomdagépjét.⁶⁴ A szakirodalomban olyan információ is szerepel, hogy Kossuth számára ausztriai titkári állást is felajánlottak, de ő ezt visszautasította. Ekkor választás elé állították, vagy felhagy vállalkozásával és tisztességes nyugalmat kap, vagy „gyűlölet és törvényes zaklatás”-nak lesz kitéve. Kölcsey és Weselényi nem tartózkodott Pozsonyban, Deák Ferenc pedig azt javasolta, fogadja el Zichy Ferenc ajánlatát. Ferenczy szerint Kossuth ismertette Zichyvel nyomorúságos anyagi helyzetét, melyben már-már életét is megunta, és hivatkozott arra is, hogy testvérei és anyja gyakorlatilag az ő ellátására vannak rászorulva.⁶⁵ A felkínált költségtérítést elfogadta. Másnap, október 8-án, 1041 forint 14 krajcár eddigi költségről számolt el, emellett igényt tart 3840 forint egy esztendei kiesett jövedelem pótlására is. A tárgyalás során a főlovászmester csak a nyomdagép költségeit volt hajlandó kifizetni, a vállalkozás tervezett éves bevételét azonban nem.⁶⁶ Ekkor a főlovászmester, túllépve hatáskörén, felajánlotta támogatását Kossuth számára egy országgyűlési újság engedélyeztetéséhez, valamint a felmerült további költségek fedezéséhez. Zichy október 10-i beszámolója szerint Kossuth ezen a beszélgetésen a kárpótlást és a lapindítási engedélyt egymás alternatívájaként hozta szóba. Ugyanis felajánlotta, ha megkapja a 3840 forintot, családi okokra hivatkozva elköszön előfizetőitől és hazatér megyéjébe.⁶⁷ Kossuth e kijelentéséről Majláth Antal október 9-i jelentése is beszámol. Majláth a kancellárnak kifejtette, hogy véleménye szerint célszerűbb Kossuthot eltávolítani az országgyűlésről, mint Pozsonyban felügyelet alá vonni.⁶⁸

Kossuth valószínűleg komolyan vette Zichy ajánlatait, hiszen annak ellenére elutazott, hogy tudomást szerzett arról, hogy a főlovászmesternek nem

⁶³ Majláth Antal szeptember 11-i jelentése. In: KLÖM VI. 406-407.; *Viszota* 1927. 110.

⁶⁴ Zichy Ferenc főlovászmester október 8-i jelentésre. In: KLÖM VI. 408-409.

⁶⁵ Ferenczy 8.

⁶⁶ KLÖM VI. 410-411.

⁶⁷ KLÖM VI. 414.

⁶⁸ Majláth Antal gróf jelentése a kancellárhoz Kossuth megnyerésének lehetőségeiről. 1833. október 9. In: KLÖM VI. 411-412.

volt megállapodásukra vonatkozó felhatalmazása. Csupán azt tartotta fontosnak hogy október 17-i levelében emlékeztesse őt megbeszélésük feltételeire: „...alázatos tisztelettel bátor vagyok., hogy én Exelentiádnak magos szavát bírván, azt magános szónak sem és nem tekintem, sem az ország nem tekintheti, mert mint királyi biztossal vala szerencsém az egész értekezést folytatni, én tehát a dolog mostani helyzetében azon szóhoz mint alázatos tisztelettel fogadott garantiámhoz ragaszkodom,... Én Exellentiádnak bölcs kegyes akaróját amennyire csak helyzetem engedi, mindenkiben örömmel és mély tisztelettel kész vagyok követni, csak méltányos utat méltóztassék kegyesen mutatni.”⁶⁹

Kossuth és Zichy tárgyalása után, október 19-én ismét legmagasabb szinten foglalkoztak az ügygel. Az államértekezlet úgy döntött, hogy Kossuth megnyerése kívánatos, de az ezzel kapcsolatos lépéseket jól elő kell készíteni. Mivel Kossuth a szerkesztést végül is átadta Orosznak és az ígért lapengedélyt, vagy költségtérítést be nem várva, abban saját szavai szerint bízva, meghatározatlan időre visszatért Zemplén megyébe, kikertült az érdeklődési körből. A megállapodás feltételeit ejtették. Helyette a sokkal ismertebb, és a hivatalos szervek által egyébként sokkal veszélyesebbnek tartott, Orosz beszervezését kellett biztosítani, ami sikerrel is járt.⁷⁰

A 90-től 115-ig terjedő számokat Orosz szerkesztette. Orosz ráállt az udvar ajánlatára és 1833. december 8-i köriratában a Tudósítások előfizetőinek tudtára adta, hogy a következő év február elsejétől megszűnik kapcsolata Kossuthal – mivel az meghatározatlan időre elutazott – és ettől kezdve „Diaeta-közlő” címmel új lapot fog indítani. Kérte az előfizetőket, hogy jövőben az előfizetői díjakart egyedül neki címezzék.⁷¹ Az anyagilag hirtelen kellemetlen helyzetbe Kossuth sietve intézett levelet előfizetőihez, ebben csodálkozását fejezte ki Orosz döntése miatt és közölte ő tovább folytatja a tudósításokat. Nem lehet véletlen, hogy éppen ebben a levélben jelentette be, hogy a havi előfizetési díjat 10 forintról nyolcra mérsékelte. A levelében szólt a bizonytalan ideig tartó hazautazásáról is: „én nem bizonytalan időre, hanem jövet-menet legfeljebb 3 hónapra rándultam haza s felmenetelem

⁶⁹ Kossuth október 17-i levele Zichy Ferencnek. In: KLÖM VI. 413–415.

⁷⁰ KLÖM. VI. 415.; Orosz Józsefnek, 1837 júliusától 1845-ig jelentette meg Pozsonyban a Hírnök c. lapot, ennek 1838 elejétől Századunk címmel melléklapja is megjelent. Orosz célja a lappal a kialakuló liberális ellenzék megosztása volt, bár óvakodott nyíltan vállalni kormánypártiságát, a kortársak a számára ez nyilvánvaló volt. Oroszt egészen 1848-ig a Polizeihofstelle fizette, az enyhébb cenzori elbánásban részesülő lapja pedig évente több ezer forintos támogatást kapott. KLÖM VII. 357. 51. lábjegyzet. A sajtóüggyel részletesebben lásd: Barta 234.; Hentaller 13.; Hegyaljai Kiss 62–63.; Kosáry : Sajtótörténet 386–387.

⁷¹ KLÖM VI. 417–418.

*ideje nem határozatlan, mert kevés napok alatt Posonban leszek.*⁷² A két szerkesztő egymás közötti nyilvános vitáját Kossuth 1834. február 1-i levele zárta, melyben közölte, hogy visszatérve Pozsonyba átvette az irányítást.⁷³

Kossuth hazautazásával kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a történetírás ezideig nem közölt egyértelmű magyarázatot az esetre. A Kossuthtól származó indoklással, két dolgot tehetünk, vagy követjük a szakirodalom hagyományait és elfogadjuk az általa kínált magyarázatot, vagy felvetjük annak lehetőségét, hogy a főlovászmester elérte célját. Sikerült megegyeznie Kossuthal, aki inkább vállalta a visszavonulást, mint a konfrontációt, azonban a megígért/remélt éves kárpótlási összeget nem kapta meg, emellett Orosz megpróbálta monopolizálni az akkor egyedül általa szerkesztett lap jövedelmét. Ebben a szituációban nem maradt más számára, mint visszatérni Pozsonyba és megkísérelni újra visszakapcsolódni az elhagyott vállalkozásba.

Az újraindult Tudósítások ismét komoly politikai visszhangot keltettek, 1834. november 13-jelentésében a kancellár ismét fontosnak érezte, hogy Kossuth lapja ügyében az uralkodóhoz forduljon. Felterjesztésében az javasolta, hogy kobozzák el a november 10-számot, hiszen ebben a szerkesztő részletesen tudósított az örökváltság ügyében tartott szavazásról, lelkesen számolt be az eseményről, és több számon át egymás után közölte az ellenzéki szónokok beszédeit. A pozsonyi postaigazgatóságot felszólították, hogy a leveleket addig ne továbbítsa, míg a Kancellária azok tartalmát titokban át nem vizsgálja.⁷⁴ Egyes információk szerint a megrendelő megyék ezt úgy játszották ki, hogy a postát megkerülve lovas hajdúkkal közvetlenül ők szállították a leveleket.⁷⁵ Erre azonban primer bizonyítékot nem találtunk.

Az Országgyűlési Tudósítások berekesztése

Kossuth tehát a kapott lehetőséget, minden vélelmezett megbicsaklása ellenére, megfelelően használta ki. Sikerült magát az ismert ellenzéki személyiségek közé emelnie. Emellett újra megszerezte azt a bizalmat, melynek hiánya majdnem politikai, szakmai karrierjének bukását okozta. Az országgyűlés hónapjai alatt rendkívüli kitartásról, céltudatosságról tett tanúbizonyosságot és ezzel a kortársai és az utókor elismerést is kivívta. Az 1836. május 2-i utolsó kerületi ülést elnöke, Kajdacsy Antal, Baranya megye követe a

⁷² Kossuth körlevele az Országgyűlési Tudósítások előfizetőihez. KLÖM VI. 418–419.

⁷³ Kossuth körlevele az Országgyűlési Tudósítások előfizetőihez. KLÖM VI. 420.

⁷⁴ KLÖM VI. 423–425.

⁷⁵ Ferenczy 8.; Gracza 19.

következő szavakkal méltatta emlékbeszédében Kossuthot: „Ugyanaz alkalommal nyilvánítani kötelességünk a Te[kinte]tes RR köszönetét azon érdeemes férfiúnak is, (e meg nem érdemlett czim kiséretében sziveskedék Elnök ur e lapok szerkesztője nevét említeni,) ki nem tekintve az ádász irigység s bosszuálló hatalom ellene szegzett, nyilait, hazánkknak ama közóhajtását, a nyilvánosságot férfias állandósággal lehetőségig terjesztvén, az előítéleteken olly ösvényt tört, mellyet a haladó idő kettőzített sebességgel fog tágitani, de az önkényes hatalom már többé elzárni nem képes. És ez törekedésinek legszebb jutalma.”⁷⁶ A szerkesztő nem csak a rendek, hanem a kormány figyelmét is kivívta, hiszen a titkosrendőri jelentés is úgy emlékezett meg róla, mint a kormány legnagyobb ellenségeinek egyike.⁷⁷ Komoly elismerés ez egy néhány éve szinte teljesen ismeretlen vidéki „fiatalember” számára.

Kossuth ebben, az utolsó tényleges ülésről beszámoló tudósításában a következőképpen fejezte be munkáját: „És ime zárvák az ország teremének ajtai, s az ország szava az országban – elnémult. Leléptem én is a helyről, mellynek 41 hónapok alatt megkóstoltgattam rózsját, megizzadtam vas pályáját. Név, ismeret s pártfogás nélkül jöttem Pozsonyba, porszemként elveszve a főveny tengerében, én olly semmi annyi jelesek között: nem hozva semmit egyebet magammal, mint tiszta honszeretetet, erős akaratot, s meleg érzetet a tennivalók szüksége felől. Így nyújtottam ki reszkető kezemet egy kis gyenge pislogó mécset gyujtani, melly a távolság titkainak homályán keresztül egy-két jóbarátimnak egy-két szikra világot nyujtana. De annyi nemes barátságra, annyi gyámolító szivességre, annyi kegyes bizodalomra találtam váratlanul, reménytelenül, hogy a pislogó mécs egy kis szövétneké változék. Köszönet érte, meleg forró köszönet. Én igen is érzem hibáimat, fogyatkozásimat, gyakran ütöttem véresre homlokom, a töretlen ösvény göröngyein bukdácsolva, de hazám szent nevére esküszöm, lelkemet ekétes harcából tisztán hoztam ki. E kijelentéssel önmagamban az embernek tartozom; s csak az az egy szomorít, csak az volna képes a sors ellen zugolódásra indítani, hogy minek adott ily erős akaratot keblembé jót tenni a hazának, az emberiségnek, ha kört, tehetséget, erőt hozzá nem adott. Azonban a kör nem tőlünk függ; de tőlünk abban mindent tenni, amit tehetünk. Erre esküszöm én, és ezen esküben legyenek búcsú szavaim. De nem, én nem bucsuzom. Személyemben nem, mert legyen szabad reménlenem, hogy ügyvédi pályámon, mellyet többé nem Zemplénben, hanem Pesten, az ország főtörvény-székei előtt folytatandok, találkozni fogok egy részével azon bizodalomnak.

⁷⁶ KLÖM V. 685.

⁷⁷ Barta 35.

*mellyet ekkorig tapasztalnom olly édes volt. Tudósításim képében nem, mert ezek lenni meg nem szűnnek, miről külön teszem jelentésemet.*⁷⁸

Kossuth tehát már ekkor kész tervvel rendelkezett a tudósítások folytatásáról, az itt jelzett újabb vállalkozás előfizetői felhívását 1836. május 15-i levelében küldte szét.⁷⁹ A magánszemélyek, megyék sorra jelentkeztek előfizetői szándékukat. Az Országgyűlési Tudósításokkal tehát Kossuth valós igényre válaszolt. Megélhetést biztosító közönséggel rendelkezett. Az országgyűlés alatt szerzett személyes ismeretségek megfelelő bázist biztosítottak tervei kivitelezéséhez.⁸⁰ Az újabb levelezés leállításának ügyét személyesen József nádor vette kezébe. Ez azonban már az udvar és az ellenzék következő összecsapásának a részét képezi és így túlmutat tanulmányunk határain.

⁷⁸ KLÖM V. 686–687.

⁷⁹ KLÖM VI. 461–465.

⁸⁰ A Kossuthnak címzett leveleket ismerteti: Hentaller 15–36.; Kossuth így nyilatkozott erről: „*Voltak, kik írva és szóval tudatták velem, hogy tudósításaim a gondolkozás tisztítására, ..., sokat tettek légyen; s ezen meggyőződésben, amint az országgyűlés vége közelgetett, úgy barátságos beszélgetési körben gyakoribb volt a sajnálkozás, hogy tudósításim megszűnnek, gyakoribb az óhajítás, hogy meg ne szűnjenek. így született – magam sem tudom – az én agyamban-e vagy máséban a gondolat, tudósításimat folytatni, s tárgyul az országgyűlésekkel hasonló alkotmányos nyilvánosságú megyei közgyűlések történeteit választani. A gondolat közbeszédben közhelyeslést nyert, s nekem férfúi s becsületbéli köteleességemmel, le nem szállani azon pályáról, mellyen érdemem feletti bizodalomra s kegyes- ségre találtam.*” Kossuth vallomása. In: KLÖM VII. 112.

Kossuth Lajos és a Pesti Hírlap

A Hírlap alapítása

Sedlniczky rendőrminiszter bizalmasa Landerer Lajos a 30-as évek végén olyan lapot akart alapítani, amelynek a példányszáma a napi 2-3 ezret is elérheti. A több generáció óta Magyarországon élő nyomdászcsalád leszármazottja egy sor kérelmet nyújtott be a hatóságoknak. Először 1838-ban egy német nyelvű pesti lapra pályázott, azon indoklással, hogy helyes lenne a pesti-német iparosok, és kereskedők anyanyelvükön tájékozhatnának a hazai és külföldi viszonyokról. A Helytartó Tanács a kérvény elutasította, nem látnak indokoltnak még egy politikai lap megindítását. Landerer megújította folyamodványát, és ezúttal olyan újságra gondolt, amely kifejezetten aulikus és ellensúlyozza a pesti éilenzék egyre fokozódó aktivitását. Ez a kísérlet is elutasított.¹

1840-ben végre úgy látszott, hogy anyagi célzatú törekvéseit siker koronázza. Megvásárolta Munkácsi János Sürgöny c. lapját. Az volt a célja, hogy egy nagy előfizetői körrel rendelkező lapot teremtsen Pesti Újság néven. Ugyanekkor más körök is lapalapítással foglalkoztak. A demokratikus ellenzéknek is szüksége volt egy szélesebb köröket kielégítő lapra, Szentkirályi Móricz e célból vette meg Kulcsár János özvegyétől a Hazai és Külföldi Tudósítások című lap kiadási jogát. Szentkirályi terve az volt, hogy a börtönből szabadult Kossuth Lajost teszi meg a lap szerkesztőjévé. A Helytartótanács viszont a tervet megakadályozta.²

Landerer üzletet látott egy ellenzéki lap kiadásában is, emiatt Bécsbe utazott. Kieszközlendő egy ellenőrzött, a Helytartó Tanács és a kormány cenzúrája alatt álló lap kiadása. Ő maga írta Kossuthnak „.... *tegnap este érkeztem Bécsből, ahol megvallom az végett voltam, hogy megtudjam, nem veszélyeztetné e lapom a Pesti Hírlap legfelső királyi engedélyezését a szerkesztőnek Önt kérném meg. És örömmel értesítem ..., hogy a kormány azon meggyőződésből indul ki, hogy Magyarország alkotmányos ország, és másképpen kell kormányozni, mint az ausztriai örökös tartományokat ... minden véleménynek a törvényesség és az illendőség határai között szabad kifejtést akarnak engedni.*”³ Landerer kísérlete sikerült, jogot kapott a Pesti Hírlap kiadására és a kormányzati körök tudomásul vették, hogy a lap Kossuth La-

jos szerkesztésében fog megjelenni. Az ellenzék is örömmel fogadta a dolgot, hisz tudták, hogy Kossuthot a cenzúra nem tudja megfékezni. 1840. december 31-én aláírták a szerződést Kossuth szerkesztői megbízatására. Az okmány feljogosította Kossuth Lajost, szabad kezet kapott a tartalom és az arculat kérdésében, időnként azonban közölnie kellett olyan írásokat is, melyek színezete nem azonos az ő beállítottságával. Ezeket azonban megjegyzésekkel láthatta el. Ismeretes, hogy Kossuth élt ezzel a lehetőséggel. A díjazásban is nagyvonalú volt az ajánlat, e szerint, ha az előfizetők száma eléri a 2500 főt, Kossuth 1200 forint tiszteletdíjat kap. Minden 100 további olvasó után további 500 forint tiszteletdíjban részesül. Hozzá tartozik a korabeli helyzethez, hogy a lapok példányszáma korabeli Pesten mindössze pár száz darabot tett ki. Az újság először 1841. január 2-án jelent meg és hetente két alkalommal. A terjedelme kétszer négy ív (8 oldal) volt. Mai szemmel nézve áttekinthetetlen betűrengetegnek tartanánk, nem használta Kossuth a kiemelés eszközét, nyilván a terjedelem jobb kitöltése miatt, s a többi lappal ellentétben, amelyek két hasábosak voltak három hasábos tördelést alkalmazott. Postán és a szerkesztőségben lehetett megrendelni.⁴ Úgy döntött Kossuth, hogy hirdetések is megjelentek a lapban, egy hasáb sorért 5 PK hirdetési díjat számíthatott. Új elem volt a magyar sajtó történetében a vezércikk műfaja. Körülbelül 260 megjelent vezércikkből 114-et maga Kossuth írt. Az angol sajtóból átvett gyakorlatot oly komolyan vette, hogy a vezércikk szó alá zárójelben írták a cikk címét. Több rovat működött az újságban, az egyik A Magyarország és Erdély, másik a Fővárosi Újdonságok, melyet a Megyei Napló követett és végül sok esetben a Vidéki Levéltárca. A lap végén még két rovatot iktatott be a szerkesztő, az egyik Külföldi Napló a másik az Értekező c. rovat. Kitűnő munkatársakat szerződtetett Kossuth, Lángh Ignác, Frankenburg Adolf, Vahot Imre, Pálffy Albert, Stuller Ferenc és Gyurmán Adolf személyében. Feltűnik azonban a szerzők között Eszterházy Pál, Molnár Sándor neve is. Érdekessége a szerkesztőgárdának, hogy Vörös Antal technikai szerkesztő kivételével nem nemesi származásúak.⁵

Módot adott Kossuthnak a lap és a vezércikkek politikai nézetei kifejtésére.

Kossuth programja a Pesti Hírlap hasábjain

Az első reformnemzedék az 1839–40. évi országgyűlésen lényegében elérte célját. Széchenyi, Wesselényi, Kölcsey az első reformnemzedék nagyjával együtt kivívta az önkéntes örökváltság megszületését, az ipari üzemek alapításának szabadságát, a céhrendszer eltörlése nélkül és valósággá vált az első banktörvény megszületése, amely lehetővé tette honi pénzüzetek alapítását.⁶ Részben bankok, részben takarékpénztárak és takarékszövetkeze-

tek alakulhattak az országban, egy pezsgés indult meg, amely a polgári át-
alakulás felé vezetett.

Ehhez képest jelentett újat Kossuth politikai fellépése néhány szempont-
ból. Az egyik fontos újítás a tömegek bevonása volt a politikában, az Or-
szágház falain kívül kívánt Kossuth mozgósítani, másfelől radikálisabb és a
kor európai fejlődési folyamataival jobban megegyező program meghirdeté-
se volt a célja. A Pesti Hírlap cikkek témája az úgynevezett érdekegyeztetés
megfogalmazása volt. Az örökváltság újraszabályozásával a nemesség és a
jobbágyság érdekeit összhangzásban kell hozni. Kossuth szerint szabad föld
és a szabad ember megteremtése a feladat. Ez pedig kötelező örökváltsággal
lehet biztosítani. Kossuth szükségesnek látta az állam, korabeli szóhasználat-
tal státusz közbeiktatását. Több cikkben érvelt e mellett, pl. a Pesti Hírlap
1941. évi 13. számában található Örökváltság⁷ című cikkében világesz-
ménynek tüntette fel a folyamatot, amely a szabad embert és a szabad embert
megteremti. Sőt a magyar történelemből Szent Istvántól saját koráig példák
tömegét hozta, hogy a jobbágyföld a földesúr rendelkezésétől, a magyar
törvényektől soha nem függött. Felfogása szerint a jobbágyfelszabadítására
történő törekvés megállíthatatlan folyamat. Úgy vélte, hogy országgyűlésen-
ként engedményeket fogalmaznak meg és a végén a jobbágyi függés gyakor-
latilag eltűnik. Kossuth szavaival „*lassankint minden váltság nélkül veszi el
a nemesség, amiért most váltságot kapna, mert valahányszor az országgyű-
lés elé kerül az úrbér mindannyiszor a földesúrnak kell áldozni.*”⁸

Kossuth ugyanakkor nem egyösszegű kártalanításra gondolt, hanem az
állam közbeiktatása révén a nemesség folyamatos és fokozatos kárpótlását
tartotta célravezetőnek. a háttérben Friedrich List közgazdasági elmélete állt,
amelynek Kossuth feltétlen híve volt.⁹ Úgy vélte, hogy egyfajta váltságbért
kell megállapítani, figyelembe véve a föld elhelyezkedését és termőképese-
ségét és legyen a jobbágynek is lehetősége hosszúlejáratú, alacsonykamatú
kölcsön felvételére. 1844-ig Kossuth nézetei az örökváltsággal kapcsolatban
csak körvonalazódtak, teljes pontossággal majd 1847-ben fejtette ki egy
kerületi beszédében, ahol egy pontokba szedett megoldást javasolt. Ezek
alapján a váltság tárgyát nem föld, hanem az úrbéri tartozások képezik, azt
kell vizsgálni, hogy az úrbér mennyit használ a földesúrnak, a házatlan zsel-
lér minden megváltás nélkül váljék szabaddá.¹⁰

Másik fontos téma, melyet Kossuth a Pesti Hírlap cikkekben elemzett az
iparfejlesztés ügye volt. Helyesen látta meg, hogy a civilizáció jelen szaka-
szának fényt az ipar ad érzékelve ezzel az ipari forradalmak Európájának
folyamatait. Másutt úgy fogalmaz *ipar nélkül a nemzet félkarú óriás!* List
alapján azonban úgy véli, hogy a magyar iparfejlesztés csak egy önálló vám-
terület megteremtésével párhuzamosan bontakoztatható ki. Széchenyi sza-
badkereskedelmi koncepciójával szemben Kossuth az önálló vámrendszer és

vámterület ügyét karolta fel. Ezzel kapcsolatos cikkeinek fő témái az iparfejlesztés, a vámkérdés, a kereskedelem és a közlekedés voltak.¹¹ Ezeket az önálló nemzetgazdaság elengedhetetlen feltételeinek tekintette. Ebben a tárgykörben jelent meg Iparegyesült, Iparmű kiállítás c. cikke¹². Ezekben kifejti, hogy nemzeti önállóság nem létezhet önálló nemzetgazdaság nélkül, azt a gondolatot fejtegette, hogy Magyarország nem csatlakozhat a poroszvezetésű német vámszövetséghez, nem lehet nyersanyag szállítója Ausztriának és a német tartományoknak, amelyek egyébként védvámokkal szorították ki Anglia termékeit saját piacukról. Kossuth bebizonyította, hogy a Zoolverein kizárólag német nemzeti alapokon épül fel, és német érdekeket fogalmaz meg. Amennyiben Magyarország betagozódna, önállóságunk tovább csorbulna, ipari fejlődésünk lehetetlenné válna. Első iparegyesület c. írásában, amely a Pesti Hírlap 32. számában jelent meg javasolja az iparoktatás ügyének felkarolását és felhívja az elmaradott iparos társadalom figyelmét az újítások alkalmazására. Általános ismereteket kíván célul kitűzni és terjeszteni „*a nép minden osztályában, melyeknek nincs módjuk ismeretvágyukat ... kielégíteni.*”¹³ Egyfajta népnevelő magatartás jellemezte Kossuthot ebben a tekintetben. Elzárkózott ugyanakkor a külföldi tőke és a külföldi cégek magyarországi behatolásától és az iparfejlesztés elsősorban saját erőre támaszkodva vélte célravezetőnek. Ugyanakkor fontosnak tartotta, hogy önálló magyar kereskedelem szülessen „*...távol vagyunk a képzelettől, azt kívánni, hogy nemzetünk mindent, mint a civilizáció szükségességétől, maga termesszen, maga gyártson.*”¹⁴ Cikket szentelt a Műipar akadályai és ellenszere címmel, a gyáripár elemzésének úgy vélte, hogy néhány tehetséges ipari vállalkozóval rendelkezik az ország, de a gyári munkásságot még ki kell alakítani. Sorra vette az ipar fejlődését korlátozó tényezőket. Szerinte túl magas az arisztokrácia aránya, akik nem foglalkoznak sem gyáriparral, sem önképzéssel, bérbe adható épületek nincsenek az országban, tehát a „*tőkepénzt ... holt falakba kell verni*”, drágának tartja a hazai kamatokat, illetve túlzottnak érzi a szakképzés költségeit. Összefoglalva – felfogása szerint – hiányzik a megfelelő hitelrendszer, munkaerő, polgári középosztály és a hatékony infrastruktúra¹⁵

A közlekedésügy a Pesti Hírlapban

Egymásra épülnek Kossuth gondolatai a közlekedésügyben is a nemzeti önállóság érdekében, kíván cselekedni. Valamelyes szemben áll Széchenyi vasútépítési terveivel, amikor felveti egyik cikkében a vukovár–fiumei vasút ügyét. Úgy érvel, hogy a centrális, Pest-központú vasútrendszer helyett, amely Bécsen átköti össze az országot a világgal, Fiume irányába saját utat kellene nyitnunk a világtengerek felé. Önálló magyar tengerhajózás, Trieszt

helyett Fiume fejlesztése volt Kossuth célja: „*Nekünk magunknak van tengerpartunk, ha mi attól elvonjuk saját kereskedésünket ... éltető nedvet vonunk el.*”¹⁶ Érdekes volt felfogása a vasutak fejlesztéséről, a gőzmozdonyokat és a vassíneket tékozló pazarlásnak tekintette és úgy gondolta, hogy az Alföldet Pesttel, a távolabbi vidékekkel lóvasutak és fasínek segítségével kell olcsóbban megoldani.

A Pesti Hírlap 252. számában közölte Útrendszer c. írását. Ebben azt mondja, hogy az útépités költségeihez az adózó népen kívül másoknak is hozzá kell járulni. Elsősorban természetesen a nemesekre gondolt. Az út-vámrendszert viszont elvetette és helytelennek tartotta azt, hogy minden kétmérföldnyi távolságban vámház álljon. Helyesli a közmunkákat, de óv attól, hogy a résztvevő munkásoknak semmiféle díjat se fizessenek.¹⁷ Úgy összegzi elképzelését, hogy „*az Alföldön luxus volna műutakat, vagy vasutakat építeni egyik helyről a másikra, helyettük fasínekre fektetve lóvasutakkal kellene a pusztaságot keresztül-kasul járatni, ami a fa, ló és a szerszám olcsósága miatt is ajánlatos volna*”¹⁸. A gondolatot Friedrich List-től vette át, és azt vallotta, hogy így egy fillért sem leszünk kénytelenek lokomotívokért külföldre költeni, hanem mindent, amire szükség lesz honi vashámoraink előállíthatnak. Azért kívánta csökkenteni a vasút és útépités költségeit, mert úgy vélte, hogy az országgyűlés jelentősebb összegeket nem szavazna meg. A megépülő vasutak elsősorban teherszállítással kellene, hogy foglalkozzanak, a személyszállítás másodlagos fontosságú gondolata szerint¹⁹.

Társadalmi problémák Kossuth Pesti Hírlapi cikkeiben

Nagy előszeretettel foglalkozott a társadalom alsóbb rétegeinek problémáival. Ritkán írt folytatás cikkeket, melyben társadalmi tárgyú írásai mégis egymásra épülnek. Pl. Bot. korbács c. cikkéből következik, a Bot for ever című írása²⁰. Különösen érzékeny volt a kor egészségügyi viszonyaira, vizsgálta a házasságkötések hagyományait, megállapította mind a paraszti társadalom, mind a nemesi réteg idegenkedett a képzett orvosoktól. Ezzel szemben azonban hittek a népi gyógymódokban. Egy hét alatt képzett bába lehetett valakiből, ehhez csupán egy juss levelet kellett megszereznie, melyet a megyei orvosok adhattak ki arról, hogy az illető végzett egy tanfolyamot. Természetesen ilyen körülmények között igen magas volt a gyermekhalandóság, szerepet játszottak a rossz higiénés körülmények és a hiánybetegségek is ebben a folyamatban.²¹ Gyakorik voltak ebben a korban a himlőjárványok, sőt Kossuth még Zemplén megyei hivatalviselése idején kolerabiztosi tisztet is betöltött. A kor egyik fontos problémája volt a gyermekgyilkosságok igen nagy száma, erről cikket is írt a Pesti Hírlap 10. számában, amelyben úgy tartja, hogy ahol lelenházak vannak „*ott a hölgy-*

erény nem a legfényesebb tisztaságban áll.” A gondot az jelentette, hogy ha egy nő megesett a falu szájára vette, és hátrányos megkülönböztetésbe részesítette. Kossuth erről a következő képen szól: „Az ifjú érzelem hő pillanataiban a legnemesebb keblű hölgy is sokkal gyarlóbb – mert hiszen ember – mintsem hogy őt, egy gyöngye lényt ennyire szenderítő gőz ... az önfeledés mámorába ne merítené.”²² Úgy véli, hogy a lányok és asszonyok inkább megölik csecsemőiket, vállalva ezzel a vérpadot, mintsem hogy szegyenbe maradjon. Kisdedovás cikke is fontosnak tartja ilyen²¹ jellegű intézmény létrehozását. Javasolja, hogy az ilyen közhasznú intézményeket pár forint adományokkal a lakosság támogassa. Számos cikket ír a vakok helyzetéről, pl. a Szegény vakokról a Pesti Hírlap 38. számában, és foglalkoztatja a magyarországi törvénykezés gyakorlata is több cikkében. (A szelíd tortúra, Bot, korbács, Aprócska kényurak, Fogházjavítás stb.)²³ Bebizonyítja, hogy nálunk a kínvallatás intézménye gyakori, a fájdalomában szenvedő ember inkább bevallja bűnösségét, még ha ártatlan is, csakhogy szabaduljon kínjaitól. Kossuth szavaival „a titkos faggató pörrendszer teljes szörnyűségében csak ott verhet gyökeret, hol a törvények a nép által nem értett nyelven íratván ellehetetleníthetnek”²⁴.” Javasolja, hogy országgyűlés foglalkozzon a kérdéssel, mert a büntetőjog fejlettsége egy ország ugyanolyan fokmérője, mint például kultúrája.

Politikai tanulmányok

Kossuth egy parlamentáris Magyarország híve, amelynek élén az országgyűlésért felelős kormány tevékenykedik. A 40-es évek eleje nem kedvezett e célok világos megfogalmazásának. Ezért számos cikkében burkoltan ír a problémáról. A Pesti Hírlap 23. számában az ösiség törvényének eltörlése mellett emelt szót, másutt a 30. számban Erdély és Magyarország unióját feszegette. Úgy fogalmaz, hogy szükségszerű „*hogy a magyar egy nemzet legyen*”²⁵.” A 61. számban foglalkozik a parlamentáris állam kialakulásának lehetőségeivel, a választójog elvárásainak megfogalmazásaival, büntetni tervezi a szavazatvásárlást „*lélekvásárlásra szigorú büntetések hozassanak.*” A választójogot „*értelmi kvalifikációhoz*” kívánja kötni. „*Írni tudást s legalább az elemi iskolának bizonyos ideig látogatását*” szükséges feltételül szabni a választójog gyakorlásához. Politikai tárgyúak a védvámokkal foglalkozó cikkei is. 1941-től jelentkeznek ezek a Pesti Hírlap hasábjain a 110. számban Vámszövetség c. cikkével indítja a gondolatsort, amely a 1843–1844-es országgyűlés időszakában elvezet az önálló vámterület követeléséig. Nyilvánvaló, hogy a háttérben az ország fokozatos függetlenedése és a perszonálunió gondolata áll. Külön kiemelnénk a 113. számban Nemzetgazdasági kombinációk c. cikkét, amely úgy véli, hogy az ipari felzárkózás üveg-

házi állapotok között lehetséges, de ugyanakkor „*abnormis érdekeket teremthet.*” Síkra szállt a hazai manufaktúra ipar fokozatos kifejlesztése mellett, amely végül elvezet nála az önálló vámterület elvetését követően a Védegylet gondolatáig. A demokratikus közélet megteremtésével is találkozunk a Pesti Hírlap hasábjain a 166. számban, Kossuth követeli, hogy az arisztokrácia a nép érdekeivel egybeforrva vezérelje a nemzetet „*a jólét és a szabadság mezején.*”²⁶

Egy nagyformátumú gondolkodót ismerhetünk meg Kossuth Lajos személyében a Pesti Hírlap hasábjain, aki újat hozott a nép bevonásával a politika folyamatába, radikalizmusával, mely a forradalom felé mutatott, tántoríthatatlanságával és kiemelkedő bátorságával.²⁷ Személyében kétségtelenül a 19. század egyik legnagyobb politikai személyiségét ismerhettük meg.

Jegyzetek

- ¹ Viszota Gyula: Kossuth Lajos és a Pesti Hírlap. Századok, 1929. 1–36.
- ² Uo.
- ³ Fekete Sándor: Kossuth Lajos. Bp., 1978. 37.
- ⁴ Varga János: Keresztútban a Pesti Hírlap, Bp. 1983. 27.
- ⁵ Varga János: i. m. 27–29., illetve Kókay György: A magyar sajtó története I. kötet. Bp., 1983. 670.
- ⁶ Magyar Törvénytár 1790–1836. 346.
- ⁷ Pesti Hírlap 1841. 13. sz.
- ⁸ Pesti Hírlap 1841. 13. sz.
- ⁹ Kókay György: A magyar sajtó története I. kötet. 677.
- ¹⁰ Barta István: Örökválság szerződés. In: Agrártörténeti Szemle, 1961. 1. sz.
- ¹¹ Mérei Gyula szerk.: Magyarország története 1790–1848 V/2. 929.
- ¹² Kossuth Lajos: Válogatott írásai Bp. 1906. 60.
- ¹³ Pesti Hírlap 1841. 32. sz.
- ¹⁴ Pesti Hírlap 1841. 32. sz., illetve Kossuth Lajos: Válogatott írásai 222–226.
- ¹⁵ Mérei Gyula szerk.: Magyarország története V/2. 938–939.
- ¹⁶ Pesti Hírlap 1849. 252. sz.
- ¹⁷ Berend Iván–Ránki György.: A magyar gazdaság száz éve Bp. 1972. 31., ld. még: Berend Iván–Ránki György: Közép-Kelet Európa gazdasági fejlődése a 19–20. században, Bp., 1969. 76–77.
- ¹⁸ Pesti Hírlap 1849., 252. sz.
- ¹⁹ Kaposi Zoltán: Modernizációs elgondolások a magyar gazdaság fejlesztésére az 1830–40-es években. In: Honvári János szerk.: Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. Bp., 1987. 247.
- ²⁰ Kossuth Lajos: Hírlapi cikkei Szerk.: Kossuth Ferenc Bp., 1906. 370.
- ²¹ Gergely András: Magyarország története a 19. században. Bp., 1989. 60.
- ²² Kossuth Ferenc szerk.: i. m. 376.
- ²³ Kossuth Ferenc szerk.: i. m. 345–376. alapján
- ²⁴ Pesti Hírlap 1848. 38. sz.

²⁵ Pesti Hírlap: i. m. 23. sz.

²⁶ Pesti Hírlap 110–113. sz. alapján

²⁷ Magyarország története 1790–1848. Szerk.: Mérei Gyula V/2., Bp., 954–47.

Kossuth Lajos reformkori programja a közteherviselésről

A reformkori politikai viták egyik középponti kérdése volt a közteherviselés megvalósításának mikéntje. Az ország polgári átalakításának szemszögéből egyre inkább elfogadhatatlanná vált a nemesi adómentesség.

Kossuth programjának is kulcskérdése volt a közadózás bevezetése. Ebből következően a Pesti Hírlap főszerkesztőjeként, de a laptól való kényszerű megváltása után is sokrétűen elemezte e téma lényeges vonatkozásait.

A közadózás ügyének előzményei a 18. század végére nyúlnak vissza. A nemesi adómentesség felszámolását céljának tekintették II. József, a magyar jozefinisták és a jakobinusok is. Berzeviczy Gergely a háziadóhoz való hozzájárulást, Hajnóczy pedig a birtokaránylagos adózás bevezetését javasolja. Emellett országos választmányokat hoztak létre a kérdés megvizsgálására, amelyek azonban tényleges eredményeket nem hoztak.

Az 1825–27-es országgyűlésen Szilágyi László, az 1820-as évek végén Balásházy János lép fel a nemesi közvélemény által „sarkalatosnak” tekintett kiváltság ellen. Wesselényi az országgyűlési költségek és a háziadó elvállalását szorgalmazza, mivel ezek hovafordítását is ellenőrizheti a nemesség.

Széchenyi programjában szintén hasonló fölvetéssel találkozunk: „A házi pénztár s országgyűlési költségekhez idom szerint mindenki fizessen.”¹ A Világban pedig azzal az eszmei indoklással is él, amely azután Kossuth nézetrendszerében válik alapelvvé. Arról ír, hogy az osztályok közötti „valódi összhangzás” megteremtésének, vagyis az érdekegyesítő politikának lényeges feltétele a nemesség adózása.² A pozitív javaslatok után csupán szerény kezdet, hogy az 1832-36-os országgyűlésen törvényt hoznak a jobbágytelken ülő nemesek megadóztatására.

Kossuth cikkeiben főleg az újkonzervatívok – Dessewffy Emília és Sztáray Albert – e tárgyban írt tanulmányaival vitázva fejt ki a maga álláspontját. Adó-koncepciója az 1847-ben megjelent Adó című munkájában jelenik meg leszűrt és tisztázott formában. Az abban kifejtett álláspontig azonban, főként politikai-taktikai okokból, fokozatosan jut el. Tanulmányomban gondolatainak ezt az útját követem nyomon, különös tekintettel a Hírlap cikkeire.

Széchenyi „A kelet népé”-ben mulasztással vádolta Kossuthot az adókérdés mellőzéséért. Valójában Kossuth nem kerülte meg e témát, csupán a

fokozatosság elvére hivatkozott, mert tisztában volt a közteherviselés bevezetésének nehézségeivel, a nemesség várható ellenállásával. Ugyanakkor a Széchenyinek adott „Felelet”-ben már körvonalazza programját. „...óhajtom, hogy a ki mint részesül a közállomány jóvoltiban, akkint részesüljön annak terheiben is, tehát az adó-nemfizetési előjog lépcsőnkint megszüntessék.”³

Adózással kapcsolatos első cikkeinek megírásában a közvetlen hatást Sztáray Albert 1841-ben megjelent írása szolgáltatta.⁴ Ebben a szerző azt szorgalmazza, hogy a beligazgatási költségeket teljes egészében vállalja át a nemesség, de a hadi adót továbbra is egyedül a jobbágyok fizessék. A háziadót minden nemes a vagyona arányában fizesse, de ezt összeköti azzal a javaslattal, hogy nagyobb beleszólási joga legyen a megyei közügyekbe annak, aki többet fizet. Emellett azt hangoztatja Sztáray, hogy az úrbéri viszonyokon nem kell változtatni. Úgy látja, hogy a könnyítés után a jobbágyoknak már nem lenne jogalapjuk a földesúri terhek ellen lázadni.

Erre a javaslatra reagálva indítja el Kossuth az adózásról szóló eszmevuttatásait 1841 őszén a Pesti Hírlapban. Szélesesen megalapozott érvrendszerét vezércikkek sorozatában fejtette ki. Az érdekegyesítés nemzetmentő voltának hangoztatása mellett a kérdés gazdasági szempontjait, a természetjogra és a történelemre hivatkozást, a külföldi példákra utalást logikusan fűzi egybe.

Elemzésemben az egyes cikkek időrendiségét is figyelembe veszem, hiszen Kossuth szemléletének formálódását jobban nyomon követhetjük. Anál is inkább, mivel nem egy már minden részletében kidolgozott javaslatrendszer írt le, hanem taktikai szempontokat is figyelembe véve egy-egy aktuális témához kapcsolódva részletezi saját álláspontját. A hatáskeltés külsőséges eszközeivel egyre kevésbé él, valóságos jogi, pénzügyi, történeti értekezésekkel lépett fel.

Először is fontosnak tartotta, hogy a nemesi adómentesség feudális, történeti indokait cáfolja. Elveti azt a felfogást, hogy a nemesség áldozatot hozott a föld jobbágyoknak való átengedésével: „...az ország nemesi eredetileg nem áldozatképpen, hanem önhasznukért adtanak a parasztnak földet, következőleg örök igazság szerint ezzel nem takarózhatunk, midőn a naponkint növekedő beligazgatási költségek részesülésünket követelik. Az, amit ma úrbéri földnek nevezünk, első telepítés óta soha sem volt olyan szabad tulajdona a nemességnek, miszerint később szabad tulajdonának feláldozásáról szólhatna, s így a közadót tőkében örök időkre lefizetettnek történelmi igazsággal állíthatná.”⁵ Ráadásul az állandó hadsereg felállításával a katonáskodás terhe is elsősorban a jobbágyra nehezedik.

Kossuth adórendszerünk történeti alakulását is felvázolja, hogy szélesebb körű megalapozást adjon az ügynek. Azt igyekszik bizonyítani, hogy a ne-

messég 1715-ig valamilyen formában hozzájárult a közterhekhez. Az állandó házi pénztár csak 1723-tól létezik, s 1715 előtről nincs törvény, mely a jobbágyt háziadóra kötelezné.⁶

Mindezek után első lépésként Kossuth is a háziadó nemességre való kiterjesztését szorgalmazza. Sztárayval ennyiben egyetért, de a föltételeket tekintve már ellentétes a felfogása. Kossuth is hangoztatja, hogy a szegényebb néposztályokon segíteni kell, azt viszont elutasítja, hogy a politikai jogokat a tehervállalás arányában gyakorolják a nemesek. Ez gyakorlatilag még a kismemességet is kizorítaná a politikai küzdőtérről.

A közteherviselés Kossuth programjában a rendi különbségek felszámolásának egyik eszköze volt, a Sztáray ajánlotta külön nemesi adófizetés viszont a földesurak és jobbágyok közötti válaszfalakat továbbra is fenntartotta volna. Éppen ezért javasolja Kossuth, hogy nemes és nem-nemes egyaránt arányos kivetés alapján fizessen.

Kossuth persze jól tudja, hogy a nemességet nem lesz könnyű megnyerni. Ezért szögezi le, hogy a közteherviseléssel nem kívánja a nemesség szerepét gyöngíteni. Az angliai példára is hivatkozik, ahol éppen akkoriban tárgyalták a jövedelemadó ügyét. Az ilyen arisztokrácia betölti hivatását, mivel vállalja ezt az adót, s ezzel a nemzetérdeket előréviszi. Az ilyen arisztokráciának van jövője.

Kossuth elképzelése szerint a háziadó magában foglalná az országos, a megyei és a községi közköltségeket. Úgy látja, hogy a községi közköltségeket fedező adó tárgyában csak a helyhatósági reform véghezvitele után lehet előrelépni. Ebben a részletkérdésben a következő országgyűlésen még nem vár átfogó reformot. Az országos közköltségekkel kapcsolatban viszont provinciális érdekek kerülhetnek előtérbe, ezek akadályozhatják az ügy sikerét. Marad tehát a megyei rész.

Kossuth láthatóan körültekintően, konkrét célkitűzéseken keresztül igyekezett meggyőzni a nemesi közvéleményt. Emellett a nemesi adómentesség gazdasági ésszerűtlenségeire is rámutat. A magyar nemes szerinte entuziaszta, egy-egy fellobbanásra képes, de okosan gazdálkodni nem tud. Alkalmanként nagylelkű felajánlásokat tesz, de a rendszeres adózástól elzárkózik. Kossuth hinni szeretné, a nemességben ott él a felfogás, hogy nem akar here lenni. A helyes magatartás felismerésében ezt az osztályt a hibás előítéletek, valamint a gazdasági ügyek iránti érzéketlenség gátolják. Ezen a helyzeten kell és lehet is változtatni szerinte.

Arra is rámutat, hogy közvetve a nemesség fizet adót, utalva a harmincad vámra és egyéb indirekt adókra.⁷

Kossuth az adó ügyét nem elszigetelten vizsgálja, összefüggésbe hozza más reformkérdésekkel. Az egyik ilyen a közlekedésünk elmaradottságából fakadó nehézség. Fölveti, hogy a háziadó egy részéből fedezni lehetne utak,

illetve vasutak építését. A pest-fiumei vasút létrehozásának szükségességét ezzel kapcsolatban is megemlíti. Kiemeli, hogy a háziadóból növelni kellene a népnevelés kiadásait, hiszen ez elsődleges érdeke a polgárosodni akaró nemzetnek, de magának a nemességnek is, ha korszerűbben akar gazdálkodni. Még a vagyonbiztonságnak is egyik elősegítője lehet ez az adó. Főként a nagy puszták birtokosai vannak kitéve a betyárok garázdálkodásainak, így az ő érdekükben is áll, hogy a háziadó több „pusztázó katona” tartását tenné lehetővé.⁸

Az ősiség sokak által kívánt eltörlése szintén olyan reformkövetelés, mellyel összekapcsolja az adó kérdését Kossuth. A polgári tulajdon létrejöttét gátolja az ősiség törvénye, a hitelügyet sem lehet megoldani átfogóan, amíg ez érvényben van.

Az eladósodott nemességnek a közhitel lehetőséget adna adósságaik törlesztésére, így valószínűleg könnyebb szívvel szavazná meg a háziadóban való részvételt. Kossuth mindenestre a két kérdés, ősiség eltörlése és háziadó, együtt és egyszerre megvalósítását sürgette.

Az úrbéri viszonyok felszámolása és a közteherviselés bevezetése között alapvető összefüggést lát Kossuth. Ha a nép terhein könnyítenének, könnyebben tudná magát megváltani.

A Pesti Hírlap már 1841-ben foglalkozott azzal, hogyan lehetne segíteni a magukat megváltani akaró jobbágyoknak, hogy a megfelelő tőkét előteremtsék.⁹ Pest megye gyűlésén például olyan javaslatot terjesztettek elő, hogy népnevelési célokra szedjenek két krajcáros adót nemestől és nem-nemestől egyaránt, s ezt adják ki kamatra a magukat megváltani akaró jobbágyoknak.¹⁰ Kossuth világosan látja, hogy az adópolitika Magyarország sajátos helyzete folytán a nemzeti függetlenség ügyével és a nemzetiségi kérdéssel is összefüggésben áll.

Az elsöre nézve a pozsonyi Hirnök egyik cikkére reflektál Kossuth.¹¹ Az említett cikkben a szerző azért javasol kezdetben csak a legfontosabb új célokra adózást (pl. közlekedés fejlesztése), mert így a nemesség a fizetéshez hozzászokva olyan állami költségekhez is hozzájárulna, melynek ellenőrzése nem áll módjában (katonatartás, udvarköltség, nélkülünk tett államadósság fizetése). Kossuth azért bírálja erősen ezt a fölvetést, mert a bécsi udvar szemszögéből közelít a kérdéshez, ez pedig számára elfogadhatatlan.

A közteherviselés megvalósítása, összekapcsolva az úrbéri viszonyok megszüntetésével, a jobbágyokat állampolgárokká teszi, így új erőt nyer a nemzet.

Újszerű Kossuth érvelésében, legalábbis Magyarországon, a polgári elvekre való hivatkozás. Eszerint ítéli el az adómentességet is: „Jól rendezett statusban az adótól mentesség bizonyos polgári lealacsonyítás színét viseli, s ezzel senkit sem szabad megbélyegezni: (legkevésbé munkás embert).”¹²

A gyakorlati megvalósítás lehetőségeit a maga ellentmondásaiban vizsgálja Kossuth. Problémának tartja például, hogy a közlekedés fejlesztése érdekében az országos közköltségeket jelentősen emelni kellene, ez pedig újabb terheket jelentene a szegényebb néprétegeknek. Márpedig helyzetüket javítani kell.¹³

Reagál a nemesség valódi és feltételezett ellenérveire is. Nem tartja szükségyszerűnek, hogy a nemesség részesedése a háziadóban a kormány részéről a hadi adó növelését jelentse. Ennek elkerülésére fontosnak tartja, hogy az országgyűlési követek valóban a nép érdekeit képviseljék, és ez utóbbi osztály is kapjon alkotmányos jogokat.¹⁴

Konkrét javaslataiban egyelőre mellőzte a hadi adó, a tulajdonképpeni állami egyenes adó közössé téételét. A fokozatosság mellett az a politikai megfontolás is szerepet játszhatott ebben, miszerint a magyar nemesség a jelenlegi viszonyok mellett nem tudja ellenőrizni a hadi adó hovatfordítását.

Mint már említettem, Kossuth elképzelései a konzervatívokkal való vitában bontakoznak ki. Elemzés alá veszi Desseffy Emil gróf, újkonzervatív közgazdász és politikus „Alföldi levelek” (1839–1840) című munkáját, mely részletesen foglalkozik a háziadó és a közlekedés fejlesztésének mikéntjével. Desseffy javaslatának lényege, hogy az ún. rendszeresített költségeket egyenes adó fedezze, a létfontosságú közlekedésfejlesztést pedig indirekt adók. A megyei beligazgatás nem rendszeresíthető rovatait a megmaradt részből fedeznék. Új gondolatként jelentkezik Desseffynél a közteherviselés és az örökváltás összekapcsolása.

Kossuth szerint a megyei költségvetési rovatok között vannak olyanok, melyeket már fölösleges megtartani, viszont újabbakat kellene nyitni: népnevelés, megyei tisztviselők fizetése. A megyéknek saját költségeikre maguknak kellene kivetni az adót. Országos törvény szabná meg, mely határok között mozoghatna ez az összeg.

A költségek három csoportba oszthatók: állandó nagyságú költség, különböző rovatok rendszeresített és a nem rendszeresített költségeket is egyenes adóból fedezték.¹⁵

Az ország közlekedésének, kereskedelmének fejlesztését Kossuth – Desseffyhez hasonlóan – egy országos pénztár létrehozásával látja megoldhatónak. Megjegyzi, hogy a gondolat nem újszerű, hiszen „...már 119 éve elhatározták az ország rendei egy országos pénztár felállítását.”¹⁶ Ennek ellenére eddig még csak különböző választmányokat küldtek ki a kérdés kivizsgálására, de pénztár még most sincs.

A választmányok történetéből nem véletlenül emeli ki a határvámot és a „különös ruhaneműk” adó alá vetését, utalva arra, hogy az ország iparának fejlesztését szem előtt kell tartani.

Részletesen foglalkozik Kossuth az 1802-es választmány javaslataival, melyek között szerepelt az, hogy a „szabadalmazott (kiváltságolt) néposztályoktól” rendes kivetés alapján beszedett 5 millió pft képezze egy nemzeti kereskedelmi intézet alapját. Kamatjait a közlekedés fejlesztésére (útépítés, hajózás fejlesztése) kellene fordítani.

Kossuth ezek fedezésére inkább indirekt adókat javasol, mert az ország közszükségleteit nem lehet örök időkre előre meghatározni, márpedig az előbbi terv ezt próbálja elérni. Inkább a megyék és a városok háziadója után kellene kivetni bizonyos toldalékokat, ami az országos pénztárba folyrna be. Kossuth kimutatja, hogy az 1723-as és 1715-ös országgyűlés iratai szerint ez a hozzájárulás „divatozott” Magyarországon.

Az indirekt adók eszméjét és lehetséges formáit ehhez a választmányi tervezethez és Dessewffy munkájához kapcsolódva aprólékosan boncolgatja Kossuth.¹⁷ A só árának felemelését azért nem tartja célszerűnek, mert az alapvető élelmiszer drágítása a szegényebb rétegeket sújtaná, ez pedig az érdekegyesítést megvalósítani kívánó politikus számára elfogadhatatlan. Helyette azt javasolja, hogy az áremelés nélküli bevételből fordítsanak többet a közlekedés fejlesztésére. A jobb közlekedés azután olcsóbbá tenné ezt az árut. Így kiviteli cikké is válhatna a só, a kincstár jövedelme is növekednék.

Kossuth konkrétan a következő indirekt adókat javasolta:

- Lajstromozási adó: minden telekkönyvi bejegyzéskor. Ezzel kapcsolatban hangsúlyozza a birtokkönyvek szerepét a megteremtendő polgári földtulajdon regisztrálására. Az adót nem csupán a nemesekre kivette képzeli el, nyilván feltételezi a jobbágyi föld szabad polgárvá válását.
- A Dessewffy által javasolt bélyegadót nálunk nem tartja szerencsésnek. A szegényebb néposztályt aránytalanul terhelné.
- A királyi taksák negyedrésszel való megtoldása.
- A közjegyzőkönyvekbe való bejegyzést nemcsak a birtokváltoztatási esetekre, hanem minden terhes szerződésre és kölcsönvételre terjeszték ki, s ezt kössék egybe adófizetéssel. Ez megszüntetné a hitelügyekben jelentkező visszaéléseket.
- A sokat vitatott vámkérdéssel is foglalkozik Kossuth az ügy kapcsán. A határvámokból is származhat jövedelem, de szükséges a nemzetgazdaság igényeit a pénzügyi szempontokkal összehangolni. Kifejti, hogy szükség van a birodalmon belüli vámsorompók megszüntetésére, így a vámjövedelem egy része árucikkekre való tekintet nélkül az országos pénztárba folyhatna. Ha ez nem sikerül, akkor védvámot kell bevezetni iparunk támogatására. Kiviteli vámot javasol a gyapjúra, esetleg fogyasztási adót a dohányra. A külföldi fogyasztási cikkek

megadóztatásához ragaszkodik. A luxust fizessék meg a tehetősek, a polgári jogrenddel teljesen ellentmondó, hogy a nemesek vámmentesen hozhatnak be árukat.

- Azt a kérdést is vizsgálja Kossuth, hogy az abszontista arisztokráciát hogyan lehetne bevonni az adózásba. Fájdalmasnak tartja, hogy az arisztokrácia itthon szerzett jövedelmét külföldön éli fel. Szerinte egyenes adót kellene kivetni rájuk, hogy így járuljanak hozzá a háziadóhoz. Azt javasolja, hogy ezek a főurak a megyei pénztárba való fizetés helyett, a megállapított kulcs szerint, annak kétháromszorosát fizessék közvetlenül az országos pénztárba.
- A pálinkafőzésre vetendő magas adóval is a bevételeket akarja növelni, de a mértéktelen pálinkaivás csökkenését is várja ettől az intézkedéstől.

Dessewffy javaslatát átvéve szorgalmazza, hogy a létesítendő országos pénztárból évi 200 ezer pft-ot köznevelési célokra fordítsanak. Ezenkívül javasolja, hogy az egyház jövedelmeinek egy részét is költsék népnevelésre.

A nemesi adómentesség megszüntetését a gyakorlati módozatainak taglálása mellett az elvi alap többszöri hangoztatásával sürgeti. Egy ízben az 1723. évi 90. tcv. egyik passzusára utal: „... ki minő mértékben részesül a közállomány jóvoltaiban, azonképpen kell részesülnie terheiben is. És e társadalmi revelatio parlagon hevert éveken át, ...”¹⁸

Úgy látja, most már itt az ideje az elmélet gyakorlati megvalósításának. Szerinte a nemesi közvélemény egy része már elmozdult az adózás kérdésében az abszolút tagadás álláspontjáról. Kiemeli, hogy ebben nagy szerepe van a sajtónak, mely már léteivel túlmutat a szűk rendi korlátokon. Megemlíti, hogy a legtöbb időszaki újságban szó esik a kérdéstről, amit örvendetesnek tart. Ugyanebben a cikkében Kossuth reagál a Világ című lapban az adózással kapcsolatban kifejtett nézetekre. Ezek lényege: elfogadják alapelvnek, hogy a nemesség igazságos arányban részesedjék a közterhekből, de ennek mikéntjét nem tisztázzák. Az említett Világban újra megjelentetik Sztáray már idézett cikkét, majd Andrassy József ír cikksorozatát a háziadó ügyében. valamint az országos pénztár létrehozásával kapcsolatban.¹⁹

Andrassy Kossuthal vitázva leszögezi, hogy a nemesség általános adómentessége jogszerű, de elismeri a változtatás szükségszerűségét. Andrassy nem kívánja összekapcsolni a közteherviselést az úrbéri viszonyok felszámolásával, sőt a nemesi adózást azért tartaná fontosnak, mert szerinte így a jobbágyság jobban gazdálkodhatna, nagyobb lenne a földesúri kilenced. Hangsúlyozza, hogy előbb a fő kérdésben (adózunk-e vagy nem?) kell meggyezni, csak utána lehet a részletekkel foglalkozni. A jövedelmi adó bevezetését nem tartaná rossznak, ugyanakkor Kossuthnak ezzel kapcsolatos fenntartásait elferdíti. Kossuthhoz hasonlóan elveti Sztáray javaslatát a külön

nemesi adózásról, viszont hangsúlyozza, hogy a nemesség maga szabja meg önadóztatásának mértékét.

A lap az indirekt adókat részletezi, amelyeknek a létesítendő országos pénztár megteremtésére kell szolgálnia. A háziadó egyenes kivetés útján képzeli el. A cikkíró emellett azt javasolja, hogy az országgyűlésre a követutasítások csak néhány főbb elvet vigyenek e tárgyban, s a részletes kidolgozást egy megválasztandó országos bizottság végezze el, miután a körülményekkel kellően tisztába jön. Kissé öntelt és szüklátóköri Andrassy, amikor arról ír, hogy Angliával összehasonlítva nálunk jobb a helyzet. Szerinte a kormány bölcs politikát folytat, a nemességnek a jövő méltánylására kell adóznia, nem a pillanatnyi szükség miatt.

Kossuth a sok részletre kiterjedő agitációt a politikai megvalósítás szolgálatába állította. Célja, hogy a háziadóra vonatkozó javaslatát az 1843/44-es országgyűlésen sikerre vigyék. A köztelherviselés azonnali, teljes bevezetését nem követelte még. Azt hangoztatta, hogy a jó politikusnak hajlékonynak és jó taktikusnak kell lennie. Nem elég az elvont teóriák hirdetése, a kor teremtette kívánalmaknak kell megfelelnie.

Kossuth bízik a sikerben, úgy látja, hogy a nemesség hajlandó lesz a változtatásra az adó ügyében. Figyelmeztet, hogy az európai fejlődéssel ellentétesen nem lehet haladni. Attól azonban tart, hogy egyesek majd a részletkérdések hínárjába igyekeznek fullasztani a kérdést. A jó példákön keresztül igyekszik teljesen megnyerni a köznemességet, mely réteg szerinte most fogékony minden jóra, csak ne akarják megteveszteni.

Nem feledkezik meg a vármegyei költségvetés kezelése körüli visszásságok ostorozásáról sem. A nemzetnek önerejére kell támaszkodni, ezért is van szükség egy új, polgáriasult értékrendre, amelyben nem a születési előjog számít, hanem az „értéki qualificatio.” Fölidézi a rendezés elodázásának veszélyét: „... a minek történni kell, történni fog, hanem történni fog talán mint szomorú kénytelenség, úgy s akkor, midön már áldásainak jobb felit elveszítette, s a kénytelenségnek súlya talán nagyobb teherrel fog azoknak vállaira nehezülni, kik a törvény intését megvetve, a békés átalakulást könyelmün akadályozzák”²⁰

Kossuth tervének gyakorlati kivitelezése akkor még nem sikerült, mivel a javaslat (a nemesi hozzájárulás a vármegyei költségekhez) csak 16 megye követutasításában szerepelt.

Hogy mennyire lényegesnek tartotta a reformellenzék a kérdést, jól mutatja Deák esete. Megválasztását a háziadó ügyéhez kötötte, s miután az megbukott Zalában, nem vállalt követséget, pedig a Pest megyei követek felajánlották lemondásukat Deák javára. Itt és más megyékben is főleg a nyers erőszak, a leitatott, véres verekedéseket provokáló bocskoros nemesek magatartása döntött. Kossuth hangoztatja, hogy a józan gondolkodásúak

elfogadták a lényegében szerény és megkésett, de az egyik legfőbb nemesi előjogot sértő javaslatot, a döntést pedig sokáig már nem lehet elodázni.²¹

A sikertelenségnek a hátterét is fölfedi Kossuth. Lényegében Wesselényivel ért egyet, aki a „Szózat a magyar és szláv nemzetiségek ügyében” című könyvében szól arról, hogy a politikailag tájékozatlan kismemesség csak eszköz volt az arisztokrácia egyes tagjai kezében. Wesselényi úgy véli, hogy ezek a főnemesek a radikális változtatás, a forradalom rémétől tartva fújták meg a riadót. Miközben Kossuth a haladni nem akarókat ostorozza, a konzervatívok és az újra megszólaló Széchenyi az ő módszerét bírálja. Széchenyi egyrészt kifejti, hogy a Pesti Hírlap szerinte túlzott agitációja váltotta ki a javaslat bukását, a nagy ellenállást. Emellett hosszadalmas és meglehetősen bonyolult előadásba kezd az adózás kérdéséről 1843 júniusában a Jelenkor című folyóiratban.²² Alapelvnek ő is a közteherviselést tartja, az alkalmazását azonban még messze látja. Szerinte először a gazdasági alapokat kell megteremteni Magyarországnak. Az adó kérdését sem szabad elsietni, az egyenlő jog és egyenlő teher alkalmazását még nem tartja időszerűnek. Magyarország „áldott békesség” között él, túlfeszített áldozatokra nincs szükség, előbb „adózhatóvá” kell tenni az országot. Úgy látja, hogy a kormány is maximálisan lojális a nemzethez, ezt kell kihasználni.

A mintegy „előkészítésnek” tekinthető elvi boncolgatás után fejti ki részletesen a maga adózási tervét Széchenyi „Két garas” címmel.²³ Az országgyűlés már folyik, s a gróf szeretné, ha a javaslatából törvény lenne. Előterjesztésének lényege, hogy az ország minden hold földjére 2 ezüstgaras adót kell kivetni. Az ebből származó bevételt (kb. 5 millió forint) az ország fejlesztésére, hasznos befektetésekre kell fordítani. E célból a telekdíj terhére 100 millió forintos kölcsönt kell felvenni 3,5%-os kamatra, s ebből 90 milliót 5%-os kamatra azonnal ki lehet adni a hitelhiánnyal küzdő birtokosoknak. A telekdíjat 35 évig kellene fizetni, addig teljesen törlesztenék a kölcsönt és kamatait. Emellett bizonyos összeg, a Széchenyi által vázolt felhasználási terv alapján, az ország szabad rendelkezésére állna.

A felvett tőkeösszeget Magyarország „szellemi és anyagi kifejtésére” kell fordítani. Lényegében ez az eladósodott birtok megmentését és az agrárkapitalista út egyengetését jelentené. A telekdíjból befolyt összegeket egy Pesten felállítandó kincstári hivatal kezelné, de az investícióra szánt összegek hova fordításáról törvényhozási úton kellene döntenie. Az országos pénztár kezeléséről szintén az országgyűlés előtt kellene háromévenként beszámolni.

Széchenyi ugyan többször támadja Kossuthot, illetve a Hírlapot, de a telekdíj-terv sorsát attól teszi függővé, hogy a Pesti Hírlap miként nyilatkozik róla.²⁴ Felméri az erőviszonyokat, s tudja, hogy Kossuth mögött áll a nemesi közvélemény jelentős része, amely eldöntheti a kérdést. Rögtön hozzáteszi, hogy a kiváltságatlan osztályra apellálni szerinte lázadás. A reformellenzék-

től nyílt színvallást kér. Kossuth, félretéve a személyes sérelmeket, bizonyos kiegészítésekkel támogatja a tervet.²⁵ A tény Széchenyit lepi meg a legjobban.

Kossuth először újból kiemeli, hogy az adó kérdésnek szellemi alapot kell adni, ez pedig az érdekegyesítés elve lehet. A népet nem a nemesség rovására kívánja felemelni, hanem a közös hon boldogítása érdekében. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a háziadó azért bukott meg, mert a nemesség egy része nem akar kiváltságairól lemondani.

Széchenyi indítványához a következő föltétellel csatlakozik: „... mondjuk ki világosan, hogy nem csak a nemeseket, nem csak földesurakat vagy szabad és polgári birtokosokat, hanem a jobbágy népet, a falusi adózó földművelőt is értjük, hogy annak is joga lesz ezen bank jótéteményében részesülni ... A 100 millió pfirt-ból időnként hypothecára kölcsön adandó összegnek felerészére nézve elsőséggel bírjon a földművelő adózó nép, e közt pedig azok, kik magokat megváltani s a kölcsönt örök váltság végett tenni akarják.”²⁶ Kossuth e javaslatának a lényege tehát a közteherviselés és az örökváltság összekapcsolása, s ez az ellenzéki követelések egyik sarkalatos tétele.

Kossuth kiállását Széchenyi terve mellett az ellenzék balszárnyáról is támadták, elvfeledást láttak benne. Kossuth éppen azért tette kiegészítéseit, hogy elfogadhatóvá tegye a tervezetet. Az említetten kívül azt is javasolta, hogy a jobbágyi föld után kirótt telekdíj 1/3-át a földesúr fizesse. Hozzáteszi, hogy az igazságos kivetés érdekében a megyéket a föld minősége alapján sorolják négy osztályba, s eszerint vessék ki a telekdíjat.²⁷ Egyébként egy országos kölcsön gondolata Kossuth egy korábbi cikkében is felbukkant már.²⁸

Széchenyi tervét taglalva Kossuth is fontosnak tartja, hogy mind a külföldi kölcsön felvételét, mind a pénz felhasználását az országgyűlés ellenőrizze. Ugyanakkor helyesen mutat rá, hogy Széchenyi terve csak átmenetileg jelentene megoldást, hiszen a „két garasos” adó a külföldi kölcsön törlesztése után, tehát mintegy 35 év múlva, automatikusan megszűnne. Ez tehát nem állandó, aránylagosan viselendő adó, amelyet az ellenzék kíván.²⁹

Kossuth nyilván azért lép fel támogatóként, mert a háziadó bukása után ez a terv is lépés lehetett volna a közteherviselés irányába. Széchenyi az adott helyzetben kénytelen volt elfogadni Kossuth kiegészítéseit, a közteherviselés és az örökváltság összekapcsolását, hiszen a liberális nemesség támogatása nélkül nem képzelhető el a megvalósítás. Ezenkívül a közteherviselés Széchenyinél is az érdekegyesítés egyik eszköze. Mindezekkel magyarázható, hogy Kossuth és Széchenyi között átmeneti közeledést figyelhetünk meg.

Kossuth az elvi egyetértés után a cselekvést sürgeti. Most már meg kell szavazni az adót, azután pedig ebből és más indirekt adókból létre kell hozni az országos pénztárat.³⁰

Széchenyi viszont még mindig a kormány támogatásában bízik, szerinte előbb országos bizottmányt kellene kiküldeni a végrehajtás részletes kidolgozására. Az országgyűlésen végül a telekdíj-terv megbukott. Az alsótábla a telekdíjra csak 2,5 milliót szavazott meg, a főrendiház ezt 1 millióra szállította le. Az alsótábla, ragaszkodva az eredeti összeghez, inkább leszavazta az egész telekdíj-tervet. Most már Kossuthot semmi sem kötötte a telekdíj-tervhez.

Egyébként még 1843 végén, a háziadó bukása után a tanulságokat levonandó így tekint vissza korábbi, adó körüli agitációjára: „... feláldozám eszméim jobb részét a practicabilitás igényeinek, mert a kötelesség érzete becsületes embernél ugyan mindenkor elég, de siker reménye nélkül küzdeni nem vigasztaló.”³¹ Sikerre azonban így sem tudta vinni a kérdést, azért hangoztatja, hogy most már nem fog a körülményekkel alkudozni.

Felfogásának radikalizálódását jól mutatja két cikke, melyek 1846-ban jelentek meg a Hetilap című folyóiratban.³² Ismét hangsúlyozza, hogy az úrbéri viszonyokból való kibontakozás és a közteherviselés bevezetése egymástól elválaszthatatlanok. Úgy látja, most már nincs helye a taktikázásnak, hiszen a részkövetelések megbuktak. „Tehát minden adó legyen közös!” – adja ki a jelszót.³³ Figyelmeztetésként értékeli a galíciai eseményeket, hangja szinte fenyegetővé válik a nemesség makacs magatartásának láttán: „Vagy birtok adómentesség nélkül, vagy adó birtok nélkül.”³⁴ Mindemellett bízik a köznemességben, hogy felismeri valódi érdekeit. Azt azonban nem hiszi, hogy a „nem-adózók” olyan csoportját, amelyik saját kiváltságaihoz görcsösen ragaszkodva ellenséges magatartást tanúsít, taktikázással meg lehetne nyerni. Ezeket le kell szavazni. Alkudozásnak nincs helye, éppen a polarizálódást tartja szükségesnek az előbbre lépéshez.

Mindezek után a reformellenzék külföldön megjelentetett nagy jelentőségű kiadványában, az „Ellenőr”-ben látott napvilágot Kossuth „Adó”-tanulmánya.³⁵ Ebben először az adó kérdésének a történelmi rajzát adja.

Saját nézetei alakulására is visszatekint, felsorolva alapszempontjait. A nép terhein kell könnyíteni valóságosan, így „a közteherviselés nem elkülönítő, hanem összeforrasztó alapon történjék; tehát nem ideiglenes segély, és még kevésbé subsidium, hanem állandóan közös legyen.”³⁶

Kossuth korábbi tapasztalatai alapján tart attól, hogy a közteherviselés a következő országgyűlésen sem valósul meg. Legfeljebb egy országos pénztárt sikerül felállítani, esetleg ennek is olyan ára lesz, hogy a birodalmi statusadósság egy részét a magyar nemességnek kell elvállalni.

A sikerhez a különböző politikai erők összefogására lenne szükség. Erre viszont kevés a remény: a kormány kiváró taktikát alkalmaz, a konzervatívok „nyílt kérdésnek” tekintik az adózást, Széchenyi nem hisz a direkt és indirekt adók kombinációjának a helyességében.

A tanulmányon érezhető a kormányellenes él, Kossuth már nem bízik semmiféle együttműködésben. Élesen visszautasítja az udvarnak azt a sokat hangoztatott vádját, hogy Magyarország közjövedelmei a saját költségeit sem fedezik.

Kossuth ismételten figyelmeztet, hogy a közteherviselés előbb-utóbb életbe fog lépni, de nem mindegy, hogy mikor, és kinek a jóvoltából. A reformnak a nemzeti alkotmányosságát kell erősítenie, nem szabad hagyni, hogy egy abszolutisztikusan kormányzó uralkodó vezesse azt be. Az alkotmányosság szempontjából tartja fontosnak, hogy a létrehozandó országos pénztár bevételeit és hova fordítását a magyar országgyűlés ellenőrizze.

Összefoglalja a már eddig is alkalmazott és az általa javasolt indirekt adókat, megjegyezve, hogy a polgári államokban a bevétel nagyobb részét ezek teszik ki. Szerinte nálunk is elsősorban ezekre kellene építeni.

Kiemeli, hogy a hadi- és a háziadó ügyét nem lehet különválasztani az országos pénztár létrehozásától. Azt javasolja, hogy összesítsék a hadi- és a háziadót, valamint az országos pénztár létrehozására szolgáló adókat, s azután viseljen mindent közösen az ország minden lakosa. Ez a gondolat már a teljes közteherviselés elvét testesíti meg.

Tanulmányának végső summáját Kossuth egy fenyegető képpel jelzi. A nemzetnek magától kell lépnie a reformok ügyében: „A nemzet elvesz, melly ön maga iránt idején korán igazságos lenni nem tudott.”³⁷

Befejezésül még annyit, hogy az 1847/48-as országgyűlésre készített Pest megyei követutasítás, mely lényegében Kossuth munkája, az előbb bemutatott tanulmány elképzeléseit veszi át az adózásra vonatkozóan. Mivel a Pest megyei utasítás a reformellenzék iránymutatójának számított, joggal állapíthatjuk meg, hogy Kossuth adó-koncepcióját a reformerek döntő többsége támogatta.

Jegyzetek

1. Széchenyi István: Stádium. VII. pont. Közgazdasági és Jogi K., Bp. 1984. 31.
2. Lásd Széchenyi István: Világ. Közgazdasági és Jogi K., Bp. 1984. 56–57, 120–121, 127–129.
3. Kossuth Lajos: Felelet gróf Széchenyi Istvánnak. Pest, 1841. 91–92.
4. Sztáray Albert: Nyílt levél. Századunk. 1841. 66. sz.
5. Adó. Pesti Hírlap (a továbbiakban P. H.) 1841. 75. sz.
6. Lásd Háziadó. P. H. 1841. 77. sz.
7. Lásd Taglalat. P. H. 1842. 132. sz.

8. Lásd Számvetés. P. H. 1842. 133. sz.
9. Vö. Szabó István: Kossuth és a jobbágyfelszabadítás. Századok. 1952. 510–592.
10. Lásd Ismét ösiség. P. H. 1841. 24. sz.
11. Lásd Cél és eszköz. P. H. 1842. 147. sz.
12. Számvetés. P. H. 1842. 133. sz.
13. Lásd Nehézségek. P. H. 1842. 135. sz.
14. Lásd Ismét és ismét adó. P. H. 1842. 137. sz.
15. Lásd Igénytelen javaslatok. P. H. 1842. 138. sz.
16. Országos Pénztár. P. H. 1842. 139. sz.
17. Lásd Igénytelen nézetek II. P. H. 1842. 140. sz, Indirect adó. P. H. 1842. 141. sz.
Absentismus és pálinka. P. H. 1842. 143. sz.
18. Viszonzás. P. H. 1842. 145. sz.
19. Lásd Andrássy József cikkei a háziadóról és egy országos pénztár megteremtéséről. Világ. 1842: 30, 31, 33, 34, 35, 38, 39, 45, 48, 63, 64, 65, 70, 71. sz.
20. Adalék a háziadó ügyéhez. P. H. 1842. 204. sz.
21. Lásd Zala s az adó. P. H. 1843. 238. sz.
22. Lásd Széchenyi István: Az adó – cikksorozat. Jelenkor, 1843: 45, 47, 49, 51, 53, 56, 65. sz.
23. Lásd Széchenyi István: Két garas – cikksorozat. Jelenkor, 1843: 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 77, 78, 79.
24. Az egész kérdést elemzően mutatja be Orosz István: Széchenyi telekdíj-terve és Kossuth című tanulmányában. In: Acta Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth Nominatae, Series Historica XXVI. Debrecen, 1979, 5–18.
25. Lásd Őszinte Nyilatkozat. P. H. 1843. 309. sz. Visszatekintés és tájékozódás. P. H. 1843. 310. sz.
26. Telekdíj. P. H. 1843. 311. sz.
27. Lásd Adatok az adó s nemesi ajánlatok kivetéséhez. P. H. 1844. 315. sz.
28. Lásd Nehézségek. P. H. 1842. 135. sz.
29. Lásd 27. lábjegyzet
30. Lásd Lássunk a dologhoz. P. H. 1844. 323. sz.
31. Kiábrándulás. P. H. 1843. 306. sz.
32. Lásd Adó. Hetilap, 1846. 100. sz. Adózzunk. Hetilap, 1846. 103. sz.
33. Adó. i. m.
34. Adózzunk. i. m.
35. Lásd Adó. In: Ellenőr. Szerk.: Bajza József. Lipcse, 1847.
36. Adó. i. m. 490.
37. I. m. 572.

Kossuth Lajos egyházpolitikai elvei a reformkorban

Kossuth Lajos a reformkori magyarországi ellenzéki politika alakítójaként számos esetben állást foglalt egyházpolitikai kérdésekben is. Ezen állásfoglalások hátterét, az érdekegyesítés programjába történő illeszkedését szeretnénk az alábbiakban röviden vizsgálatunk tárgyává tenni. Bevezetésünkben fel kell hívnunk a figyelmet, hogy Kossuth ez irányú nézeteinek elemzése során eltekintünk a Kossuth-kultusz vallásos jellegű megnyilvánulásainak elemzésétől, és Kossuth vallásos életével is csak olyan mértékig foglalkozunk, amennyire ezt témánk kifejtése indokolja.

A vallásához ragaszkodó Kossuth képe a 20. század elején főként Hegyaljai Kiss Géza műveiből bukkant elő, aki kiemelte Kossuthnak a gondviselésbe vetett mélyes hitét, szelídszívű emberszeretetét, toleráns vallási nézeteit, illetve azt, hogy Kossuth állandóan olvasta a Szentírást.¹ Ez a felfogás már a kortársak között sem aratott osztatlan sikert, s a modernebb szakirodalomban gyakran olvashatók olyan utalások, amelyek a fiatal Kossuth felvilágosodásban gyökerező bibliakritikai megjegyzéseire utalnak.² A Kossuth vallásosságával kapcsolatos viták jelentős része azon a félreértésen alapul, hogy nem választják szét Kossuth vallásosságát, illetve egyházpolitikai elveit.

Az egyházpolitikai elvek kialakulásának forrásai

Kossuthot szülei a protestáns hagyományoknak megfelelően, mindazonáltal toleráns szellemben nevelték. „Sohasem vettem magam, s nem vették szülőim észre, hogy vallás tekintetében vagy türelmetlenek, vagy térítgetők voltak volna; s én, szülőim, kivált igen vallásos anyám vezérlete alatt protestáns szellemirányú gyermek valék, bár oktatóim római szerzetesek” – vetette papírra 1844-ben írt önéletrajzi töredékében.³ Szakirodalmunkban gyakran felbukkanó feltételezés, hogy a fiatal Kossuthot a felekezeti előítéletektől

¹ Hegyaljai Kiss Géza: Kossuth Lajos élete. Budapest, 1940. 22–23.

² Barta István: A fiatal Kossuth. Budapest, 1966. 18–19.

³ Gracza György: Kossuth Lajos élete és működése. Budapest, 1893. 7.

nagymértékben óvhatta az a tény, hogy tanulmányai során katolikus, református és evangélikus tanintézményekben is megfordult.⁴ Ezt az állítást ugyan nem lehet forrásokkal is alátámasztani, de az biztos, hogy Kossuth a sátoraljaújhelyi piarista gimnáziumra, illetve az eperjesi evangélikus líceumra életének későbbi szakaszában is szeretettel gondolt vissza. A piarista iskola hat évéről 1848. október 23-án, Magyaróváron többek között ezeket mondta Burián Boldizsár házfőnöknek és a kíséretében lévő piarista atyáknak: „Talán nem is tudják az urak, hogy én is növendékük voltam, s hogy tudományomat, s hazafiúi érzésemet önök, ha nem is egész kiterjedéssel, de legalább első magvait és talpkövéit vetették és csepegtették belém: azért is e hasznos szerzet iránt hálás érzéssel lenni meg nem szűnök”.⁵ A nyolcvanas évek elején kiemelte, hogy piarista tanítói „mindannyian magyar érzelmű, derék hazafiak voltak”, Annyira távol voltak a szektárius vakbuzgóságtól, hogy az újhelyi iskola igazgatója figyelmeztette Kossuth Lászlót, hogy fia evangélikus hitoktatásra szorul, sőt, kérésére maga vitte el a fiút Czapkay János kemencei evangélikus lelkészhez.

A mikor megérkeztek, az igazgató e szavakkal adta át a fiatal Kossuthot jövőendő hitoktatójának: „Szeretett testvérem az Úrban! Íme elhoztam hozzád atyja rendeletéből s gondviselésed alá helyezem ezt a fiút, mi igyekeztünk őt amennyire tőlünk kitelhetett bevezetni a világi tudományok útjára; vezesd be őt te a lelki üdvösség útjára hited és vallásod szerint; s a mindnyájunk közös atyjának, a szeretet Istenének áldása legyen munkáddal.” Az öreg Kossuth Lajos szerint az evangélikus lelkész és a katolikus pap összeölelkezésének „elmosódhatatlan emlékezete” úgy világított előtte „a valláskülönbség nélküli emberszeretet ösvényén”, miként a napkeleti bölcsesket vezette hajdan a betlehemi csillag a kisgyermek születésének helyszínére.⁶

Az eperjesi evangélikus líceumban eltöltött diákévek (1816–1819) is hasonlóan mély és pozitív nyomokat hagytak Kossuthban. A Pesti Naplóban, 1883-ban megjelent visszaemlékezésében így vallott az eperjesi évekről: „Ott virradott fel lelkemben azoknak az elveknek a világossága, amelyek vezéreltek viharos életemben a hazám és felebarátaim iránti kötelességnek az ösvényén, amelyek adtak, és meg vagyok győződve adni fognak halálom

⁴ Szabad György: Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében. Kossuth K. – Magyar Helikon, 1977. 11.; Fónagy Zoltán: A fiatal Kossuth. Egy valószerűtlen életpálya kezdete. Rubicon 2002/8. 5.

⁵ Kossuth szavait a mosonmagyaróvári Historia Domus alapján idézi Gál István: A piaristák részvétele a szabadságharcban (1848–49.) 18., in.: A magyar kegyes tanítórend budapesti róm. kat. kollégiumának (általános iskola és gimnázium) évkönyve az 1947–48. iskolai évről. Szerk.: Papp László és Dragos Károly. Budapest, 1948.

⁶ Pesti Napló 34. (1883. június 7.) 155. Reggeli kiadás.

órájáig mind akaratot, mind elszántságot és erőt, feláldozni életemet és vagyonomat hazám eltörölhetetlen jogainak megvédésére és polgári, nemzeti, vallásos szabadsága szolgálatában”.⁷

Kossuth 22 évesen tért haza Zemplén vármegyébe, miután befejezte jogi tanulmányait. Diplomáját 1824. november 9-én hirdették ki az újhelyi megyeházán. A vármegyei életbe fokozatosan beilleszkedő fiatalember kezdetben sok mindennel megpróbálkozott, így a történetírással is. A nagy francia forradalom történetének kivonatát 1799-ig akarta megírni, de csak az 1791. január 27-ig terjedő kivonatot ismerjük. Noha tartott a forradalomtól, bizonyos intézkedésekkel mégis szimpatizált: kiemelve közölte az egyházi javakat állami vagyonná nyilvánító, a tizedet eltörölő, illetve a nemesi előjogokat megszüntető határozatokat. Egyetemes történeti munkájának töredékeiben, amelyeket az 1820-as évek derekán, vagy azt követően vetett papírra, számos biblikritikai megjegyzés is olvasható. A mózesi történetek – megítélése szerint – nem mentesek sem a fizikai helytelenségektől, sem a történeti képzelenségektől. A teremtéssel kapcsolatos elbeszéléseket sem tekinthetjük történeti iratoknak, mert annak egy ember sem volt tanúja. Kifogásolta a Biblia Isten-képének antropomorf voltát, Noé története kapcsán pedig leszögezte, hogy „ezen természeti történetnek egy isteni büntető ítélet gyanánt tett előterjesztése, egy az értelem s bölcselkedéssel ellenkező köznépi képzelet”.⁸

Érvelését áthatja a francia felvilágosodás gondolkozásmódja, amellyel jelentős mértékben egyik eperjesi tanára, Greguss Mihály ismertette meg. Kossuth László olyan nagyra becsülte Greguss tanáruat, hogy egy ízben, a húsvéti szünidőben házához is meghívta fia tanárát.⁹ A fiatal Kossuth Lajos ekkoriban már ismerte a francia enciklopédisták egyik utolsó jelentős alakjának, Volnay-nak a munkáit is. Gondolkozásának legmélyén azonban nem csak olvasmányai hagyhattak nyomot, hanem az 1790-es nemesi mozgalom is, amely vallási követeléseit sorába a bevett felekezetek szabad vallásgyakorlását is felvette.¹⁰ Kossuth aforizmagyűjteményében a Szentírást a keresztény status alkotmányaként határozta meg. Miután 1826-ban kinevezték a sárospataki fiókegyház ügyvédjévé és egyháztanácsi jegyzőjévé, nem csak a fiókegyház önállóságát védte az anyaegyházzal szemben, hanem az istentiszteleti nyelv magyárosítását is őszinte szívvel pártolta.¹¹

⁷ Idézi: Kertész Botond: *Evangelium és szabadság. Az evangélikus egyház Magyarországon 1848–49-ben.* Budapest, 2002. 145.

⁸ Barta István: *A fiatal Kossuth.* Budapest, 1966. 14–18.

⁹ Pesti Napló 34. (183. június 9.) 157. Reggeli kiadás.

¹⁰ Kosáry Domokos: *Kossuth Lajos a reformkorban.* Budapest, 1946. 57–59.

¹¹ Barta István: *A fiatal Kossuth.* Budapest, 1966. 23.

Az előzmények során még két szempontot kell kiemelnünk. Az egyik a birodalom által folytatott egyházpolitika, amelyet a magyar szabadelvű ellenzék kritizált ugyan, de egyes alapelveivel mégis egyetértett. A 19. századi Európában, illetve Magyarországon, az egyházaknak egyszerre több fronton kellett küzdeniük. Először is, az állam – az európai gyakorlatnak megfelelően – erőteljesen beavatkozott az egyházi életbe. A protestánsoknak és az ortodox felekezetnek az autonómiáját ugyan törvény garantálta, de az állami felügyeleti jog rájuk is kiterjedt. Másodszor, a felekezetek ennek ellenére keresték az állam szövetségét, hogy az egyre erőteljesebben jelentkező elvilágiasodással szemben felléphessenek. Az indifferentizmus főként a tanult rétegek körében hódított, de a szociális válság elmélyülésével az alsóbb rétegeket is elérte. Ez a kihívás azután különböző válaszreakciókat szült: egyesek a válság leküzdése érdekében reformokat sürgettek, mások az általuk vallott értékek határozottabb képviselésében, illetve a liberalizmus totális elutasításában látták a kiutat.¹²

A 18. század végén érvényesülő felvilágosult abszolútizmus a katolikus egyházat hazánkban is erőteljesen az állam irányítása és ellenőrzése alá vonta, miközben a bevett felekezetek számára, ha nem is egyenjogúságot, de mindenképpen szabad vallásgyakorlatot igyekezett biztosítani. E felfogás hívei a papságot állami alkalmazottnak, az egyházi vagyont pedig állami eredetű vagyonnak tartották. Ráadásul Mária Terézia császárnő 1768. december 19-én kelt legfelsőbb elhatározása szerint az uralkodó a „Subsidium ecclesiasticum pro fortificatio”-t 10 éven át, pápai engedély nélkül is be kívánta szedni.¹³ A főpapi jövedelmek megadóztatása (a taxáltatás) a jozefinista egyházpolitika integráns részévé vált. Kossuth gyermekkorra tehát egy olyan időszakra esett, amikor az egyház állami megadóztatása természetesen tűnt, a papságot pedig a közjó előmozdítása érdekében fáradozó hivatalnokoknak tekintette a bécsi adminisztráció, sőt a magyarországi társadalom egyre jelentősebb része is. Az 1825. évi országgyűlésen a rendek tiltakoztak az egyházi vagyonnak a megadóztatása ellen, mivel ebben a nemesi előjogok sérelmét látták. A reformkori országgyűléseken azonban e sérelem is új értelmet és magyarázatot nyert.¹⁴

A reformkori ellenzék egyik meghatározó élménye Széchenyi István „Hitel” című munkája volt. Széchenyi vallásosságának bonyolult problematikái

¹²Hardtwig, Wolfgang: Die Kirche in der Revolution 1848/49. Religiös-politische Mobilisierung und Parteienbildung, in: Revolution in Deutschland und Europa 1848/49. Hrg. von Hardtwig, Wolfgang. Göttingen, 1998. 80–82.

¹³Maass, Ferdinand: Der Frühjosephinismus. Wien – München, 1969 116.

¹⁴Forster Gyula: A katolikus clerus sérelmei 1848 előtt és után. (Különlenyomat a Budapesti Szemle 1892. évfolyamából.) Budapest, 1892. 49–50.

nem, vagy csak igen áttételesen érhetőek itt tetten. Azt azonban határozottan leszögezte a szerző, hogy az igazi egyesülést az jelentené, ha az országban szépen egybe olvadna, és egy testté válna a számtalan felekezet. Mindenki szeresse felebarátjában a hazafit, s ne azt nézze, mi módon vet számot Istennel – összegezte álláspontját a legnagyobb magyar.¹⁵ A vidéki közélet felélénkülése, a kaszinókban folytatódó viták és az európai politika fejleményei is mind-mind a változások lehetőségére utaltak. Amikor Zemplén megye, immáron a kólera-felkelés keserű tapasztalatait követően, az operátumok megvitatásához fogott, Kossuth megyei karrierjének csúcsára érkezett: a város ügyésze, a válság idején a város egyik irányítója, a helyi ellenzék nagyhatású szónoka volt.¹⁶

A reformkori politikus

A Lónyay Gábor körül csoportosuló fiatal nemesek az operátumok zempléni vitája során elérték, hogy a megye a jobbágyterhek örökös megválthatósága, a jobbágyok birtokbírhatása, az úriszék, illetve az ősiség törvényének eltörlése mellett tette le a voksát. Ugyancsak állást foglalt a megye a tized eltörlése mellett, sőt, a jogügyi munkálatokban követelték, hogy az egyháziak szerzeményeik ¼ részét engedjék át népnevelési célokra. 1832. június 15-én került sor a tudományos és egyházi operátumok összbizottsági vitájára. A vita során kikristályosodó vélemények a nevelésügy országgyűlési hatáskörbe sorolását, a felekezeti iskolák valláskülönbség nélküli látogatásának engedélyezését, a katolikus papok nősülését, a tanítók egyházi forrásokból történő fizetését, illetve a stóladíj eltörlését sürgették.¹⁷ A legutolsó követelés világosan utal a formálódó reformellenzék követeléseinek magyarországi előzményeire is, hiszen a stóla- és stóladíjkorlátozására II. József uralkodása alatt került sor, a stóla baptiszmális-t pedig 1785. március 29-én el is törölték, és jellemző, hogy ez a rendelkezés 1792. szeptember 7-ét követően továbbra is érvényben maradt.¹⁸

Kossuth híres beszédében, amelyet 1832. szeptember 5-én tartott a sajtószabadság ügyében, az operátumok közgyűlési vitájában, kitért a vallásra is, mint olyan tényezőre, amelynek védelmét a sajtószabadság ellenében fel szokták hozni. Azzal érvelt, hogy a vallás igazságait nem lehet sajtótámadásokkal megingatni: „Én úgy hiszem, a vallásnak szent igazságai sokkal

¹⁵ Széchenyi István: Hitel. Pest, 1830. 226.

¹⁶ Kosáry Domokos: Kossuth Lajos a reformkorban. Budapest, 1946. 70–76.

¹⁷ Barta István: A fiatal Kossuth. Budapest, 1966. 126–128.

¹⁸ Egyházi köz-ügyekben 1844-ig kibocsátott kegyelmes királyi rendelvények, kivonatban előadva. Nagyszombat, 1849. 10–13.

idvességesebb s dönthetlenebb alapokon épülnek, mintsem hogy azokat bármely fondorkodás is nem mondom eldönthetné, de csak meg is gyöngíthetné.” Arra is utalt, hogy a nagy francia forradalom alatt, a „szörnyeteg tyrannus” időszakában a vallással együtt a sajtó szabadságát is elnyomták.¹⁹ A reformkori Kossuth számára tehát – politikai szempontból – a vallás egy olyan eszmerendszerként jelentkezett, amelyre politikai ellenfelei gyakran hivatkoztak, illetve amelynek képviselői között szép számmal akadtak politikai ellenfelei is.

Ezzel együtt figyelemre méltó az a tény is, hogy Kossuth reformkori politikusként is részt vett az evangélikus egyház közéletében. Tagja volt a bányakerületi és az egyetemes közgyűléseknek, így közelről ismerhette sajtó felekezetének belső problémáit is.²⁰ Nyilvános, politikai működését azonban nem egyháza tanítása, hanem a magyar nemzet iránti szabadelvű

Elkötelezettsége szabta meg. Az 1832-ben megkezdett országgyűlés vitáiról készített munkájában a vallásszabadság kérdésének is egy kb. 30–40 nyomtatott ív terjedelmű munkát szeretett volna áldozni.

Noha a „Vallásszabadság az 1833-ki országgyűlésen” c. műve a császári királyi hatóságok jóvoltából végül még sem került terjesztésre, a munka szerkezete Kossuth előfizetési felhívásából jól rekonstruálható. A bevezetésben a vallásszabadsággal kapcsolatban megjelent törvények és rendeletek kaptak volna helyet. Kossuth azzal indokolta, ezt, hogy az államtudomány általános elvei szerint „a politikai reformokat a vallásszabadsági reformnak megelőzni kelletik, mert e nélkül a többfelekezetű nemzet morális erejét közhatású munkálkodásra összeponosítani... csaknem lehetetlen”. A szerző várakozása szerint a rendeletek kivonatai igazolni fogják azon szabadelvű politikusokat, akik nyomorgatott polgártársaik, t. i. a protestáns felekezetekhez tartozók ügyét pártfogolják. Ezt követték volna az országgyűlés vallásügyi vitáinak a részletei – folytatta Kossuth – „úgy a kerületi, mint a két tábla országos üléseiből saját jegyzetimből, melyeket azoknak mindenkori figyelmes tanúja gyűjtöttem, s mikkel országgyűlési tudósításimból a tisztelt közönségnek egy része különben sem ösméretlen.”²¹

Az egyháziak megadóztatásának nemesi alapon felfogott sérelméből az 1832–36-os országgyűlésen a reformellenzék új érvet faragott: Kossuth megfogalmazása szerint a Karok és a Rendek egyetértettek azzal, hogy az egyházi javakat közhasznú célokra lehet fordítani, és csak azért bírálta a kormány-

¹⁹ Kossuth Lajos Összes Munkái (KLÖM) VI. k. S.a.r. Barta István. Budapest, 1966. 374.

²⁰ Kertész Botond: Evangélium és szabadság. Az evangélikus egyház Magyarországon 1848–49-ben. Budapest, 2002. 146.

²¹ KLÖM VI. k. 456–457.

hatalmat, mert az nem az országgyűlés beleegyezésével történt. Az ellenzék már az 1832–36-os országgyűlésen felvetette a tized eltörlésének szükségességét és a reformkori országgyűléseken rendszeresen hangzottak el javaslatok az egyházi jövedelmek közcélokra fordításának érdekében.²²

Kossuth, 1837. május 5-én, hajnalba történt letartóztatását megelőzően, véletlenül találkozott Albach Szaniszló ferences szerzetessel, akinek prédikációit – Széchenyihez hasonlóan – maga is szívesen hallgatta. Albach ugyanis „nem vagdosott hallgatóihoz poklot, ördögöt”, hanem főként ember-szeretetet hirdetett a szószékről.²³ Fogságában „a képzelődés túlhatalma ellen” gyakorlati tárgyak feletti meditációhoz folyamodott. Részletesen átgondolt minden egyes kérdést, ami hazája állapotával volt kapcsolatos. Így hasznosította mindazt, amit a népszerű ferences hitszónoktól tanult.²⁴

Kossuth a per során védekezésébe is beépítette vallással kapcsolatos fel-fogását. 1839 januárjában kelt megjegyzéseiben, amelyeket védője replika-tervezetére tett, a változások támogatói között Jézus Krisztust is számba vette, mint aki tanított és reformált. A haladás szükségessége mellett érvelve, példaként említette a reformáció küzdelmeit is. „A keresztény vallás minél jobban üldözöttet s nyomatott, annál erősebb lábra kapott. Luther reformatiójának bárha következett volna oly serény és erős terjedelme, ha a stagnatio barátai tüzzel, fegyverrel nem ostromolják. Úgy volt ez mindig, úgy van a mi időnkben is.”²⁵

1840. május 10-én Kossuth visszanyerte szabadságát, és ezzel együtt ismét teljes erővel bekapcsolódhatott a hazai politikai küzdelmekbe. A közvéleményt ekkoriban többek között a vegyes házasságok kérdése foglalkoztatta. Ez a kérdés pedig Kossuth számára sem lehetett közömbös, hiszen 1841 januárjának elején nőül akarta venni a katolikus vallású Meszlényi Teréziát. Kossuth feleségéről már olyan sok rosszat leírtak, hogy az ember szinte kísértésbe esik, hogy megkedvelje. Pálffy János szerint pórias büszkeség és ostobaság jellemezte,²⁶ és Széchenyi sem mulasztott el vele kapcsolatban egy epés megjegyzést tenni naplójában, mégpedig szó szerint ugyanazt, mint

²² Csorba LászlóA vallásalap „jogi természete”. Az egyházi vagyoni problémája a polgári átalakulás korának Magyarországon. Budapest, 1999. 33–42.

²³ Kosáry Domokos: Kossuth Lajos a reformkorban. Budapest, 1946. 59.

²⁴ Pajkossy Gábor: „...cserébe nyertem egész későbbi életemet”. Kossuth és fogsága, in.: Nemzeti és társadalmi átalakulás a XIX. században Magyarországon. Tanulmányok Szabad György 70. születésnapjára. Budapest, Szerk.: Orosz István–Pölöskei Ferenc Dobszay Tamás közreműködésével. 1994. 161.

²⁵ KLÓM VII. k. S.a.r.: Pajkossy Gábor. Budapest, 1989. 534.

²⁶ Pálffy János: Erdélyi és magyarországi urak. Kolozsvár, 1926. 266.

amit Kossuth engedett meg magának Bajza József házassága kapcsán apjához írt levelében, 1838. május 20-án.²⁷

Kossuth már ismerte jövendőbelijét, amikor a vezérvármegye 1840 augusztusának végén a egyes házasságokkal kapcsolatos visszaélések megtárgyalását tűzte napirendjére. Az 1791:26. törvénycikk kimondta, hogy a egyes házasságokat katolikus pap előtt kell megkötni, ugyanakkor a pap nem gördíthet akadályt a házasság megkötésének útjába. A szabadelvű tábor és a protestánsok azonban ilyen akadálynak tekintették, ha a katolikus pap reverzalist követelt, vagyis a protestáns féltől elvárta, hogy gyermekeit katolikus hitben nevelje. Ha a reverzális hiányzott a házasságokat ünnepélyes külsőségek és áldás nélkül jegyezték be az anyakönyvbe (assistetia passiva). 1840. augusztus 27-én Kossuth is felszólalt ez ügyben Pest vármegye közgyűlésén és élesen elítélte a „keresztény szeretet papjai”-t, akik „tömött sorokban katonáskodnak a politikai harctéren, önkény és szűkkeblűség zászlói alatt”. A papságot azzal vádolta, hogy új viszályt szít a hazában, s hogy az áldás megtagadása a szeretet kötelékeinek a megszaggatása. Csatlakozott a reverzális visszavonását követelőkhez, a megye pedig felszólította az érintett plébánost, hogy szolgáltassa vissza a reverzalist, ellenkező esetben egy protestánsokból és katolikusokból álló bizottság elé idézik. Felszólították az uralkodót is a közbelépésre és ami Kossuth gondolkozásmódjára jellemző, éppen az ő javaslatára terjesztették ki a határozat érvényét az ortodox hívőkre is, nehogy azok „az északi kolosszus”, azaz Oroszország felé forduljanak.²⁸

Kossuth 1840. december 31-én szeretett volna megnősülni, az illetékes plébános (Feichtinger Domokos) azonban – a helyi szokásoknak megfelelően – 1841. január 7-ig nem akart lakodalommal egybekötött esküvőre engedélyt adni, s ahhoz is ragaszkodott, hogy az esküvőre a paplakban kerüljön sor. Kossuth szeretett volna az illetékes egyházi főhatóságtól a háromszori kihirdetés alól felmentést kéárni, tekintettel arra, hogy Teréze „hölgyszemérmét bántotta a templombani kihirdetés gondolata”, de miután a felmentés nem érkezett meg időben, így Székács József evangélikus lelkész is felkérte házassága hirdetésére. Magára a házasságra, miután Kossuth természetesen nem volt hajlandó reverzalist adni, a pest-belvárosi plébánián az assistentia passiva előírásainak figyelembevételével 1841. január 9-én került sor.²⁹ Az ifjú pár beköltözött Szép utcai új otthonába, s Kossuth 1842-ben már lényegesen visszafogottabban nyilatkozott ugyanezekről a kérdésekről. Zay

²⁷ KLÖM VII. k. 411. „Szegény tatár!” – jegyezte fel Széchenyi naplójába utalva Kisfaludy Károly A bánkódó férj c. költeményére, amelyben feleségének egy tatár általi elrablását követően sóhajtott fel e szavakkal a férj.

²⁸ KLÖM VII. 650–653.

²⁹ KLÖM VII. 664–665., 667.

Károly evangélikus főfelügyelőhöz írt leveléből kiderül, hogy továbbra is fel van háborodva a katolikus egyház álláspontja miatt, de hibának tartaná, ha a szabadelvű ellenzék részéről olyan nyilatkozatokat, vagy lépéseket tennének, amelyek katolikus polgártársaikat elidegeníthetnék tőlük. Arra is utalt, hogy a klérus fanatizmusát nem azonosítja magával a katolicizmussal.³⁰

A Pesti Hírlap szerkesztőjeként Kossuth ritkábban foglalkozott egyházi ügyekkel. Kivételt csak a protestáns unió ügye szolgáltatott, amelynek támogatására több cikk is megjelent hírlapjában és Kossuth már 1841-ben vezércikkben fejtette ki ez irányú nézeteit. Gondolatainak kiindulópontja ezúttal is a vallásszabadság: „Hitet s vallásos és erkölcsi érzelmet kényszeríteni senkire sem lehet; lelki állapot az, mely nem csak külkényszerítést nem ismer, de sőt a saját akarat hatalomkörén is kívül esik.”³¹

Történelmi tapasztalataink, hitünk és vallásunk, nemzetiségünk és jövőnk nagy érdekeink sürgetik a szerző szerint az evangélikus és a református felekezetek egybeolvadását. Kossuth sokat várt a neveléstől, amikor egy olyan nemzedék váltja fel a régit, amely már az unió szellemében kapott nevelést. A múlt keserű tapasztalatai és a különböző hitágazatok sem jelenthetnek akadályt a szerző szerint. A megoldás magyarázatát egy Claudianus idézetben vélte megtalálni: „Peragit tranquilla potestas quod violenta nenequid”. (Elvégzi a higgadt hatalom, amit az erőszak nem tud.) Az erőszak természeténél fogva képtelen a vallási ellentétek feloldására, szemben a „tranquilla volutas” mindenható erejével. Kossuth számba vette a nehézségeket is. Első helyen említette a „slavizmus ábránd szenvedélyé”-t, amely tudja, hogy az unió a magyarság számára előnyös lenne. Második akadályként bizonyos hierarchiai vágyakat említ a szerző, de nyilvánvaló, hogy tágabb értelemben a két felekezet egyházkormányzatának összehangolását tartja szükségesnek. A tennivalók között említi, hogy az egyetemes gyűlések kezdjék meg az összeolvadás előkészítését, hogy a hívők tekintéllyel bírő része nyilatkozzék az unió mellett, hogy Székács József evangélikus és Török Pál református lelkész szerkesztésében indítson a két hitvallású közösség egy közös lapot, amely az uniót népszerűsítene. Ugyanakkor negatív példaként említi Kossuth a görög szertartású római katolikusokat, akik a latinszerartású testvéreikkel nem olvadtak teljesen össze.³²

A közös lap elindult ugyan Protestáns Egyházi s Iskolai Lap címmel, az unió sokat vitatott gondolata azonban nem valósulhatott meg. Kossuth

³⁰ Kosáry Domokos: Kossuth Lajos a reformkorban. Budapest, 1946. 189.

³¹ Kossuth Lajos Iratai XII. k. (Kossuth Lajos hírlapi cikkei. S.a.r.: Kossuth Ferenc. Budapest, 1906. 108.

³² Kossuth Lajos Iratai XII. k. (Kossuth Lajos hírlapi cikkei. S.a.r.: Kossuth Ferenc. Budapest, 1906. 109–112.

örömmel közölte lapjában az evangélikus egyház egyetemes konventjének 1841. szeptember 8-án, Pesten kelt határozatát, amely az unió mellett foglalt állást. Kossuthot megválasztották az uniót „a protestantizmus közös elvei vezérlete mellett” kidolgozó vegyes választmány tagjának. „Én, ki ezt írom – vallott olvasóinak a Pesti Hírlap 1841. évi 73. számában – egyike vagyok azoknak, kik a fenn idézett üzenetben szavokat adták, hogy az unióra tehetségök szerint közremunkálni magokat elhatározzák. A közönség, mely csekély lapjainkat pártfogására méltatja, legyen bár vallásában különböző, a haza szent nevének szempontjából közös szerelmében nem különbözik, s az unió ügye a haza szent nevének szempontjából is sokkal inkább közügy, mintsem helyeslést ne remélnénk, hahogy azt, nemcsak a vegyes választmányban, hova feleim megtisztelő bizodalma engem is méltatott, hanem épp azon úton is, mely a gróf Zay Károly által elvetett magvak dús reményű sarjadását, a nyilvánosságnál fekvő hatásnál fogva érlelni segítette, – előmozdítani ügyekezndem.”³³

A tiszántúli református egyházkerület 1841. augusztus 31-én tartott közgyűlésén kereken elutasította a tárgyalások megkezdésére vonatkozó javaslatot. Noha a tárgyalások 1842-ben megkezdődtek a két felekezet között, a részletek kidolgozására hivatott választmány 1848-ban végleg beszüntette működését. Az egységesítés fő szempontja, amint azt Kossuth is hangoztatta, a magyarosítás volt, és ezt a szlovák (szláv) nyelvű evangélikusok mindvégig hevesen ellenezték.³⁴

Ugyanakkor Kossuth nem csak lapjában támogatta a negyvenes évek első felében az unió gondolatát, hanem azt is lehetségesnek tartotta, hogy ahhoz egykor majd a katolikusok is csatlakozni fognak.³⁵

Sokat vitatta az utókor Kossuthnak a zsidósággal kapcsolatos nézeteit is. A felvilágosodás hatásán túlmenően a reformkorban a magyar liberális ellenzék – a külföldi tapasztalatokat is hasznosítva –, célul tűzte ki a felekezetek teljes egyenjogúságának kivívását, s ezzel együtt a katolikus államvallás maradványainak felszámolását. Ez a polgári jogegyenlőség bevezetéséért folytatott közdelem szükségszerű következménye volt. A magyar liberálisok felvették programjukba a zsidóság egyenjogúsítását is, remélve, hogy az ennek hatására meginduló asszimiláció a magyarság létszámát fogja gyarapítani.³⁶

³³ Kossuth Lajos Iratai XII. k. (Kossuth Lajos hirlapi cikkei. S.a.r.: Kossuth Ferenc. Budapest, 1906. 138–141.

³⁴ Csohány János: Magyar protestáns egyháztörténet. Debrecen, 1994. 126–127.

³⁵ Kertész Botond: Evangélium és szabadság. Az evangélikus egyház Magyarországon 1848–49-ben. Budapest, 2002. 146.

³⁶ Gonda László: A zsidóság Magyarországon. Budapest, 1992. 66–73.

Kétségtelen, hogy a fiatal Kossuth az éhségmentő intézetekről 1828-ban írt értekezésében még a kocsmáros zsidóban vélte felfedezni az iszákosság-terjedésének egyik okát. Ez azonban inkább azt bizonyítja, milyen messze került a reformkori politikus az öröklött előítéletektől. Szemléletének alakulása a hazai szabadelvű ellenzék nézeteinek alakulásával volt összhangzásban, amely már az 1839/40-es országgyűlésen kísérletet tett a hazai zsidóság jogegyenlősítésére. A kísérlet a felső tábla egy részének és az udvarnak az ellenállásán ugyan megbukott, de Kossuth indokoltnak tartotta egykori szűkebb pátriájának, Zemplén megyének a megrovását, amikor az – a törvényhozás határozatával szemben – újra megszorításokat vezetett be a zsidók kereskedelmi tevékenységével kapcsolatban. Kossuth 1844-ben, szerkesztőként is leszögezte, hogy hitkülönbségek miatt nem szabad polgártársaink egy részét a polgári jogokból kizárni. Ugyanakkor Kossuth megkülönböztette az emancipáció politikai és szociális oldalát. A politikai emancipációval tehát Kossuth szerint még nem ér véget a folyamat, azt a társadalmi összeolvadásnak kell követnie. Ezért sürgette Kossuth a hazai zsidóságot, hogy törekedjék a különállás minden olyan részletét felszámolni, ami az összeolvadás akadályául szolgálhat.³⁷

Kossuth Lajos egyházpolitikai alapelvei már a reformkorban kialakultak és ezekhez haláláig hűséges maradt. Ezek között első helyen kell említenünk – Széchenyihez hasonlóan – a felekezetiesség elvetését, mint ami gátolja a nemzet összefogását, egybeolvadását. Ez tűnik elő különösen 1840. augusztus 27-én tartott, fentebb már idézett beszédéből. A felekezeti kötöttségektől történő eloldódás azonban nem volt öncél Kossuth számára, hanem egy része az érdekegyesítési politikával megcélzott végső állapotnak: a nemzeti egység kialakításának. 1841-ben, a városi választási rendszer kapcsán írt cikkében fogalmazta meg, hogy a magyaroknak „a javítás ösvényén kell haladniuk” és elérni a szakadozott nemzet egybeolvadását. Célunk, írta, hogy a „magántesületek szűkkeblű érdeke a közérdeknek ellene ne szegeztessék, sőt inkább állapot, születés, vallás és személyes viszonyok a *honpolgár* [kiemelés az eredetiben – ZP] magasztos nevezetében együvé olvadjanak”.³⁸

Kossuth tehát határozottan azon a véleményen volt, hogy a vallási hovatartozás a politikai jogok kiterjesztése során nem lehet meghatározó tényező. Ugyanakkor gondolkozásában a negyvenes években a vallási problematika mindinkább háttérbe szorult. Az 1843–44-es országgyűlésen törvény mondta ki, hogy a vegyes házasságok protestáns lelkész előtt is megköthetők, ráadásul a protestáns felekezetekbe történő áttérést is megkönnyítették a jogsza-

³⁷ Szabad György: Kossuth irányadása. Budapest, 2002. 57–59.

³⁸ Kossuth Lajos Iratai XII. k. (Kossuth Lajos hirlapi cikkei. S.a.r.: Kossuth Ferenc. Budapest, 1906. 215.

bályok. Kossuth 1848-ban ismét hangsúlyozta, hogy Magyarországon a hivatalviselés során nem szabad figyelembe venni, ki milyen nyelven beszél otthon, illetve ki melyik templomban imádja Istenét.³⁹ Ugyanakkor a felirati javaslat híres átértelmezése során, 1848 tavaszán, amikor antiszemita zavargások törtek ki Pozsonyban, szükségesnek látta, hogy külön törvényt alkossanak, „melyben ki legyen mondva az elv, hogy jogok és kötelességekre nézve a vallás különbséget nem tesz, s a minisztérium megbízassék, hogy a kiegyenlítés módjait illetőleg törvényjavaslatot készítsen.”⁴⁰

Fontos kiemelni, hogy Kossuth nem csak a katolikus, hanem bármilyen más uralkodó vallás eszméjét is elvetette. Aligha véletlen, hogy 1848 tavaszán Kossuth javaslatára egészítették ki a bevett felekezetek teljes jogi egyenlőségét kimondó, 1848:20. törvénycikket további három paragrafussal, amelyek többek között az ortodox hívőkre is kiterjesztették a protestánsok számára a vegyes házasságok vonatkozásában 1844-ben megadott jogokat.⁴¹ Kossuth 1871. Január 12-én kelt levelében, amelyben visszapillantott az 1848-as áprilisi törvényekre, részletesen is kifejtette, miért ellenzi az uralkodó vallás létét:

„Hogy a törvény akármely vallásnak »uralkodó vallási« állást adjon; s hogy ezen uralkodó vallás egyháza javadalmakkal, szabadalmakkal, hatalommal felruházott valóságos állami intézmény erejével bírjon, ez annyira sérti az emberi szabadság legérzékenyebb oldalát, a lelkiismeret szabadságát, annyira ellenkezik a polgári társadalom s az állami souverinitás alapfogalmával; és e mellett hazánkban annyi szenvedésnek, annyi szerencsétlenségnek, annyi vizálynak, annyi szívháborító botránynak volt a forrása, hogy eltökéllettül magunkat e borzasztó eszmét a magyar közjogból kitörölni, s helyébe az észak-amerikai jognyilatkozat (Declaration of rights) azon bölcs, igazságos és jótékony axiómáját iktatni törvénybe, hogy » semmi vallásos felekezet nem bírhat fölényrel a törvény előtt mások felett«.⁴²

Összefoglalás

Mint láttuk, Kossuth Lajos egyházpolitikai elveit részben a klasszikus liberalizmus vallásszabadságra vonatkozó tételei, részben pedig a nemzeti egység megvalósításának célja határozta meg. A szabadelvű ellenzék tagja-

³⁹ Szabad György: Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében. Kossuth K – Magyar Helikon. 1977. 123.

⁴⁰ KLÖM Xi. 685.

⁴¹ Szabad György: Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében. Kossuth K – Magyar Helikon. 1977. 123.

⁴² Kossuth Lajos iratai VIII. k. S.a.r.: Kossuth Ferenc. Budapest, 1900. 341–342.

ként harcolt a protestánsok hátrányos megkülönböztetése, tágabb értelemben a lelkiismereti szabadság megvalósulása érdekében. Noha nem választható el ettől teljes mértékben, mégis inkább nemzetpolitikai célok motiválták akkor, amikor szót emelt a protestáns unó, vagy az ortodox, illetve a zsidó hívők hátrányos megkülönböztetése ellen. Szintén érdekes összevetni Kossuth valláspolitikai nézeteit a reformkor további, jelentős politikusaival is. Széchenyihez és Deákhhoz hasonlóan ítélte meg a felekezeti partikularizmust és a vallásszabadság kérdését. Ugyanakkor pályatársainál nagyobb hangsúlyt helyezett például a protestáns unió támogatására. Kossuth már több ízben említett, 1840. augusztus 27-én elhangzott beszédében a magyarországi szabadelvű ellenzék tagjait „a polgári szeretet papjai”-nak nevezte, akik „nem esküdtek össze szentségtelen kötésre, mint a pesti plébánosok az áldás megtagadására, hanem csupán a szeretet és igazság szent elveiben egyesülve, békés törvényes haladás útján ügyekeztek előkészíteni ama jövődőt, melyben a nemzet tagjai valamint Istenhez így imádkoznak ’édes Atyánk, ki a mennyben vagy’, úgy a közös hazáról mindnyájan elmondhassák: édes Anyánk, ki a földön vagy’.”⁴³ Ez volt Kossuth igazi hitvallása.

⁴³ KLÖM VII. 652.

Kossuth Lajos és századának zenehistóriája

Kossuth Lajos életútját, életművét, tevékenységi körének egészét tekintve, e roppant szellemi hagyatékban láthatóan *nem* foglal el központi helyet a muzsika. A XIX. század folyamán, a különböző – hazai és nemzetközi – szálakon kibontakozó Kossuth-kultusz jelentősebb fejleményeivel kapcsolatosan viszont ugyanez már aligha mondható el. A szerteágazó tendenciákra közelebbi pillantást vetve, azon nyomban láthatóvá válik, mennyire *meghatározó*, integráns részüket képezte a zene. Érzékeltetésképpen álljon itt egyetlen példa: a („Kossuth Lajos azt üzenté...” szövegkezdetű) *Kossuth-nótáé*, amely a *Himnusz* és a *Szózat* mellett legnépszerűbb hazafias melódiánknak számított a XIX. század vége tájékán, s néhány esztendővel később, a századelő alkotmányos válságának időszakában megújódott (vagy inkább: régi-új) politikai tartalommal színezetten énekelték országszerte.

Ma, a bicentenárium évének megemlékező eseménysorát figyelemmel kísérvé, a Kossuth-kultuszt (át)értékelő történeti közelítés megannyi újszerű szempontját fedezhetjük fel, s egy lehetőség szerint teljes és árnyalt összkép elérését megcélzó szisztemetikus vizsgálat immár nem mehet el „szó nélkül” a zenei vonatkozások viszonylagos gazdagságának *ténye* mellett sem: kezdve a leltárt a hazai tájakon született és „érlelődött” Kossuth-dalokkal, folytatva a század közepi amerikai kompozíciókkal – egészen Bartók Béla *Kossuth – szimfóniai költeményéig* és más XX. századi darabokig. Munkám révén e szálak feltérképezésével kívánok adalékot nyújtani a Kossuth-kutatás eljövendő eredményeihez. A Kossuth-dalok *mindennemű* szöveg- és dallamtípust (valamint -variánst) magában foglaló rendszerező vizsgálatára – *nem* népzene kutató lévén – semmiképp sem vállalkozhatom, helyette mindössze egyetlen (ám kétségkívül a legfontosabb) dallam: a fent említett *Kossuth-nóta* történeti útjának nyomon követésére teszek kísérletet. Helyszűke miatt, a jelen tanulmány keretei között nem kerül sor az ifjú Bartók Béla (zeneszerzői hírnevét egyben megalapozó) szimfonikus költeményének ismertetésére; a mű 1903 folyamán keletkezett, megírását ugyanakkor – az azévi napi politikai eseményeken túl – a Kossuth-centenárium esztendejének atmoszférája is erőteljesen befolyásolta.

1.

A Kossuth Lajosnak dedikált kompozíciók sorát, egybegyűjtött adataink szerint a műkedvelő Egressy G. Samu *Pest megyei követválasztási zene-empléke* nyitja meg, melynek ajánlása a szerző „barátinak”, Szentkirályi Móric és Kossuth Lajos országgyűlési követeknek szól. A századra – azon belül is annak középső harmadára – igen jellemző, mondhatni tipikus címadás ez, melyben közélet és művészet hajdani, *egyszer* volt viszonya tükröződik. A kettő szinte elválaszthatatlanul élte egymást az idő tájt; mindkettő mindenki ügye: *nemzeti* ügy, s mindkettő mindenkori feladata a *köz* javát szolgálni. „A nemzet muzsikájában él.” Ha ezt, a reformkor hajnalán leírt kijelentést most tartalmilag visszajára fordítjuk, a végeredmény éppúgy igaznak bizonyul e század egészére nézve: a nemzet *benne él* muzsikájában; történelme, mindennapjai – bukások és felemelkedések, vigalmak és apró örömök, reménysugár és búbánat – mind ott tükröződnek az időszak ránk maradt zenéjében. A középponti évtizedek műcímeire vetett futó pillantás önmagában elegendő ahhoz, hogy általa mintegy megelevenedjék a kor pezsgő, nemes erőfeszítésekkel átszőtt közéleti atmoszférája: követválasztási és „alkotmány-” csárdások; fölirati, beiktatási és bevonulási indulók; országgyűlési nóta, -szózat, -emlék, -csárdás, -induló és „-magyar”; „nemzeti örömhangok” és honderű; barátságok, üdvözlések, éljenzések, lelkes, nagy összefogások-egyesülések, körtánc, kördal és körmagyar váltják egymást e „hosszú”, nemzetformáló és -próbáló század reményteljesebb perceinek forgatagában.

Egressy G. Samu kompozíciója, az 1847. év őszéhez kapcsolódó *Pest megyei követválasztási zene-emplék* még ugyanabban az esztendőben nyomtatásban is megjelent.¹ Talán csak kevesen sejtették a kor zeneszerzői közül, hogy valamely új darabjuk Kossuthnak címzett ajánlása nem csupán a haza ügye iránt szilárdul elkötelezett, lenyűgözően lendületes közéleti személyiség és kivételes képességű szónok, de valójában *zeneértő* férfiú előtt tisztelgés – aki egykoron még mint ifjú diák, maga is próbát tett a fuvolajátékban, majd saját bevallása szerint később sem tudta kivonni magát e különleges bűverővel rendelkező hangszer-individuum „melankolikus lágy” zengésének hatása alól. Pár esztendő múltán, a szabadságharc idején, Debrecenben Boka Károly hegedűjét és bandájának játékát hallgatja szívesen Kossuth. (Nostalgikus ellágyulás és magával ragadó, búfelejtő mámor – e kettősségben, ha most áttételes és jelképes módon is, honi romantikus zenekultúránk esztétikai sajátságainak alapvető polaritására ismerhetünk.) A huszonéves Kossuth

¹ Treichlinger, J. T. 153 [lemezsám]. V. ö.: Mona Ilona: Magyar zeneműkiadók és tevékenységük: 1774–1867. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 1989, 548. tételszám.

Lajos szépiírói kezdeményeiről is tudomást szerezhethünk Szinnyei József grandiózus munkája jóvoltából.² Eszerint 1826 folyamán drámafordítást készített németből, később önálló színművet írt *András és Béla* avagy *Korona és kard* címmel „Zemplén vármegye ügyvédje.” Utóbbit Egerben játszották először 1830. április 22-én, s ezt három miskolci, majd egy-egy debreceni, pozsonyi, kolozsvári előadás követte. (Egy további, a '30-as évekből származó drámafordítása ugyancsak több alkalommal került színre néhány esztendőn belül.) Kossuth Lajos művészeti tehetsége, kiváltképp zenészi adottságai végül idősebb fiában, a festészet és szobrászat terén úgyszintén jártasságot szerzett Kossuth Ferencben éltek tovább, sőt teljesedtek ki, akinek itáliai keletkezésű kéziratos szerzeményeit az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára őrzi.³

A korszak egyik legkiválóbb zenetörténeti krónikása, Major Ervin közlése nyomán tudunk egy, Kossuth Lajosnak mint *országgyűlési követnek* címzett – ám valójában nem dokumentálható – ajánlási *szándékról*, amely Doppler Ferenc *Ilka*-operájával kapcsolatos. A feltehetőleg ifj. Ábrányi Kornél tollából ránk maradt, kissé cikornyás, csaknem regénybe illő történet⁴ szerint 1848 elején Doppler, a Magyarországra települt német muzsikusz, Kossuth delejes szónoklatainak hatása alatt, könyomatos díszpéldányt készíttetett a frissen megírt mű zongorakivonatából. Ebben kapott helyet a Kossuth Lajosnak szóló dedikáció. Átnyújtani azonban már nem nyílt alkalma, s ha hihetünk az elbeszélésnek, az '50-es évek elején, a sors szeszélye folytán Magyarország kormányzójának, Albrecht főhercegnek a kezébe került a porosodó kötet – ami végül mégsem járt igazán „kellemetlen” következményekkel a zeneszerzőre nézve.

Vélhetően ugyancsak 1847 őszén, a követválasztás és megnyíló országgyűlés eseményidős időszakában vetette papírra Doppler Ferenc – azóta mármár elfeledett – Kossuth-indulóját, amely 1848 tavaszán látott nyomtatásban napvilágot.⁵ Doppler műve korábbi keletkezésű Müller József népszerűvé

² Szinnyei: Magyar írók élete és munkái. VI. kötet (Hornyánszky, Budapest, 1899), 1124–25. hasáb.

³ „In memoriam”: saját szövegre írt, befejezetlen zongorakíséretes dal, 1889. április 1-i dátummal (jelzete: Ms. mus. 6773); Romance sans paroles: zongorára, Nápoly, 1891. október 23-i keltezéssel (Ms. mus. 6774).

⁴ Idézi Major Ervin: Az 1848/49-es magyar szabadságharc korának hangjegykiadványai. In: Major: Fejezetek a magyar zene történetéből. Válogatott tanulmányok (Sajtó alá rendezte Bónis Ferenc). Zeneműkiadó, Budapest, 1967., p. 214–15.

⁵ Treichlinger, J. T. 556. V. ö.: Karch Pál: Pest-Buda katonazenéje 1848-ban. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 1983., p. 25; továbbá: Major Ervin, i.m., p. 207. Karch közlése szerint nincsen rá adat, hogy a szabadságharc idején katonazenekarok játszották volna.

vált, azonos címet viselő indulójánál. A Doppler-féle Kossuth-induló, a kor műfajrepertoárjára oly jellemző módon, Rákóczi-dallamreminiscenciákat tartalmaz (s ugyanezt mondhatjuk el Müller József és névrokona, Müller Ferenc Batthyány-indulójáról is; utóbbi – talán konkrét szerzői szándék nélkül – az énekelt Rákóczi-nóta jellegzetes meneteit idézi fülünkbe).⁶ Mindez nem véletlen: a Rákóczi-induló történetében, e rebellis muzsika harcias-nemzetfelvillanyozó szerepkörét tekintve a szabadságharc időszaka jelentette a csúcspontot; a fél Európát megigéző dallam heroikus tónusának makacs lendületét, épp a meghatározott ritmikai feltételek mellett többször ismétlődő (Dopplernél szintúgy megtalálható) karakterisztikus, szignálszerű kvart-embéma adja meg. A Rákóczi-induló (és részben a -nóta) markáns dallamképletei, mint mindenki által azonnal észlelhető és egységesen értelmezett fordulatok, jelentéstartalmuk révén általános érvényű zenei toposzá váltak abban az időszakban.

A tettvágtyól hevített, férfias-mármoros reformkor, majd 1848-49 töretlen lelkiületét talán minden más, e korban keletkezett zenei matériánál hívebben tükrözik vissza az indulók, ezek – a már letűnt XIX. század zenehistoriáját szemtanúként megíró id. Ábrányi Kornél szavai szerint – „a félszázadnak leggazdagabb, legérdekesebb absolut zenei hagyományát” képviselő alkotások.⁷ Legány Dezső találó megfogalmazásában: a reformkor *teljes életet* meghódítani igyekvő, nagy célok felé menetelő emberének „indulók kellett-tek” (ám a rá következő generációnak már annál kevésbé: a kiegyezés új nemzedéke „nem menetelt; azon igyekezett, hogy megüljön helyben, s maga körül szorgoskodjék a könnyebben elérhető célokon”⁸). A szabadságharc utáni évtized folyamán (jóllehet, számbelileg egyre apadó mértékben) napvilágot látott indulóknak viszont még ténylegesen fontos szerep jutott a nemzeti érzések burkolt közvetítésében-ébrentartásában a tragikus és nyomasztó, nehéz, néma esztendők alatt.

⁶ V. ö. Tari Lujza: Magyarország nagy vitézség (A szabadságharc emlékezete a népdalaiban). Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1998., p. 137. Müller József és Müller Ferenc, egyazon időszakban komponált (ám a megadott sorrendben keletkezett) Batthyány-indulói már több félreértésre „adtak okot” a szakirodalomban. A két darab közül Müller Józsefé lett igazán népszerű. Müller Ferenc, az egykori miniszterelnök kivégzését követően, gyászkeretben adatta ki újból szerzeményét, az eredeti verzióhoz képest együtemnyi, drámai hatású betoldással, melynél „lövés történik” felirat olvasható (Treichlinger, J. T. 195). A két indulóról lásd még Major: i. m., p. 207–210., Karch: i. m., p. 24.

⁷ id. Ábrányi Kornél: A magyar zene a 19-ik században. Budapest, 1900., p. 160.

⁸ Legány Dezső: Erkel Ferenc művei és korabeli történetük. Zeneműkiadó, Budapest, 1975., p. 9–10.

Ebben a szabadságharcot megelőző, fékezhetetlen nagyratörésével is romlatlan-naiv, indulóival szinte „egybeforrt” korszemlemben gyökerezik ’48–49 műfajbeli repertoárjának felfokozott népszerűsége, eleven, gyújtó hatóereje. Az újonnan keletkezett darabok legkiválóbbjai Müller József nevéhez fűződnek: így az említett Batthyány-induló mellett a Négy magyar hadi induló⁹ – élén, eredeti címadása szerint a Kossuth-indulóval (másodjára már „Magyar induló”-ként jelent meg, ám továbbra is mint Kossuth-induló élt a köztudatban). A német származású Müller József (1821–1876) a Pesten állomásozó 62. számú (Turszky-) gyalogezred zenekarának energikus, fiatal karmestereként komponálta – hamar országos ismertségre szert tett – műveit. Kossuth-indulója 1848 tavaszán keletkezett, s már ugyanabban az évben katonazenekarok játszották.¹⁰ Rövid időn belül külföldön is népszerű lett: a szabadságharc körüli-utáni időszakból két hamburgi kiadásáról tudunk,¹¹ és holland publikációként szintén napvilágot látott.¹² Itthon tíz esztendővel a keletkezését követően, 1858-ban a „hadi” szó elhagyásával jelent meg ismét a Négy magyar induló.¹³ A hatvanas évtized kezdetének „megenyhült” légkörében nyílt lehetőség a négy darab, címében egyértelmű utalást hordozó újbóli megjelentetésére,¹⁴ s e kor hirtelen módosult viszonyaira jellemzően olyan kiadványok környezetében került forgalomba, mint különféle Rákóczi- és Szózat-feldolgozások, utóbb Erkel Bánk bánjának első zongorakivonata.

⁹ Wagner József (1848.), v. ö.: *Mona: i. m.*, 363–65. tételszám. Az első kiadás címei részletesen: Kossuth induló; Toborzó induló; Pesti önkéntesek indulója; Jász-Kun-kaszás induló.

¹⁰ Karch: *i. m.*, p. 24–25; Müllerről lásd részletesebben: p. 23.; a szerzőről továbbá: Marosi László: Müller József, a szabadságharc zenészerzője. In: *Történelem és emlékezet. Művelődéstörténeti tanulmányok a szabadságharc 150. évfordulója alkalmából*. Szerkesztette Kríza Ildikó. Néprajzi Társaság, Budapest, 1998, p. 153–158.

¹¹ 1.: Guill. Jowien kiadása, 115–116. [Joseph] H[einrich] Doppler: *Marche de Kossuth*, Op. 113, No. 2. A kiadvány két rondót tartalmaz, amelyeknek visszatérő témája egy-egy magyar induló: a No. 1-é a Rákóczi-, a No. 2-é a Kossuth-induló. (A szerzőről egyelőre nem tudni, milyen családi kapcsolatok fűzik a magyarországi Doppler-fivérekhez.); 2.: G. W. Niemeyer kiadása, 747–48. *Original Ungarischer Kossuth-Marsch* / arr. par H. Martin. Csekély számú változtatást tartalmazó, alapvetően szövegű átirat.

¹² *Kossuth-Marsch* / voor de piano / [...] Josef Müller. Amsterdam, Theune kiadása, 598.

¹³ Rózsavölgyi, R. & C. No. 271. *Mona: i. m.*, 1251. tételszám.

¹⁴ id. Ábrányi Kornél négykezes átiratában, „1848ki Két népszerű Magyar Induló Egressy és Müllertől” címmel. Rózsavölgyi, R. & C. No: 665. *Mona: i. m.*, 1525 és 1526. tételszám.

Az 1860 körüli magyar zenében a Rákóczi-induló és Szózat melódiai juttattak kifejezésre nemzeti érzéseket a leghatározottabb, legerőteljesebb formában. Rákóczi-motívum és egy saját téma mellett Müller Kossuth-indulójának parafrázis dallamidézete szolgáltatja a fő tematikus anyagot Mosonyi Mihály *A honvédek* című zenekari fantáziájának (1860) csatajelenetéhez. A kompozíció második, egyben befejező szakaszának siratózenéjében, már mint távoli reminiscencia hangzik fel a Rákóczi- és Kossuth-motívum, majd apoteózis-szerű végső kicsengésként Szózat-idézettel zárul a mű.¹⁵

A kiegyezés évében Szentirmay Elemér (eredetileg: Németh János) saját átdolgozásában, Illésy György (írói nevén: Kunsági) kreált szövegével adta közre a Kossuth-indulót, Müller szerző voltának említése nélkül és immár *Lajos bácsi nótája* főcímmel¹⁶ – egy megváltozott kor megváltozott ízlésvilágát tükrözve. A különféle későbbi feldolgozások közül ki kell emelnünk Siposs Antal (1839–1923) hangversenyszerű előadásra szánt *Rögtönzetét a Kossuth-induló felett*¹⁷, amely szabad parafrázis-jellegével, ötletgazdag virtuozitásával mestere, Liszt hatását mutatja, és sikeresen „emeli át” az eredeti mű atmoszférájának üde frissességét a század végi kompozíció nyelvezetébe.

Két további, a szabadságharc időszakából származó Kossuth-induló, Kéler Béla és Turányi Károly szerzeményeinek a sorsáról egyelőre nem tudunk; kottáik jelenleg nincsenek meg.¹⁸ Az említetteken kívül 1848 első felében (valószínűleg május-június fordulóján) került ki pesti nyomdából Sárkány Miklós komponista-megjelöléssel egy zongorára írt, *Éljen Kossuth* címet viselő csárdás, adatai szerint a zeneszerző első műveként.¹⁹

¹⁵ V. ö.: Bónis Ferenc: Mosonyi Mihály. Gondolat, Budapest, 1960., p. 128–30; Bónis Ferenc: Történelmi jelképek a magyar zenében a nemzeti romantika korától – Kodályig. In: Bónis: Mozarttól Bartókiig (írások a magyar zenéről). Püski, Budapest, 2000., p. 185, 188.

¹⁶ V.ö.: Major: i. m., p. 203. Mona: i.m., 2262-63. tételszám.

¹⁷ Pesti Könyvnyomda RT. (B. F. T. 219). Siposs emellett egy szövegű, nyilvánvalóan nem hangversenyszerű megszólaltatás céljára készült zongoraátíratot is készített a Kossuth-indulóból: Pesti Könyvnyomda RT., (Lemezszám: 1752).

¹⁸ Kéler indulója „Ungarischer National-Marsch zur Erinnerung an den gefeierten ungarischen Landtags-Deputirten L. v. Kossuth” címmel, a szerző ötödik opuszként 1848-ban a bécsi Haslingernél, Turányié Kossuth-Marsch címmel a következő esztendő folyamán az aacheni E. ter Meer kiadónál jelent meg. Az adatok Major Ervintől származnak: i. m., 259.

¹⁹ Mandello J. kiadása. A mű az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában Mus. pr. 3230. jelzeten található. V. ö. Major: i. m., p. 216. A kiadás jelezve a Der Ungar június 4-i számában; v. ö. Papp Géza: További adatok a verbunkoskiadványok megjelenési idejéhez, in: Magyar Zene 1984/3, p.263.; Sárkány Miklós további munkáiról nincs tudomásunk.

Az ajánlások, hódoló vagy ünnepi hangú darabok legközelebbi sorozatszerű keletkezése már Kossuth 1851–52. évi amerikai útjával kapcsolatos. A parádés, diadalmenet jellegű fogadtatás nem mindennapi légköréből több akkoriban írt, vagy kinyomtatott zenemű ad ízelítőt. Jelenleg az alábbiakat ismerjük:

William Dressler: Welcome to Kossuth – a Patriotic Song (with chorus ad lib.)²⁰

William Fisher: Grand Reception March (for the piano)²¹

Samuel Owen: Kossuth's Welcome – Quick Step²²

J.C. Viereck: Espoir. Fantaisie militaire sur un air anglais²³

Kossuth's March in Hungary or Remembrance of the Years 1848 and 1849. Arranged for the Piano by Gustave Blessner²⁴

Az eredeti amerikai kompozíciók egyike sem magyaros karakterű, és kifejezőmód terén ritkán lépnek túl a kor angolszász-amerikai, valamint olaszos stílusvilágának melodikai közhelyein – de nem is az a funkciójuk. Akad közöttük tipikus amerikai „hazafias dal” (William Dressler: Welcome to Kossuth), indulózene (Samuel Owen: Kossuth's Welcome; William Fischer: Grand Reception March) és variációsorozat is (J. C. Viereck: Espoir / Fantaisie militaire). Különleges színfoltot jelent az átdolgozóként Gustave Blessner nevét feltüntető *Kossuth's March in Hungary or Remembrance of the Years 1848 and 1849*. A címlapon olvasható az alábbi szöveg is: „This is the National March of the Hungarians, such as the Marseilles [sic!] of the French and Hail Columbia of the Americans. It is played by all the bands of the Hungarian Army, and received with great enthusiasm by the People.” Ez a Kossuth-indulóként közreadott, magyar nemzeti indulónak titulált muzsika nem más, mint Müller József 1848. évi Batthyány-indulója. A játszottságáról szóló angol nyelvű tudósítás kétségtől sokat mond (és érdemes volna az információ eredetére fényt deríteni); ugyanakkor a zöld-fehér-piros [!] zászlószínűekkel ékesített díszes, ünnepi kiadvány nyilvánvalóan az itthoni

²⁰ New York, William Hall & Son. A kiadvány (jelenleg hozzáférhető példánya) 1861. évi vagy utáni.

²¹ Duval's Stem Lith. Press, Philadelphia.

²² Inscribed to the Hero Statesman Louis Kossuth by the Publishers. New York, Firth Pond & Co. A kiadvány vagy még 1851 végi, vagy röviddel az utáni.

²³ Composée pour le piano et dédiée à l' illustre Kossuth par J. C. Viereck. Philadelphia, Fiot. A kiadványról Major Ervin is tudósított „Amerikai-magyar zenetörténeti kapcsolatok a XIX. században” c. tanulmányában. In: Major: Fejezetek..., p. 90–91.

²⁴ Philadelphia, Couenhoven, Scull & Co. A kiadvány 1852. évi vagy utáni.

Erinnerung an die Jahre 1848 & 1849 feliratú Treichlinger-publikáció²⁵ nyomán készült, és az „átdolgozó” Blessnernek nem sok tennivalója akadt.

Arról, hogy Kossuth emlékezetes tengerentúli útja évtizedek múltán sem merült feledésbe, lényegesen későbbi keletű, Amerikához kötődő zeneművek is tanúskodnak. Major Ervin hívta föl a figyelmet az osztrák származású Pühringer Antal *Éljen Kossuth* című operanyitányára, melyet a Kossuth-centenárium évében Clevelandben adtak elő, s amennyiben hihetünk a korabeli sajtóértesüléseknek, maga az opera is elkészült²⁶. 1930-ban a magyar-amerikai Bibor Epstein Karolina publikált Kossuth emléke előtt hódoló, stílusában is magyaros zongoradarabot.²⁷

Mindössze egyetlen, Kossuth angliai tartózkodásaival kapcsolatba hozható zeneműről sikerült eddig tudomást szereznünk. Charles d' Albert, Londonban élő komponista, táncmester (1809–1886; Eugène d' Albert neves zeneszerző, zongoraművész *apja*) adott ki, feltehetőleg az 1850-es évek folyamán egy díszes címlapú *Kossuth Polkát*.²⁸

Idehaza, nem sokkal a kiegyezés után, Langer Viktor (Tisza Aladár néven) tett közzé *Kossuth csárdást*,²⁹ emellett Kossuth Lajosnak dedikálta

²⁵ J. T. 164. Mona: i. m., 560–61. tételszám.

²⁶ Major: i. m., p. 91. Az opera – és a nyitány ez utáni – sorsáról semmit sem tudunk. A Vasárnapi Újság 1902. szeptember 14-i száma közli a zeneszerzőről: „Leghőbb vágya az volna, ha előadhatná az egész operát, melynek szövegét is ő írta.” A Magyarország c. napilap 1902. szeptember 11-i számában olvashatjuk: „Clevelandban – mint az ottani Magyar Hírmondó írja – érdekes kompozíciót mutattak be a minap egy nagy zenekari hangversenyen. A Great Western Band ugyanis előadta Pühringer Antal zeneszerző »Éljen Kossuth« című operájának uvertürjét és azzal nagy sikert aratott. A szerző Ausztriában született, de a magyarok iránt való szimpátiáját már hazulról magával hozta Amerikába. Új hazájában részt vett a polgárháborúban és a zeneirodalom terén igen jó nevet vívott ki magának.” A Pühringer-operával kapcsolatos sajtóhírek az azévi clevelandi Kossuth-szobor felavatási eseményeinek időszakában jelentek meg.

²⁷ „Hódolat Kossuth Lajos hazánkfia emlékének. Mély alázattal a szerző.” Eugene H. Dernay kiadása: Brooklyn, New York. A darab felépítése a következő: egy „Ima” feliratú Introduction után magyar téma következik két variációval, végül Finale zárja. Hogy a mű keletkezése összefügg-e valamiként az 1928. évi New York-i Kossuth-szobor avatással, egyelőre nem tudni.

²⁸ Chappell, 50 New Road Street. 8353 [lemezsám]. A kotta az OSZK Zeneműtárában Mus. pr. 14712. jelzeten található. Belső címfelirata szerint „Hungarian Polka”, ám a szalonstílusú zene semmilyen magyaros vonást nem árul el. Címlapfotóját közreadta Prahács Margit, in: Magyar témák a külföldi zenében (Magyar-ságtudományi Intézet, Budapest, 1943.), VI. táblaként.

²⁹ Pest, Tábornszky és Parsch, 35.

1867 folyamán kinyomtatott *Férfikarait*.³⁰ Kossuth halálát követően 1894-ben, majd a nyolc esztendővel későbbi centenárium alkalmával jelentek meg ismét nagy számban tisztelgő, vagy már kifejezetten a legendák övezte államférfi emlékére írott kompozíciók. (Az ún. *Kossuth-nótáról* és annak műzenei feldolgozásairól később esik szó.) Kossuth halálára komponált zeneművet Major Gyula (Kossuth Gyászinduló), az Egerben működő Lányi Ernő (Kossuth gyászdal), Csete Lajos (Kossuth emlék), Erődi Ernő (Meghalt Kossuth!), Bajai (Holländer) M[ihály] (Kossuth kesergő), Szent-Iványi Dani (Gyászhangok: Kossuth Lajos drága hamvai hazahozatalának emlékére), Dankó Pista (A magyar nemzet gyászdala), Egri György (Napnyugatról, messze földről...). Az 1902. év legjelentősebb Kossuth-vonatkozású zenei publikációjának a Huber Sándor szerkesztette *Kossuth Albumot* tekinthetjük: „Hírneves magyar zeneszerzők legszebb Kossuth dalainak gyűjteménye” alcímmel ellátva, benne Pap Zoltán *Kossuth-himnuszával*, Lányi Ernő, Egri György, Erődi Ernő említett Kossuth-gyászdalaival, Buday István, Greizinger Iván, Csengery Gyula kompozícióival,³¹ továbbá Lányi Ernő harcias-hazafias Pósa-dalával,³² Egressy Béni Szózatával, az általa megzenésített Talpra magyarral, a Klapka-indulóval, valamint számos egyéb Kossuth-vonatkozású nótával és dallammal, melyek átírója, többségüknél maga a közreadó Huber volt.

A szóban forgó kompozíciók némelyike idézi a szabadságharc óta *Kossuth-nótaként* ismert és elterjedt dallamot; olykor annak csupán töredékét, benne a karakterisztikus kezdőmotívummal. Ide tartozik Major Gyula *Kossuth Gyászindulója*, Szent-Iványi Dani gyászdarabja, valamint Greizinger Iván dala. Kissé talányos ebből a szempontból Erődi Ernő szerzeménye, amely a *Kossuth-nóta* kezdő, lehajló dallamképletével ellenkező ívű (annak szabad rákfordításaként értelmezhető) motívumot hangoztat.³³ Lányi Ernő

³⁰ Mona Ilona, i.m., 2644. tételszám

³¹ Buday: Kizöldült már Kossuth Lajos sírhalma, Greizinger: Kossuth Lajos újra izent Turinból, Csengery: Turin fölött ragyog az ég; Rózsabokor, zöld az ága

³² Op.107. Az első strofa szövege: „Hát még mindig az a gyűlölt Gott erhalte' járja? / Fújja fújja a németnek katonabandája / Könnyet hullat a glédában minden magyar regimentje / S egy dal sír a puszkacsön át: Kossuth Lajos azt üzente.”

³³ Lényegében ugyanezt fedezhetjük föl a Kossuth-nótánál jóval későbbi keletű, és már az új népdalstílushoz tartozó, ún. Garibaldi-nóta (Garibaldi csárdás kiskalapja...) kezdetén is; hogy ezt az ismeretlen dallamköltőtől eredő, konkrét utalási szándéknak foghatjuk-e föl, annak megválaszolására egyelőre nem teszünk kísérletet.

említett, Pósa Lajos versére írt kompozíciója a végére tartogat meglepetésként ható, és egy másik Kossuth-dallam idézetének tűnő zenei anyagot.³⁴

2.

Magának a *Kossuth-nótának* a keletkezési körülményeiről, még megközelítőleg sem sikerült pontos képet adnia mindmáig a kutatásnak.³⁵ Egyva-

³⁴ Lányi itt egy olyan négy hangú [tetrachord-] motívumot írt a szöveg „Kossuth Lajos azt üzenté” zárósorához, amely egy igen elterjedt Egressy-dallam (eredeti szövege szerint: „Ne menj rózsám a tarlóra...”) zárómotívumának idézeteként értelmezhető. Egressy közismert dallamára (amely egyike volt a kései reformkor legnépszerűbb melódiáinak, és korabeli indulókhöz is felhasználták), a szabadságharc időszakában alkalmazhatták a „Kossuth Lajos édesapám...” kezdetű szöveget, s így a sokfelé énekelt Kossuth-dallamok egyike lett. (V. ö.: Tari: i. m., p. 27, 40–42.; Karch: i. m., p. 35.) Egressy Szózatának a végén is megtalálhatjuk a kérdéses záró dallamív megfelelőjét.

³⁵ Az alábbi lista nem tükröz teljesség-igényt; csupán a fontosabb, és jellegük révén (tágabban) tudományosnak mondható irodalmak sorra vételét kísérli meg. 1868 folyamán Zsilinszky Mihály Kossuth a magyar nép szívében és költészetében címmel Költeményfüzért tett közzé, érdekes történeti bevezetővel ellátva. Hentaller Lajos A szabadságharc dalai című 1895. évi kiadványának 176–177. oldalán foglalkozik a Kossuth-nótával. Káldy Gyula 1895-ben a jelen témát is érintő felolvasást tartott a Magyar Történelmi Társulat ülésén, Az 1821–1861 években keletkezett magyar történeti énekekről és indulókról címmel, melyet az Athenaeum R.T.-nál publikált ugyanabban az évben. Káldy munkája ma sem tűnhet elhanyagolható fontosságúnak; még akkor sem, ha tudjuk: megállapításai – enyhén szólva – nem mindenben megalapozottak kellőképpen. (A Pallas Nagy Lexikonának vonatkozó szócikke – szintén Káldy tollából – ugyanennek az írásnak a rövidített változata.) Csak kevésbé megbízható (és bizonyos részeiben egyenesen elfogadhatatlan, valamint rosszul is dokumentált) Fabó Bertalan vonatkozó eszmefuttatása A magyar népdal zenei fejlődése című könyvében (MTA kiadása, 1908, p. 317–328.); teljes egészében viszont ez a munka sem hagyható figyelmen kívül. Bányai Elemér nagyigényű esszéje a Független Magyarország 1908. március 15-i számában egyike a legjobb publikációknak, melyeket a témában valaha is papírra vetettek. Csekély kivétellel összegzi a megelőző fontosabb irodalmak megállapításait is. A dualizmus korának általam ismert egyéb újságcikkei közül az alábbiak tartogatnak még lényeges információkat a téma iránt érdeklődő számára: Benedek Elek: Kossuth Lajos a népköltészetben = Budapesti Hírlap, 1882. szeptember 21.; Kossuth-nóták. A Magyar Hírlap eredeti tárcája (1894. március 28.; a szerző megnevezése nélkül); Hol született a Kossuth-nóta. = Budapesti Hírlap, 1901. november 23. (ugyanaz: Ethnographia, 1902. március); Kiss Samu: Népköltészetünk hangulata a szabadságharc alatt = Pesti Hírlap, 1911. március 15.; Kiss Samu: Népköltészetünk hangulata a szabadságharc után

lamit azonban bízvást leszögezhetünk: az általunk *Kossuth-nótaként* ismert – jelenlegi formáját több lépés során elnyert – dallam, továbbá annak sokféle szövege (a változatokkal együtt), egymástól teljesen független, és valószínűleg időben is elkülönülő keletkezéstörténettel rendelkezik. A zenére vonatkozó kutatási eredményeket, tudományos igénnyel Major Ervin foglalta össze elsőként³⁶; legutóbb Tari Lujza közölte ilyen jellegű, s a népi dallam- és szövegvariánsokat széles körben bemutató áttekintést.³⁷

A *Kossuth-nóta* dallama félreismerhetetlen verbunkos fogantatású melódia, mely lassú, ünnepélyes voltával látszatra nagyszerűen illeszkedik abba a stílusvilágba, amelyet az 1830–40-es évek magyar muzsikájának gazdag, sokszínű köznyelve képvisel. Ránk maradt *legarchaikusabb* formájában, ahogy több, egymáshoz közeli változatként Egressy Béni 1850-ből származó feldolgozásai, Füredi Mihály ez utáni kiadványa, Mátray Gábor és Kassai Vidor közlései nyomán előttünk áll,³⁸ inkább tűnhet még régebbinek, talán reformkor előttinek. Mindez némiképp Csefkó Gyula teóriája mellett szólhat: szerinte a nóta keletkezése a napóleoni háborúk időszakába nyúlik vissza, s így „könnyű volt [1848 őszén] megszületnie. Csak annyit kellett tenniök a hazafias érzéstől föllelkesült tömegeknek, hogy Kossuth nevét illesszék bele egy régibb, jól ismert szövegbe, amelyből aztán mindjárt Kos-

= Pesti Hírlap, 1911. december 24. Csefkó Gyula alapvető tanulmánya nem csupán összefoglalja az addigi főbb irodalmakat, de (vitatható pontjai ellenére) nagy műgonddal készült, és – mondhatni – több figyelmet érdemlő írás (Csefkó: Ha még egyszer azt üzeni... [A Kossuth-nóta eredetéhez]. In: Nép és nyelv [Szabadka], II. évf., 1–9. szám [1942. jan-szept.], p. 1–11.). A XX. század közepének viszonylag bővebb irodalmából ki kell emelnünk Ortutay Gyula és Dégh Linda munkáit – bár utóbbi, szemléletmódja terén, az olvasó általi revízióra szorult (Ortutay: Kossuth a magyar népköltészetben. In: Ethnographia, 1952, p. 263–307.; Dégh: A szabadságharc népköltészete. Akadémiai Kiadó, 1952, p. 178–9.). Érdekes adalékokkal szolgál a témát illetően Barta István 1952. évi tanulmánya (Kossuth alföldi toborzó körútja 1848 őszén. In: Századok, 86. évf., p. 165.) – bár következtetése kissé korainak tűnik.; További irodalmak: lásd a 36., 37. és 38. számú jegyzeteket.

³⁶ Major Ervin: Kossuth-dalok. Zeneműkiadó, Budapest 1953., p. 4–7.

³⁷ Tari: i.m. A szerző lényegében valamennyi, a népi emlékezet által megőrzött 19. századi Kossuth-dallamot közread könyvében.

³⁸ Egressy Béni zenéje Szigeti József A szép juhász és Jókai Mór Földönfutó c. népszínműveihez; Füredi Mihály: 100 magyar népdal (Bognár Ignác zongorakíséretével. Pest, 1851), 98. szám; Mátray Gábor: Magyar népdalok egyetemes gyűjteménye, III. füzet (Pest, 1858), 80. szám; Kassai Vidor emlékezései. A művész életének századik évfordulójára sajtó alá rendezte Kozocsa Sándor. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1940., p. 26.; Mindezekről később lesz szó részletesen.

suth-nóta lett. [...] Eleinte valószínűleg inszurgens-nóta volt, később háborús nóta vált belőle. Szerzőjét, ha reményünk volna rá, hogy megtalálhatjuk, a nemesi felkelők sorában kellene keresnünk”³⁹. Így tehát a dallamot – melyet Csefkó feltételezése szerint eredetileg „Ferenc császár azt üzenté...” szöveggel énekeltek –, elsősorban az idősek emlékezete őrizhette meg, és már mint Kossuth-nótát, *újból* énekelni kezdték a szabadságharc első hónapjaiban. Állításának alátámasztására mindazonáltal pusztán *közvetett* bizonyítékokat tud felhozni, s noha tényleges ellenérv a fentiek *lehetőségét* máig sem cáfolta, az így felvázolt összkép mégsem tűnik számunkra igazán valószínűnek. (Meggyőzően fejti ki viszont Csefkó a nóta szövegében szereplő, és már megannyiszor félremagyarázott kétszeri hívás értelmét; mint rámutat, lényegét tekintve egy régi magyar szokásról van szó, amely az élet számos területén megnyilvánult. Háború esetén az első felhívás mindenkor az arra való *felkészülésre*, a második a tényleges *hadba indulásra* vonatkozott.) Csupán megerősíteni látszik annak alapos gyanúját, hogy a reformkor időszakában (akár *már*, akár *még*) *nem* énekeltek a Kossuth-nótát,⁴⁰ az a tény, hogy dallama *nem* szerepel a kor közdal-repertoárjába máig a legjobb betekintést nyújtó kéziratos gyűjteményekben, ú.n. melodiáriumokban.

Se szeri, se száma mindazon vélekedéseknek, melyek adott földrajzi helyhez, időponthoz, esetleg *egy* konkrét szerzőhöz igyekeztek kötni a Kossuth-nóta megszületését⁴¹. Közülük most csupán egyet emelünk ki: Jókai Mór elbeszélését, melyet az író *Egy dal keletkezésének története* címmel közölt – elsőként az Áldor Imre és Ormodi Bertalan szerkesztette 1868. évi Kossuth Albumban. Jókai írásában 1848 kora őszéhez, Kossuth történelmi jelentőségű alföldi önkéntestoborzó útjához, azon belül is a legendás híró ceglédi szónoklathoz kapcsolja a Kossuth-nóta keletkezését. Jókai maga is részt vett az eseményeken. Mint írja, Kossuth drámai hatású nemzetmentő beszédét követően a megrendült tömeg ezt kiáltozta: „Mindnyájan el fogunk menni!”. Tömegdallá pár nappal később, október 3-án vált a Kossuth-nóta Jókai emlékezete szerint, amikor is rendezett sorokban („mint egy félelmetes óriás kígyó, melynek háta pikkelyek helyett kaszákkal és szuronyokkal fénylik”) Pestre vonuló, háromezer főnyi ceglédi önkéntes had énekelte „riadó hangon.” Az általa leírt „keletkezéstörténet” azonban csak egy a sok közül.

³⁹ Csefkó Gyula, i. m.

⁴⁰ Kivételt képezhet ez alól a szabadságharcot közvetlenül megelőző (egy-két) esztendő, amivel kapcsolatban e sorok szerzője megkockáztat majd egy feltevést a tanulmány későbbi részében.

⁴¹ Így, szerzőként fölmerült már, s a szakirodalom egy részében el is terjedt Balkányi Szabó Lajos (1823–1889) Debrecenben élt nótakomponista neve – anélkül, hogy ezt bármilyen komoly bizonyíték alátámasztaná.

Jókai krónikási memóriája mégsem „csal”, hanem csupán *szépirói vénája* győz e „dallaméletrajzi novella” papírra vetésekor: a „beszély” – minden szerzői szándék ellenére – nem magának a *keletkezésnek*, hanem a *népszerűvé válásnak* a történetébe-folyamatába ad betekintést. (Az ő memóriájában egyébiránt nincs okunk kételkedni. Időskori írásai olykor fél évszázaddal régebbi eseményeket „dokumentálnak” megdöbbenő, *napi* pontossággal – noha nem ez az eredeti céljuk. A fenti elbeszélést mindössze húsz esztendővel a történeteket követően tette közzé Jókai.)

Tény, hogy 1848 vége felé már *énekelték* a Kossuth-nótát a ma legismeretebbnek mondható szöveg változatával – amint a *Kossuth Hírlapjának* az évi december 23-i számából megtudhatjuk. Az újság hírül adja, hogy Bars megyei, nagysallói önkéntesek dalolták az alábbi szöveggel: „Kossuth Lajos azt izente, / Nincsen elég regimentje; / Ha még egyszer azt izeni, / Mindnyájunknak el kell menni”; s jóllehet, „az egyszerű dalocskát” – a tudósító szavai szerint – „nagysallói földműves legények csinálták”, a cikk-beli közlést megint csak a nóta *ismertségére* vonatkozó, s *nem* a keletkezést dokumentáló adatnak kell tekintenünk. Bárhol hangzott is föl a Kossuth-nóta *ebben* a formájában elsőként, igen rövid időn belül, „szinte órák alatt”⁴² terjedhetett országszerte tova – amit végső fokon az is jelez, hogy több tájegységet (és még több várost) neveztek meg a későbbiekben vélt „szülőhelyeül” a téma avatott-avatatlan szakértői.⁴³ Nehezen képzelhető el ez a hirtelen föllángolás egy mindaddig teljességgel ismeretlen dallam esetén. Kassai Vidor emlékezése szerint „Ha kel a szép napsugára, kezemben az eke szarva” kezdetű szöveggel énekelték a nótát, még a szabadságharc előtt.⁴⁴ Mátray Gábor, gyűjteményének harmadik füzetében (1858) – amelyre már szintén utaltunk – „Felsütött a nap sugára kedvesemnek homlokára” szövegkezdettel tette közzé a dallamot, „divatozásának évszámait”⁴⁵ 1847–1852-ben állapítva meg. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy az ’50-es évtized egyéb dokumentumaiban (talán nem kizárólag a megváltozott politikai viszonyok okán) *különböző* szövegekkel szerepel. Végeredményben az sem lehetetlen, hogy

⁴² Dégh Linda, i. m.

⁴³ V. ö. Dégh, u. o.

⁴⁴ Kassai Vidor (közr: Kozocsa Sándor), i.m. Major Ervin megállapította (Major: Kossuth-dalok [1953], p.5), hogy ez egy 1842. évi Czuczor Gergely-vers első strófája – ami egyfelől további bonyodalmakhoz vezet; másrészt viszont nem változtat Kassai visszaemlékezésének lényegén, miszerint ő még a szabadságharc előtről és a „Kossuth Lajos azt üzente...” kezdetű eltérő szöveggel ismerte a nótát. (A szabadságharc kezdeti időszakából egyébiránt másfajta toborzószöveg éneklését is említi Kassai – még a „Kossuth Lajos azt üzente...” ismertté válását megelőzően.)

⁴⁵ Mátray kifejezése az első füzet előszavában.

az 1850-es évek folyamán a Kossuth-nóta dallama alá írt szerelmi vonatkozású versszakok némelyike már a szabadságharc előtt ismertnek számított (s így bizonyos értelemben *eredeti* szövegnek mondható). Megkockáztatjuk azt a feltevést, hogy a szabadságharc korai időszakában (minden bizonnyal még 1848 őszének elején) egy általánosan ismert, s mondhatni, akkortájt épp a népszerűsége tetőfokán járó, *többféle* szöveggel is énekelt melódiára alkalmazták – valakik, valahol – a „Kossuth Lajos azt üzenté...” kezdetű sorokat. Mindenesetre addig, amíg egy újonnan előkerülő dokumentum nem cáfol rá határozottan, (az egyébiránt hallatlanul precíz) Mátray Gábor fenti közlését látszik a legcélszerűbbnek elfogadnunk, a dallam elterjedtségére vonatkozólag.

Úgy tudjuk, a Kossuth-nóta melódiája 1851 folyamán jelent meg először idehaza nyomtatásban – az esztendő során mindjárt kétszer is: Füredi Mihály említett, 100 magyar népdal című gyűjteményében tette közzé, emellett tisztán hangszeres letétként is napvilágot látott a *Két honvéd dal és csárdás* címet viselő kiadvány élén, kijátszva a cenzúra éberségét⁴⁶. A Kossuth-nóta a Rákóczi-indulóval együtt ugyanis „tiltott listára” került. A titkos, burkolt üzenetek, emlékezések kora ez. Átszövegezten már két, Egressy Béni összeállította 1850. évi népszínmű-zenében⁴⁷ helyet kapott a Kossuth-nóta, s ugyanúgy ott szerepel az évtized népdalkiadványaiban is.⁴⁸ Major Ervin adata szerint a bécsi zeneműkiadó és komponista Carl Haslinger 1851 körül publikálta Op.79. jelzésű saját magyar zongorafantáziáját; a mű nyitódalla-

⁴⁶ Treichlinger, J. T. 193. Régebben szabadságharc korabelinek gondolták e kiadványt (Major Ervin: Az 1848/49-es szabadságharc korának hangjegykiadványai, p. 209.); Mona Ilona közléséből tudhatjuk, hogy 1851 a megjelenés éve (Mona: i. m. 592. tételszám, a hozzá tartozó jegyzettel.)

⁴⁷ Földönfutó: Jókai Mór népszínműve. Bemutatója 1850. április 14-én volt a Nemzeti Színházban. A „rejtett” Kossuth-nóta a 3. számú, „Elmegyek már édes babám, a távolból emlékezz rám...” szövegű duett, Egressy zenekari kíséretével. Partitúra: OSzK Zeneműtár, Népszínház 281 jelzetten.; Szép Juhász: Szigeti József népszínműve. Bemutató: N. Sz., 1850. május 11. A Kossuth-nóta az 5. szám; négyzólamú a cappella letétként, „Árva vagyok árva lettem...” kezdetű szöveggel. Partitúra: OSzK Zeneműtár, Népszínház 696/1 jelzetten. (Lásd még: Tari: i. m., p. 25.)

⁴⁸ Füredi Mihály, említett 1851-es gyűjteményében, (98. dalként) nyilvánvalóan Egressy Béni feldolgozásai nyomán tette közzé a nótát – amint az első két versszakból („Elmegyek már...”, ill. „Árva vagyok...”) kiderül. (Füredi maga is énekelt a népszínművekben.); Szintén megtalálható a dallam Almási Sámuel Magyar Dalnok című kéziratos gyűjteményében (1850 után bejegyezve); lásd Tari, i. m., p. 36. és 179.; Mátray Gábor közreadását (1858) már tárgyaltuk; Színi Károlyéről (1865) lásd Tari, i. m., p. 36.

ma a Kossuth-nóta.⁴⁹ Mosonyi Mihály Schwerműthig (Ábrándozva) című zongoradarabja (1860) a Kossuth-nótát parafrazeálja: szinte „rejtvényyszerűen” vannak jelen a kompozícióban a jól ismert fordulatok.⁵⁰

A Kossuth-nóta felbukkanását 1867 utáni műzenei kompozíciókban többnyire már bizonyos sztereotip vonások kísérik – minthogy az ilyen alkotások maguk is, óhatatlanul, nemegyszer konvencionális-sablonos hazafias érzületek tolmácsolóivá váltak: egy „lajosbácsizó” kor mértéke szerint. Ez a dallam már egyébként sem *ugyanaz* a dallam, hanem csupán *egy* a feldolgozásra kerülő sokféle melódia közül; fölidézése némelykor ténylegesen nélkülözi a mögöttes eszmei tartalmat. (Zsilinszky Mihály említett 1868-as *Költeményfüzérének* egyik kölcsönzött, gúnyos versmottója talán mindennél többet mond ebben a vonatkozásban is – szimbolizálva: egész korszakot, ideákat, törekvéseket: „Nem az a nap süt az égen, / A dal is más hatvanhétben.”⁵¹) Ritka a valódi hév és lendület, eredeti frissesség, hamisítatlan-egyéni erejű megoldás (ami a századvég magyar zenei köznyelvéről, általánosságban, szintén elmondható), s lassanként maga a dallam is, – a széles körű közhasználat, majd énekórai anyaggá válás következményeként – jellegeiben bizonyos sematizmushoz vezető átalakuláson megy át, mely alól sem a forma, sem a ritmika, sem a melódiavonal nem lehetett kivétel. Ez a díszletté merevülés, művi klasszicizmus lett tehát ennek a ('48-ban, eredetileg még mily ellenállhatatlan, mily tüzes!) dallamnak a sorsa – s azután, a '80-as évtized végén Szentirmay Elemér már „Új Kossuth-nótát” publikál,⁵² melynek szégyenletes kezdete így hangzik: „Gyere haza Kossuth Lajos!” ...

Hogyha e dallam feltehetőleg legkorábbi ráánk maradt alakját⁵³ szemügyre vesszük, láthatóvá válik *típusfordulatainak* régies volta, az egyszerű, dísztelen, sima dallamszövéssé sallangmentes karaktere. Ez a melódiavonal, felépí-

⁴⁹ Major: (1953), p. 4.

⁵⁰ A Rózsavölgyinél megjelent Tanulmányok zongorára, a magyar zene előadásának képzésére című sorozat ötödik darabjaként. V. ö. Bónis: Mosonyi (1960), p. 123; Bónis: Történelmi jelképek... (2000), p. 186.

⁵¹ Zsilinszky munkájáról lásd a 34. számú jegyzetet. A kérdéses versmottó, eredeti formájában általánosan ismert volt az 1850-es évtizedben (lásd erről Arany János népdalgyűjteményének Gyulai Ágost – Kodály Zoltán általi 1952-es közreadását: 23. szám, a vonatkozó jegyzettel). Ugyancsak Zsilinszky tudósít a Kossuth-nóta „Lajos bácsi...” kezdetű énekléséről is, már az olasz háborúk idejéből: mintegy 10 évvel Világost követően (p.68.).

⁵² Op.146., megjelent 1887–89 között a Harmónia kiadásában.

⁵³ Egressy említett két népszínműbeli feldolgozása (1850), Füredi–Bognár közreadása ezek nyomán (1851), Mátray publikációja (1858), valamint Kassai emlékezései közr: Kozocsa, 1940) egyaránt ezt a feltételezett ős-melódiaformát őrzik – apróbb, nem jelentős esetenkénti különbségekkel.

tésében tömör és koncentrált, belső logikája szigorú és következetes. Említett 1851-es közreadása zongorára, s ugyanúgy Árpád Jenő [= Szentirmay Elemér] 1867. évi átírata⁵⁴ már hangszeres ornamentikában, díszítőfigurációkban gazdag. Az idők folyamán kisebb-nagyobb hangmagasságváltozások mentek végbe a dallamban, a ma ismert alak (benne az „aszt” szót mintegy nyomatékosító, felfelé lépő szekunddal) a századforduló körül állandósult. A nótát indító eredeti markáns, choriambikus kezdőképletet (hasonlóan, mint Himnuszunknál) lekoptatta a közhasználat; a ritmus az évtizedek során szöveghez alkalmazkodó lett. A legfeltűnőbb átalakulás azonban magát a dallamstruktúrát érintette. Valószínűleg a '80-as évek fejleménye volt – szintén a közhasználat következményeként – az utolsó zenei sor belső bővülése az „Éljen a magyar szabadság” szakasszal. Az, hogy az így 13 ütemessé lett akkori melódia-alak az aradi Tizenhármakkal hozható összefüggésbe, valószínűleg tévedés.⁵⁵ Oka az egyenletességre törekvő formai aránykeresésben rejlik: a dallam a bővülés folytán nagyjából négyütemes egységekben halad. (Később az öt taktusnyi kezdet is négyre szűkült egy sűrítés révén.)

A Kossuth-nótát dolgozta fel Székely Imre a '60-as évek végén keletkezett 18. magyar ábrándjában,⁵⁶ Hubay Jenő a 7. csárdajelenetben.⁵⁷ (Idézet-szerű előfordulásairól már esett szó.) Major Gyula említett gyászindulója (1894)⁵⁸ a Rákóczi-induló motívumait kombinálja a Kossuth-nóta dallamával. Chován Kálmán III. magyar rapszodiája, virtuóz passzázsaival, mennydörgő futamaival és kromatikus harmóniavilágával mintha „pótolni” igyekezne a Kossuth-nótát feldolgozó Liszt-rapszódia hiányát.⁵⁹ A Bártfán, majd Kassán működő Hemerka Ulrik zeneszerző, karnagy (1862-1946) *Kossuth Lajos azt üzente* feliratú nyitányának szlovák címváltozata arról tanúskodik, hogy a komponista a nemzetiségek előadásában, másfajta szöveggel is hall-

⁵⁴ Rózsavölgyi, N. G. 1463. Mona: i. m., 2261. tételszám. Közreadja: Kerényi György: Szentirmay Elemér és a magyar népzene. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966., p. 264–69.

⁵⁵ Ezt a feltételezést először Kassai Vidor írta le, ám egy mondatnál később már ő is cáfolta. (i. m., p. 27).

⁵⁶ Alcíme: „Szigetvári emlék”. (Zongorára) Rózsavölgyi, N. G. 1707. tételszám.

⁵⁷ Op. 41. (Hegedűre és zongorára.) Alcíme: „Kossuth-nóta”. Az ebből szőtt téma indítja, majd keretbe is foglalja a kompozíciót. Breslau, 1891.

⁵⁸ Zipser & König, Z & K 243.

⁵⁹ Op. 26., Rozsnyai, 1907. Ugyanebben az évben, a Zeneakadémia új épületének felavató ünnepségein Erkel Gyula hangszerelésében, nagyzenekari műként játszották el. V. ö.: Zenelap 1907. június 1.

hatta a nóta dallamát.⁶⁰ Káldy Gyula adott hírt a Kossuth-nóta 1890-es évtizedbeli amerikai népszerűségéről: kint élő magyarok honosíthatták meg, később angolul is többféle énekelték választási alkalmakkor.⁶¹

A Kossuth-nóta Füredi Mihály 1851. évi közreadása szerint, Bognár Ignác zongorakíséretével, két versszakkal [a harmadikat elhagyva]. (Füredi: 100 magyar népdal, 98. szám.)

Haikal [=Andante]

Enek

Zongora

Elmegyek mar e - des rozsám a tavolból emlékezz ram.
Arva vagyok arva lettem szerencsetlen - nek szület - tem.

Adj egy csokot a tölj a r a. kedvesednek a j a k á r a. drága vio - lam
Mert attól el rekesztettem. akit iga - zán szerettem. akit szeres - tem.

⁶⁰ A többrészes mű a Kossuth-nótára épül. Eredeti kézírata: OSzK. Zeneműtár, Ms. mus. 1981 jelzeten: zongorakivonat négy kézre.

⁶¹ Káldy, i. m., p.12.

Kossuth Lajos emléke a dualizmus-kori Heves vármegyében

Az osztrák-magyar, 1867-ben létrehozott kiegyezés – közelebbről, az 1867: XII. tc. dualista államrendet teremtett Közép-Európában, az Osztrák–Magyar Monarchiát. Kossuth Lajosnak és körének dunai konföderációs államtervezete örökre szertefoszlott. Noha a deáki eszme győzött, Kossuth eszméit. politikai hatásait nem lehetett figyelmen kívül hagyni. Azok 1867-től haláláig, emléke pedig halálától a Monarchia vagy a Magyar Királyság szétzúzásáig az országban és különösen Hevesben elevenek maradtak.¹

1867 nyarán Kossuthnak a Magyar Újságban közölt, a váci választókhoz írt, nagy visszhangot keltett levele után Eger város, majd Heves vármegye bizottmánya is bizalmi nyilatkozatot küldött Kossuthnak. Ez, a hevesi ügyként ismert Kossuthi szimpátia a képviselőházban a kormány és az ellenzék összetűzéséhez vezetett. Végül a kormány megtörte Eger és a vármegye ellenállását.²

A Kossuth melletti kiállítás más, törvényes keretekben, más módszerrel folytatódott a kettős vármegyében. 1867. április 21-én Szolnokon 17 taggal megalakult a Külső-Szolnok(i) Honvédegylet.³ 1867. augusztus 4-én a Heves és Külső-Szolnok Vármegyei Honvédségélyező Egylet átszervezésével és a Lövészegylet beolvadásával Egerben megalapították a Heves Vármegyei Honvédegyletet, amely a gyöngyösi szabadságharcos veteránokat augusztus 5-én a Gyöngyös (Vidéki) Honvédegylet, a polgári ellenzékét pedig szeptember 1-jén a Társadalmi Demokrata Kör megalapítására ösztönözte.⁴ A honvédegyletiek a tanácskozásaikat Kossuth Lajos képe előtti meghajlással kezdték, a demokrata köriek az összejöveteleiket „Éljen Kossuth Lajos!” vagy „Éljen Kossuth Apánk!” eskü felkiáltással zárták.⁵ Az 1868. február 16-án, Csiky Sándor volt demokrata népi forradalmár által alapított Egri Demokrata Kör szintén Kossuthot nevezte meg példaképének.⁶

Bár a hevesi ügy megtört, az egri képviselő-testületben 1868. február 2-án emlékeztetőül felolvasták Kossuth Turinban, 1867. október 24-én a városához címzett levelét, amelyben megköszönte a testület bizalmi nyilatkozatát.⁷

A megemlékezések sokszínűsége az 1870-es évek végéig

Kossuth tisztelete vármegyeszerte állandósult. Hangsúlyozandó a tisztelete, mert tettekre ösztönzése a kiegyezés után elhalványult. Azonban a kultusza még életében kibontakozott.

1867 után a Kossuth-tisztelet egyik fontos helyévé a gyöngyösi ferences gimnázium lépett elő. A diákok már nem titokban, 1876-ig minden év április 2-án, Kossuth 1849. évi gyöngyösi tartózkodására emlékezve összejövetelt tartottak. Az utóbbi évtől a megemlékezés önképzőköri összejövetelen történt, amelyen Vágó Ferenc gimnáziumi igazgató is megjelent.⁸

A Kossuth tisztelet folyamatos és legodaadóbb szervezőjévé az említett honvédegyletek váltak. Tagjaik nyíltan erősítették a Kossuth iránti rajongást. Ha kellett, még a legnagyobb tekintélyű 1848/1849-es tisztek ellenében is. Erre még 1868. március 29-én adódott alkalom. Ezen a napon Perczel Mór tábornok Kossuth ellenes beszédet mondott az országos honvédegyülésen. Emiatt a május 24-i gyűlésen Perczelt a felháborodott honvédegyleti küldöttek, közöttük az egri, azaz a vármegyei és a gyöngyösi elmarasztalták.⁹ Sőt, a Heves vármegyei honvédegyleti emlékbizottság április 16-i tanácskozásán ismét elhatározták, hogy honvéd emléksobrot állítanak a kápolnai csatátérren.¹⁰ A szobor eredetileg Kossuth Lajost ábrázolta volna, amint térdelve mondja imáját a csata másnapján. (A csata 1849. február 26-27-én zajlott le.) Azonban ezt a tervet megváltoztatták, mondván, „Kossuth Apánk mégse térdelőhelyzetben örökítessek meg!”¹¹ (Magyarországon még életében, ez lett volna Kossuthról az első, köztéri szobor.) Ismert, hogy Kossuth nem harcolt a kápolnai csatában. Végül is maradtak „a honvédet ábrázoló” emlékszobor megvalósítása mellett.¹² Mindezzel egyidőben pedig a gyöngyösi honvédegylet a hatvani csata emlékét akarta megörökíteni. A Gyöngyösön, 1868. július 13-án rendezett éves közgyűlés jóvá is hagyta a választmány előző napi határozatát a hatvani honvédemlék felállításáról, amelynek pénzügyi gyűjtőíveit decemberben közzé is tette.¹³ Végül is a honvéd emlékoszlopot 1869. április 4-én, a kápolnait december 19-én az egri honvéd emléktáblát december 21-én leplezték le. Bár egyikre sem került rá Kossuth Lajos neve, mégis mindhárom emlékművel neki is tisztelgett Heves vármegye lakossága. Csiky Sándor a következőt táviratozta Kossuthnak: „A kápolnai ünnepélyről 5000 honfi (üdvözlete) Kossuth Lajosnak, akit a nép nyelvén dicsőít, és énekében magasztal! Üdvöt, áldást nagy és szent nevének!” Az egri emléktábla felavatásának díszes lakomáján Németh Albert egyleti tag a „kelyhét a turini száműzött egészségéért” emelte.¹⁴ Az emlékművek között az egri Fájdalmas nevű temetőben, 1878. május 21-én az 1848/1849-es honvéd sírszobor állítása egyedi volt, mert egyházi keretben zajlott le, és ennek ellenére az „élő Kossuth dicső emlékének” említése a

„nagy hontalanra” irányította a figyelmet. Az Eger nevű politikai és vegyes tartalmú hetilap két számban foglalkozott a temetői emlékmű ügyével.¹⁵ Ezeknek az emlékműveknek évenkénti ünnepi megkoszorúzása szintén alkalom volt Kossuth nevének emlegetésére.

A Kossuth iránti tisztelet annak ellenére is töretlen maradt, hogy az 1870-es évek elejéig évenként 1-2 nyomtatott röplapon deheroizáló közleményekben támadták (a szerző és nyomda jelölése nélkül).¹⁶ Közülük említhető az Egerben havonként háromszor megjelenő politikai és vegyes tartalmú Népszerűség nevű hírlap Mit üzent Kossuth? című közleménye. Szerzője ezúttal ismert, és amely jelentős felháborodást váltott ki „a jó ízlésű és nemzeti lelkesületű” olvasók körében.¹⁷ Olyannyira, hogy a cikk íróját napokon át szidalmazták az egri járókelők.¹⁸ A szerző azzal támadta Kossuthot, „még mindig azt akarja elhitetni magával, hogy ő, bár Olaszország Turin nevű városában éldegél: de onnan is kommandírozhatja a magyar hazát, melyet ezelőtt húsz évvel – nagyobb tudatlansággal inkább, mint rossz akarattal – jégre vitt.” A cikkíró Halmi ezzel fejezte be gondolatait: „Azért hát egész tisztelettel... kimondjuk... ne avatkozzon a mi ügyeinkbe!...”¹⁹ A konkoly természetlen talajra hullott Hevesben, mert a Kossuth Lajos eszmei pártfogását is elnyert, a keresetképtelen honvédek menházára indított országos gyűjtéshez a két város és a járások székhelyei 1872 nyarán azonnal adakoztak. Elsőként a gyöngyösié.²⁰ Kossuth nevével kezdte a tevékenységét 1873. november 15-én az újjászervezett 49. számú Egri Lövészegylet is.²¹

Kossuth kitüntető figyelemmel kísérte az egriek lépéseit. (Ugyanígy jól tájékozódott az egriek, Heves vármegyeiek iránta megnyilvánuló tiszteletéről is.) Amikor az 1877 szeptemberében rendezett egri népgyűlésen kinyilatkoztatták, „hogy a török birodalom épsége minden eszközzel, még fegyveres hatalommal is megóvassék”, Kossuth éppen erre hivatkozva fogalmazta meg Kasszandra levelének gondolatait idézve: „Ha most Szentpétervár és Bécs a Török Birodalom szétszaggatott rongyain megosztzkodnának, nem telnék bele 25 év, hogy az orosz, porosz, olasz Ausztria-Magyarországon osztzkodnának, juttatva a prédából orosz fensőség árán az oláhnak is. Én nem szeretem az osztrák sást hazánkban, de azt nem akarom, hogy e sást az orosz égesse el. Attól pedig borzadok, hogy hazám legyen a máglya, amelyen e sást elégettetik.”²²

Még az 1860-as években is március 15-én és augusztus 25-én, a Lajos napon ritkán emlékeztek Kossuthra. Aztán az 1870/1880-as évtized fordulójától már mindkét alkalomhoz Kossuth emlékét fűzték egyre több érzelmi és értelmi motívummal gazdagítva. Jellemző még, hogy a Heves vármegyeiek nemcsak az országos ünnepségekhez kötötték saját rendezvényeiket, hanem számos itteni, önálló ünnepi mozzanatot, megemlékezést kezdeményeztek is.

Március 15-nek és Kossuth Lajos emlékének állandósult kapcsolata

A Kossuth megemlékezések egri és megyei szervezője és lebonyolítója tovább is a Heves Vármegyei Honvéd Egylet, a gyöngyösi és mátravidéki megemlékezések rendezője a Gyöngyösi (Környéki vagy Városi) Honvéd Egylet volt. (A bélyegzőn mindvégig a Gyöngyösi Honvéd Egylet körirat maradt.²³)

Az 1879. március 15-i egri, „nagy néptömeg által kísért” felvonulást követő társas vacsorán Csiky Sándor egyleti elnök széttéphetetlenül összekötötte megemlékezésében a pesti forradalom eszméjét Kossuth jelentőségével.²⁴ Amíg a korábbi években március 15. és Kossuth méltatása párhuzamosan történt, Csiky szónoklatától a kettő ugyanazon egynek, a magyar szabadságnak kifejezője lett. 1880. március 15-én a kápolnai ünnepély tovább bővítette a megemlékezés kereteit. Az ünnepségen nemcsak Kossuth Lajos nevének említése, hanem a Kossuth-induló szabadtéri zenekari felhangzása is lelkesítette „a nagy hontalanra” emlékezőket.²⁵

A megemlékezések új mozzanatokkal bővültek.

Gyöngyösön a Honvédegylet szervező tevékenységét 1881 óta a Gyöngyösi Nemzeti Ünnepélyeket Rendező Egyesület (NÜRE), továbbá a Gyöngyösi Kaszinó (GYK) keretében, 1882. március 5-én alakult 9 tagú, Március 15-i Ünnepséget Rendező Bizottság (RB) is segítette.²⁶ Jakab Géza, a GYK elnöke az RB nevében mondott ünnepi beszédében már nemcsak azonosította Kossuthot a szabadság eszméjével, hanem a nemzet eleven emlékeként is méltatta: „Megtört lelke társaságában éli ma a számkivetés és a hontalanság sanyarú napjait a szellemóriás, Kossuth Lajos, Áldott legyen a neve mindenkor a nemzet emlékezetében!”²⁷ Gyöngyösön aznap gyakran hallatszott az ünneplő tömeg „Éljen Kossuth Lajos!” dübörgő kiáltása. Az 1883. március 15-i városi nagy népünnepélyen első alkalommal énekelte el a Gyöngyösi Református Dalárda a Kossuth búcsúzója című dalt, 1884. március 15-én, a kápolnai emlékünnepségen pedig a Gyöngyösi Róm. Kath. Főegyházi Énekkar a Kossuth-nótát.²⁸

1880-tól Csiky Sándor a Heves Vármegyei Honvédegylet nevében minden március 15-én üdvözlő levelet írt „a turini remetéhez.” Erről nemcsak az Eger hírlap, hanem olykor a Gyöngyös nevű, vegyes tartalmú társadalmi, gazdasági és szépirodalmi, vasárnaponként megjelenő hetilap is tudósított.

A március 15-i Kossuth-megemlékezések kiemelkedő szemléje a vármegyei egylet elnöke, Csiky Sándor volt. Az ünnepélyeken Kossuth nevét említette, az emlékünnepek bankettjein pohárköszöntőjét Kossuthra mondta, az egylet és a vármegye nevében táviratban vagy levélben köszöntötte. Az Eger hírlap tudósítja éppen ezekre is gondolt, amikor az 1884. november 27-i számban leszögezte: „Önzetlen hazaszeretete, elvszilárdsága, jelleme s a

közügyek terén kifejtett tevékenysége alapján Csiky Sándor úgyszólván városunk Kossuthja.”²⁹ A pátozzsal teli azonosítással a versfaragó Csillagh Mór Csiky Sándort 80. születésnapján (1885. február 28.) 19 versszakos költeménnyel köszöntötte. Benne Kossuthot, a Mestert fényes csillagnak, zászlónak, szentségnek és eszmének szólította, Csiky a Mester oldalán állónak.³⁰

Meglepően új mozzanat volt a március 15-i megemlékezésen Kossuth Eger díszpolgárrá választásának előterjesztése. A javaslat 1886. március 2-án hangzott el a honvédegyelet részéről, de az idő rövid volt 15-ig a megvalósításhoz: Meg kellett ismerni a város képviselő-testületének, valamint a vármegyének az állásfoglalását, és megtudni Kossuth véleményét.³¹ Végül a november 28-i testületi közgyűlés Kossuthot egyhangúlag Eger díszpolgárává választotta. Az aranykeretes, Eger főbb épületeinek képeivel díszített és a vármegye, valamint a város címerével hitelesített díszoklevélben a többek között ez a szöveg állt: „... Hogy tehát mi ezen kimagasló férfiú irányában tartozó hálás kegyeletünket némileg leróhassuk, és annak jelét adhassuk, hogy az érdemet és nagyságot maradandó emlékként tisztelni forrón óhajtjuk – Kossuth Lajost, hazánk nagy fiát a mai napon tiszteletünk és szeretetünk jeléül városunk díszpolgárává egyhangúlag megválasztottuk...”³² Az oklevelet az egriek postán továbbították Turinba. Megemlítendő, nem Eger volt az a város, amely elsőként vagy egyedül díszpolgárává választotta Kossuthot. Éppen Kossuth tájékoztatta levélben Helfi Ignác országgyűlési képviselőt, hogy 1887 nyaráig Beregszász, Dés, Eger, Miskolc, Munkács, Nyitra, Szepesbéla, Szilágysomlyó és (Kiskun)félegyháza tisztelte meg díszpolgári címmel.³³

A Gyöngyösi Polgáregylet szintén a március 15-i megemlékezésre készülve tette le előterjesztését a polgármester, Csomor Kálmán asztalára Kossuth díszpolgárrá választásáról 1889-ben.³⁴ A város, sőt a környék lakossága kíváncsian várta a képviselő-testület mielőbbi döntését. Ez azonban nem a polgármester vagy a testület tétovaságán, hanem Kossuth válaszfogadtatásán múlt. Lehetett volna ezt a választ akár levélben, akár távirat útján is Kossuthtól megszerezni, de a gyöngyösiek dr. Gergely Imre helybeli orvost választották, hogy a Turinba induló kis küldöttség élén közvetítse a város tervezett lépését, azaz a díszpolgárság ügyét. Dr. Gergelyt július 5-én Kossuth fogadta is. „Kormányzó Úr! Gergely orvos vagyok Heves vármegyéből, Gyöngyösről. Fogadja szívesen szülővárosom és csekélységem legmélyebb üdvözlését!” Amire Kossuth: „Tiszteltetem én is a gyöngyösieket, és áldja meg az Isten őket...”³⁵ Ez a gyöngyösi leendő díszpolgárságra is válasz volt. Dr. Gergely turini útját a Gyöngyösi Lapok ismertette.³⁶ Ezután a honvédegyeleti óhaj előtt már nem állt akadály: „Válasszuk meg Kossuth Lajost Gyöngyös díszpolgárává!” – hangzott városszerte.³⁷ A Gyöngyös

hetilap vezércikkben sorolta fel Kossuth érdemeit, hogy mielőbb megkapja a díszpolgári címet.³⁸ Csomor Hanisz Imrét kérte meg a díszpolgári oklevél megszövegezésére, amely aztán az augusztus 25-én tartott képviselői közgyűlés elé került. „A közgyűlés magasztos hangulat mellett folyt le. Gyöngyös város közönsége elismerésre méltó módon adott kifejezést annak, hogy a hazafias érdemeket méltányolni tudja – hogy azok iránt, akik a magyar haza érdekében nagy eszméket testesítettek meg, nagy tetteket vittek véghez, a hála adójával nem akar adós maradni” – hangzott a polgármesteri indoklás.³⁹ Az indítványt a közgyűlés ellenvetés nélkül elfogadta, és határozattá emelte. A tanács újraszerkesztette a díszoklevél szövegét, és a díszpolgárságról Kossuthot Csomor távirat útján értesítette. A díszes kiállítású oklevelet Hentaller Lajos Gyöngyös országgyűlési képviselője szándékozott Kossuthhoz Turinba vinni. Amikor erről Kossuth Hentaller szeptember 3-i leveléből értesült, a szeptember 16-i válaszlevelében a következőkre hívta fel a képviselő figyelmét: „... Bármennyire kedves is előttem hazám fiai látogatásának minden kilátása, nem bírok megbarátkozni a gondolattal, hogy maguknak költségeset okozzak oly dolog végett, amely minden fáradság és költség nélkül postán is teljesíthető.”⁴⁰ Így is történt, a díszoklevelet november 14-én az új polgármester, Balog Gyula postán küldte el Kossuth Lajoshoz. A következő levelet csatolta mellé: „Hazánk Nagy Fia! Mélyen Tisztelt Kormányzó Úr! Azon páratlanul gyengéd figyelmeztetés, amelyet mélyen tisztelt Kormányzó Úr f. évi szeptember 16-án kelt és országgyűlési képviselőnknek küldött örökbecsű levelében hozzánk intézni kegyeskedett – előtünk parancsot képez, és az előtt készséggel hajlunk meg. Ugyanezért a mélyen tisztelt Kormányzó Úrnak Gyöngyös város díszpolgárává egyhangúlag és nagy lelkesedéssel történt megválasztásáról szóló erős ragaszkodásunk, hazafiúi kegyeletük és örök hálánk csekély jeléül szolgáló ezen díszpolgári oklevelet posta útján vagyunk szerencsések eljuttatni. S midőn ezt a hazafi igaz lelkesedésével, a szív bennső örömeivel tesszük, a Gondviselés áldását kérjük Kormányzó Úr drága életére. Fogadja mélyen tisztelt Kormányzó Úr hódoló tiszteletünk és ragaszkodásunk nyilvánítását. Gyöngyös, 1889. november 10. Balogh Gyula polgármester.”⁴¹

Hevesben elsőként az egriek nevezték el Kossuthról még életében utcát, és 1888. március 15-e óta minden megemlékezéskor az ünneplő tömeg a Kossuth utcán is átvonult.

Az évtized fordulóján a hírlapokban sorra jelentek meg a Kossuthra emlékeztető versek. Ezekben március 15-nek és Kossuthnak eszmei kapcsolata vagy azonossága tárult az olvasók elé Deák Kálmánnak a Gyöngyös hetilapban 1889. március 15. emlékére közölt verséből. Deák a hétversszakos költeménnyel a nagy napra emlékeztetett, de a fő gondolatokat Kossuthnak szentelte:

Márczius 15.

...,Dicsőség neked nemzetem vezére,
Ki a nagyok közt a legnagyobb valál!
Lelked a satnya korszak gyermekére
Csak szánalommal tekinthet alá.
Idegen honban élsz bár, számkivetve,
Hazádnak sorsa ott is búra visz –
Ne sírj, ne sírj Kossuth Lajos felette,
Lesz még hazádnak szabadsága is!”...⁴²

A következő évi megemlékezéskor Deák a Gyöngyösi Lapokban közzétett versében ugyanezt a mondanivalót erősítette meg. Sőt, Kossuth elnyerte tőle a „legnagyobb magyar” díszítő jelzőt, amit gr. Széchenyi István éppen Kossuthtól kapott:

Márczius 15.

...,Vágyó lelkünk szálljon Turin felé,
A szent öreghez, legnagyobb magyarhoz,
Ki otthonát idegenben lelé.
S mely élni fog, midőn mi rég nem élünk:
Lángszelleme legyen a mi vezérünk;
Mert csak Kossuth lelkének fénye az,
Mely ránkderíthet egy dicső tavaszt.”⁴³

Az aznapi városi ünnepség szónoka pedig, Heptaller Lajos megerősítette: „Márczius 15-ének emléke legszorosabb összefügésben Kossuth Lajos nagy nevével van.”

Az egri Kapácsy Dezső a szabadságharc honvédeit Kossuth lelke mennyi szikrájának tekintette az Eger hírlapban közölte, 1890. márczius 15-re emlékező versében:

Az 1848 – 49-iki honvédek

...,Minden porszem, melyre a hősök rálépnek,
Érdemcsillaga lesz a honvédelemnek...
Röpül velök a szép szabadság zászló,
A szabadság, amelyért annyit szenvedének...
Áldjátok meg Kossuth lánglelke szikráit,
S ismerjétek el, hogy azok e honvédek!”...⁴⁴

A versek közül említhető még Strasser-Utas Zsigmondnak a Gyöngyösi Lapok kérésére, 1891-ben írt megemlékezése a szabadságharcról és „Kossuth apánk” örök dicsőségéről:

1848. márczius 15.

...,Üdvözlégy óh Kossuth – nagy hontalan – távol,
Hol a myrtus s aranyszínű narancs terem;
Az áhitat tiszta szárnyaira kelve
Feléd vágyik, feléd repül honfi lelkem.
Repül, s hogy odaér, előtted leborul,
S regél a tettek dicső napjairúl”...⁴⁵

Az 1848/1849-re emlékezésekhez fennkölt érzelmi gazdagsággal kapcsolódtak 1892-ben Kossuth 90. születésnapjának országos rendezvényei és emlékünnepségei. Ezek közül kiemelkedett a Budapesten megnyitott Szabadságharci emlékek kiállítása, amelyen Heves megyei, Kossuthal kapcsolatos dokumentum is található volt.⁴⁶ Az Eger helyszíni beszámolót közölte a nagyon gazdag tárlatról éppen attól a Gárdonyi Gézától (édesapja fegyvergyártó kovács volt a szabadságharc idején), aki öt év múltán a város örökös lakója, remetéje lett. Gárdonyi a kétoldalnyi ismertetőben természetesen Kossuthról többször is szólt: „A tárlaton különben közel 300 külön kiadásban látható Kossuth arcképe, összegyűjtve Európa s Amerika országaiból... Érdekes... két képnek a tusvázlata. Az egyik kép a Kossuth-nótának allegorikus ábrázolása... A másik kép azt a leírhatatlan jelenetet állítja elénk, amint Kossuth Cegléd piacán szónokol. Ezt a képet lehetetlen szívdobogás nélkül nézni.”⁴⁷ A járási főszolgabírók jelentései alapján a következő településekről utaztak el a Kossuth-kiállítást megtekinteni: Aldebrő, Dormánd, Egerszólát, Feldebrő, Felsőtárkány, Kápolna, Kisnána, Verpelét; Abasár, Atkár, Domoszló, Gyöngyöshalász, Gyöngyöspata, Gyöngyöspüspöki, Gyöngyössolymos, Gyöngyöstarján, Karácsond, Vámosgyörk, Visonta; Apc, Csány, Hort, Szurdokpüspöki, Tard; Átány, Boconád, Erdőtelek, Kisköre, Pély, Tarnaméra, Tarnaörs, Zaránk; Bátor, Bodony, Bükkszék, Dorogháza, Egerbakta, Egercsehi, Istenmezeje, Ivád, Maconka, Mátramindszent, Nádújfalu, Nagybátony, Parád, Pétervására, Recsk, Sirok, Szuha, Váraszó; Poroszló, Sarud, Tiszafüred, Tiszánána, Tiszaörs.⁴⁸ A kiállítás iránti nagy érdeklődés a Kossuth iránti kimagasló tiszteletet tükrözte.

A születési évforduló ünnepségei 1848. március 15-nek szellemében vármegyeszerte szeptember 18 – 29. között zajlottak le. Az egri szeptember 18-án diadalkapuk állításával és fáklyás díszmenettel, 19-én Gyöngyösön, Füzesabonyban, Hevesen, Pásztón. A gyöngyösiek azzal tették nevezetessé

az emléknapot, hogy a Bene utcát elnevezték Kossuth Lajos utcának.⁴⁹ Az egriek pedig „a vármegye közönsége” nevében is az „aranytollú” Zalár József alispán levelével köszöntötték Kossuthot, amelynek bevezető gondolata ekként szólt: „Hazánk Mélyen Tisztelt Fia! A tisztelet, szeretet és hála kegyeletté magasztosult érzelmei az eszményi világba ragadják lelkeinket, amely világot egészen Ön tölti be. Így jelenünk meg az Ön színe előtt, hogy bemutassuk hűségünk ünneplő hódolatát, és üdvözljük Önt 90. életéve kezdetén.”⁵⁰ A Heves Vármegyei Honvédegyelet „lángoló szeretet érzelmeitől áthatott” levelét Földváry Kálmán vármegyei aljegyző, egyleti tag fogalmazta meg és küldte el Turinba.⁵¹

1890-től Egerben a kaszinó, a honvédegyelet és a joglíceum, Gyöngyösön a kaszinó, a honvédegyelet és a NÜRE évek alatt kikristályosodott, szinte percre kidolgozott forgatókönyve alapján rendezték a március 15-i Kossuth-megemlékezéseket. Az Eger és az Egri Híradó, a Gyöngyös, Gyöngyösi Lapok és a Gyöngyösi Újság már nemcsak a helyi ünnepélyek lefolyásáról, hanem a társadalmi hatásaikról is szóltak.⁵²

Különös és a vármegyében egyetlen kezdeményezés volt Dorogháza, Szuha és Mátramindszent községi előljáróságainak a március 15-ére közösen létesített Kossuth-emlékparkja a szuhai Nagy-patak Dobogó-hídja mentén, a Zagyva völgyében. Sajnos néhány év múlva az emlékparkot az árvíz elmosta.⁵³

A gyöngyösi honleányok kezdeményezése is egyedüli volt, akik 1893. március 15-re nemzeti színű nagy csokrot készítettek „Éljen Kossuth Lajos” felirattal, és azt Turinba akarták elküldeni. Azonban amikor meghallották, hogy a budai várban Zala György Honvédszobrának felavatására készül a Főváros, ottani elhelyezéséről határoztak. Sőt, a szobor május 31-i leleplezésekor ezzel a csokorral ezüst babérkoszorút is elhelyezett a gyöngyösi hölgyek küldöttsége „Egy szó volt csak, hogy előre!” felirattal.⁵⁴

Bár szintén március 15-én volt esedékes Kossuth Lajos könyvtárának megvétele, hónapok múltán vált ismertté, hogy Eger helyett a Nemzeti Múzeumba kerül (ma a Széchenyi Könyvtár vagy Nemzeti Könyvtár). A könyvtárat az egri róm. katolikus érsek akarta megvásárolni 22 ezer Ft-ért, „hogy mint nagybecsű kincssel az egri lyceumi nagy könyvtárt kívánja gazdagítani” és általa Kossuth emlékét még jobban őrizni.⁵⁵

1893 még tartogatott „Kossuthra emlékező meglepetést.” Ez az Utas Strasser Zsigmond szerkesztette 170 oldalas Hevesmegyei írók és író nők almanachja volt.⁵⁶ Utastól már 1891-ben olvashattak Kossuthról verset. E verskötetben azonban nemcsak megemlítette a Március 15. című költeményében (Kossuth apánk! Lelked csillagfénye / Harmatozzék áldóan a nép- re!), hanem önálló versben is köszöntötte, mint a magyar Megváltóját:

Kossuth Lajos születése 100-ik évfordulójára

...,Ma száz éve, újra
Csillag gyúlt az égen!
Csodás, mint hajdanta,
...
Rab nép várt epedve
Évszázadok óta:
Kossuth! Te a szabadság
Dicső Megváltója!
Te is, miként az Úr
A világot jártad,
Hogy a szent eszmét a
Népbe beplántáljad
...
S szent lángolásodért
Hajh, mi volt a hála?
A bús száműzetés
Sötét Golgothája!
De a jó magyarnak
Hűn szerető lelke
Sokszor elszállt hozzád,
Messze idegenbe!
Ezekre tekints, óh
Kossuth ma az égből!
S oltalmazd nemzedet
...
Mert ha Isten Fia
Az örök Igazság:
Te vagy a tisztító
Tűz, erő, szabadság!”⁵⁷

Az augusztus 25-i Lajos névnap és a Kossuth-emlékezés

Országosan és Heves vármegyében is 1867 után terjedt el ez a megemlékezés. 1879-ben Egerben I. Ferenc József születésnapjára (augusztus 18.) és Kossuth névnapjára emlékezés még „egymásutánban következtek.”⁵⁸ Azonban az 1880-as évek elejétől augusztus 25-e végképp Kossuth emléknappja lett, elhomályosítva „a magyar Golgota előidézőjének” megünneplését. Március 15-höz hasonlóan a legkisebb településen is ünneppé változott ez a nap.

Nem volt látványos felvonulás, köztéri ünnepség, hanem testületi, egyleti és társas megemlékezés.

A nap ünnepélyességéért, megtartásáért legtöbbit a vármegye hírlapjai tettek az előkészületek ismertetésével és a rendezvények beszámolóival. Ugyanis amíg a március 15-i ünnepségeket bizottságok vagy községi előljáróságok készítették elő, a Lajos-napot alkalomszerűen, társadalmi úton, Egerben a honvédegyelet közreműködésével. A hírlapok közül elsőként Hevesben a Gyöngyös közölt vezércikket Lajos napján címmel 1884-ben.⁵⁹ Az írás minden mondatán átizzott a Kossuth iránt megnyilvánuló tisztelet. A terjedelmes cikk fő gondolatai a következők voltak: „Nagy Magyarország rónáin, mind a büszke palotákban, mind a legegyszerűbb viskókban, a Kárpátoktól az Adriáig ma csak egy nevet, egy imát rebeg minden ajk: Éljen Kossuth Lajos!... S ma, midőn a nagy száműzött távol tőlünk, mégis közöttünk, szívünkben él,... ezerszeresen jobban szeretjük őt... Egy szívvel, lélekkel kiáltjuk: Éljen soká Kossuth Lajos!”⁶⁰ A mélyen átélt tisztelet mellett a felszínes, „sírva vígadó” megnyilatkozások is bőven akadtak. Ezekről és az álünnepekről az Eger 1885-ben fejtette ki a véleményét.⁶¹

1886-tól a Kossuth-estélyek váltak a Lajos napi megemlékezések központi rendezvényeivé Egerben és Gyöngyösön, sőt a nagyobb településeken is. Egerben a Korona vendéglő társas estélyén ünnepeltek „pártkülönbség nélkül” a Kossuth keresztnévvel összekovácsolt nemzeti egység eszméjét vallva.⁶² A Gyöngyös tudósítója az országosan elterjedt megemlékezéseket a nemzet lelki megnyilvánulásaként értékelte: „A nagy száműzött neve napját ünnepelte 25-én az egész ország. A kalendáriumban csak egyszerűen fekete betűvel van belenyomtatva a név, amelyet Ő visel, de ez... örömmünnepet jelent nekünk magyaroknak, mert... azt jelenti, hogy Ő él, és hogy Ő még a miénk... Éljen Kossuth Lajos! – hangzik a nép erős szava...”⁶³ Idő múltával a Kossuth tisztelet már-már vallásos rajongásba csapott át. Ez nyilvánult meg a Gyöngyösi Lapokban 1889-ben Deák Kálmántól közölt versből is:

Kossuth Lajos névnapjára

„Óh, legdicsőbb fia a hazának.
Élő oltárképe a honszeretetnek,
Van szív, amelyben imádság nem támad
Ünnepén a Te szent varázsú nevednek?
S van-e a magyarnak drágább ünnepnapja,
Mint a Te nagy nevedhez van kötve?
Szabadság mártyrja! Úgy tekintünk reád,
Mint szenvedő ember a szent feszületre...”⁶⁴

Ugyanebben a lapszámban Hentaller Lajos azt fejtegette, tíz évvel ezelőtt szavazta meg, nyilvánította ki az országgyűlés („Tisza Kálmán praetoriánusai”) Kossuth Lajos hontalanságát. „E törvény által azt akarták a nemzet szemébe vágni, hogy az az ember, akiért oly nagyon rajongsz, már nem is magyar. Csakhogy nagyon csalatkoztak! Törvényt könnyen gyárt a lelkiismeretlen többség. Rosszat még könnyebben. De a törvény holt betűi nem parancsolnak a szívnek. A mi jó magyar népünkkel nagyon sokat meg lehet tenni – de vele szemben egyet soha, semmiféle kormány nem fog kivívni – , s ez az, hogy a magyar nép szíve Kossuth Lajos iránt meghidegüljön.”⁶⁵

Emlékezetes, a gyöngyösiek éppen augusztus 25-én, Kossuth Lajos névnapján szavazták meg a díszpolgárságát 1889-ben.

Az egi névnap estélyi megemlékezésen a 90 éves Kossuthot hárman is éltették pohárköszöntővel, közöttük Szederkényi Nándor országgyűlési képviselő.⁶⁶ Annál nagyobb döbbenettel vették tudomásul az egriek, hogy 1893. augusztus 25-én az ünnepség elmaradt.⁶⁷ (Máig nem ismert az elmaradás oka! Gyöngyösön és vármegyeszerte megünnepelték Kossuth névnapját.)

A Kossuth-gyász Heves vármegyében

1893/1894 telén Hevesbe is egyre aggasztóbb hírek érkeztek a betegeskedő Kossuthról.

Strasser Zsigmond még röpcédulán terjesztett verssel köszöntötte 1894-ben a nagy emléknapot, nem gondolván, hogy Kossuthot utoljára:

Március 15

...”Légy üdvöz, óh március tizenöt!
S ki ezt megváltottad: Kossuth Lajos!
Lebegő varázstűz ég s föld között
Szent elvedhez hű marad a magyar...”

Egerbe már március 21-én, a kora reggeli órákban érkezett a „döbbenetes hír”, és 9 órakor már a lakosság is megtudta Kossuth halálhírét. Negyedóra múlva az Egri Híradó külön kiadása gyászkerettel közölte: „Kossuth Lajos meghalt! A magyar szabadság gyászba borulva kesereg ravatalánál... Meghalt a magyar nép apja... De nem halt meg! Él, örökké él, míg magyar lesz e földön, amelynek szabadságáért harcolt, túrt, és szenvedett... A magyar szabadság élő szobra eltávozott, de ha halandó testét kikísérjük is oda, honét nincs visszatérés, szelleme, lelke velünk marad... Áldja meg az Isten nyugvó poraiban!”

Előre bocsátjuk, a nekrológok, majd a temetési részvétel és az évenkénti megemlékező összejövetelek immár a halott, de a magyarság lelkében öröké élő Kossuth kultuszának fennmaradását hozták.

Egerben elsőként a Széchenyi utcai lakások ablakaiban és az üzletek kirakataiban helyezték el Kossuth gyászkeretbe foglalt arcképét. 9.30-kor a róm. katolikus érseki palotán és a lyceumon jelent meg a fekete zászló, 10 órától már az egész várost gyászlobogók borították.⁶⁸ A nemzeti gyászt a megyeháza és a városháza homlokzatán lengő, nemzeti színű lobogót beborító fekete leplek mutatták. 10.30-kor az Egri Újság, 11 órakor a Heves-vármegyei Hírlap rendkívüli kiadása is megjelent Kossuth gyászkeretes arcképével. A városi tanács rendkívüli, déli üléséről a következő gyászjelentést közölte: „Eger tanácsa a város közönsége nevében mély fájdalommal tudatja hazánk legnagyobb fiának, Eger díszpolgárának, Kossuth Lajosnak folyó évi március 20-án, éjjel 11 órakor bekövetkezett halálát. Áldva legyen emléke!”⁶⁹ A megemlékezésekről Grónay Sándor polgármester, Babocsay Sándor (Kaszinó), Zalár József alispán és Földvály Kálmán (Honvédegylet) intézkedett. Az egri harangokat alkonyatig kongatták. A harangok „Siratva Kossuth Apánkat” Gyöngyösön, Szuhán, Mátramindszenten, Dorogházán, Pásztón, Hatvanban, Poroszlón, Hevesen, Füzesabonyban, Kápolnán, Abasáron, Apcon, Recskén, Atkárón, Vámosgyörkön és Tiszafüreden félreverte zúgtak. Egerben az emberek még a következő napokban is a halálesetről tárgyaltak az utcákon. Nem titkolta érzelmét, sok felnőtt zokogott.

Gyöngyösön, a vármegye másik városában szintén döbbenet fogadták a hírt. „Az itt élőkön, fiatalokon, idősökön” az őszinte részvét érzése futott végig.⁷⁰ Balogh Gyula polgármester a városháza erkélyén kitűzette a magyar zászlót, a Szt. Bertalan-templom déli tornyára az 1849 óta őrzött szabadságharcos nemzeti lobogót, az északi tornyára a város zöld lobogóját, mindhármat fekete gyászfátyollal. Délután a lányok a hajukba gyászszalagot fontak. A férfiak a kalapjukra fekete szalagot vagy zsinórt tettek. Este 6 órakor az arzenálhoz őrségváltásra érkezett huszárok kardbojtját is fekete zsinór fogta össze. A főszolgabíró feljegyezte: „Gyöngyöst a gyász fekete színe vonta be.”⁷¹

Március 22-én a Gyöngyösi Lapok 12 oldalas, gyászkeretes különkiadásának címdoldalán ez volt: „Kossuth Lajos meghalt. Jusson el sírjához zokogásunk és lelkünk fájdalom. Ő egy tiszta lélek volt. Magyarország volt az ő jegyese; ma már özvegye. És árva lett a nemzet.”⁷² Strasser Zsiga röpcédulán osztogatta a gyászversét:

Kossuth Lajos halálára

...”Aki drága nemzetének
Szabadságát kivívta,
És miattunk lelke könnyét
Hontalanban kisírta,
Ki miattunk evett soká
Oly keserű kenyeret:
A magyarok megváltója
Kossuth már kiszenvedett!

Kihez fordulunk tanácsért
Ha vész zúg e hon felett?
Hisz a szegény magyar népnek
Több Kossuthja nem lehet!
Óh Isten, ki megteremtéd
Bölcsen e nagy világot,
Látod-e, hogy Kossuth nélkül
Műved most mily hiányos?

Kiszenvedett Kossuth Apánk
De a lelke élni fog,
S minden igaz magyar szívet
Szent malasztal beragyog...”⁷³

A gyöngyöspatai előjáróság kétkedve fogadta a halálhírt. A bíró Pásztóra és Gyöngyösre lovasfutárt küldött, hogy „igazolt hírral térjenek vissza.” Hamarosan hozták is a „tényleges hírt.”⁷⁴

A gyászlobogót több településen a magánházakra is kitették, jelezve a lakosok Kossuth iránti részvétét.

Feldebrőn Kovács Mátyás „igaz részvétele jeléül... a tetőről földig érő gyászlobogót vont a házára... karhosszúságú arany betűkkel ráírva: „Megtalt Kossuth Apánk!”⁷⁵

Gyöngyös város tanácsa a Balogh polgármester elnökletével tartott 21-i, rendkívüli tanácskozáson 6 pontos határozatban rögzítette a megemlékezésekkel kapcsolatos teendőket. Ezekről a gyászoló gyöngyösieket 22-én plakátokon tájékoztatta.⁷⁶ A tanács a Bene utcát Kossuth Lajos utcának nevezte el.

A vármegyei főjegyző összesítése szerint több településen a még élő 1848/1849-es honvédek, nemzetőrök néhány napig, voltak, akik a temetés napjáig magukra öltötték a hajdani, féltve őrzött katonaoöltözetüket.⁷⁷

A gyász napjaiban a részvétnyilvánítások külsőleg is megnyilvánultak, és mindegyikhez mély, átélt érzelem kapcsolódott. Ezt a gyöngyösi főjegyző, Baltás Ferenc is megfogalmazta: „Gyászunk külső, fekete színe lelkünk gyászsa... Könnyeink a szívünk mélyén érzett megrendülésünk kifejezői. Ezekben nincs semmi talmi, semmi mesterkéltség. Zokogásunk, el-elcsukló hangunk nem felszíni és nem képmutató, hanem izzásig hevült, átélt, már-már családtag iránti emlékezés és gyász, hiszen apánk volt Ő, Kossuth Apánk!”⁷⁸ Baltás ezt a március 22-én közölt megemlékezésében kiegészítette: „Gyászba borult az egész ország... Ő volt az ország születésének lánglelke, Ő volt a haza felvirágzásának az egész világ által csodált tettterejű megteremtője... Mindezen alkotása... immár a történelemé.”⁷⁹

A községekben a megemlékezéseket általában az iskolákban, templomokban, egyletek székházaiban tartották.

Az evangélikus Kossuthért minden róm. katolikus, ortodox, evangélikus és református templomban vagy imaházban, valamint izraelita zsinagógában istentisztelet volt. A gyöngyösi statusquo izraelita hitközség főabbija a zsinagógában gyászhatet jelentett be. „Noha a nemzet nagy halottja evangélikus volt – jegyezte fel a gyöngyösi főszolgabíró –, a járás minden katolikus templomában gyászmise-megemlékezés tartott.”⁸⁰

Eger és Gyöngyös (később a vármegye minden települése) elküldte a Budapesten felállítandó Kossuth-szoborra szánt összegét. Gyöngyösön a képviselő-testület és a honvédegyelet a városban is tervezte a Kossuth-szobor felállítását.⁸¹ A Hevesmegyei Lapok április 22-én már lakossági követelményként közölt: Kossuth-szobrot Gyöngyösnek! A Kossuth-család tagjaihoz a részvételek és táviratok sokaságát írták Torinóba Heves megyéből is.

A NÜRE előterjesztésére a képviselő-testület még március 21-én elhatározta, hogy Kossuth halálának évfordulóját a nemzeti ünnepnapok közé sorolja, és ezen a napon az emlékére Gyöngyös város minden évben gyászmisét tart.⁸²

Kossuth március 28-i torinói temetésére Egerből Grónay Sándor polgármester, Babócsay Sándor városi képviselő és Horváth Béla rendőralkapitány utazott el. A vármegyét Malatinszky György, Graefl Jenő, Papszász György és dr. Nánássy Ödön képviselte.

Az egri Bathó Sándor verssel gyászolta Kossuthot:

A gyász

... „Árvaságra hagyta bennünket itt,
Fájdalmunkra nincsen vígasztalás,
Mióta él, létezik a magyar,
Szívét nem érte ilyen nagy csapás!

Gyerünk el érte, és hozzuk haza,
Szülőföld takarja be tetemét,
Könnyüinktől nő majd sírján a virág,
Oltár lesz néked, újabb nemzedék!

...
Készen van már a drága síri domb,
Jer! Sírd ki magad rajta, nemzetem!”⁸³

A különvonaton hazatérő halott Kossuth iránt a szintén egri Beleznay László 8 versszakos költeménnyel róttá le kegyeletét, a versszakokat a Szózat soraival zárva:

**A határon
(1894. március 30.)**

... „Isten hozott Kossuth Lajos,
Élő eszmék édesapja!
Áldott leszen az a határ,
Hogy átjöttél megint rajta.
Imádkozzunk könnyet ontva,
Hogy lehullt már a lepel,
Teljesült a magyar Szózat:
Itt élned, s halnod kell!”⁸⁴

Az április 1-ji, budapesti temetéssel egyidőben a vármegyében sok helyen gyászmiséket tartottak. Az egri református templomban Kovács Károly lelkes mondta a gyászbeszédet, ahol a 48-as honvédek zászlójukkal jelentek meg. Gyöngyösön ugyanúgy voltak a honvédegyesületiek a 48/49-es Kossuth-zászlójukkal a reformátusok gyászmiséjén. A hevesi, szabadban lezajlott gyászszeretáson Puchlin Kázmér róm. katolikus esperes-pélbános a szószéki megemlékezését ezzel zárta: „Istenünk! Vidd e kedves hazánkfiának a lelkét dicsőséged országába, s helyezd a honalkotók sorába, s ott add meg neki azt a nyugalmat, amelyet e földön föl nem talált.”⁸⁵ Az egri zsinagógában Schwartz Miksa rabbi mondta el a gyászbeszédet Kossuth lelke üdvéért, akit a magyarok Mózesének és Áronának nevezett. Kiemelte: „Nem távozott el! Itt maradt a nemzet szívében... Kossuth Lajos a mi édesapánk.. Ó szent szellem, tekints le ránk az égből, és áldd meg hű magyar népedet!”⁸⁶

Kossuth Lajos budapesti temetésére Heves vármegye sok helységéből mentek. Hivatalos küldöttség volt Pásztórol, Hatvanból, Gyöngyösről, Füzesabonyból, Hevesről és Tiszafüredről. Az egri 200 tagú küldöttség egyben Heves vármegye „gyászoló közönségét” is képviselte Végül a vármegyéből több mint kétezren jelentek meg a temetésen. Az „országos notabilitások

sorában a róm. katolikus karból Samassa József egri érsek volt ott (és Szmrecsányi Pál szepesi püspök). A gyászmenetben a Heves vármegyei és az egri küldöttség élén díszbe öltözött megyei hajdúk a zászlókat vitték, egyikük rögit az egri várból a koporsóra. Utánuk Zalár József vezetésével a megyei küldöttség következett. Ott vonult 50 volt honvéd is, többen 48-as egyenruhában. Heves vármegyéből is sokan vittek koszorút.

Voltak, akik reggelig virrasztottak több száz gyászolóval Kossuth sírja mellett. Közöttük a gyöngyösi Klimó Pál református lelkész is, aki a gyülekezete babérkoszorújából egy levelet hazahozott, és azt az egyházközségi gyűjteménybe helyezte örök történelmi emlékül.

A vármegye minden hírlapja tudósított, vagy megemlékezett a temetésről. Az Egri Híradó április 3-i számának vezércikkéből: „Még egyszer... Isten hozzád! Lezárult a sír. Levesszük lapunkról a gyászkeretet, de nem a szívről, amely... a legönzetlenebb hazafi emléke iránt szeretettel verni meg nem szűnik. A magyar nemzet csak egyszer,... csak egy Kossuth Lajost temethetett el úgy, amint eltemette... Amilyen nagyszerű volt a sírbatétel, olyan örök lesz a nemzet szívében a Kossuth iránt való állandó kegyelet és visszaemlékezés, nem az a rideg, a csupán történelmi visszaemlékezés, hanem az igaz, szívből fakadó... Bezárult a sír. De ez a föld, a magyar föld, amelyben az a szív porlad,... termőtalaja lesz a hazaszeretetnek, a nemzeti törekvéseknek, azon nemzeti iránynak, amely fenntartója, éltetője a nemzetnek... Eddig azt énekeltük: Ne sírj, ne sírj Kossuth Lajos! Ezután már fájó szívvel ezt: Nyugodjál békében!”⁸⁷

Kossuth emléke 1918-ig

„Kossuth Lajos meghalt, de az eszméi élnek, és élnek fiai... Most, amidőn megtudván Kossuth Ferenc országos látogatásának hírért, terjesztem a képviselő-testület elé városunkba hívását” – szölte Balogh Gyula gyöngyösi polgármester lakonikus megfogalmazása az 1894. november 2-i, rendkívüli testületi tanácskozáson.⁸⁸ Balogh a meghívó levelet még aznap továbbította. Látszott a gyöngyösieken, „végtelen örömmel” fogadták a hírt, hogy városukat november 28-án „a legnagyobb magyar fia fölkeresi.”⁸⁹ Az egriek Kossuth Ferencet 1897. október 17-én üdvözölték városukban: Azon a napon leplezték le a városházán a Sajóssy Alajos festette Kossuth Lajos arcképet.

Kossuth emlékét több községi elöljáróság azzal örökítette meg, hogy főutcáját Kossuth Lajosról nevezte el. Pásztó mezővárosban december 1-jén kapta meg Kossuth nevét az egyik utca.⁹⁰

A még 1894 tavaszán elindított országos adománygyűjtés Kossuth szobrára állandó témát adott a ráemlékezésre. Az Egri Híradó 1895 elején közsé-

genkénti, névszerinti részletes kimutatást közölt Heves vármegye adakozói-ról, amellyel újabb gyűjtési lendület indult.⁹¹

A megemlékezések tovább is leginkább a március 15-i ünnepekhez kapcsolódtak. Strasser Zsigmond 1895-ben írt versének részlete a Kossuth halála feletti fájdalmat szólaltatta meg:

Márczius 15.

... „Szívünk verése, ajkunk imája
Közé vegyül ma egy szent fájdalom!
Az egyenlőség fölKent bajnoka:
Kossuth egy éve ím, hogy földi rom!”⁹²

Az Egerben és a vármegye több helységében lefolyt március 15-i megemlékezéseken 1895-től minden esetben a Kossuth-gyász (1898 óta a Kossuth-ima) és Ábrányi Emil: Kossuth sírja című költeménye is elhangzott.

Az ünnepi rendezvények sorába került Kossuth halálára emlékezés, amely Gyöngyösön Kossuth emlékünnepéllé vált. Ezen alkalommal Strasser Zsigmond versben sírta el:

Kossuth Lajos halálának évfordulóján (1895. március 20.)

„Síró lelkünk szárnyakat ölt,
...
Téged kedves Kossuth Lajos:
...
Keres, keres, s sóhajára
Így felel a tavasz-szellő:
Nem vagy Te a temetőben,
Égbe vitt fel a teremtő!...”⁹³

Egerben még a Ne sírj, ne sírj Kossuth Lajos kezdetű, Lányi Ernő-féle dal keletkezése körülményének ismertetése is okot szolgáltatott a megemlékezésre.

A 19. század végi legünnepélyesebb megemlékezés Kossuthról az 1898. március 15-i és a kápolnai csata évfordulós rendezvényein történt. Egertől Tiszafüreden át a vármegye legkisebb településéig a legkülönbélebb műsorokkal tisztelegtek az 50. évforduló nagy napján. Az Egri Híradó nemzeti színű keretben adta közre a március 16-i, 12 oldalas emlékszámát, amely nyolc oldalon részletezte Heves vármegye ünnepeit. A vármegyei dísz-

közgyűlés ünnepi szónoka Majzik Viktor főjegyző ezzel emlékezett az 50 évvel ezelőtti csodálatos események egyik főszereplőjére: „A Gondviselés áldó keze megadja a tüneményes alakot is, Kossuth Lajost, akinek nagy szelleme, ragyogó ékesszólása megteremti az új, a független Magyarországot. Valóban eszményi nagyságban emelkedik ki az ő megdicsőült szelleme Magyarország történetéből.”⁹⁴ Június 1-jén Kápolnán zajlott le a megemlékezés hatalmas tömeg ünneplésével. Méltó zárása volt a megemlékezéseknek augusztus 25-én Stetka Gyula Kossuth Lajost ábrázoló festményének leleplezése a vármegyeház nagyteremében. Az ünnepélyes eseményen Kossuth Ferenc is megjelent.

Országosan is egyéduli kezdeményezés indult el Gyöngyösön 1898-ban, az 50. évforduló kiemelten emlékezetes megünneplésére. Még 1897/1898 telén a NÜRE és a Gyöngyösi Honvédegyelet közösen határozott a március 15-i ünnepi megemlékezésről. A két szervezet és a gimnázium önképzőköre hozzáfogott a fellelhető emléktárgyak gyűjtéséhez. Vezetőik az 1848/1849-es országos ereklye múzeum alapítójával, gr. Kreith Bélával tárgyaltak egy leendő gyöngyösi kiállításról. Gr. Kreith azonnal felajánlotta az országos gyűjtemény válogatott anyagának gyöngyösi bemutatását, és megígérte az itteni, önálló 48-as múzeum létesítéséhez a segítségét. A gyöngyösi és Mátravidéki emlékkiállítás országos anyaggal bővült volna a bemutató idejére. A kiállítás meg is nyílt 1899-ben de nem március 15-én, hanem május 21-én, Buda visszavételének 50. évfordulója napján. Mivel a már létező tanszermúzeum csarnoktermében és a szomszédos földszinti termekben rendezték, fő helyre a gyöngyöspatai tanítónak, Márkus Györgynek, az 1848/1849. évi szabadságharc vértanújának iskolai jegyzetfüzetét helyezték a város Kossuth-zászlójával.⁹⁵ Május 21-én nemcsak a vándorkiállítás nyílt meg a Norma-iskolában, hanem ugyanott Balogh polgármester felavatta a Gyöngyösi Ereklye Múzeumot is. Azonban a múzeum rendkívül rövid életű volt. A város a Heves Megyei Tanszermúzeumot, a Mátra Múzeumot és az ereklye múzeumot szeptember 12-én összevonta, és a gyűjteménye a Mátra Múzeum oltalma alá került.⁹⁶

A gyöngyösieket október 8-án küldöttség képviselte a szabadságharc emlékére Selmecbányán emelt szobor leleplezésének ünnepségén. A küldöttség tagjaként Utas Zsigmond Kossuth Lajos versét szavalta a Városi Vigadóban rendezett összejövetelen.⁹⁷

1899-től új vonás volt a megemlékezéseken az, hogy Kossuth Ferenc, ha csak tehette, megjelent. Ettől kezdve az ünneplő tömeg ezt zúgta: „Kossuth Lajos – Kossuth Ferenc!”⁹⁸

1900 óta szeptember 19-én, Kossuth Lajos születésnapján megemlékezésén is „hitet tettek” a Heves vármegyeiek: „Ünnepeljük... nemzetünk örök büsz-

keségének születése napját!... Nem magyar az, korcsfajzat az, aki nem tiszteli az ő szent emlékezetét” – szögezte le az Egri Híradó tudósítója.⁹⁹

Kossuth Lajos halálának 10. évfordulójára már 1903-ban hozzáláttak Hevesben a megemlékezések előkészületeihez. Bár most is a nagy rendező szervezetek állították össze a műsorokat március 15. – március 20. és rendhagyó módon a kápolnai csata emlékét május 18-án tartva, falvakban az elemi iskolák, városokban a középiskolák önképzőkörei egyre nagyobb szerephez jutottak az előkészítésekben és az ünnepélyek lebonyolításában. Eredményességük figyelemre méltó volt. Emiatt az 1910-es évek elején végleg az iskolák kezébe kerültek az előkészületek. Ugyanis a honvédegyletek tagjai vagy elaggottak, vagy kihaltak, ugyanígy a NÜRE tagjai is. Az ünnepélyek a hagyományos napokon a szokásos napirenddel zajlottak le. Újat az elaggott néhány szabadságharcosnak május utolsó vasárnapján rendezett „48-asok majálisa” rendezvény jelentett.¹⁰⁰

Éppen a Kossuth-kultusz halványulásának idején olyan alkalommal is megemlékeztek róla, amely nem is kapcsolódott 1848/1849-hez vagy az ő emlékéhez: 1907. május 2–5-ig országos egyetemi és főiskolai diákkongresszust rendeztek az egri líceumban. A búcsú napján a résztvevők Dobóra és az egri hősökre emlékeztek, továbbá „Kossuth nevével ajkukon szent fogadalmat tettek, hogy... 1848 eszméihez hívek maradnak.”¹⁰¹

A megemlékezésre kiemelkedő alkalom volt 1909-ben a budapesti Kossuth-mauzóleum felavatása. Heves vármegye utoljára vett részt országos Kossuth-megemlékezéseken ilyen nagy ünnepélyességgel. A november 25-i avatásra, megemlékezésre a vármegye hivatalos küldöttségét Majzik Viktor alispán vezette, aki a vármegye nevében a babérkoszorút is elhelyezte. Ott volt a küldöttségben a megye négy országgyűlési képviselője, hat megyebizottsági tagja, Jankovics Dezső Eger és Kemény János Gyöngyös polgármestere.¹⁰² Még a járási székhelyekről és 48 településről is voltak Kossuth-tisztelők, akik virágot vagy koszorút tettek a mauzóleumra.

Bár az iskolák rendezte Kossuth-megemlékezések bensőségesek, ünnepélyesek voltak, az emlékezés fénye fakult. Még Egerben is, ahol 1910-től már „nem nyilvánosan” rendezték a halálának évfordulós emléknapját.¹⁰³

A Kossuth-kultusz fénye 1909/1910-ben lobbant utoljára a megyeszékhelyen. Megalakult a Kossuth-szobor bizottság, amely „rövid idő alatt” szobrot akart állítani. A bizottság elnöke, Jankovics Dezső polgármester 1910. március 20-án általános gyűjtést indított a szobor költségeire. „Nem sokat kérünk, csak azt óhajtjuk, hogy az ércszoborban a legszegényebb embernek is legyen legalább egy fillér adománya; azt kívánjuk, hogy nem néhány adakozó, hanem mindnyájan állítsuk fel e szobrot a nép atyjának” – szölte a szoborbizottság felhívása.¹⁰⁴ A szobor nem készült el. Sem Egerben, sem Gyöngyösön nem állították fel Kossuth szobrát 1918-ig.

1914. január 21-én meghalt Borhy Bertalan, az utolsó 48-as gyöngyösi honvéd.¹⁰⁵ A sírjánál elhangzott búcsúztatóban Kemény János polgármester „Kossuth Lajos hű katonájaként” emlékezett meg róla.

A háború éveiben már csak a március 15-i ünnepélyeken emlékeztek Kossuth Lajosra.

1917. május 21-én Gyöngyöst csaknem elhamvasztotta a tűz. A szabadságharcos emlékek, ereklyék, közül többet is sikerült megmenteni. A Kossuth-, vagy 48-as zászlót is.¹⁰⁶

1918. március 15-én „sok helyen kérték Kossuth szellemét, hogy segítse mihamarább a vérző magyar nemzetét a háború befejezéséhez és a haza építését megőrzendő.”¹⁰⁷ A Kossuth-nóta Egerben és Gyöngyösön utoljára hangzott el az ünnepélyen.

Jegyzetek

1. Kossuth Lajos dualizmus kori politikai és társadalmi hatására vö. Szekfü Gyula 1943. 469–473.; Kolossa Tibor 1979. 814–819.; Gergely András 1998. 375–470.; Csorba László 2000. 186–250.; Gergely Jenő – Izsák Lajos 2000. 10–20.; Romsics Ignác 2000. 15–23.
2. E tanulmány előzménye Misóczki Lajos 1995. 23–34. A hevesi ügy számos levele és irata közül I. Egri Híradó, 1894. márc. 24., 1–3. Kossuth és Eger városa. A Heves (és Külső Szolnok) vármegyére vonatkozó dualizmus kori feldolgozás Orosz Ernő 1909. 623–624. Továbbá Eger, 1867. okt. 10., 332., uo., okt. 25., 347.
3. HL Országos Honvédegylet, VI/14. fond, az 1848–1867. év, I. doboz, 1–171., 12. sz., az 1867. ápr. 21-i jk, alapján
4. HML GYVL, V-101/b/15/XXIV/1.a. 1093/867. sz. Gyöngyös, 1867. aug. 15., Fökövy Antal polgármester levele. Továbbá A Honvéd, 1867. szept. 2., 40. Értesítés c. rov. A Gyöngyösi Társadalmi Kör alapszabályai. Gyöngyös Kny., Gyöngyös, 1868, I. L. még Mikár Zsigmond 1891.
5. Molnár József 1969. 124.
6. Sebestény Sándor 1972. HML TA S., 163. Már az 1867. júl. 7-i országos honvédgyűlésen bejelentették a gyöngyösi és a Heves vármegyei honvédegylet alapítását. A Honvéd, 1867. szept. 16., 55. Honvédügy
7. Eger, 1868. febr. 13., 53. Városi ügyek c. rov.
8. Molnár József 1969. 127.
9. A Honvéd, 1868. máj. 11., 148. Honvédügy c. rov.
10. Molnár József 1969. 129.
11. Molnár József 1969. 129.
12. Molnár József 1969. 129. és A Honvéd, 1868. jún. 8., 183. Különfélék
13. A Honvéd, 1868. dec. 21., 410.
14. A Honvéd, 1869. dec. 22., 408. és dec. 29., 416.
15. Eger, 1878. máj. 16., 156. és jún. 13., 185–187.
16. Ebergényi Tibor 1958. 19.

17. Ebergényi Tibor 1958. 19.
18. Népújság, 1871. febr. 10., 33–35. A cikk szerzője Halmi István volt.
19. Népújság, 1871. febr. 10., 33–35.
20. HML GYVL, V-101/b. 307. d. CCLXXXI/15. 1872. Az Országos Honvédegy-
let 1872. máj. lev. Gyöngyös Város tekintetes hatóságának
21. A Honvéd, 1873. dec. 8., 375. Kimutatás
22. Eger, 1877. szept. 13., 290. Cegléd város képviselőjéhez címzett Kossuth-levél
23. Molnár József 1969. 129.
24. Eger, 1879. márc. 20., 91. Hírfüzér
25. Eger, 1880. máj. 27., 174. Hírfüzér
26. Gyöngyös, 1882. márc. 12., 1. Meghívás és GYVT V.B. I, a Gyöngyösi Kaszi-
nó Levéltára, 1867–1900. év. az 1882. ápr. 2-i irattörödék
27. Gyöngyös, 1882. márc. 19., 1. Március 15-ének emlékűnnepélye Gyöngyösön
28. Gyöngyös, 1883. márc. 18., 1. A március 15-i emlékűnnepély és Eger, 1884.
máj. 29., 200. A kápolnai csatában elvérzett hősök emlékűnnepe
29. 439. Dr. Alföldi Dávid: Kossuth
30. Eger, 1885. márc. 3. Csillagh Mór: Csiky Sándornak nyolcvanadik születés-
napja ünnepére
31. Soós Imre 1980. Eger és Kossuth Lajos c. fejezet. Kossuth válaszára nincs
pontos adata.
32. A közgyűlési jk. És a díszpolgári oklevél kéziratosa másolata Soós Imre szíves
egyeztetésével
33. Eger, 1887. máj. 3., 140. Hírfüzér c. rov. Kossuth teljes levelét közölte
34. Molnár József 1969. 133. Molnár szerint az egriek két évvel korábbi lépései is
ösztönözték az egylet előterjesztését. L. Molnár hivatkozása GYVT V.B. I,
Polgármesteri Iratok, a Gyöngyösi Honvédegylet iratai, 1889. évi köt.
35. Gyöngyösi Lapok, 1889. szept. 7., 4. Dr. Gergely Imre: Látogatás Kossuth
Lajosnál
36. 1889. júl. 13., 1. Kossuth Lajos üzenete Gyöngyös város polgárainak
37. Gyöngyösi Lapok, 1889. júl. 13., 1.
38. 1889. júl. 28., 1. Kossuth Lajos díszpolgársága és Tekintetes képviselő-
testület!
39. GYVT V.B. I, Polgármesteri Iratok, az 1848/1849–1900. év, az 1889. évi Kos-
suth Lajos díszpolgári ügye feliratú pallium és töredék. A Gyöngyösi La-
pok aug. 31., 1. Kossuth Lajos díszpolgársága c. vezércikkében közölte.
40. Gyöngyösi Lapok, 1889. okt. 5., 1–2. Kossuth Lajos szeptember 16-i levele és
Gyöngyös, 1889. okt. 6., Kossuth Lajos levele, továbbá Kossuth Ferenc
1904. 310–312.
41. Gyöngyösi Lapok, 1889. nov. 16., 1. Kossuth Lajos díszoklevele
42. Márc. 17., 1.
43. 1890. márc. 15., 1–2.
44. jan. 7., 2.
45. márc. 14., 5.
46. Molnár József 1969. 41.
47. 1892. jún. 21., 1–2.

48. HML Hordós-féle gy., Alispáni irattöredék, az 1867–1918. év, 1892
49. Eger, 1892. szept. 20., 302–303.; szept. 27., 311.
50. Eger, 1892. okt. 18., 1. Hevesvármegye Kossuth Lajosnak 31
51. Eger, 1892. okt. 11., 325. Az egri 48-as honvédek Kossuthnak
52. Eger, 1893. márc. 14., 1–2. Márczius 15. 1848., Gyöngyösi Újság, 1903. márc. 8., 4. Márczius 15., 1–2., Gyöngyösi Lapok, 1893. márc. 16., 2. A márczius 15-iki ünnepély
53. Fehér Kálmán (Szuha) közlése
54. HL Országos Honvédegylet VI/14. fond, az 1848–1867. év, I. doboz, 1–171., 111. sz. Még két helyről volt ezüst koszorú a szobor avatásakor
55. Egri Híradó, 1893. dec. 30., 1. Érsekünk s a Kossuth-könyvtár
56. A címoldalon Utas Zsiga a szerkesztő. Herzog E. Á. Ny., Gyöngyös, 1903
57. 163–164.
58. Eger, 1879. aug. 28., Heti szemle
59. aug. 24.
60. aug. 24.
61. szept. 1., 292. Bús hazafi: Eger, szept. 1. 1885.
62. Eger, 1886. aug. 24., 272. Kossuth-estély
63. Eger, 1886. aug. 28., 2. F(ökövy) A(ntal): Kossuth Lajos
64. aug. 24., 1.
65. aug. 24., 1–2. A hontalan névestélye
66. Eger, 1892. aug. 30., 277. Lajos napját
67. Eger, 1892. aug. 29., 278. Lajos napja
68. Egri Híradó, 1894. márc. 24., 2. A nemzeti gyász Egerben. Továbbá Sugár István (Eger) közlése egri visszaemlékezőkre hivatkozva.
69. Egri Híradó, 1894. márc. 24., 2.
70. Molnár József 1969. 133.
71. Molnár József 1969. 133–134.
72. A lapszámokat a rikkancsok ingyen osztogatták
73. Molnár József 1969.
74. Molnár József 1969. 134.
75. Egri Híradó, 1894. márc. 31., 4.
76. Gyöngyösi Lapok, 1894. márc. 22., 2. Kossuth Lajos meghalt
77. HML Hordós-féle gy., az 1867–1918. év, 1894. Gyöngyös, 1894. ápr. 7.
78. HML Hordós-féle gy., az 1867–1918. év, 1894. Gyöngyös, 1894. márc. 22.
79. HML Hordós-féle gy., az 1867–1948. év, 1894. és Gyöngyösi Lapok, 1894. márc. 22., 2–3. Baltás Ferenc – Balogh Gyula: Kossuth Lajos meghalt
80. HML Hordós-féle gy., az 1867–1918. év, 1894. Gyöngyös, 1894. ápr. 7.
81. HML Hordós-féle gy., az 1867–1918. év, 1894. Gyöngyös, 1894. ápr. 7.
82. Gyöngyösi Lapok, 1894. márc. 22., 3.
83. Egri Híradó, 1894. ápr. 3., 1.
84. Egri Híradó, 1894. márc. 31., 1.
85. Egri Híradó, 1894. ápr. 10., 2. Heves
86. Schwarz Miksa 1894, 7–11.
87. Még egyszer

88. Molnár József 1969. 139.
89. Gyöngyösi Lapok, 1894. nov. 15., 2. Kossuth Ferenc Gyöngyösön
90. Egeri Híradó, 1894. dec. 15., 5. A pásztói utcák
91. Egeri Híradó, 1895. febr. 9., 2–7.
92. Gyöngyösi Lapok, 1895. márc. 14., 1.
93. Gyöngyösi Lapok, 1895. márc. 21., 1.
94. Egeri Híradó, 1898. márc. 16., 3.
95. Rigó András (Gyöngyös) közlése és Gyöngyösi Újság, 1899. máj. 8., 3. Erekllye Múzeum Gyöngyösön. Továbbá GYVT V.B. I, a Művelődési Osztály iratai, az 1890–1950. évi közművelődési (népművelési) gy., az 1890–1918. évi töredék, az 1899. máj. 21-i kiállítási felsorolás és táblázat
96. GYVT V.B. I, a Művelődési Osztály iratai, az 1890–1918. évi töredék, az 1899. szept. 12-i jk. Töredékes felsorolás és táblázat
97. HML GYVL, V-101/b., CCLXXXVIII/371. 1899. év, 321. d. és Molnár József 1969. 141.
98. Molnár József 1969. 141.
99. Szept. 15., Hogyan ünnepeljük meg Kossuth születése napját?
100. Ez a szokás még 1906-ban meggyökerezett. Egeri Híradó, 1906. júl. 24., 4.
101. Majzik Viktor 1908. 9–10.
102. Egeri Híradó, 1909. nov. 27., 3. A Kossuth–mauzóleum felavatása
103. Egeri Híradó, 1910. márc. 22., 3. Kossuth halálának évfordulója
104. Állítsunk szobrot Kossuth Lajosnak! (Röpcédula és plakát) Érseki Lyceum Kny., Eger, 1910. Sugár István gyűjteményéből. L. Egeri Híradó, 1910. márc. 26., 4. Kossuth Lajos egeri szobra
105. Eger, 1914. jan. 28., 4. Az utolsó honvéd
106. Madár Lajos (Gyöngyös) közlése
107. Sugár István közlése

Rövidítések

c.	című	í .
gy.	gyűjtemény	
GYVT V.B. I.	Gyöngyös Város Tanácsa V.B. Irattára (Gyöngyös)	
HL	Hadtörténeti Levéltár	
HML GYVL	Heves Megyei Levéltár Gyöngyös Város Levéltára (Eger)	
HML TA	Heves Megyei Levéltár Történeti Adattár (Eger)	
jk.	Jegyzőkönyv	
Kny	Könyvnyomda	
köt.	kötet	
L.	Lásd	
lev.	levél	
rov.	Rovat	
uo.	ugyanott	

- Csorba László 2000.
 Ebergényi Tibor 1958.
 Gergely András (szerk.) 1998.
- Gergely Jenő–Izsák Lajos 2000.
 Kolossa Tibor 1979.
- Kossuth Ferenc szerk. 1904.
 Majzik Viktor 1908.
- Mikár Zsigmond 1891.
 Molnár József 1969.
 Misóczki Lajos 1995.
- Orosz Ernő 1909.
- Romsics Ignác 2000.
 Schwarz Miksa 1894.
- Sebestény Sándor 1972.
- Szekfü Gyula 1943.
- A 19. század története. Bp.
 Heves megye könyvtárügye. Kézirat. Eger
 19. századi magyar történelem, 1790–1918.
 Bp.
- A 20. század története. Bp.
 A dualizmus rendszerének kialakulása és meg-
 szilárdulása. In: Kovács Endre–Katus László
 szerk.: Magyarország története, 1848–1890. II.
 k. Bp.
- Kossuth Lajos iratai. X. k. Bp.
 Heves vármegye alispánjának jelentése Heves
 vármegye 1907-ik évi állapotáról. Eger
 Honvéd névkönyv. Bp.
- Adalékok Gyöngyös történetéből. Kézirat. Bp.
 Kossuthi hagyományok továbbélése Heves
 megyében az önkényuralom idején. In: Pócs
 Tamás–Raisz Rózsa szerk.: Eszterházy Károly
 Tanárképző Főiskola Évkönyve. XXII. Eger
 Heves vármegye története. In: Borovszky Sa-
 mu szerk.: Heves vármegye. Bp.
- Magyarország története a XX. században. Bp.
 Gyászbeszéd Kossuth Lajos halála alkalmából.
 Eger
- Csiky Sándor politikai pályafutása. Kézirat.
 Eger
- A dualizmus. In: Hóman Bálint–Szekfü Gyula:
 Magyar történet. V. k. Bp.

Kossuth iratok a Heves Megyei Levéltárban

Bevezetésként látnunk kell, hogy Kossuth Lajos élete és politikai tevékenysége nem kapcsolódik közvetlenül Heves és Külső-Szolnok vármegyéhez. Zemplén vármegyében született és élete első három évtizede ide kötődik. Politikusi pályája az 1830-as évektől kezdve 1848-ig elsődlegesen Pozsonyhoz a rendi országgyűlés székhelyéhez, kisebb mértékben Budához és Pesthez köthető. Személyesen ebben az időben, Heves Megyében legfeljebb átutazóban fordulhatott meg, aminek a megye levéltárában nincs nyoma. Az 1849. február 26–27-én lezajlott Kápolnai csatát követően többször megfordult a megyében, így március 5-én az akkor a megyéhez tartozó Tiszafüreden, majd március 30–31-én Egerben.

Az előzők alapján látnunk kell, hogy a megye levéltára igen szegényes Kossuth személyéhez köthető iratokban. Kossuth Lajos nevével legkorábban az 1832-36-os országgyűlés időszakában találkozhatott a megye közönsége. Heves és Külső-Szolnok megyébe is eljutott a Kossuth által szerkesztett Országgyűlési Tudósítások. Ennek 1835. május 13 – 1835 július 29 közötti számai megtalálhatók a levéltár könyvtárában. A kötet formában megőrzött példány külön érdekessége, hogy kézzel íródott¹.

Kossuth tevékenységének fő színterén a rendi országgyűlésen Heves és Külső-Szolnok vármegye követei is részt vettek. Megjelentek az országgyűlés ülésein, hozzászóltak a törvényjavaslatokhoz és szavaztak is azokról. Feladataik közé tartozott és ezt a vármegye közönsége el is várta tőlük, hogy az országgyűlésről igen részletes tudósítást küldjenek a megye közgyűlésének. A követi jelentésekben leírták az országgyűlés egyes ülésein tárgyalt törvénytervezeteket, az egyes megyék követeinek felszólalását, a vitákat és sokszor a felszólalásokhoz fűzött saját véleményüket is. Közölték az egyes törvénytervezetekkel kapcsolatos szavazások eredményét, részletezve azt, hogy, mely megyék szavaztak a törvény elfogadása mellett és melyek ellene. Heves megye követeinek jelentéséből nyomon követhetjük Kossuth országgyűlési munkáját egészen 1848 márciusáig².

A levéltárban alig találunk Kossuth által saját kezűleg írt iratot. A fellelhető iratok többsége az 1848–49-es forradalom és szabadságharc során viselt

¹ HML. Könyvtára 144 001.

² HML. Heves és K-Sz. Vármegye közgy. ir., Országgyűlési ir. IV-1/e

funkcióihoz, pénzügyminisztériumához, az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöki tisztségéhez és kormányzó elnöki tisztségéhez kötődnek. Ezek mindegyikét Kossuth nevében adták ki, de ő csak aláírta azokat, az érdemi szöveget pedig valamelyik jegyző írta le. A levéltárban a vármegye közönségéhez, vagy éppen népéhez intézett nyomtatott hirdetmények és körlevelek is fennmaradtak, melyeket Kossuth nevében adtak ki. A levéltár 1849 május és augusztus közötti anyaga csak néhány iratból áll, ezért szövegközlésünket kénytelenek voltunk április végével lezárni.

A Kossuth keze nyomát viselő iratok szinte mindegyike Heves és Külső-Szolnok vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyvei és iratai között maradtak fenn, melyek közül az előbbieknél IV-1/a, az utóbbiaknak pedig IV-1/b a levéltári jelzete. A továbbiakban teljes szöveggel közölünk iratokat. A közlésnél a mai helyesírás szabályait vettük figyelembe. A szövegekben csak abban az esetben változtattunk, ha a korabeli kifejezés értelemzavaró lett volna. Meg kell jegyezni, hogy erre csak néhány esetben kényszerültünk. A korban divatos volt a hosszú körmondatok alkalmazása. Ezeket, amennyiben lehetséges volt, több mondatra bontottuk úgy, hogy az eredeti szövegen nem változtattunk. Az iratokat kronologikus sorrendben közöljük. A dolgozathoz nem csatoltunk irodalomjegyzéket, mert csak eredeti iratokból dolgoztunk.

1848. június 17.

„Mután vésszel fenyegetett drága hon fölsegélésére a hű polgárok által hozott áldozatok között oly neműek is foglaltatnak, melyek a honvédsereg ruházattal ellátására szánnák, az ezen hatóság részéről a segedelem gyűjtésre kirendelt bizottmányok ezennel oda utasítatnak, hogy a készpénzen kívül teendő olyatén adakozásokat, melyek az önkéntesek toborzásával foglalkozó zászlóalj, kormányok által felruházás tekintetéből elfogadhatóknak kijelöltenek egyenesen. Budapesten felállított zászlóalj kormányának szolgáltatassák át, annak az átvételéről szóló nyugtatványait jegyzékbe vegyék, s ekként úgy az ellenörködést mint az adományoknak folytonos világosságban tartását eszközöljék”³.

1848. június 18. Buda.

„A pénzügyi minisztertől, Heves Vármegye közönségének. Kérdés tétetvén az iránt, vajon nem lehetne-e az ország jelen szükségéi fedezése ajánlatképen begyűjtendő ezüst pénzeket a vidékeken visszatartani, és helyettük bankjegyeket beküldeni? Szükségesnek látom kijelenteni, hogy a begyűjtendő adakozások képezendvén egyik ágát azon készpénzbeli alapnak, melytől a magyar papíros pénz kibocsátása feltételeztetik, az ezüst pénzek visszatartása, ezen cél hova hamarabbi elérését akadályoztatná. Az adakozások be-

³ HML. Heves és K-Sz. Vármegye közgy. ir. IV-1/b/606. 1848:951.

gyűjtésével megbízott küldöttségek tehát oda lesznek utasítandók, hogy a felajánlott pénzeket azon nemben, mint begyűjtetnek szállítsák az illető magyar kincstári hivatalokba. A pénzügyi miniszter Kossuth Lajos”⁴.

1848. június 18. Budapest

„Heves Megye közönségének. A haza nehéz körülményei, melyek úgy annak köz, mint egyesek külön jogait és vagyonát vésszel fenyegetik szükségessé tevék, hogy e megyei közönséget a közelebbi közgyűlésen hozott VIII. törvénycikk 3. szakaszának mielőbb sikerben vételére figyelmeztetve, eleve felhívjam miszerint folyó évi április hó végével 221 275 forint 9 8/32 krajcár fizetetlenül maradt, valamint május hó 1-től október hó végéig járó 50 948 forint 9 4/32 krajcár így összesen 272 223 forint 18 12/32 krajcárt tevő hadiadónak, nem különben ugyanazon időre járó toborzási segélynek mielőbbi beszédése és a beszédett összegeknek az egri Sóhivatal pénztárába befizetése iránt kellően intézkedvén, a fenyegető veszély, a közös hazátóli elhárítására szükséges eszközöknek e szerinti előteremtésében hazafiúi buzgalommal járjon el. Lángoló honszeretete e megyei közönségnek ebbéli figyelmeztetésem biztos sikerétől leginkább kezeskedvén. A pénzügyi miniszter Kossuth Lajos”⁵.

1848. június 27. Buda

„A pénzügyi minisztertől, Heves Vármegye közönségének. Miután azon viszonyok, melyek folyó évi április hó 18.-i 25. P. M. szám alatti rendeletnél fogva, a belföldi arany és ezüstpénz neműek kivitelének megtiltását elkerülhetetlen szükségessé tevék, még folyvást tartanak, ugyanazon tilalom, továbbbi folyó évi július végéig terjesztetik ki, mi ezen megye közönségének kellő alkalmazása végett ezennel tudtul adatik. A pénzügyi miniszter Kossuth Lajos „⁶.

1848. július 6. Budapest

„A pénzügyi minisztertől, Heves Vármegye közönségének. Az 1848. évi III. törvénycikk 6. és 14. §-a értelmében mindazon tárgyaknak végrehajtása, melyek ezelőtt a királyi kincstárnak köréhez tartoztak, reám lévén ruházva, miután ugyanannak az 1715:15, és 1723:13. törvénycikkek , s hazánk több törvényein és folytonos törvényes gyakorlat alapján alakított harmincad csempészeti bíraskodás joga is pénzügyi osztályom kiegészítő részét képezné, valamint az ország harmincad jövedelmeinek, úgy a kereskedésnek s ezzel párosult iparnak biztosítása érdekében szükségesnek találtam érintett osztályom kiegészítő részétül, a volt magyar királyi udvari kamarai csempészeti bíróság helyébe, az igazság és kereskedelmi miniszterurak egyetértésé-

⁴ HML Heves és K-Sz. Vármegye közgy. ir. IV-1/b/606. 1848:954.

⁵ HML Heves és K-Sz. Vármegye közgy. ir. IV-1/b/606. 1848:953.

⁶ HML Heves és K-Sz. Vármegye közgy. ir. IV-1/b/607. 1848:1083

vel egy különös ítélőszéket, harmincad csempészeti ítélőszék nevezete alatt újabb törvényes rendelkezésig alakítani. Ezen ítélőszék egy elnök, négy közbíró, s néhány fogalmazói egyénekből állván, a harmincad csempészeti esetekben, úgy valamint eddig a volt kincstár, fog az említett törvények és fennálló törvényes gyakorlat szerint hivatalában eljárni. A közjövödelmeket és a jogos üzletű iparosoknak és kereskedőknek keresetét biztosítani, s e cél elérése tekintetéből a csempészkedést lehetőleg gátolni, a kormánynak törvényes kötelességében állván, ezen kötelességnél, s a törvény által hivatalomhoz tartozó hatóságnál fogva rendelem, hogy a harmincad csempészeti ítélőszék által esetenként megkeresendő hatóságok, s tisztviselőségek a törvények értelmében segédkezeket nyújtsanak, s az említett ítélőszéknek megkereső levél mellett hozzájuk küldendő ítéleteit pontosan végrehajtsák. A végrehajtásról szóló jelentéseket pedig ugyanannak átküldeni el ne mulasztás. Az eddigi gyakorlat szerint a kincstári részletek kegyelem útoni elengedésére a folyamodhatási határidő a honbeliekre, avagy azokra nézve kik az ítélet kézbesítése alkalmával az országban, vannak, hat hetekre, azok irányában pedig, kiknek kelméi vagy áruai a honban ugyan, de tulajdonosai az országon kívül vannak, három hónapi határidő engedtetvén, ez alatt kérő leveleiket a pénzügyi minisztériumhoz intézhetik, pénzügyi miniszter Kossuth Lajos”⁷.

1848. július 10. Budapest

„A pénzügyi minisztertől, Heves Vármegye közönségétől. A magánúton és hiteles alakban hozzám intézett jelentésekből sajnos kelle értesülnöm a felől, hogy hazánk számosabb vidékein ma is fennállnak még úgynevezett apró lottéria gyűjtő intézetek, melyeknél bécsi, linzi és gráci sorshúzásokra szedetnek betételek. Miután a budai, temesvári és kassai sorsjáték húzásokat még a volt királyi Helytartótanács megszüntette, annál kevésbé engedhető meg, hogy oly lottéria gyűjtő helyek álljanak fel, melyek a nép pénzét más ország kincstárának javára kiszivárogtatják. És azért a megye közönségének meghagyom, hogy a hatósága alatt lévő illetén intézeteknek, a rendeletem vételétől számítandó első húzás utáni megszüntetését, azonnal teljesítse, a betevőknek különben is szabadságukban maradván netaláni nyereségeiknek 3 hónap leforgása alatt leendő kiadatását az illető helyen követelhetni. A pénzügyi miniszter Kossuth Lajos”⁸.

1848. augusztus 5. Budán

„A pénzügyi minisztertől, Heves megye közönségének. A magyar kétforintos pénzjegyek kibocsátása iránt a közlöny 58. számában közzétett rendeletem ugyanezen jegyek leírásával egyetemben e megye közönségének má-

⁷ HML Heves és K-Sz. Vármegye közgy. ir. IV-1/b/607. 1848:1123.

⁸ HML Heves és K-Sz. Vármegye közgy. ir. IV-1/b/607. 1848:1124.

solatban ide rekesztve tudomásul, kebelében leendő kihirdetés és alkalmazás végett megküldetik.

A pénzügyi minisztertől: Ő császári királyi fensége főherceg István nádor, királyi helytartó kegyes jóváhagyásával az ország pénzügyi minisztere 5 millió forint ezüst pénz alapján, tökéletesen biztos fedezet mellett 12 ½ millió váltóforint erejéig, egy és kétforintos magyar pénzjegyek kibocsátását vévén munkába, miszerint a közforgalomban tapasztalt ezüstpénz hiány, ezen jegyek által pótolassék. Az ország közönsége ezennel a következőkről értesítetik:

1. A kétforintos magyar pénzjegyek ezennel forgalomba tételnek

2. Ezen kétforintos pénzjegyek ismertető leírása alább olvasható

3. Ezennel rendeltetik, hogy ezen jegyek, minden közpénztárakban akár adó, akár más bármely fizetéseknel név szerinti teljes értékükben, két ezüst forint gyanánt (egy forintokra három húszast számlálva) elfogadtassanak.

4. Ezen jegyeknek ezüst pénzei beváltására a Magyar Kereskedelmi Bank, a vele kötött szerződés nyomán, a közállomány által elegendő ezüst pénzzel ellátott ugyan, mivel azonban az ausztriai nemzeti bank hazánkban is nagy mennyiségben is forgásban lévő bankjegyeinek ezüst pénzei beváltását ez idő szerint, akként szorította meg, hogy egy személynek egyszerre csak 5 forintos bankjegy beváltását engedné meg, mivel továbbá ennek következtében a pénzügyminiszter, némelyeknek azon szándékáról értesült, hogy az ausztriai bankjegyekért magyar jegyeket cserélni, s ezeket nagyobb mennyiségben ezüstre beváltás végett mindjárt kezdetben bemutatni és így az ausztriai bankjegyeknek ezüst pénzre felváltását, a magyar pénzjegyek fedezésére rendelt ezüst pénzzel eszközölni szándékoznak.

Nehogy talán ily nemű kísérletek által saját pénzjegyeink ezüst alapja, rossz akaratúlag csökkentessék, közhírré tételik, hogy az ezennel forgalomba tett, két forintos magyar pénzjegyek, a pesti Magyar Kereskedelmi Banknál ezüst pénzre akármikor felváltatnak ugyan, ameddig azonban a bécsi bankjegyek beváltása iránti megszorítás tart, a beváltás itt is egy – egy személynél, egyszerre csak egy két forintos pénzjegyre szoríttatik.

Leírása a kétforintos magyar pénzjegyeknek:

Ezen jegyek papírosa fehér, s vízjel nélküli. A pénzjegyek 4" 9" magassak s 3" 8" szélesek. Az előlapon egy dombormű modorban vésett, s pirosan színezett arabeszk szegéllyel, s hasonlóan piros habzatú alapzat látható. Ezen alapzatot a szegélyzettől egy az utóbbinak rajza mellett elvonuló fehér vonal választja el. Magán az alapzat közepén pedig a 2 forint jelzet látszik halványan színezve. A szegélyzet alján közepett nyílás van hagyva, s e felett maga a habzott alaprajz is ív alakban kimetszve, a képen, hogy ezen üveg egy fehér mezőt képez, melyen a magyar címer, a magyar koronával feketén festve van lenyomva. Az előlap szövege részint az alapzaton, részint a sze-

gélyzeten szintén fekete nyomatú. A szegélyzeten látható rózsza alakú díszítésekben úgy felül, mint két oldalt arab 2. szám áll. A szegélyzet oszlopain a két forint névszerinti értéke német, tót, illír és oláh nyelven nyomtatott betűkkel van lenyomva. A habzatos alapzat felső részén ékes iratú vonásokkal kicifrázottnak áll: Két forint, ez alatt pedig eme szavak: Ezen bankjegy két forintért, három húszast egy forintra számítva, minden közpénztárnál elfogadtatik és a Magyar Kereskedelmi Bank által akármikor ezüst pénzre felváltatik. Ez alatt állanak az aláírások hasonmásai (facsimilei) ily rendben: Kossuth Lajos m. k. pénzügyminiszter, Völgyi Ferenc magyar királyi kincstári Főpénztárnok, Rögler János m. k. bank pénztárnok. Végül hasonlóan még a habzatos alapzaton a címernek egyik oldalán a sor (series) van nyomtatva, másikon pedig egy nyomtatott vonalzatban a bankjegy száma beírva. A hátlapot zöld alapzat, keskeny szegéllyel befoglalva képezi. Ezen alapzaton a pénzjegyek hamisítására és utánzóira szabott büntetés ötféle, úgymint magyar, német, tót, illír és oláh nyelven, fekete színekkel nyomtatva olvasható. Kossuth Lajos pénzügyi miniszter”⁹.

1848. augusztus 10. Budapest

„A pénzügyi minisztertől, Heves vármegye közönségének. Miután az ausztriai pénzügyminisztérium folyó év július 7-én kelt rendeletével az ausztriai álladalmi pénztárakat a magyar pénzjegyek elfogadásától eltiltotta a nélkül, hogy ez iránt a magyar minisztériumot csak értesítette volna is, kénytelenítve látom magamat, az ausztriai nemzeti bank által legközelebb kibocsátott 1 és 2 forintos bankjegyek elfogadásától, a magyar közpénztárakat szintén eltiltani. A pénzügyi miniszter, Kossuth Lajos”¹⁰

1848. szeptember 1. Budapest

„A pénzügyminiszterségtől. A törvényhozás határozata következtében az ország közönsége ezennel következőkről értesítetik. 1. A száz forintos magyar pénzjegyek legközelebb forgalomba fognak tétetni. 2. Ezennel rendelkezünk, hogy ezen pénzjegyek minden közpénztárakban, akár adó, akár más bármely fizetéseknel névszerinti, teljes értékükben száz ezüst forint gyanánt (egy forintra három húszast számítva) elfogadtassanak. 3. Ezen pénzjegyeknek értékét a magyar álladalom minden javaival biztosítván, elfogadásukra nézve a magánosoknak semmi aggodalma sem lehet. 4. Ezen 100 forintos pénzjegyeknek ismertető leírása a következő.: A magyar 100 forintos pénzjegyek 7” szélességűek és 5” magasságúak. Az ötforintos jegyekkel egyazon papírból készítvén, melynek tudniillik sajátossága, hogy hígított kénsavval nedvesítve, rögtön feketévé változik, ezen fekete szín későbbben elmúlik a nélkül, hogy a papír vegyészeti minőségét elveszítené. A jegyek előlapján

⁹ HML Heves és K-Sz. Vármegye közgy. ir. IV-1/b/608. 1848:1246.

¹⁰ HML Heves és K-Sz. Vármegye közgy. ir. IV-1/b/608. 1848:1279.

dombormű modorban vésett és reneszánsz stílusban arabeszekből készített, fekete könyomatú körvény (Rusman) látható. A körvény felső részén a magyar címer, alól egy női fej, a négy sarokban egymást átszegő négyszögek, s ezek mindegyikében római számmal száz (C .) van alkalmazva, mindkét oldalon tojásdad pajzsban ónnyomatban (typographia) látható a 100 szám. A fej és címer jobb és bal oldalán kanyarított finom rostélyzatú térben a „száz forint” négy nyelvben van nyomtatva. A körvény közepében finom rostélyzattal a 100 szám vésvé, e fölött pedig ónnyomatban olvasható: Száz forint. Ezen pénzjegy minden magyar álladalmi és közpénztárakban száz ezüst forint gyanánt, három húszast egy forintra számítva elfogadtatik, s teljes névszerinti értéke a közállomány által biztosítottatik. Kossuth Lajos pénzügyminiszter „¹¹.

1848. október 8. Budapest

„Az Országos Honvédelmi Bizottmány, Heves Megye közönségének. Tapasztalván, hogy az ország több hatóságai, a honvéd újoncokat nemcsak negyedrészen, amint rendelve van, hanem ezen túl egész számban is kiállítják. Ezen készségük a haza jelen körülményei közt szívesen fogadtatván, ezennel utasítva vannak az illető hadfogadó kormányok, hogy a hatóságok által hozzájuk bármi számmal utasítandó újoncokat elfogadván, azokból zászlóaljaikat megalakítsák, a feleslegről pedig a honvédelmi bizottmányhoz rögtön jelentést tegyenek, addig is ellátásáról gondoskodván. Önként következőn, hogy azon feles szám is a többi honvédekre szabott feltételek szerint kell, hogy az illető hatóságok által kiállítsassék. A Honvédelmi Bizottmány nevében Kossuth Lajos elnök”¹².

1848. november 11. Pest

„Az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke, Heves megye egyetemének. Miután Pulszky Sándor honvéd alezredes úr, az eperjesi honvédkerület főparancsnokságon kívül egy tartalék seregnek, tüzérségi raktárnak, szervezési bizottmánynak alakításával és fegyverek szerzésével megbízottat. Ennél fogva ezen hatóságnak meghagyatik, hogy fent említett alezredes úrnak eme megbízására vonatkozó mindennemű felhívását és rendeleteit a legszigorúbb felelősség terhe alatt haladéktalanul és pontosan teljesíteni, valamint egyáltalában működésében az általa kívánandó segédkezéssel lenni hazafiúi kötelességének ismerje. Az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke, Kossuth Lajos”¹³.

¹¹ HML Heves és K-Sz. Vármegye közgy. ir. IV-1/b/609. 1848:1526.

¹² HML Heves és K-Sz. Vármegye közgy ir. IV-1/b/608. 1848:1434.

¹³ HML Heves és K-Sz. Vármegye közgy. ir. IV-1/b/609. 1848:1530.

1848. november 27. Pest

„Az Országos Honvédelmi Bizottmány, Heves megye közönségének. Hogy a lovas ezredeknek kiegészítésére e megye kebelében összevonandó tartalék századoknál az újoncok és lovak betanítása a téli időben is a kívánt jó sikerrel eszközöltessék, múlhatatlan szükség van oly helyekre, hogy az újoncok és lovak betanítás alkalmával a zord idők ellen megóvva legyenek. Annál fogva hivatkozva a Közlöny 163. száma alatt kibocsátott hadügyminiszteri rendeletére, e megyének meghagyatik, miként a Hadügyminiszteriumnak, 14 napok elforgása alatt múlhatatlan feljeltse, vajon a kijelölt állomási helyen, vagy hatóság kebelében, léteznek-e fedeles lovardák, és hol? Ezek hiányában pedig, ha vannak-e oly tágas csűrök, vagy színek, melyek e célra fordítandók lehetnének? A Honvédelmi Bizottmány, Kossuth Lajos, elnök”¹⁴

1848. december 4. Budapest

„Az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke, Heves megye közönségének. Az országos honvédelmi bizottmány az álladalom részére eszközendő mindazon szállítmányoknak és katonai erő szállításnak megtételére, melyek Szolnokon keresztül eszközöndők, ugyancsak ott lakozó Halassy Kázmér, Heves megyei szolgabíró bízván meg. Őt e célból szállítási kormánybiztosul kinevezte, minél fogva ezen megyének felelős terhe alatt meghagyatik, miszerint nevezett Halassy Kázmér urat az országos honvédelmi bizottmány által kinevezett szállítási biztosul tekintem, s megbízatása körében adandó rendeleteit teljesíteni múlhatatlan kötelességének ismerje. A Honvédelmi Bizottmány elnöke Kossuth Lajos”¹⁵

1848. december 10-én. Budapest

„Az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke Heves Megye közönségének

Csak pár napok előtt hallottuk, hogy I. Ferdinánd ausztriai császár, s Magyarországnak e néven 5. királya lemondott trónjáról. Helyébe magát a trónnak birtokába nem volt, s így arról le sem mondhatott atyja is resignálván, az ifjú Ferenc József hercegnek, ez akarja a császári trónust usurpálni, ki legelső szavában azon szándékát fejezi ki, hogy Magyarországot is Ausztriába akarja olvasztani és így nemzeti, országos lététől megfosztani, s e végett fegyverrel meghódítani. Természetes, hogy a nemzet képviselői őt királynak el nem ismerék, miután ez ország és népe nem valami portéka, melyet birtokosának elajándékozni lehetne. És íme! Ámbár a király ki a nevében elkövetett istentelenségek által a nemzet ragaszkodását méltán elvesztette, lemondott. Ferenc József pedig a trónnak sem nem közvetlen törvényes örököse,

¹⁴ HML Heves és K-Sz. Vármegye közgy. ir. IV-1/b/610. 1848:1593.

¹⁵ HML Heves és K-Sz. Vármegye közgy. ir. IV-1/b/610. 1848:1619.

sem a nemzetnek nem koronás királya, mégis valami névtelen császárnak parancsára hivatkozva, egy új rabló főnök, valami Slick, Galíciából beütött Sáros megyébe. Azt mondja, hogy ő a császár nevében és általa küldve jön. El ne felejtjük, hogy a császári és királyi név azon köpönyeg, melynek viselésére a rablók, gyújtogatók és gyilkosok a Kamarilla megbízásából magukat feljogosítva hirdetgetik. De hiszen rosszul számoltak ők! A magyar nemzet nem birka, hogy nyakát jószívű barátsággal a bárd alá tartsa, s a császári királyi névvel takargatott gazsággal is már jóformán megismerkedett, s nem egykönnyen hagyja magát akár hitszegő ígérek, akár fennhéjázó fenyegetések által megcsaltni. A magyar nép tudja immár, hogy e harc és háború magának és gyermekeinek, kiirtására, őseitől öröklött földjének idegenek általi elfoglaltatására, szóval a magyar faj elpusztítására vagyon célozva. Azért az országnak törvényes kormánya a honvédelmi bizottmány, teljes bizodalommal és legszilárdabb reménnyel is viseltetik ügyünknek –mely a szent igazságé– diadala felől, s nem késik a megyének is honszeretetükről és szabadság iránti érzelmeikről ismert lakóit felszólítani, mindannyiszor, hányszor azt az oly sokfelől szorongatott haza szükségli. Felszólítani pedig különösen jelenleg is, hogy felkeljen, s mint a fergeteg, omoljon a gaz ellenségre, mely Sáros megyébe bizonyos Slick rabló főnök vezérlete alatt beütött. A nemzet kormánya sehol sem mulasztja el egyes megyék terheinek könnyítésére munkálni, mint ezt Heves vármegye irántis közelebbi napokban bebizonyítja, midőn újoncállítási költségeinek könnyebb fedezhetése végett 100 000 pengő forintokat küldött Puky kormánybiztos kezeihez. De éppen mivel a kormány hol kell ott segít, annyival inkább megvárja, hogy hol a közhaza veszélye kiált, ott a védő karok ne vesztegeljenek. Fel hát Heves magyar népe! A haza hív védelmére! Keljen fel a Tiszának derék lakossága, s mint tavaszkor a folyó, úgy öntse el a rabló csordát. Fel kivált ti fürge magyar lovasok, kik mint a villám szoktatok járni, kik előtt földre ömöl az ellenség. Fel hát mentől többen! Ne féltse senki lovát, az ország kártalanítani fogja őt, ha benne kárt szenvedne. Ne féltse senki magát és övéit, a haza e legjobb édesanya, gondoskodni fog róla ha megsérülne, és övéiről, ha az igazság, és szabadság szent ügyéért dicső halált halna. Fel! Fel! Magyar nép! Ha felkelsz, akkor elleneid lebuknak, de ha fel nem kelsz, akkor elleneid le fognak láncolni. Az országos honvédelmi bizottmány kiküldi Almásy Pál és Recsky András képviselőket, mint teljes hatalmú kormánybiztosokat, rendezni az e megyebeli népfelkelést. Miért is e megye közönsége utasíttatik, eljárásukban a közös haza oltalmára néki –szokott hazafiúi lelkesedése szerint segédkezet nyújtani. Az Isten akként áldja meg Hevesnek magyar népét,

miként ő a hon iránti kötelességét teljesíteni kész leszen. A Honvédelmi Bizottmány elnöke, Kossuth Lajos”¹⁶.

1848. december 13. Budapest

„Az Országos Honvédelmi bizottmány. Miután a Kassa melletti veszteség a hazát méltán nagy aggodalomba ejtette, az ország épsége megkívánja, hogy Schlick a maga seregével előnyomulásában nemcsak meggátoltassék, hanem kivezetessék, sőt megsemmisíttessék. Minden véderőt össze kell vonni, minden lehető eszközét a győzelemnek előteremteni. Mi fontosnak tartja a kormány ez országrész csendben tartását, mely erejének egyik kútfeje. Bevallotta akkor, midőn a hadügyminisztert a sereg vezérletével megbízta. Épp azon okból Szemere Bertalan urat teljes hatalmú kormánybiztosnak a honvédelmi bizottmány ezennel kinevezi, akképpen, hogy Gömör, Abaúj, Szepes, Sáros, Torna, Zemplén, Szabolcs, Borsod, Heves, Pest vármegyékben, a Hajdú és Jászkun kerületekben, mindent tehessen, rendelhessen, parancsolhasson, amit az ellenség meggyőzésére, megsemmisítésére, szükségesnek és kívánatosnak tart. E tekintetben rendeleteinek a megnevezett megyék és kerületek, sőt a már kinevezett kormánybiztosok is pontosan és felelősség terhe alatt minden feltétel nélkül engedelmeskedni kötelességüknek ismerjék. Különben semmi szín alatt nem cselekedvén. Az Országos Honvédelmi Bizottmány Kossuth Lajos elnök”¹⁷.

1848. december 14. Budapest.

„A Honvédelmi Bizottmány elnöke Heves Megye közönségének. Halassy Béla ezelőtt több hetekkel a honvédelmi bizottmány előtt megjelenvén, azt állította, hogy ő az Erdélyt fenyegető ellenség ellen Szabolcsban nagyobb számú önkénteseket kiállított, s ezeknek előleges költségüül az álladalmi pénztárból 1000 pengő forintot felvett. Miután azonban a honvédelmi bizottmánynak hivatalos úton nem csak az jutott tudomására, hogy nevezett Halassy Béla Szabolcsban egyetlen egy önkéntest sem állított, hanem arról is értesült, miként ő a kérdéses összeget elkártyáztván, az álladalom pénzével ily hűtlenül sáfárkodott, annál fogva az országos honvédelmi bizottmány az állomány kármentesítését eszközöltetni kötelességének tartván, felhívja e megyét, hogy arról van e Halassy Bélának Hevesben, vagy más megyében vagyona? Erről haladék nélkül értesítse. A Honvédelmi Bizottmány elnöke Kossuth Lajos”¹⁸.

1849. január 2. Szolnok

„A Honvédelmi Bizottmány elnökétől, Heves Vármegye közönségének! A Tisza Szabályozási Társulat munkáinak előmozdítására 1200 horvát fo-

¹⁶ HML Eger v. ir. V-1/b/510.

¹⁷ HML Heves és K-Sz. Vármegye közgy. ir. IV-1/b/610. 1848:1639.

¹⁸ HML Heves és K-Sz. Vármegye közgy. ir. IV-1/b/611. 1849:4.

goly Heves Megyébe rendeltetett, melyek most Tiszabőn, Roffon és Taksony pusztán vannak, mindenütt egyharmadban elszállásolva. Mivel azonban a Tisza szabályozás munkálatai most a beállott kemény idő miatt nem folyhatnak, más részről pedig nevezett helyeken a foglyoknak sem biztosítása, sem ellátása az ottani csekélyebb lakosság nagy terheltetése nélkül nem eszközölhető, annál fogva ezen foglyoknak Kunhegyesre és Madarásra, mint olyan helyekre, hol mind biztosításuk, mind ellátásuk könnyebben megtörténhetik. A mellett mihelyt az idő megengedi, a Tisza szabályozási munkákra is alkalmaztathatnak elrendeltetvén. Ez iránt a Nagykunsági kapitányi hivatal is egyszersmind értesítetvén, ezen megye közönsége oda utasíttatik, hogy a Nagykunság kapitányával magát érintkezésbe tevén, ezen foglyoknak biztos elszállítása és ellátása körül gondoskodják. A Honvédelmi Bizottmány nevében, Kossuth Lajos elnök¹⁹.

1849. január 24. Debrecen.

„A Honvédelmi Bizottmány elnöke, Heves Megye közönségének. Zsadánszky Dániel honvéd hadnagynak megengedvén, hogy vezetéknevét Zsadányi-ra változtassa. Az ez iránt beadott folyamodványa a neki teendő kézbesítés végett oly meghagyással visszaküldetik, miszerint tőle a szabályszerű 6 pengő forint díjat behajtsa. A Honvédelmi Bizottmány elnöke Kossuth Lajos²⁰.

1849. február 2. Debrecen.

„Az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke, Heves Megye közönségének. Feljelentetvén, hogy a hadseregeink egyes csapatai, ide s tova keltükben a néptől olykor jogtalan dolgokat, ingyen takarmányozást, vagy élelmezést követelnek, szóval visszaéléseket követnek el. De egyszersmind az is tapasztaltatván, hogy ennek egyik oka abban rejlik, miszerint a megyék és hatóságok alsóbb tisztviselői, szolgabírák, s községi előljárók, kötelességeik teljesítésében, melyet ily zavaros körülmények közt szoroson teljesíteni kétszeres buzgalommal kellene, hanyagul járnak el, s többnyire a hadtestek mozdulatait figyelemmel sem kísérik Sőt hivataloskodási körüktől, gyakran éppen távol vannak. Ennél fogva a honvédelmi bizottmány, mint egy résztől a hadseregek parancsnokait, a katonaság fuvarozása, élelmezése, s elszállásolása iránt kiadott, szabályozó rendeletek szoros megtartására és tartatására utasítá. Úgy más részről szigorú felelet terhe alatt meghagyja és parancsolja e megye hatóságának is, hogy tisztviselőit oda utasítsa, miszerint mindannyiszor amennyiszor egyes hadcsapatok, vagy egész sereg is átvonuló, vagy állomásozó állapotban van, mindenik tisztviselő maga kijelölt hivatali helyén legyen. A népnek utána lásson, örködjék és vigyázzon, hogy visszaélések ne

¹⁹ HML. Heves és K.-Sz. Vármegye közgy. ir. IV-1/b/611. 1849:38/a.

²⁰ HML Heves és K.-Sz. Vármegye közgy. ir. IV-1/b/611. 1849:150.

történjenek, a nép ne zsaroltassék, s ha mégis történnek, azok rögtöni orvoslás végett, az illető katonai csapat parancsnokságának azonnal feljelentesse nek, az okozott kárt, ha mindjárt meg nem téríttethetnék, tisztviselői ellenjegyzésük melletti kimutatásban ide felterjesztetvén. A nemzet kormánya a nép terheit nem, hogy súlyosbítani, de kicsinyíteni akarja, hogy azonban azt tehesse, megkívánja, hogy rendeletei pontosan és szigorúan végrehajtsanak. A hanyagság sokszor annyi kárt tehet, mint az árulás, s a tisztviselő, ki hanyagsága által vétkezik, a hanyagságából hazánkra hárulható káros következtések súlya szerint fog büntettetni. Az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke, Kossuth Lajos”²¹.

1849. február 3. Debrecen.

„Az országos honvédelmi bizottmány elnöke Heves megye közönségének. A tüzérség főparancsnokságának jelentése szerint a töltény készítés megkívántató papíros már fogyatékán lévén, azért nehogy a töltény készítés addig is, míg az egyéb, illető helyeken tett intézkedések megvalósíttatnak, megakadjon, e megye közönsége fölszólíttatik, hogy a régi, hasznavehetetlen lajstromíveket, a lehető legrövidebb idő alatt, Nagyváradra a tüzérség főparancsnokságához megküldje. Az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke Kossuth Lajos”²².

1849. február 10. Debrecen.

A Honvédelmi Bizottmány elnöke, Heves megye közönségének. Dévaványa régi adózó lakosai folyó hó 6-áról felterjesztett felségfolyamodványukban a nemesi hadnagyi széknek, amennyiben az csak visszaélésekre szolgáltat alkalmat, holott nemes és nem nemes elkülönöztetik, megszüntetését kérvén, egyszersmind folyamodványukban a megye ez iránt szóló határozatára hivatkozván, oda utasíttatnak önök, hogy azon irományokat, melyek e tárgyban önöknél léteznek, küldjék fel a honvédelmi bizottmányhoz. A Honvédelmi Bizottmány elnöke Kossuth Lajos”²³.

1849. február 15. Debrecen.

„A Honvédelmi Bizottmány? Heves Megye közönségének. Önök folyó hó. 9-én 230. szám alatt keltezett abbeli felterjesztésére, mely szerint a Cibakházi lakosoknak e hó 4-én vívott csata alkalmával égési káraikat megtéríttetni kérik, válaszoltatik. Miként folyó hó hetedikéről 1584. szám alatt kelt rendelet folytán a Mesterházy őrnagy által felmutatott becsár szerinti kárpótlás az álladalom pénztárából már kiszolgáltatót, Mesterházy őrnagy bizatván

²¹ HML Heves és K-Sz. Vármegye közgy. ir. IV-1/b/611. 1849:121.

²² HML Heves és K-Sz. Vármegye közgy. ir. IV-1/b/611. 1849:128.

²³ HML Heves és K-Sz. Vármegye közgy. ir. IV-1/b/611. 1849:104.

meg, hogy a kárpótlási összeget a károsodottak között ossza ki. A Honvédelmi Bizottmány Kossuth Lajos elnök”²⁴.

1849. február 15. Debrecen.

„Az Országos Honvédelmi Bizottmány Heves megye közönségének. Ajtay Lajos szolgabíró folyó hó 9-én a honvédelmi bizottmány elnökéhez intézett felterjesztésében, czompodai birtokos Újhelyi Móric megkeresésére ez által feltalált, salétrom nélküli lőpor tárgyában rendelkezést kér tétetni. Minél fogva önök oda utasítsák nevezett Újhelyi Móricot, hogy újonnan feltalált lőporából jókora mennyiségű készlettel siessen azonnal Debrecenbe, hol kísérlet végett azonnal meg fognak tétetni a szükséges intézkedések. A Honvédelmi Bizottmány nevében Kossuth Lajos elnök”²⁵.

1849. február 20. Debrecen.

„A Honvédelmi Bizottmány Heves megye közönségének. Kebelükbeli Mezősas helységben lakó Komáromy Józsefné folyó hó 17-én feljelentvén a honvédelmi bizottmány elnökének, miszerint nyomasztó betegségben régóta sínylődő férje, s három gyermekei élet fenntartására vonatkozó gondjait azon sanyarú csapás is nehezíti, hogy bekövetkezendő aggkorának reméllett támaszait, három fiát, az édes haza megmentésére Erdélybe küldvén, ezek közül kettő a Szeben alatti véres csatában elhullott, a harmadik pedig ugyanazon csatából sebesülten tért haza. Ezen könyörtelen állapotában kéri magát némi segélypénzzel megvigasztaltatni. E kérelem folytán oda utasíttatik a megye közönsége, hogy a nevezett családanya panaszos ügyét minden ágazataiban megvizasztaltatva, ügye miben létéről, hová előbb kimerítő jelentést tegyen. Az előadás valósága esetében tudtul adván a nevezett szegény özvegynek, hogy neki gyámoltalanságában támaszt nyújtani a kormány szent köteletségének tekinti. A Honvédelmi Bizottmány nevében Kossuth Lajos elnök”²⁶.

1849. április 12. Eger.

„Eger városa részéről Schaffer János főbíró s helyettes polgármester elnöklete alatt képviselői gyűlés tartatván, mely alkalommal, elnöklő polgármester előadá, hogy oly tárgy adta elő magát, mi végett jelen gyűlést összehívátá, mely Egernek rég fő óhajtása volt, mely városunk előhaladására felvirágzására legnagyobb befolyással van. A felső vidéket Egerrel kapcsolatba hozó szarvaskői útvonal megcsinálása, mely útvonali terv megcsinálására nemrég városunkban személyesen megjelent országos elnök Kossuth Lajos, a helybéli mérnököket felszólította. A terv megkészülvén, de akkorra országos elnök úr, városunkból távozván, utána kellett küldeni. Mely terv, hogy országos elnök úrnak kezébe nem jutott, tudomására jöven elnöklő

²⁴ HML Heves és K-Sz. Vármegye közgy. ir. IV-1/b/611. 1849:114.

²⁵ HML Heves és K-Sz. Vármegye közgy. ir. IV-1/b/611. 1849:115.

²⁶ HML Heves és K-Sz. Vármegye közgy. ir. IV-1/b/611. 1849:118.

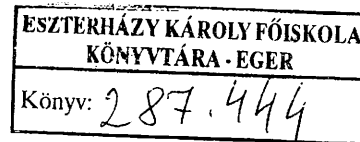
főbírónak. Felkérte a terv készítő mérnököket, annak rögtöni újra csinálására. Ezen újjól elkészített tervvel azonnal országos elnök úr után sietett néki személyesen átadandó. Útba találván ötet, véle nem beszélhetett, s a tervet is csak titoknokának adhatta át. Elé terjeszté ezt a városi tanácsnak és levelet kívánt íratni Debrecenbe lévő képviselőnknek Csíky Sándornak, hogy ezen tárgyat mindenkép elő mozdítsa, s azért kívánja a képviselők tanácskozása alá bocsátani vajon kivel íratasson, vagy küldöttség választván az küldésen ezen igen fontos tárgy előmozdítása, minél előbb létesítése végett országos elnök úrhoz. Továbbá, hogy annál nagyobb igyekezetet mutasson Eger városa ezen út megcsinálására. Jónak látná megyei főmérnök Lipkos József számítása iránt, az elsődleges munkálatok megtételére a város pénztárából az állomány általi megtérítés reményében 100 ezüst forintot előlegezni”²⁷

1849. április 21. Debrecen.

„Az ország kormányzója, Heves megye közönségének. Kis András Heves megyei Átányi lakos folyamodása, melyben Gyulai Pál tenki közbirtokos ellen helyette lovas önkéntes lévén –követeléseket támaszt– e megyéhez megvizsgálás és elintézés végett áttétetik, jelentésre bevérván. Az ország kormányzója, Kossuth Lajos”²⁸.

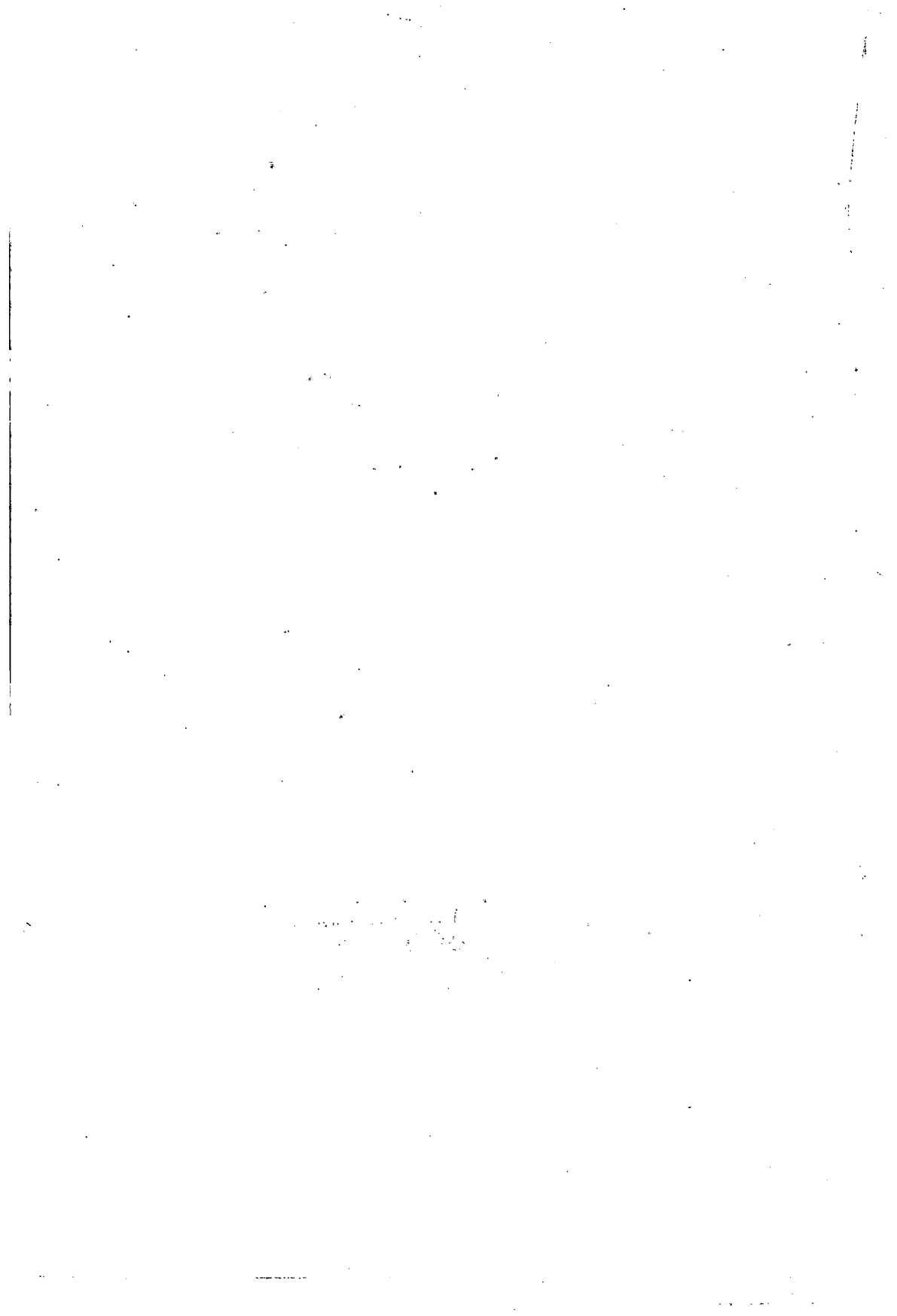
Rövidítések:

HML = Heves Megyei Levéltár
ir. = irat, iratai
közgy. = közgyűlés, közgyűlési
K-Sz. = Külső – Szolnok
v. = város

²⁷ HML Eger v. ir. V-1/b/510.

²⁸ HML Heves és K-Sz. Vármegye közgy. ir. IV-1/b/611. 1849:193.

A.000,-

